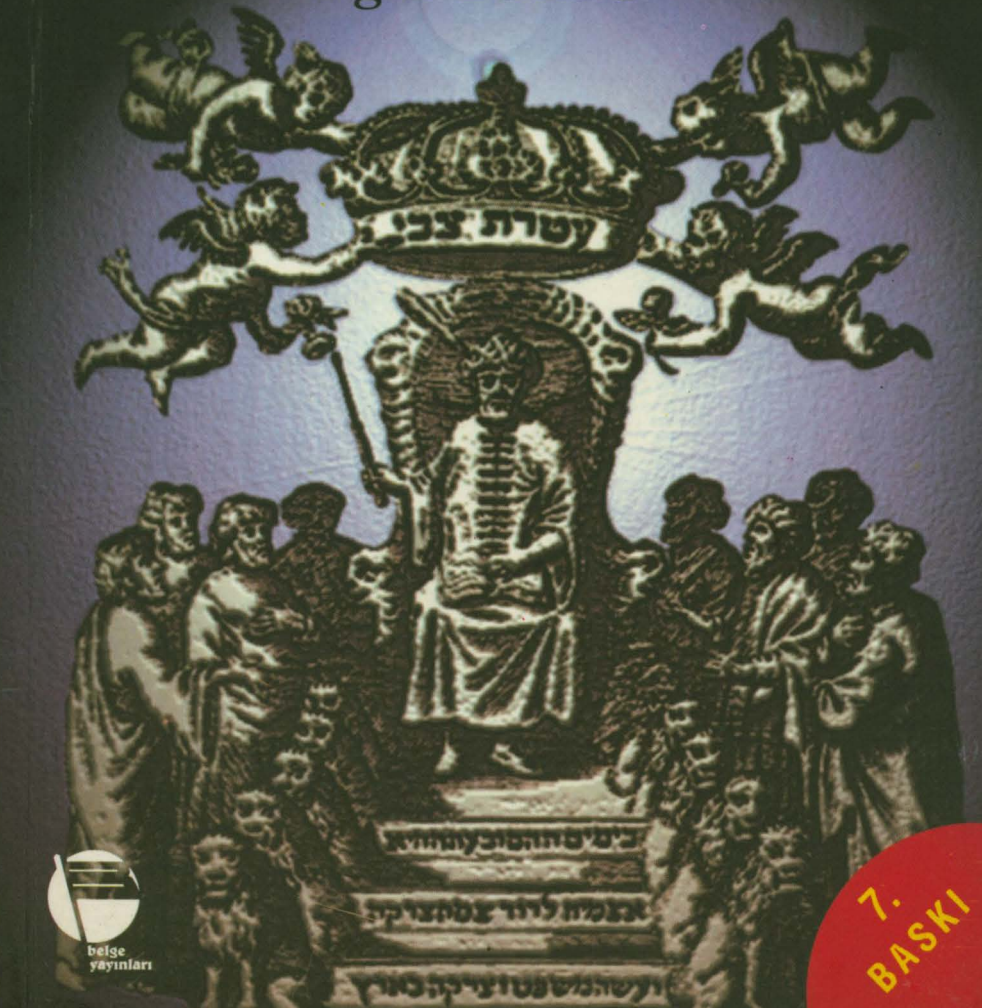
EVET, BEN SELANİKLİYİM

Türkiye Sabetaycılığı

Ilgaz ZORLU

belge yayınları

7. BASKI

MARENOSTRUM

EVET BEN SELÂNİKLİYİM...

Türkiye Sabetaycılığı Üstüne *Makaleler*

ILGAZ ZORLU, 1969'da İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu kentte tamamladıktan sonra, 1986-90 yılları arasında Bursa'da Uludağ Üniversitesi İdari Blimler Fakültesi Kamu yönetimi bölümünü bitirdi. 1990-91 yılları arasında Dr. Gad Nasi'nin yardımları ile Kudüs'te bir yıl süren araştırmalarda bulundu. Bu arada Sabetaycılığın önemli kaynaklarının muhafaza edildiği *Ben Zvi Enstitüsü*'nde incelemeler yaptı. *Yavne Kibbutz*'unda Yahudi tarihi ve kültürü konusunda eğitim gördü. Halen İstanbul'da yaşayan yazar, Selanik'te okulu ile ün salan ve Atatürk'ün ilk öğretmeni olan Şemsi Efendinin altıncı kuşaktan torunudur. Yazarın daha önce *Birikim, Tarih ve Toplum, Toplumsal Tarih, Tiryaki* dergilerinde yayınlanan ve heyecanlı tartışmalara yol açan makalelerini toplu olarak okurlarımızın dikkatine sunuyoruz. Belge, yine tabu bir konuyu tartışmaya açıyor.

Kitabın 7. Basımına, eleştiri ve tanıtım yazıları yanında, yolaçtığı tartışma ve polemikleri de ekliyoruz. Bir tabu daha zengin bir tartışmaya konu olduğu ve bir anlamda da aşılmaya başlandığı için kıvançlıyız.

BELGE YAYINLARI
Marenostrum • Araştırma

EVET BEN SELÂNİKLİYİM
Türkiye Sabetaycılığı • Makaleler
Ilgaz Zorlu

© Ilgaz Zorlu, 1998, İstanbul

Kapak Tasarım
Yusuf Aslan

Mizanpaj
Mehmet Arif

Dizgi
Belge Yayınları

Düzelti
Belge Yayınları

Kapak ve İç Baskı
Güler Ofset

Cilt
Güven Mücellithanesi

Birinci Baskı
Temmuz 1998

Yedinci Baskı
Ekim 1999

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Caddesi Binbirdirek İşhanı
No: 15/1 Sultanahmet • İstanbul
Tel-Faks: (0212) 517 44 53 • 638 34 58

Ilgaz Zorlu

EVET, BEN SELÂNİKLİYİM

Türkiye Sabetaycılığı

Makaleler

belge
yayınları

Çalışmalarım sırasında bana daima destek veren insana, şu an başka birisine ait olsa da O'nu daima sevdiğimi bilmesi dileğiyle....

***

Kitabın Yazılması ve Basımı Sırasında Katkıda Bulunanlar

Prof. Dr. Mete Tunçay,
Prof. Dr. Selçuk Erez
Terry Gallimidi, Leyla ve Kemal İpeker
Dr. İlan Karmi
Mehmet Ş. Eygi, Doç. Dr. Bilal Özgüven
Selim İzmirli, Prof. Dr. Günay Tümer
Dr. Sami Bencüya, Prof. Dr. Abdurrahman Küçük
Dr. Lüsyen Misriel, Rifat N. Bali
Yusuf Bayramoğlu, Dr. Gad Nasi
Aslan Koç Levi, Dalya Sayah
Prof. Dr. Kemal Beydilli, Nedim Yahya
Prof. Dr. Özcan Mert, Prof. Giacomo Saban
Prof. Dr. Robert Atal, Prof. Micheal Glatzer
Ben Zwi Enstitüsü / İsrael Aubrei Ross
Haluk Derviş, Yekta Sayıner
Cumartesi Arkadaşları, Avram Ventura
Adını zikredemediğim, Karakaş, Kapancı ve Yakubi
Cemaatlerine mensup aileler
Dr. Arus Yumul, Yelda,
Moşe Gossman ve Tiryaki Ailesi
Esin Eden, Selim Hubeş

İÇİNDEKİLER

I: *GİRİŞ* 7

II: SABETAYCILIĞIN TARİHİNE İLİŞKİN MAKALELER

500. Yılında Unutulan Bir Cemaat 11
Şemsi Efendi Hakkında Bilinmeyen Birkaç Nokta 17
Sabetaycılık ve Yahudilik 22
Sabetaycılık 26
Sabetaycı Kültüre Ait 3 Soy Ağacı Belgesi 33
Sabetaycılara Ait Bilinmeyen Bir Dua ve Dinsel Anlamları 36
Sabetaycılık ve Osmanlı Mistisizmi 40
Sabetaycılık Hakkında İki Eski Kitap 46
Sabetaycılık ve Masonluk 54
Çok Merak Edilen Bir Sabetaycı Ritüeli: Mum Söndü 60

III: *SABETAYCI DİNİ İNANCINA İLİŞKİN MAKALELER*

Sabetaycılar 66
Mistik Bir Kişilik:Sabetay Sevi 82
Üç Sabetaycı Cemaat 88
Kabbala'nın Mistik Aleminde 98
Kabbala'da Luriacı Akım ve Maşiah 102
Sabetaycılıkta Maşiah ve Sabetay Sevi 105
Sabetaycı Kabbala'nın Esasları 110

Sabetaycı Eğitim Kurumları 114
Kabbala'nın Mistik Dünyasında 118

IV: *SABETAYCILIK KONUSUNDA DİĞER ÇALIŞMALAR*

Gizli Bir Etnik Cemaat:
Türkiye Sabetaycıları 124
Aytunç Altındal'ın Makalesi 136
Aytunç Altındal'a Yanıt 140
Aytunç Altındal'a verilen,
ancak yayımlanmayan yanıt 143
Sabetaycı Bir Aydının Ağzından
Sabetaycı Karakter 152
Hasta bir Adamın Cevabı 160

V : *SONUÇ* 166

VI: 7. BASKIYA EK BÖLÜM
ELEŞTİRİLER -TARTIŞMALAR-YANITLAR

Selçuk Erez'in Makalesi 174
Mustafa Aydın'ın Makalesi 177
Mustafa Kaplan'ın Makalesi 179
Dücane Cündioğlu'nun Makalesi 181
Dücane Cündioğlu'nun 2. Makalesi 183
Rıfat N. Bali'nin Makalesi 185
Rıfat N. Bali'ye 1. Yanıt 140
Rıfat N. Bali'nin Yanıtı 204
Rıfat N. Bali'ye Verilen 2. Yanıt 209
1. Yanıtın Tam Metni 213

GİRİŞ

Türkiye'de yaşayan ve Türkiye mozağini oluşturan parçaların en renkli olanlarından biri herhalde Sabetaycılar'dır. Sabetaycılık veya genel olarak bilimsel literatürde bilindiği şekliyle Dönmelik konusu ne yazık ki Türk kültür ve siyaset tarihinin en az ele alınmış konularından birini oluşturmaktadır. O kadar ki gerek Türk siyasi yaşamında ve gerekse buna paralel olarak Türkiye'nin toplumsal yaşamında Sabetaycılar'ın varlığı neredeyse yok kabul edilegelmiş, haklarında birkaç eser dışında hiçbir çalışma yapılmamıştır. Oysa ki 19. yy'ın ikinci yarısından günümüze dek geçen sürede Sabetaycılar'ın oynadıkları roller dikkate alınırsa bunun ne denli yanlış olacağı görülecektir. Fakat sürekli olarak Müslümanlık dini inancında Yahudi kabalizmine bağlı olarak yaşayan böyle bir cemaatin gizliliği koruma konusundaki ihtiyatlı ve kararlı tutumu neticesinde konunun ele alınmamış olmasına da çok şaşırmamak gerekiyor.

Sabetaycılık 17.yy'da ortaya çıkan bir mistik hareketin genel adı olarak Rav Sabetay Zwi'nin mesihlik iddiaları üzerine kurulmuştur. Beklenen mesih olduğunu iddia eden Zwi, Yahudi cemaatleri arasında bir anda dikkatleri kendi üzerine çekmiş, Avrupa'dan Afrika'ya kadar ünü yayılmış ve pekçok Yahudi kendisini görmek üzere Türkiye'ye gelmiştir. Yahudiliğin diyalektiğinde varolan melankolik havanın en üst noktasına ulaştığı bir anda mesihi hareket Zwi ile ivme kazanmış ve hemen hemen herkes kıyamet gününün geldiğine ve İsrail'in kurulacağına inanmıştır. Bu bağlamda Zwi'yi siyonizmin teorisyenlerinden biri olarak da görmek olasıdır. Ancak giderek güç-

lenen hareket ortodoks din adamlarının katı muhalefetiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. O kadar ki, sonuçta baştan beri olaylara kayıtsız kalan Osmanlı hükümetini de harekete geçiren ve Zwi'nin öldürülmesini talep edenler Osmanlı Yahudi topluluklarının liderleri olmuştur. Baskıyla din değiştirmeye zorlanan Zwi, büyük bir düşkırıklığı ile Yahudi dünyasını karşı karşıya bırakmış, öğretisine inanan ve onun peşinden gelen 200 ailelik bir grubun lideri olarak Sabetaycılık hareketini kurmuştur. Gerek Zwi'nin yaşamında ve gerekse onun ölümü sonrasında giderek güçlenen ve kabalistik geleneğin katı takipçiliğini üstlenen bu cemaat, Osmanlı ve pek çok Avrupa ülkesinin siyasi yaşamında 19. yy'dan sonra aktif olarak adını duyurmaya başlamıştır. O kadar ki, modern Türkiye'nin kuruluşu sırasında kemalist ideolojinin önde gelen kişileri arasında Sabetaycı kökenli aydınların sayısı belirgin olarak dikkat çekmektedir. Zamanla cemaat üyeleri içinden gelen kişiler Türkiye'nin toplumsal yaşamında da etkili olmayı başarmışlardır. Aslında kabul etmek gerekir ki, 1917 Selânik yangını sonrasında Sabetaycılar'ın dini yaşantılarına ilişkin pekçok eser ortadan kalkmıştır. Bu sebeple de cemaati oluşturan gruplar içindeki kabalistik öğreti giderek yok olmaya başlamıştır. Ancak özellikle bugünün Türkiye'sinde gerek ekonomik, gerek kültürel ve gerekse toplum yaşamında önemli roller oynayan Sabetaycı kökenli aydınların varlığı konunun bilimsel olarak incelenmesi hususunu engelleyen önemli etkenlerin başında gelmektedir. Nitekim birkaç eser dışında da Sabetay Zwi ve cemaati hakkında yayımlanmış araştırmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Prof. Abdurrahman Küçük'ün "Dönmeler ve Dönmelik Tarihi" adlı eserinin haricindeki kaynakların pek fazla dikkat çekici tarafı olmadığı kanaatindeyim.

1992'de ilk makalem Toplumsal Tarih Dergisi'nde yayımlandığında tahmin edilebileceği gibi özellikle Sabetaycı cemaatlerin içinden oldukça olumsuz tepkiler aldım. O kadar ki, zaman zaman bu tepkiler birer tehdit niteliğine de dönüşmüştür. Bu çalışmaları sağlıklı olarak sürdürebilmem için başta kendi aile fertlerim olmak üzere (üzülerek belirtmek isterim ki hemen hemen benimle kan bağı olan tüm yakınlarım ellerinden geldiği kadarıyla maddi ve manevi baskılarla beni

karşı karşıya bırakmışlardır) herkes araştırmalarıma karşı cephe almıştı.

Fakat bilimin gizemli ve çekici dünyasına karşı içten gelen inancım bu konudaki tüm olumsuzlukları bir yana itti. Bugün elinizde bulunan bu çalışma aslında 1975'lerden beri geleneksel yaşamına şahit olduğum bu topluluğun içinde yaptığım araştırmaların bir sonucudur. Tabii Gershom Scholem'in devasa eseri sonrasında böyle bir çalışmanın çok fazlaca da iddialı olamayacağı açıktır. Ancak unutulmamalıdır ki, Sabetaycılık konusundaki modern araştırmalarda genel olarak cemaatin dinsel inançlarıyla ilgili eski metinler esas alınmaktaydı ve hiçbir araştırmacı da cemaat üyeleriyle direkt konuşma yolunu seçmemişti. 1991-1992 yılları arasında İsrail'de katıldığım araştırmalarda ve çalışmalarda da, (bu konuda bana sonsuz destek veren Nasi ailesine teşekkürü borç bilirim) ne yazık ki, konunun uzmanı olan kişilerin eksikliklerinin farkına vardım. Ancak İsrail-Türkiye ilişkilerinde bir sorun olarak görülen bu cemaatin tarihinin araştırılması konusu ne yazık ki kısa ve galiba orta vadede de pek gerçekleşmeyecek gibi görülmektedir. İşte elinizde bulunan bu kitap en azından Sabetaycılığı tanımayan veya az tanıyanlar için bir başvuru niteliği taşımaktadır.

Kitabımın yazılışı ve araştırmalarım sırasında hiçbir kişi ve kurumdan maddi bir destek almadığımı belirtmek isterim, ancak bu bölümün sonunda isimleri anılan kişiler konuyla ilgili kişilere ve kaynaklara ulaşmamda tamamen amatör bir çaba ile yardımcı olmuşlardır, müteşekkiriyetlerimi bildirmek isterim, umarım kitabımızın okur tarafından alacağı tepkiler araştırmalarımızın bundan sonraki döneminde tüm olumsuzluklara karşı koyma hırsını verecektir bizlere. Şu noktanın üzerinde de durmak gerekiyor. Türkiye'de Sabetaycılık konusundaki makalelerimin ilk kez yayımlanması Prof. Dr. Mete Tunçay sayesinde olmuştur, kendisine müteşekkirim.

Kitabın oluşması sırasında kuşkusuz bana yardımcı olan kişilerin yanısıra her zaman her konuda karşılıksız yardımlarını esirgemeyen Bali ve Nasi ailesinin üyelerine müteşekkiriyetlerimi ifade etmek bir görev olmaktadır. 1991-1997 yılları arasında Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde yapmış olduğum araştırmalara da burada değinmem gerekiyor. Birkaç iyiniyetli me-

murun gayretkâr yardımlarına karşılık personel eksikliğinden dolayı çalışmalarım sırasında çok önemli zaman kaybına uğradım. Ancak özellikle kütüphane yönetimine, tüm olumsuz koşullara rağmen, gösterdikleri yardımlardan dolayı teşekkür ederim. Türkiye'nin böylesine önemli bir merkezinin bu denli ciddî sorunlarla karşı karşıya olmasından da üzüntü duyduğumu belirtmek isterim.

Eserimizin gelecekte konuyla ilgili yapılacak diğer çalışmalar için de bir itici güç olmasını temenni ediyorum.

500. Yılında Unutulan Bir Cemaat: "Dönmeler"

Sefarad Yahudileri'nin İspanya'dan kovuluşlarının 500. yılı olan 1992, pek çok mekanda bu konuyu irdeleyen çalışmalara tanık oluyor. ABD, İspanya, İsrail ve Türkiye'de toplantılar düzenleniyor, kitaplar hazırlanıyor ve yayımlanıyor, kısaca her yerde bir canlanma, Sefarad kültürünü yaşatma amacında insanlar.

Ancak tüm bu çalışmalar yapılırken Yahudi cemaatleri ve bu çalışmaları düzenleyenler yalnızca olumlu yönleri almaya çalışıyorlar. Yahudi dünyasının o devirlerde yaşadığı bunalımlar ve sonuçları genelde çok yüzeysel olarak işlenmeye çalışılıyor. Oysa her şeyden önce bilimsel olabilmek amaçlanmalı. İyi ve kötü yönleriyle tüm bu yaşanılanlar gözler önüne serilebilmeli. İşte bu yazının konusu da Endülüs topraklarında altın çağını yaşayan ve yok olmaktan Osmanlı topraklarına göçle kurtulan Sefarad kültürünün 17. y.y.'da yaşadığı bir bunalımdır. Öyle ki, bu bunalım o çağda tüm Yahudi dünyasını etkilemiş, Polonya'dan Yemen'e, Fas'tan Kiev'e kadar bütün cemaatlerde çalkantılara yol açmış ve sonuçta da Yahudilikten kopan, yepyeni bir toplumsal harekete dönüşmüştür; bu Sabetaycılıktır.

I

Sabetay Sevi 1626'da İzmir'de doğdu.[1] Tüccar olan ailesinin aksine o dine meraklıydı, kısa zamanda bu konudaki ye-

1 Sabetay Sevi'nin ailesinin Mora'dan İzmir'e geldiği bilinmektedir. Bazı kaynaklar onun Aşkenaz asıllı olduğunu, bazılarıysa Sefarad

tenekleri anlaşılınca ailesi onun din adamı olarak yetiştirilmesine karar verdi. Dönemin tanınan hahamları Alba ve Eskapa'dan dersler alan Sabetay mistik Yahudiliğe yöneldi giderek. Kabbala ve onun ana kitabı Zohar'ı[2] tetkik etmeye başladı. Daha sonra ona inananlarca dini kavramlarla açıklanmaya çalışılan ruhi yapısı giderek normalden uzaklaştı, zaman zaman geçirdiği depresyon ve nöbetler nedeniyle daha da içine kapandı ve mistik hayatı bütün yönleriyle yaşamaya başladı.

Sabetay'ın yaşadığı yıllarda Yahudi dünyası oldukça büyük sorunlar yaşıyordu. Polonya'da ve Rusya'da büyük kitle katliamları yapılmış, ayrıca anti-semit hareket de tüm dünyada etkinlik kazanmıştı. Çekilen tüm sıkıntılar ve acılar Kabbala'nın mistik dünyasına itmişti Yahudileri, artık bir kurtarıcı gelmeliydi. Aynı dönemde Osmanlı ülkesinde de karışıklıklar vardı; Sengator ve Hotin mağlubiyetleri, Jan Sobyeski'nin galibiyeti, ardı arkası gelmeyen bozgunlar, iç isyanlar, Anadolu'daki kargaşalık, payitahttaki derviş softa mücadeleleri yaşanıyordu. 1666'da Musul civarında Seyid Abdullahoğlu Muhammmed mehdiliğini ilan etmişti. [3] İşte tüm bu olaylar ve bunalımlar genç Sabetay'ın üzerinde derin etkiler bıraktı. O beklenen mesihin kendisi olduğuna inanıyordu. Bu arada evleneceği üçüncü karısı Sara'ya kadar yaptığı evliliklerde de başarısız oldu. 1665 yılı Sabetay Sevi'nin hayatında gerçek bir dönüm noktasını oluşturur. Çünkü onun Mesih olduğuna ina-

asıllı olduğunu ileri sürerler. Ancak ailesinin Romanyot Yahudileri'nden olması daha yüksek bir ihtimal olarak gözükmektedir.

2 Kabbala hayal gücüne dayanan bir Yahudi mistik felsefe sistemidir. Bu düşünme tarzı Kabbala adındaki mistik felsefi eserde toplanmıştır. İnsan benliği ve varlığını düş ile birleştiren bir karakterde olması onun İsrail kökenine dayanmadığı şüphesini doğurmaktadır. Kabbala'nın ana kitabı Zohar'dır. Bir iddiaya göre M.S. 2. yy.'da Rabi Şimon Baryohay tarafından yazıldı. Diğer bir teori ise 13. yy.'da tamamının ya da bir kısmının Rabi Şimon Deleon tarafından yazıldığıdır. Zohar Tora'nın Gizli ve Esrarı açıklamalarını içerir. (Kaynak: ***Yahudilik Nedir?***, Yahudi Cemaatleri Dairesi, Tel Aviv, tarihsiz, s.138-160 özetle)

3 Abdülbaki Gölpınarlı, ***Mevlana'dan Sonra Mevlevilik***, İnkılap ve Aka Yay., 1983. 2. Basım, s. 166.

nan Gazzeli teolog Natan'la tanışacaktır.[4] Natan ona beklenen mesihin habercisi olduğunu söyler, kendisi de mesihin geleceğini haber verecek olan kişidir. 31 Mayıs 1665'te Sabetay mesihliğini ilan eder, Gaze hahamı ve cemaati ona inanan ilk cemaattir. Kudüs Yahudileriyse ona inanmazlar ve onu kadıya şikayet ederler. Sabetay'ın Kadıyla görüşerek onu ikna etmesi, Natan'ın tüm Yahudi cemaatlerine Mesih'in habercisi olarak gönderdiği mektuplar, Ortodoks din adamlarının tüm karşı çıkmalarına rağmen ona inananları hızla arttırmıştır. Artık Polonya'dan Kiev'e, Osmanlı topraklarından doğuya kadar her yerde Mesih'e inananlar vardır, Yahudiler'in çektikleri sıkıntılar yakında bitecektir. Durumun giderek Sabetay'ın lehine geliştiğini gören hahamlar, son çare olarak onu Osmanlı Sultanına şikayet ederler. 1666 yılında Sabetay Sevi tutuklanır, İstanbul'a getirilir. Sultan Girit olayları sebebiyle şehirden ayrılmıştır. Onu Gelibolu'ya yollarlar. Sabetay orada da müritleri tarafından sürekli ziyaret edilmektedir, Kabbala bilgilerini onlara iletmektedir. En küçük yerel bir ayaklanmanın şiddetle bastırıldığı imparatorlukta Sabetay'a hiçbir şey yapılmaması padişahın da Mesih'e inandığı düşüncesini doğurmuştur ki sonucu Sabetay'a inananların çoğalmasıdır. Polonya'da da aynı iddialarda bulunan Nehemya Kohen isimli haham, Sabetay'ın varlığından haberdar olunca, onu kendisinin gerçek mesih olduğuna inandırmak amacıyla Gelibolu'ya gelir. Aralarında üç gün süren tartışma neticesinde Sabetay'ın bilgisine yenilen Kohen Müslümanlığı kabul ederek onu Osmanlı yetkililerine ihbar eder. Sadrazam bizzat konuyla ilgilenir, Sabetay divana çıkartılır. Hayatı ile iddiaları arasında bir seçim yapması istenir, o hayatını kurtarmayı seçecektir; Sultan'ın isteğiyle Müslüman olur, devlet kendisine bir rütbe ve aylık bağlamıştır ayrıca. Mesih'in Aziz Mehmet ismini alarak Müslüman olması bütün Yahudi dünyasında şok etkisi yaratmıştır. Büyük çoğunluk onun sahte

4 Gazzeli teolog Natan fakir bir ailenin çocuğu iken zengin fakat sakat bir kızla evlenerek zengin olmuş bir haham adayıdır. Sabetay'a gördüğü rüyadan bahsederek onun mesihliğini kanıtlayan, rivayete göre 5 asırlık bir belgeyi kendisine vermiştir. (İ.A. Gövsa, *Sabetay Sevi*, s. 26-27)

mesih olduğuna inanarak Ortodoks inanca geri döner, ikiyüz ailelik bir topluluksa din değiştirerek onun yolundan gidecektir. Selanik'e yerleşen bu toplum pratikte Zohar'a dayanan mistik bir yaşamı benimser, Yahudi inancını sürdürür, fakat resmen Müslüman milletine dahil olarak yaşarlar.[5] İşte tarihte "Dönmeler" olarak adlandırılan cemaat böylece doğmuş olmaktadır.

II

Sabetay Sevi'nin Müslüman olduktan sonrada Yahudi dinine bağlı olarak yaşaması devlet yetkililerinin gözünden kaçmaz. 1676'da ölümüne kadar bizzat Sultan'ın emriyle Arnavutluk'a yollanır. Ancak orada da müritlerini yetiştirmiş, çalışmalarını devam ettirmiştir.[6] Son eşi Ayşe ve kardeşi Yakup Qerido onunla beraber olmuşlardır. Ölümünün ardından Qerido cemaatin idaresini ele alır. Ancak 1900'lere kadar geçen üç asırlık sürede cemaat önce ikiye sonra üçe ayrılaçaktır. Osmanlı devletinin yaşadığı sorunlar, 19. yy. sonrasında ortaya çıkan milliyetçi hareketler, I. Dünya Savaşı ve ardından Mondros Mütarekesi imparatorluğun çökmesiyle sonuçlanır. 1924 ahali mübadelesiyle 20000 kişiye ulaştığı sanılan dönme cemaati de Türkiye'ye gelir. Atatürk'ün önderliğinde yeni bir devlet kurulmuştur ve bu devlet de laisizmi benimsemiştir. Ancak 1924'de Karakaş Rüştü olayı ile[7] cemaatler ciddi bir sarsıntı ge-

5 Sabetay Sevi başlattığı hareketin ilk zamanlarında Yahudilikteki temel bazı inançları değiştirmiş olmakla beraber günlük dualarda Yahudiliğe bağlı kalmıştı. Sefarad ritüellerinin benimsendiği bu dualara yalnızca bazı eklemeler yaptı. Ancak cemaat üyeleri her zaman bu duaları gizlice tatbik ettiler. Toplum dışında daima Müslüman oldukları inancını insanlara benimsetmeye çalıştılar, ki bu da bizzat Sabetay'ın emridir.

6 Nitekim Sabetay'ın Arnavutluk'taki sürgün döneminde Yahudiliğe karşı inancını kanıtlayan en mühim belge bugün İsrail'dedir. Bu belge onun Arnavutluk Yahudi cemaatine yolladığı mektuptur, burada Sabetay Sevi Yom Küpur Bayramı için dua kitabı istemektedir.

7 1924 yılının 10 Ocak günü T.B.M.M. ve Atatürk'e mektuplar gönderen Karakaş Rüştü adında bir vatandaş kendi deyimiyle iti-

çirirler. Zaten Yakubi cemaati daha Selanik'te iken ömrünü tamamlamış, Kapancılar Gonca-ı Edep hareketiyle dış cemiyetle asimilasyonu benimsemişlerdi. Yalnızca kurumsal yapısını sürdüren Karakaşlar kalmıştı ve bu olayla onlar da büyük sorunlar yaşadılar.[8] Dönem idaresinin baskısından korkan cemaatler ellerinde kalan son birkaç belgeyi de yok etme yoluna gittiler. 1917'de Selanik'te yaşanan büyük yangın dönme toplumun en önemli kaynaklarını yok etti. 1924 göçü sırasında da Selanik Yahudileri'nden Saul Amarillo'ya bırakılan el yazması dua kitapları oğlu tarafından 1948'de İsrail'e getirildi.[9] Bugün ori-

ratlarda bulunarak, dönme cemaatinin içyüzünü açıklamaktaydı. Olay basında ve T.B.M.M.'de uzun süre tartışıldı, ancak daha sonra kapandı. Fakat tartışmalar sırasında pek çok aile elinde bulunan aile yadigarları belgeleri "...evler dahi aranacak" söylentisi üzerine yok etti.

8 Sabetay Sevi'nin ölümünden sonra kayınbiraderi Yakup Qerido cemaat idaresini ele almıştır. Bir süre onun idaresinde yaşayan cemaat, daha sonra tam olarak bilinmeyen bir sebeple ikiye ayrılacaktır. Yakup'un taraftarları Yakubiler, ana grup ise Kapancılar adını almışlardı. Yakubiler sayıca en küçük ve bugün için en az bilgiye sahip olunan gruptur. Daha sonra Kapancılar grubu içinde Osman Baba olayı ile yaşanan bölünmede de iki alt grup ortaya çıktı. Osman Baba'nın mesihin devamcısı olduğuna inanan Karakaşlar ile bunu reddeden Kapancılar. Son grup, Sabetay Sevi'nin ailelerine en bağlı olan gruptur ve Yahudi ritüellerinde de en az değişikliği yapmışlardır. Ancak sanılanın aksine bu son bölünmede her şeye rağmen aileler bağlarını kesmediler. Selanik'tede birbirine yakın mahallelerde oturuyorlardı, oysa Yakubiler bu iki cemaatten kendilerini tamamıyla soyutladılar.

9 Bu konuda Gershom Sholem, *The Mystical Mesiah Shabtai Zwi* adlı eserinin önsüzünde ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ancak şunu belirtmek gerekiyor; Sabetay Sevi ardında hiçbir yazılı Tora ve Zohar yorumu bırakmamıştır. Onun müritlerine anlattıkları, daha sonra cemaat üyelerince el yazısı olarak yazıldı ve bunların büyük bir kısmı 1917 Selanik yangınında yok oldu. Ancak 1813'te Nehemia Hayon isimli bir haham tarafından yazılan *The Mystery of The Faith By Amirah* isimli eser ona dayandırılmaktadır. *"Raza di Mehemenuta"* orijinal adına sahip bu eserde yazar, bizzat Sabetay Sevi'nin inancının temelini teşkil eden *"Ulviyetin Sırrı"* kavramını onun ağzından aldığını belirtmektedir.

jinal mektubu Kudüs'de saklanmaktadır. Cemaatin Yahudiliğe yeniden geri dönme istekleri de iki kez reddedildiği için Türkiye toplumuna karışma tek sonuç olarak kalmıştır.

III

Yukarıda anlatılan tüm bu olaylar, 500 yıl önce Yahudi olarak Osmanlı topraklarına gelen fakat daha sonra Yahudilikten ayrılan bir cemaatin kısa tarihidir kuşkusuz. Ancak Sabetaycılık, daima Sefarad kültürünün bir parçası olmuştur, o kültürün içinden çıkmıştır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi hoşgörüsü uzun süre bu kültürün ortak dili olan Ladino'nun cemaatler içinde korunmasına yol açmış, Türkçe'ye geçiş ancak 19. yy. sonrasında olmuştur. Sabetaycılığın temeli Zohar'a dayanır. Zaten arkasında hiçbir yazılı metin bırakmayan Sabetay Sevi'nin tüm çalışmaları bu mistik dünyanın açıklanması üzerineydi. Nitekim bilgileri onun ölümünden sonra sistematik hale getirildi, kitaplar yazıldı, ancak cemaatin gizli olarak yaşama kuralı nedeniyle bunlar açıklanmadı. 1917 yangını öncesinde Selanik'te Kapancılar grubunun kütüphanesine giren tek insan, tarihçi Rozanes olmuştur. O bu kitapları incelemiş ve bulgularını İbranice eserinde yazmıştır.

Bugün için Sabetaycılık, dünyanın hiçbir Yahudi cemaatince Yahudilik olarak kabul edilmemektedir, ancak Osmanlı mistik yaşamına da önemli etkilerde bulunan böyle bir cemaatin elde kalan son dökümanlarının da İsrail'de bulunması, bu ülkenin Sabetaycılığı hiçbir şekilde İsrail'in ve Yahudi kültürünün bir parçası saymaması, ayrıca bu belgelerin Türkiyeli araştırmacılarca tanınmıyor olması tabii ki üzücüdür. Üstelik bugün hemen hemen ortadan kalkan bu topluma köken olarak bağlı olan insanlar, Türkiye'de yaşamakta, bu ülkenin kültür hayatına katkılarda bulunmaktadırlar. Dolayısıyla en kısa zamanda bu değerli el yazmalarının Türkiye'ye getirilmesi ve burada korunarak araştırmacıların yararlanması için tasnif edilmesi amaçlanmalıdır.

Ayrıca 500. yılını kutlayan Sefarad kültürünün ayrılmaz bir parçası olan bu toplumun sanki hiç yaşamamış olarak ele alınması da üzücüdür. Türkiye devletinin de desteklediği kutlamalarda Sabetaycılık ele alınmalı, tartışılmalı ve bu hareketin bilimsel olarak incelenmesi sağlanmalıdır.

Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi Hakkında Bilinmeyen Birkaç Nokta

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yaşanan siyasal ve ekonomik olayların incelenmesi belli başlı merkezlerin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu merkezlerden biri olan Selanik şehri, tarihi rolü açısından belki de en az ele alınmış olanıdır. Türkiye'nin ilk siyasal dernekleri burada kurulmuş (Mason locaları, İttihat ve Terakki gibi), İstanbul'da yaşanan 31 Mart isyanı bu kentte organize edilen bir ordu tarafından bastırılmış, Sultan 2. Hamid sürgün günlerini bu şehirde geçirmiştir. Ama tüm olayların dışında hiç kuşkusuz en önemlisi, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'te doğmuş ve burada ilk eğitimini alamış olmasıdır.

Atatürk, Nutuk'ta çocukluk yıllarını anlatırken, okul çağı geldiğinde annesiyle babası arasında sürekli bir tartışma yaşandığını belirterek, buna neden olarak annesinin onu mahalle mektebine gönderme arzusuna karşılık, babasının bir süredir faaliyette bulunan ve modern sistemde eğitim veren Şemsi Efendi Mektebi'ne gönderme isteğini göstermektedir. Sonuçta küçük Mustafa Şemsi Efendi Mektebi'ne gidecektir. Tarihçiler ne yazık ki, Atatürk'ün hayatıyla ilgili yaptıkları araştırmalarda onun bu okuldaki yaşantısını pek fazla ele almamışlardır. Halbuki o dönemde yeni birtakım eğitim metodlarını uygulayan Şemsi Efendi Mektebi'nin gerek Selanik ve gerek daha sonraları İstanbul'da taşımış olduğu bazı fonksiyonlar olmuştur ki, bunlar yazımızın konusunu teşkil etmektedir.

Atatürk'ün ilk öğretmeni olan Şemsi Efendi ve okulu hakkında birkaç makale yayınlanmış olmakla beraber, bunların hiçbiri tam olarak aydınlatıcı bilgiler verememektedir. Şemsi Efendi'yi en son olarak ele alan Doç. Dr. Özcan Mert'in "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi" adlı çalışması,[1] bunların içerisinde en kapsamlı bilgileri ihtiva etmesi açısından önemlidir. Fakat bu çalışmada da eksik kalan bazı noktalar olmuştur.

Şemsi Efendi 1852 yılı civarında aslen Sabetaycı bir ailenin ferdi olarak doğdu[2], Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenen Şemsi Efendi Selanik'te açılan bir yabancı okulda çalışmaya başladı. Burada öğrendiği metodları kendi kuracağı bir okulda uygulamak amacındaydı,[3] ancak maddî olanakları yeterli olmadığı için destek bulması gerekiyordu. İşte kendisine bu destek mensup olduğu "Kapancı" grubu üyelerince sağlanmıştır.[4] Kapancı grubunun eğitim hususunda Şemsi Efendi'yi desteklemesinde iki amaç vardır: İlki sürekli ticaret ilişkileri nedeniyle Batı'yı tanıyan grup üyelerinin oradaki ileri teknoloji ve kültürel aşamaya ulaşma istekleridir. Sabetaycılar ilerlemenin ilk koşulunun gelişmiş eğitim kurumları olduğunu anlamışlardı.[5] Diğer amaç ise, 19. yy.'a kadar sürekli kapalı şekilde yaşayan cemaat üye-

1 Bu çalışma 1990 yılında Ankara'da toplanan 11. Türk Tarih Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuş, aynı zamanda da ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***'nin 7. cilt (Mart 1991) 28. sayısında da yayımlanmıştır.

2 Sabetaycılık kavramı tarih literatüründe genellikle *"Dönmelik"* olarak ifade edilmektedir. Bu konuda bkz. Ilgaz Zorlu, ***Tarih ve Toplum***, Eylül 1992 tarihli sayıda yayımlanan *"500. Yılda unutulan Bir Cemaat: Türkiye Dönmeleri"* adlı makale.

3 Mert, *"Atatürk'ün ilk öğretmeni Şemsi Efendi"*, s.332-333.

4 Şemsi Efendi köken itibariyle Sabetaycı Cemaatin *"Kapancılar"* grubundandı. *Kapancılar* 17.yy.'da Mesihliğini ilan eden Sabetay Sevi'ye bağlı kalmışlardır, onun tekrar Mesih olarak geri döneceğine inanıyorlardı. Diğer grup olan *Karakaşlar*' a göre taasuptan uzak olmakla beraber, yine de 19. yy. başlarına kadar dini ritüellerini uygulamışlardır.

5 Her kültür sahip olduğu değerleri gelecek kuşaklara eğitim yoluyla bırakabilir. Okulların varolma nedenlerinden biri de budur: Bilimsel ve kültürel gelişmeleri bir sonraki kuşaklara aktarabilmek.

lerinin Türkçe'yi yeterince konuşamamalarıydı.[6] Gerçekten de Tanzimat'la beraber Osmanlı ülkesinde ortaya çıkan "eşitlik" ilkesi ile farklı dinî toplumlar arasında kaynaşmalar olmaktaydı. O zamana kadar aile içerisinde sürekli olarak İspanyolca[7] konuşan Sabetaycılar, bu durum karşısında ülkede en çok kullanılan dili -Türkçe'yi- öğrenme zorunluluğunu anlamaktaydılar. Nitekim okulların desteklenmesinin belki de en başta gelen nedeni budur.[8]

Osman Ergin'e göre, *"Tarz-ı Cedit"* adlı yeni öğrenim usulünü ilk uygulayan okul İsmail Hakkı'nın Selanik'te harap bir mescidi okul haline sokarak Halil Vehbi ve Derviş Efendilerle beraber çalışmışlardır.[9] Fakat Mert'e göre, 1872 yılında, Şemsi Efendi'nin Sabri Paşa Caddesi'ndeki Çarşamba Dergahı'nda açtığı okul ilk olma özelliğindedir.[10] Bütün bu okulların ortak özelliği, Sabetaycı aydınlarca finanse edilmiş olmalarıydı.

Şemsi Efendi'nin diğer bir özelliği ise, yaşadığı dönemin en büyük Sabetaycı kabalistlerinden biri olmasıydı.[11] Amacı, 1800'lerde yaşanan Osman Baba[12] olayından sonra ayrılan Ka-

6 Çoğunluğunu 1492'de İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç eden Musevilerin oluşturduğu Sabetaycı cemaatte konuşulan günlük lisan İspanyolca olmuştur. Başta diğer Sefarad Yahudileri'nin de konuştuğu bu dil, daha sonraları Alliance okulunun getirdiği Fransızca ve günlük Türkçe lisanlarıyla birleşerek *"Judeo İspanyol"* halini alıp *"Ladino"* olarak adlandırılmıştır. Halbuki Sabetaycılar sürekli olarak dışa kapalı bir cemaat yapısını muhafaza ettiklerinden 17. yy. İspanyolca'sını 19. yy'a kadar aynen koruyabilmişlerdir.

7 Nitekim Sabetaycılar'ın konuştukları farklı Türkçe 1924 mübadelesi sonrasında İstanbul'a gelmeleriyle halk tarafından algılanabilmiştir. Lisan sorunu cemaat okullarının kurulmasında da etkili olmuştur.

8 Ergin, ***Türk Maarif Tarihi***, s. 468-69 arasından özetle.

9 Mert, ***Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi***, c:7, s.28.

10 ***İbid.***

11 Sevi ortaya koyduğu birtakım dini teorileri klasik Yahudi anlayışından farklı olarak Zohar'a dayandırmaktaydı. Ancak bilgilerini yalnızca ona inanan müritlerine açıklamıştır. Literatürde *"Hoca"* veya *"Ogan"* ya da *"Ağa"* olarak geçen Sabetaycı din adamları kurdukları okullarda bu bilgileri genç kuşaklara aktarmaktaydılar. Şemsi Efendi de 19. yy'ın en büyük Kabbala üstatlarından biri idi.

12 Önce Yakubiler ve Sabetaycılar olarak ikiye ayrılan Sabetayistler, *"Osman Baba"* olayıyla sonunda üçe bölünmüşlerdi. Büyük Sa-

rakaşlar grubuyla kendi grubunu birleştirmekti. Hattâ bu amaçla Karakaşlar grubuna ait okullara giderek orada tartışmalara girdiği bilinmektedir. 1885 yılında Fevzi Sıbyan olarak bilinen okulun kuruluşunda da oldukça önemli bir rol almıştır, hattâ bu okulun kurucusu olduğu ileri sürülmüştür.[13] Fevziye Mektebi, onun gibi daha sonraları İstanbul'da da faaliyet gösterecek olan "Mekteb-i Terakki"ye göre daha radikal ve cemaatçi bir yapıya sahiptir.[14] Şemsi Efendi'nin burada "Akaid-i Diniye" öğretmeni olarak görev yapması da, onun Sabetaycı dinî kuralları gençlere aktarma amacından kaynaklanmaktaydı. Mektebi Fevziye'nin de kuruluşu ve ilerki faaliyetlerinde Karakaşlar grubunun maddî desteği olmuştur. Okul bu grubun resmî okulu görünümündeydi. Ahmet Emin Yalman, 1922'de Vatan gazetesinde yazdığı "Tarihin Esrarengiz Bir Sahifesi" adlı yazı dizisinde, Karakaşlar grubunda meydana gelen ilerlemenin Fevziye Mektebi sayesinde olduğunu iddia ederek, "... iki asırlık fakrü cehaleti beş on senelik bir intibah silip süpürdü. Bir zamanlar memleketin en mükemmel terbiye müessesesi olan Fevzi Sıbyan ve Fevziye'nin, bu intibahın husulüne pek bir tesiri olmuştur" ifadesini kullanmıştır.[15] Şemsi Efendi sağlığında Karakaş ve Kapancı gruplarını birleştirmeyi amaçlıyordu. Ancak onun her iki cemaati birleştirmeye yönelik çabaları tepkiyle karşılandı.[16]

Kendisini cemaatten dışladılar, 1912'de Türkiye'ye gelen Şemsi Efendi ilk öğretim müfettişliğine tayin edildi, ancak sıkıntılı ve parasız bir hayat yaşadı, 1917'de öldüğünde Üsküdar'daki Selanikliler Mezarlığı'nda Karakaşlar'a ait bölüme gömüldü.

betaycı grubun içinden Osman ismindeki Baruhya Ruso'nun Mesihliğine inanan Karakaşlar'ın - ya da Onyollular- ayrılmasıyla bölünme gerçekleşmiş oldu. Son grubun adı da Kapancılar'dır.

13 Mert, *age*, s: 334, 26 sayılı dipnot.

14 Fevziye Mektepleri'nin kuruluş amacı "Karakaşlar" grubunun cemaatçi yapısını devam ettirme amacına dayanmaktaydı. Bu Kapancılar'la aralarındaki en önemli farklardan biridir.

15 Düzdağ, ***Tarihimizde Gizli Çehreler*** adlı kitaptan.

16 Bunun en büyük nedeni, bu grubun genç üyelerinin Türkler'le kaynaşma arzularıdır. Onlar Karakaşlar'ı cahil ve mutaassıp görmekteydiler, üstelik Sabetay Sevi'ye de inanmıyorlardı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk öğretmeni olan ve onun Nutuk'unda adı geçen Şemsi Efendi, devrinin yalnız büyük bir eğitimcisi değil, aynı zamanda siyasî yönleri de olan bir kabalistiydi. Hayatının büyük bir bölümünü Zohar'ı tetkik ederek geçiren bu kişi, Karakaş ve Kapancı gruplarını birleştirerek Sabetaycı cemaatin yaşamasını amaçlıyordu. Ancak bu idealinde başarılı olamadan öldü. Acı olan, yaşamının son yıllarını sefalet ve zorluklarla geçiren bu insanla ilgili yeterli bilimsel çalışmanın yapılmamış olması ve Türk eğitim hayatına olan katkılarının unutulmasıdır.

Sabetaycılık ve Yahudilik

İzmir'li haham Sabetay Sevi'nin başlattığı ve yaşadığı onyedinci yüzyılda tüm Yahudi cemaatleri üzerinde derin etkiler bırakan Sabetaycılık daha sonra gizliliği prensip edinen yapısı nedeniyle giderek unutulmaya başlandı.

Sabetaycılar Müslüman dini görüntüsü altında Ortodoks Yahudilikten farklı olarak *Tora-Kabbala* ekolüne bağlı bir sistemi geliştirdiler. İlk zamanlarda İbranice ve Ladino dillerinde yazdıkları ilahilerde, günlük dualar dışında da Mesih'i bekleyen melankolik ve aşırı kuralcı bir sistem kurdular.[1] Fakat zamanla İslamiyetin etkisiyle de bu dinin bazı kurallarının kendi sistemlerine girmesine engel olamadılar. Özellikle Yakubi Cemaati içindeki dinî otoriteler bu konuda oldukça serbest dav-

1 Sabetay Sevi'nin, yaşadığı döneme kadar varolan bazı dinî kuralları ihlâl ettiği bilinmektedir. Ancak buradaki amaç Mesih'in geldiği anda her şeyi yeniden düzenleyeceği emrini uygulamaktı. Zaten kayboluşu sonrasında bu kuralların pek çoğunun farklı şekillerle de olsa Sabetaycı gruplarda benimsenmesinin nedeni de budur. Bilindiği gibi ***Talmud, Torah'***ın kurallarını açıklayan bir rehber niteliğindedir. Fakat çağlar boyunca da İspanya mistisizminin ana kitabı Zohar ile çelişkiler içinde olmuştur. O kadar ki bizzat Rambam ***"Aklı Karışanlara Rehber"*** adlı eseriyle adeta Zohar ekolüne karşı savaş açmıştır. İşte Sabetay Sevi aslında Luria tarafından başlatılan bir hareketin takipçisi olarak talmudistlere karşı bir harekete girmiştir. Fakat olaylar onu beklenmedik sonuçlara götürmüştür.

ranmışlardır, zaten bizzat Yakup Qerido'nun da hac sırasında ölmesi bunun bir nedenidir. Burada yapılmak istenen aslında Rabbe inanan ve onun gerçek kuralları[2] doğrultusunda hareket eden bir cemaat yaratmaktı. Mesih'in tekrar geri gelmesiyle beraber Sabetaycılar, vaadedilen topraklara kendilerinin gideceklerine ve oradaki gerçek İsrail'i kuracaklarına inanmaktaydılar.

Sabetaycılık hareketinin, karakteri ve hedefi açısından, kısa sürede Talmudistler tarafından reddedilerek çok sert şekilde cezalandırılmasına şaşırmamak gerekiyor. Ancak bir süre sonra hareketin dinsel bir hayal kırıklığına ve içe kapanıklığa dönüşmesinin kabul edilemezliği, dönemin dinsel otoritelerince belki de o ana dek Yahudi tarihinde hiç görülmedik bir şekilde cezalandırıldı. Yahudiler'in Sabetaycılar ile konuşmaları ve hattâ temas etmeleri yasaklandı. Hahamlar, tıpkı Tanrı'nın günahkâr İsrail'i *Torah'* ta anlatıldığı şekliyle cezalandırdığı gibi cezalandırdılar bu cemaati...

Selanik şehrine yerleşen Sabetaycılar, tüm diğer etnik topluluklardan bağımsız, kendi aralarında iş bölümüne dayalı bir dinî ve sosyal hayatı Osmanlı otoritelerinin hoşgörüsü içinde yaşama çabasına giriştiler. Fakat Yahudi sosyodini hayatına bağlılıkları aralarındaki kan bağı, ortak lisan gibi unsurlar nedeniyle de tam olarak bu yasaklamalara uyamadılar ve tarihî belgelerin de desteklediği gibi her dönemde Yahudi topluluklar ile ilişkilerini sürdürdüler. Hahamlar arasında dinî tartışmalar gizliden gizliye devam etti. Her ne kadar dışarıya karşı bu gizlendiyse de özellikle gelişen ticarî hayatın doğal bir sonucu olarak bu ilişkiler hep varoldu.

Ondokuzuncu yüzyılla beraber Osmanlı toplum dinamiğinde ortaya çıkan faklılıklara paralel olarak değişmeye başlayan siyasî ortamda da, bir kimlik arayışına girdiklerinde de hep Ya-

2 Bilindiği gibi kabbalistler *Torah'* ın aslında sadece özel bir takım metodlarla ulaşılabilecek gizli bir manası olduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre, bu gerçek *Torah*'ı anlamak üstün bir bilgi ve kudreti gerektirmektedir. Nitekim daha sonra doğu ve batı mistik akımlarında doğan gizli örgütlerde de hep bu bilgi aranmıştır.

hudiler yanlarında olmuştur. Nitekim İttihat ve Terakki hareketi ve bununla beraber o dönemde etkinlik kazanan masonluk içinde kurulan dostluklarda Sabetaycılar'ın ve Yahudiler'in aynı amaçlar altında birleşmeleri de bu nedene dayanmaktadır. O kadar ki dönem içinde doğan ve fakat İstanbullu Yahudiler'ce benimsenmeyen siyonizm hareketine Sabetaycılar daha fazla destek vermişlerdir. Dönemin etkili isimlerinden Cavid Bey'in ve gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın İsrail'in kuruluşunu destekleyen fikirleri acaba bir raslantı mıdır?

1924 mübadelesi sonrasında Selanik'ten Türkiye'nin değişik yerlerine gelip yerleşen Sabetaycılar'ın özellikle Yahudiler'in yoğun olarak yaşadıkları semtlerde oturmaları ve onlarla aynı kültürel değerleri paylaşmaları o kadar dikkat çekici olmuştur ki, hükumetin çok sonraları ortaya çıkan varlık vergisinde kendilerini bir hedef olarak seçmesine yol açmıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Filistin'e göç eden Sabetaycılar'ın varlıklarından haberdarız.

1948'de İsrail'in bir devlet olarak resmen kurulması sonrasında egemen olan dinî yapı yine Talmud-Torah ekolüne dayanmaktaydı. İsrail kendisini yeryüzündeki bütün Yahudi kültürlerinin birleştirici bir temsilcisi olarak görmekteydi ve bu amaçla da ihtilaflı cemaatleri bile -Falaşalar ve Karaylar gibi- kabul etmişti. Fakat ne yazık ki, kuruluş sırasında oldukça etkileri olan Sabetaycılar bu kapsamın dışında tutuldular. Sadece ikinci reisicumhur İzak Ben Zwi zamanında bazı çalışmalar yapıldı ise de bunlar da çok etkisiz kalmıştır.

Bugün İsrail'de ve dünyanın tüm Yahudi cemaatlerinde Sabetaycılık sanki Yahudi kültüründen doğmamış gibi adeta hiç bir şekilde yokmuşcasına ele alınmaktadır. Nitekim Osmanlı topraklarına gelen Sefarad Musevilerinin beşyüzüncü geliş kutlamalarında da Türkiye ve İsrail'de Sabetaycılar'dan hiç sözedilmemesi de dikkat çekicidir.[3] Özellikle tarihin her döneminde hoşgörüye en çok ihtiyaç duyan Museviler'in kendi içlerinden doğan bir konudaki bu katı tutumlarını değiştirme-

3 İsrail'de sadece Morit adlı teşkilatın bir kutlama programında ele alınan konu daha sonraları tamamiyle unutulmuştur.

leri gerektiği gerçeği ile karşı karşıyayız. Bu konuda son derece medenî bir çaba gösteren Sayın Moşe Grosman, Gad Nassi gibi değerli araştırmacıların da katkılarını şükranla belirtirken, gerçekten Yahudi dünyasına ait olan böylesine bir akımın -hem de Yahudi dininin temel kaynaklarından doğan- gözardı edilmeden baskı ve hurafalerden uzak tutularak yeniden ele alınması gereği bilimsel bir zorlama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kavramı, Konusu ve Araştırılması Açısından Sabetaycılık

Osmanlı toplumu ve günümüz Türk toplumunun gerek sosyal gerek kültürel evreninde "Dönmelik" konusunun önemli bir yeri vardır.

16. yüzyıl Musevi dünyasında beklenen Mesih olduğunu iddia ederek, çevresine topladığı müritlerini kutsal topraklara götürüp orada bir Yahudi devleti kuracağını söyleyen Sabetay Sevi artan gücü nedeniyle Ortodoks Musevi din adamlarınca bir tehlike olarak görülerek, Osmanlı Sultanı'na şikâyet edilmişti. Sultan karşısında, kendisine yapılan telkinlerle Müslümanlığı seçen Sabetay, müritlerini büyük bir düş kırıklığına uğratmışsa da, ikiyüz ailelik bir grup tarafından inançla takip edilmiştir. Bu grup üyeleri de onun yolunu seçerek Müslüman olmuşlar, Selânik'e yerleşerek dışta Müslüman içte Yahudi âdetlerini sürdürmek suretiyle yirminci yüzyıl başlarına kadar yaşayagelmişlerdi.

İşte tarihçiler arasında "Dönmelik" olarak ifade edilen Yahudi tarikatının kısa tarihçesi yukarıdaki gibi ele alınmıştır günümüze dek. Acaba gerçekten söz konusu olay bu kadar basit midir? Ayrıca bu hareketin toplumsal etkilerinin düzeyi ne olmuştur?

Daha önce kaleme aldığım iki makalemde[1] Sabetay Sevi ve

1 Ilgaz Zorlu. *"İstanbul'da Yaşamış Mistik Bir Cemaat: Selânikli Dönmeler"*, Bizim Şehir, Mayıs 1992; *"500. Yılında Unutulan Bir Cemaat: "Dönmeler"*, Tarih ve Toplum, Sayı: 105, Eylül 1992.

hareketini yüzeysel de olsa incelemiştim. Ancak ilgili yazılarda isteğim haricinde "Dönmelik" kelimesinin kullanılmış olduğu dikkatimi çekti.[2] Gerek konunun bu adla literatüre geçmiş olması, gerek benim ilgili yayıncılara uyarıda bulunmamış olmam bu sonucu ortaya çıkarmıştı. Bundan dolayı bu makalenin yazılması bir zorunluluk oldu.

Bugüne dek bu tarihî olay karşısında yapılan çalışmaların geneli Sabetaycılar'ı sahte bir peygamberin peşinden giden kişiler olarak ele aldı. Scholem'in devasa çalışmasına kadar da[3] hiç kimse olayın düşünsel boyutunu görmedi veya görmezden geldi. Yaşadığı dönemin ve hattâ bugünün bile en büyük kabalistlerinden sayılan Scholem, İngilizce'ye de çevrilen "Mistik Mesih: Sabetay Sevi" adlı eserinde konuyu oldukça ayrıntılı olarak ele almış, dönemin Musevi dininde önemli merkezlerinde, günümüze kadar ulaşan kaynakları inceleyerek kitabında kullanmıştır. Maalesef Türkçe'ye çevrilmemiş olan bu muazzam eser yazarınca beş cilt olarak tasarlanmışsa da, Scholem bunu bitirmeye muvaffak olamadı. Fakat ondan sonra, onun öğrencilerince yayımlanan bazı makaleleri ve kitaplarında da ayrıntılı bilgiler yer aldı, ama bunlar da Türkçe'ye kazandırılmadı ne yazık ki...

Türkçe'de konuya ilişkin ilk yazılı eser 1900'lü yıllarda İstanbul'da yayımlanan bir risale ile olmuştur ki, konu orada da "Dönmeler" adıyla incelenmiştir.[4] Daha sonraları bu cemaat üyelerinin siyasal yaşamda önemli roller almalarıyla beraber, özellikle radikal dinci kesimle muhafazakâr çevrelerden önemli tepkiler gelmeye başladı. 1924 yılında yaşanan Karakaşzade olayı ile de konu, bir Yahudi tarikatının Müslümanlık karşısındaki durumu olarak ele alınmış, Sabetay Sevi ve müritleri vatan hainleri gibiymişcesine muamele görmüşlerdir. Dönme kelimesi de bilimsel bir ifade olmaktan öte, küçük düşürücü bir

2 Her iki makalede de başlık kısımlarındaki "Selanikli Dönmeler" ve "Dönmeler" kelimeleri yayıncılar tarafından konuya açıklık getirmek amacıyla eklenmiştir.

3 İsrailli araştırmacı Scholem konu hakkındaki en önemli eserin yazarıdır: ***The Mystical Messiah: Sabbatai Zwi***, Princeton Üniv.

4 Dönmeler: Hanyas, Koyegos, Sazan isimli eser 1912 yılında yazar ismi belirtilmemek suretiyle Osmanlı harfleriyle basılmıştı.

deyim gibi kullanılmıştır. Nihayet 1980'li yıllara geldiğimizde yayınlanan iki eserde de[5] konuya bakış açısı tarafsız olmaktan ziyade, islâmcı bir perspektifle ele alınmıştır.

Dönmelik kavramını kavram olarak eleştirebilmek için öncelikle ifade ettiği konuyu oluşturan olayları doğru analiz edebilmek gerekir. Şu da açıklıkla belirtilmelidir ki, bugüne kadarki tüm çalışmalar hep basılı kaynaklar ele alınarak yapılmıştır. Halbuki Sabetaycı toplumlar[6] gizli olarak dinî prensiplerini sürdürmüşlerdi ve dinî bilgiler de genellikle "Ogan" veya "Hoca" denilen din adamları tarafından sözlü olarak öğrencilere aktarılmaktaydı. Üstelik yazılı hale gelen bazı bilgiler 1917 Selânik yangınıyla beraber yok oldu, kalanların bir kısmı İsrail'e götürüldü; bir kısmıysa hâlâ Türkiye'de yaşayan ailelerce korunmaktadır. O halde Scholem'in çalışması da dahil yazılan tüm eserlerde karanlık kalan noktalar mevcuttur.

Sabetay Sevi'nin Müslüman oluşu, yaptığı tüm olağandışı diğer eylemleri gibi Zohar'ın mistik yorumlarına dayanmaktaydı. Nitekim Sara isimli kötü şöhretli bir kadınla evlenmesindeki amacı, kendini bir fahişeyle evlenen Hoşea ile özdeş kılma çabasıydı. Din değiştirmesiyse Zohar'da yer alan Mesih'in Yahudiliği kurtarmak için başka bir dine geçeceği inancını temel almaktaydı. Nitekim Sabetay, eylemleriyle zor duruma düşen Yahudi cemaatini Sultan'ın öfkesinden kurtarmak için Müslümanlığı seçtiğini şöyle ifade ediyor: "Divana çıkmadan bir gece evvel odama gelen melekler bana: Sen bizim Mesihimizsin, fakat yarın sen Yahudi ulusunun kaderi için, onun yok olmasını önlemek için İslâmiyeti seçmelisin dediler." Sabetay'ın Müslümanlığı seçen müritlerini Yahudilikten ayırması da yine Yahudiliğin seçilmiş toplum olma esasına dayanır ki, Sabetaycılar kendilerini Yahudilik içinde seçilen gerçek dindarlar[7]

5 Türkiye'de yayımlanan en kapsamlı çalışmalar Doç. Dr. Abdurrahman Küçük'ün ***Dönmeler ve Dönmelik*** isimli kitabıyla Yesevizade'nin ***Yahudilik ve Dönmelik*** adlı eseridir.

6 20. yy.'a gelindiğinde Sabetaycı toplum dinî prensipler yönünden aralarında büyük farklar olan üç ayrı gruptan oluşmaktaydı.

7 Kendilerini maminin (müminîn İbranicesi!) olarak isimlendirmeleri de buna dayanmaktadır. Yalnız burada bir noktayı belirtmekte de

olarak kendilerini görmektedirler. Tüm bunların haricinde Sabetay'ın din değiştirmesi konusu üç ayrı Sabetaycı grupça da farklı değerlendirilmektedir. Nitekim, Kapancılar grubundaki inanç şudur: Sabetay Sevi padişahın Müslüman olması konusundaki ısrarı üzerine: "Bu can bu bedende kaldıkça" diyerek kelime-i Şahadet getirmiştir. Ancak huzurundan çıkınca cübbesini açmış ve koynunda saklı olan bir kuş göğe doğru uçmuştur, bunun üzerine "İşte can bedenden çıktı, Şema Yisrael Adonai Eloheynu Adonai Ehad"[8] diyerek Yahudiliğe bağlılığını belirtmiştir.

Tüm bu örneklerde açıklanmaya çalışılan husus Sabetaycılığın Kabbala kökenli bir düşünce sistemi olup bugüne kadar tüm hatlarıyla açıklanmadığı -dolayısıyla da bilinemediği- gerçeğidir.

Sabetay Sevi'nin Yahudilikten ayrılıp Müslüman olmasıyla iki yüz ailelik bir grubun da onun yolundan hareketle din değiştirdiği biliniyor. Fakat bunun haricinde de Yahudilik dininden ayrılmadan Sabetay'ı Mesih olarak kabul edenler oldu ki, bunlar "Gizli Sabetaycılar"dır. Tiberyalı Abulafya ailesi bunlardan biri olarak örneklenebilir. Dolayısıyla Sabetaycı cemaatleri din değiştirme eylemiyle değerlendirerek "dönme" kavramıyla imgelemek, tam olarak bilimsel bir yaklaşım olarak gözükmemektedir. Polonya'dan Yemen'e, Rusya'dan Birleşik Amerika'ya kadar değişik ülkelerde bugün bile yaşayan cemaatlerin varlığı da bu tezi doğrulamaktadır. Kaldı ki, köken itibariyle en eski Sabetaycı toplum Türkiye'dedir ve bu grubu dönme olarak adlandırıp diğer cemaatlerden ayrı tutmak gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Kısaca sonuçta tüm Sabetaycı cemaatleri -ister Türkiye'de ister Yemen'de olsun- tek bir kavramla "Sabetaycılık" adı altında irdelemek en doğrusu olacaktır.

fayda vardır. Yahudiler'in içinde yaşadıkları toplumlarda görünüşte egemen dini seçmeleri yalnızca bir Zohar yorumundan ibaret değildir. Yahudi ve Arap kültür tarihinin tanınan ismi ve Talmud'un yazarı olan Moşe Ben Meymon (veya İbn Meymun - Maimonides) da Yahudi dinini bırakarak Müslüman olmuştu, Sevi'nin müritlerine emrettiği "benzet-benzeme" prensibinin de fikir babasıydı.

8 Şema duası bir anlamda Yahudiliğin besmelesidir: "Dinle İsrail, Allah efendimizdir ve tektir" anlamındadır.

Konuyu "Sabetaycılık" adı altında geniş bir perspektifte incelememiz, bizi bilimsel olarak başka bir sorunsala yaklaştırmaktadır ki, bu da "varlık alanı" kavramıyla özetlenebilir. Sabetay Sevi'nin düşünce prensipleri doğrultusunda gelişen mistik hareket, öncelikle Musevi dinini temelden sarsmış bir Mesihlik hareketidir ve benzerlerinden farklı olarak dayanağı Kabbala'dır. Dolayısıyla onun ortaya attığı yalnızca ve yalnızca cemaat üyelerince bilinen yorumlar, konunun bu açıdan incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Nitekim Scholem'in araştırmaları da bu yöndedir. Sevi ve müritlerinin Müslüman olmaları, bu dinin kurumları içinde yer almaları, aynı zamanda konunun İslâmi tarihi ve düşüncesi açılarından da ele alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu da bizi İslâm mistisizmine götürecektir ki, orada Mevlevî, Bektaşî, Melamî tarikatları içindeki Sabetaycılar'ın rolleri belirlenecektir. Diğer bir açı olayın tarihsel boyutlarıdır. Burada tarih biliminin analiz yöntemleriyle, konu daha da değişik sonuçları gündeme getirecektir. Bu noktadan itibaren gerek Osmanlı ve gerekse çağdaş Türkiye kültüründe bu cemaatin varlığı bizi kültür antropolojisinin alanına sokar. Ayrıca tamamıyla cemaat olarak yaşaması, Sabetaycılığı başlı başına bir sosyolojik problem haline getirmektedir. Tüm bu gerçeklerden hareketle görmekteyiz ki, konuya pek çok farklı açıdan yaklaşılabilmektedir ve tarihteki pek az olay böyle bir şansa sahiptir.

Sabetaycılık hareketinin bugüne kadarki etkilerinin bilimsel olarak ele alınmasında karşılaşılan en önemli sorun, kaynak problemidir. Çünkü 1600'lerde ortaya çıkan harekete ilişkin ilk kaynaklar, Avrupa'da 1800'lerde yayımlanmışken, bu Türkiye'de 1900'lerin başlarında olmuştur. Sabetaycılık temelde gizliliği esas aldığından konu uzun süre unutulmuştu. Ancak 1970'lerde Scholem'in çalışmaları Sabetaycılığı yeniden gündeme getirdi. Gerçekten de o zamana kadar bu konuda yayınlanan pek çok yazılı materyale ulaşan yazar, bunları başarılı bir şekilde kitabında kullanmıştır. Ancak o Türkiyeli Sabetaycılar'ın ellerinde bulunan pek çok kaynağı inceleyememişti. Zaten çalışmalarında eksikler olduğunu sık sık vurgulamıştı. Acaba bugün bile pek çok noktada tam bir bilgi birikimine sahip olmadığımız Sabetaycılık, bu denli farklı bi-

limlerin alanına girmekteyken neden tam olarak çözümlenememiştir? Bunun ilk nedeni, hareketin doğup geliştiği topraklarda uğradığı baskılarla, bu merkezde giderek güçlenen radikal islâmcı tepkilerin sertliğidir.[9] Zira Müslüman çevreler bu konunun kültürel karakterinden ziyade onun inanç yapısının aykırılığına dikkat etmekte ve bu bağlamda hareketi bölücü ve zararlı olarak ele almaktadırlar. Üstelik bu inanca sahip yazarların yayınları konuya açıklık getirmekten çok, yanlı ifadelerle toplumsal tepkileri çekme amacındadır. Zaten demokrasi sorunlarıyla uğraşan bir toplumda, teröre kayan radikal akımlar şiddet ve baskıyı yöntem olarak benimseyince, konu bir tabu halinde kalmıştır. Diğer bir neden Sevi'nin öğretileri konusundaki gizlilik kuralıdır. Çünkü Sevi, Kabbala yorumlarına dayanan mistik sırlarını yalnızca cemaat üyelerine aktarmıştı ve bunların başkalarına aktarılmasını kesin surette yasaklamıştı. Bu ilke her üç cemaatte de korundu, pek azı yazılı hale getirildi. Hazırlanan kitapların büyük kısmıysa, önce 1917 Selânik yangınında yok oldu, ardından 1924 Karakaşzade olayıyla pek çok aile ellerindeki belgeleri yok etti. Bunun haricinde din adamları bilgilerini sonraki kuşaklara aktarmaktansa, beraberlerinde mezara taşımayı tercih ettiler. Bugün hâlâ yaşayan pek çok yaşlı kimseyse, bilimsel araştırmalara katkıda bulunmadan, bilgileriyle beraber ölüp gidecektir. Kaldı ki, hiçbir kurum oldukça külfetli ve masraflı olan bu araştırmaları finanse etmemektedir. Bununla beraber, bizzat bazı kişiler de konunun araştırılmasına engel olmaya çalışmaktadırlar. Nihayet, konuyla ilgili İsrail'de bulunan kaynaklar, yeraltındaki depolarda bilim adamlarının incelemelerinden adeta kaçırılmaktadır. İşin garip yanı, bu belgelerin gerçek sahipleri Türkiye'dedir ve bu kaynaklar artık Türk kültür hayatına da girmiş olan bir toplumun malıdır ve Türkiye'nindir. Dolayısıyla yurtdışında 500 yıllık Sefarad kültürünün koruyuculuğunu yaptığını söyleyen bir Türkiye, bu kültürün önemli bir parçasını oluşturan eserlerin buraya getirilmesini sağlamalıdır.

9 Radikal islâmî düşünce her zaman Sabetaycılığı bir düşünsel akım olarak değil, Türkiye'de Siyonizmin bir uzantısı olarak görmektedir.

Bugün Sabetaycılık konusunda, özellikle Batı'da giderek artan bir ilgi vardır. Aynı zamanda bu hareketin Polonya, Rusya, Hollanda ve Akdeniz ülkelerinde hâlâ devam ediyor olması, ne denli ilginç bir karakteri olduğunu ispatlamaktadır. Bu da konu üzerinde yeni araştırmalar yapılması zorunluluğunu ortaya koyar. En kısa zamanda, bu dinî akımın pratiğini yaşayan kimseler yaşamaktayken, maddî kaynaklar sağlanmalı, konu tüm yönleriyle açığa kavuşturulmalıdır. Bugünün Türk aydınlarına tarihin yüklediği görev, en kısa zamanda bu dinî akımın karanlık noktalarını aydınlığa kavuşturmaktır.

Sabetaycı Kültüre Ait Üç Belge

Toplumsal Tarih gibi Türkiye'nin bilimsel yaşamında önemli işlevleri olan bir dergide yazı yazmak herşeyden önce yazı yazan kişiye bir takım sorumluluklar yüklemektedir.

Bu sorumlulukların en başında da nesnel olmak, tarihî gerçekleri çarpıtmadan kaynaklarıyla belirleme zorunluluğu gelmektedir. Ancak tabiatta varolan her kuralda olduğu gibi burada da bir istisnanın saklı tutulması gerekebilir. Bu yazımızda sözü geçen belgeler, ne yazık ki çeşitli nedenlerle yayımlanamıyorlar, sadece yazarın ve kapalı bir cemaatin üyelerince görülebilen bu dokümanların gerçekliklerinin tartışılması da yine okuyucuya kalmaktadır. Ancak Sabetaycılık gibi tarihçesi gerçekten çok az bilinen ve ilgiyle takip edilen bir olgunun aydınlatılması gereği de ister istemez bizi bilimsel kuralların dışına -sadece kaynakların orjinallerini yayımlayamamak ile- itmektedir.

Sabetaycılık hareketinin Sabetay Sevi sonrasında Selanik'te devam ettiği ilk andan itibaren soy ağacı tutmak hemen hemen her ailenin benimsediği bir metoddu. Bunun en önemli nedeni Yahudi kökeni muhafaza etmek, bir süre sonra ortaya çıkabilecek karma evlilikleri ve kan değişimlerini belirlemekti. Çünkü Sabetaycılar, Sevi'nin kuralları uyarınca yalnızca ona inanan kişilerle evlenebilirlerdi. Her ne kadar Karakaşlar'ın lideri Baruhya'nın (Osman Baba) Polonya'da yaptığı bazı misyonerlik faaliyetleri olmuşsa da, bu da, tümüyle o bölgede yaşayan Frankistleri (Yahudi kökenli bu dönmeler aynı Sabetaycılar gibi Hıristiyanlığı benimsemişlerdi) ve Yahudileri hedef almıştı. Zaman içerisinde Sa-

betaycılar'ın aralarında ortaya çıkan bir takım bölünmeler sonucunda üç alt grup oluşmuşsa da (bunlar Karakaşlar, Kapancılar ve Yakubiler'dir) her üç grupta da soy ağacı yapma geleneği korunmuştur. Bir süre sonra sürekli aile içi evlenmeler ortaya çıktığından giderek kişiler arasında yakın akrabalıklar kurulmaya başlanmıştır. Sabetaycı soy ağaçları konusunda, İsrail arşivlerinde saklanan belgeler bir yana bırakılırsa, eldeki en somut kaynak gazeteci Bilgin ailesine ait olan ve bir kitap halinde de yayımlanan bir şeceredir. "Yeni Asrın Selanik Yılları" adında Türkmen Parlak'ın yayımladığı bu kitapta maalesef tarihî bir gerçek tamamıyla çarptırılarak bu ailenin tarihçesi Anadolu'ya dayandırılmaktadır. Ne enteresandır ki bu ailenin kökeni dikkate alınmadan 1750'lerde Anadolu'dan Edirne'ye getirilen Türkler'e dayandırılmaktadır. Fakat umarız yazar bu zorunlu göçün tarihî kaynaklarını araştırmıştır ve bunları cevabî bir yazıyla açıklayabilecektir. Fakat bu şecerenin hazırlanış ve teferruatı hakkında daha fazla bilgi verilmemektedir. Benim bizzat bu ailenin İstanbul'da yaşayan üyeleriyle yaptığım görüşmede, kendilerinin Selanikli oldukları ve Yakubi Cemaati'ne bağlı oldukları bana bildirilmiştir.

Yukarıda zikredilen ve bugün İzmir'de yaşayan bu Yakubi ailesinin soyağacından sonra İstanbul'da bir başka Kapancı ailenin elinde bulunan soyağacına gelelim. Şu ana dek hiçbir yerde yayımlanmamış bu soyağacında garip olan nokta, tıpkı ilk soyağacında olduğu gibi, erkekler üzerinde gitmesidir. Gerçekten de her iki belgede de kadınlara hiç yer verilmemiştir. Halbuki Sabetaycılıkta da tıpkı Yahudilikte olduğu gibi kan anneden geçmektedir. İkinci soyağacının hazırlayıcısı olan kişi, temel olarak İtalya'nın Alvo kasabasından Selanik'e gelerek Sabetay Sevi hareketine katılan bir kişiyi ele almaktadır. Şecerenin alt orta kısmında bir ağaç resmedilmekte ve burada Sabetay Sevi olayı anlatılmaktadır. Şecerenin başlangıcında yer alan Abdullah Efendi'nin Avcı Sultan Mehmet tarafından çiçekçibaşı yapıldığı iddia edilmektedir. Sabetay Sevi'nin de İslâmiyeti seçtikten sonra kapıcıbaşı yapıldığı düşünülürse, bu iddianın gerçek olma payının oldukça yüksek olduğu belirlenmektedir. Ayrıca bu zatın öldükten sonra Selanik'te gömüldüğü belirtilen yer, daha sonra Yunanlılar'ca ortadan kaldırılan Dönme Mezarlığı idi. Bu soyağacı

da ondokuzuncu yüzyılın sonuna kadar getirilmiştir, bu makalenin yazarında ayrıntılı resimleri mevcut olmakla beraber bir rivayete göre bir süre sonra bir Sabetaycı ailenin hayatını konu alan bir kitapta yayımlanacağından burada kaynak kullanılmamaktadır.

Ancak hiç kuşkusuz, bu iki soyağacının dışında en önemli olan yine hiç ortaya çıkarılmamış olan ve yine İstanbullu bir ailenin elinde bulunanıdır. Bu ağacın kökeninde Sevi'ye inanan iki yüz kişi geldikleri mekânlar itibariyle ele alınmaktadır. Daha sonra Yakubiler'in bölünmesine kadar gelen bu ağaçta ayrılan her aile İbranice "Koferim" (kâfirler) kelimesiyle belirlenmiştir. Ancak esas bölünme Osman Baba olayı neticesinde olmuştur ve soyağacının bu günkü varisi olan kişinin akrabaları (bu akrabalık on kuşakın üstüne çıkmaktadır) arasında ağaç taksim edilmiştir. Osman Baba olayı sırasında iki kızkardeş eşlerinin farklı gruplarda yer almalarıyla beraber ayrılmışlarsa da görüşmelerini sürdürmüşlerdir. Bu soy ağacı Latin harfleri ve İbranice harflerden oluşturulmuştur. Burada ayrıca yaşadıkları dönemde Sabetaycı inanışa katkıda bulunan kişiler de ele alınmıştır. Üstelik bu soy ağacının diğer bir önemi de kadınları da içeren bilgileri ihtiva etmesidir. Soyağacının etrafı bir takım dualarla süslenmiştir, sahiplerinin izniyle bu ağacın bir kopyası alınmışsa da, varislerin istekleri doğrultusunda yayımlanamamaktadır.

Sabetaycı soyağaçları konusunda kısaca bilgi verilmeye çalışıldı. Gerçek şu ki, 1917 Selanik yangını sonrasında kaynakların ortadan kalkmış olması tarihçeleri oldukça güç şartlarda çalışmaya itmektedir. Ancak ne yazık ki ortaya çıkan bazı bilim şarlatanları da ailelerinin Sabetaycı kökenlerini reddetme yolundadırlar ve sırf para kazanma uğruna bir takım hayalî bağlar ortaya çıkarmaktadırlar. Umarız ki, bu konuda elinde kaynak olan kişiler ortaya çıkıp gerçekleri yazabilme cesaretini gösterirler.

Sabetaycılara Ait Bilinmeyen Bir Dua ve Dinsel Anlamları

Sabetaycı cemaatlere ait olan dua kitaplarının önemli bir kısmı İsrail devletinin kuruluşu sonrasında burada kurulan İbrani Üniversitesi ve ona bağlı olarak çalışan Ben Zwi Enstitüsü'nde yer altında kurulmuş olan muazzam kütüphanelerde muhafaza edilmektedir.[1] Ancak genellikle 1960'lı yıllara dek bu ülkeye gönderilen kaynakların dışında, hâlâ Sabetaycı kökenini koruyan ailelerde de bu tarihî cemaat hakkında önemli bilgiler verecek dokümanlar bulunmaktadır.

Türkiye'deki Sabetaycı ilk el kaynaklara geçmeden evvel bugüne kadar Türkiye'de hakkında ayrıntılı pek fazla bilgi bulunmayan ancak gerçekten pek çok açıdan tarihî önemi olan bir kitaptan sözetmek gerekmektedir. Bu kitap İbranice'deki adıyla *"Sefer Şirut ve Tişbahut Şel Ha Şabtayim"* 1947 yılında -İsrail devletinin kuruluşu öncesinde o zamanki adıyla Filistin'de- ba-

1 Her ne kadar İsrailli bilim adamlarınca Sabetaycılara ait kaynakların burada muhafaza edildikleri gerçeği -bu kaynakların İsrail dışına çıkarılamaması amacıyla- yalanlanmaktaysa da bizzat bu makalenin yazarı 1991-92 yılları arasında bu değerli kaynaklar üstünde incelemeler yapma olanağı bulmuştur. Ayrıca bu kaynakların İsrail'e nasıl ulaştıkları ve muhteviyatları hakkındada İsrail'li değerli bilim adamı Gershom Scholem "***Sabatay Zwi-The Mystical Messiah***, Princeton University Press 1977 " adıyla İngilizceye'de çevrilen kitabının önsöz ve giriş bölümlerinde ayrıntılı açıklamalar vermektedir.

sılmıştır. Türkçe'deki anlamıyla "Sabetaycılar'ın Şarkı ve İlahileri" kitabıdır. Kitap Moşe Attias tarafından yazılmıştır. Kitabın önsözünü, kendisi de baba tarafından Sabetaycı olan (bu, tamamiyle Sabetaycı bazı ailelerce iddia edilmektedir), İsrail'in kurucuları arasında yer alan ve sonra da bu ülkenin ikinci Cumhurbaşkanı olan İzak Ben Zwi yazmıştır. Yine aynı kitabın içinde yeralan ilahilerin dinî kökenleri hakkında dipnotlar veren kişi de Kabbala teorisi konusundaki çalışmalarıyla tanınan, Sabetay Sevi'nin hayatı konusundaki kapsamlı bir yapıtın yazarı ve modern İbranice'nin yaratıcılarından olan Gershom Scholem'dir.

Kitabın ilgi çekici yönü Sabetaycılar'a ait olan dinsel şiirlerin toplandığı bir antoloji olmasıdır. Bu şiirler İzmirliler olarak da bilinen Kapancılar grubuna ait bir ailenin arşivinden alınmıştır. Kitap genellikle İspanyolca, Türkçe veya İbranice olarak söylenen ilahileri içermekteyse de yazı dili olarak İbranice kullanılmıştır. Ancak ilerleyen zaman içinde İbranice'nin İzmirliler grubunda cemaat üyelerine yeterince öğretilememesi nedeniyle birtakım ibranice imla hataları yapılmıştır. Bu kitap içerisinden, bir cemaat üyesinin Sabetay Sevi'ye karşı olan duygularının ifadesi olması bakımından seçtiğimiz bir ilahiyi buraya naklediyoruz:

1) Biz sana üftadeyiz ey seh-i hub-i cihan
Rahmedip aşkların itme sezayi figan!
Ru-yi zemin görmemiş sen gibi bir hoşrevan
Rahmedip Aşıkların itme sezayi figan!

3)Vuslatını can ile itmedeyiz
Aşık-i müstakiniz şimdi biz ey mahruy,
Tekke'yi aşkında hep çekmedeyiz hay hu
Rahmedip... [2]

2 Moşe Atiyas/ Gershom Scholem, *"Sefer Şirut ve Tişbahut Şel Ha Şabtayim*, Tel Aviv, 1947, s. 62.

Sabetaycı teorinin esası, Luria[3] Kabbalasında temellenen kırılma olarak adlandırılan bir yaratılış teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre Tanrı, gönderilen bir ışık ve onun yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Tanrısal ışığı toplayan kaplar bu ışığın kuvvetine dayanamayıp kırılırlar, ışığın bir kısmı ilk kaynağına geri dönerse de diğer bir kısmı kırılan parçalara yapışık kalacaklardır. Bu parçalar klipa denilen kabuklarla kaplanmışlardır ve kötülükler ortamındadırlar. Bu parçaların klipalardan teker teker kurtarılarak kötülükler ortamından çıkarılması ise Tikun olayını meydana getirmektedir. İşte Lurianic inanca göre, Mesih'in[4] geliş zamanı Tikun'un gerçekleşmesiyle olacaktı.[5]

Sabetaycı teoride de Mesih'in kişiliği ve görevleri Lurianic bir açıdan ele alınmıştır. Sabetaycılar da Sevi'nin Tikkun olayını gerçekleştireceğinden hareketle klipaların öleceğine ve kötülüklerin yok olacağına inanıyorlardı, bunu dinî ritüellerinde söyledikleri ilahilerinde de benimsediler. Aşağıda yer alan ilahi dünya literatüründe ilk kez yayımlanan anonim bir Sabetayist şiirdir, ritüellerin uygulandığı yıllarda Kapancı grubunda okunmaktaydı.

Cennetin kapısı, cevahirdir yapısı
Yosef açar kendisi, konvenyamos konvedrad hey
Başım tacı Sabetay hey başım tacı Sabetay
Direk, direk mumları
Göreceğiz onları
Kim görürse onları

3 Safed Aslanı olarak da tanınan ve Safed Ekolü'nün kurucusu olan İzak Luria Aşkenazi yalnız yaşadığı dönemin değil, kendinden sonra gelen doktrinleri de etkilemiş olan büyük bir Kabbalistti. Kabalacı teoriye Mesih inancını sokmuş ve kimi tarihçilere göre de ölümü sonrasında da Sabetayizmin doğmasına yolaçmıştır.

4 Yahudi dininde yeralan ve onyedinci yüzyılda doruk noktasına ulaşan Mesih inancı İsrailloğulları'nın çektikleri ızdıraplara son verecek bir kurtarıcının gelişi olarak tanımlanabilir. Sabetay Sevi yaşadığı dönemin beklenen kurtarıcısı olarak kendini ilân etmiş ve bu yolda da Kabbala'yı temel almıştır.

5 *"Sabetay Sevi"*, Erol Coşkun-Yom Tov, Ben Sason, *Şalom* Gazetesi, 21. 10. 1993-17. 11. 1993 adlı dizinin ilk bölümünden alınmıştır.

Görecektir Allah'ı hey
Konvenyamos konvedrad hey
Başım tacı Sabetay
Gün olsa bizde görsek
Muradımıza ersek
Efendimizi görsek
Konvenyamos konvedrad hey
Başım tacı Sabetay
Klipalar ölecek
Dünya bize kalacak
David'ler oynayacak
Konvenyamos konvedrad hey
Başım tacı Sabetay[6]

Yukarıda verilen ilahinin ilk dizelerinde arzu edilen Sabetay Sevi'yi görmektir, bu da onun ancak tekrar Mesih olarak geri gelmesiyle mümkün olacaktır. Daha sonraki dizelerde Mesih'in gelmesiyle klipaların yok olacağı ve Davidler'in oynayacağı inancı yer almaktadır. Tanah'a göre Mesih, David'ın soyundan gelecek bir kişidir, Sabetayist inançta ise aslında Mesih İbrahim'den beri onsekiz kez beden değiştirerek yeryüzüne gelmiştir, yani Sabetayistler reenkarnasyonu kabullenmektedirler. O halde Mesih'in gelişiyle beraber bütün Mesihi kişiliklerde ortaya çıkacaktır. Ve sonuçta Mesih'in geri gelmesine yolaçacak olan kıyamet olayında Sabetaycılar insanları kurtarma görevini üstleneceklerdir. Nitekim Sabetaycılar'ın kendilerini maaminim -inananlar- olarak adlandırmaları da bu felsefenin bir sonucudur. Çünkü Mesih geri geldiğinde sadece ona inananlar gerçek kurtuluşa ulaşacaktır.

6 Bu şiirin elde edilmesinden dolayı Haluk Derviş Bey'e teşekkürlerimi sunarım.

Sabetaycılık ve Osmanlı Mistisizmi

Evrensel bir değer olarak mistisizm tarihsel süreç içerisinde batılı ve doğulu kültürlerde farklı tarzlarda gelişmişse de sonuçta her iki kültürdeki mistik kişiliklerde aynı ortak sonuçlara ulaşmışlardır. Genellikle ortaçağın başından itibaren Yahudi gizemciliği İslâm ve Hıristiyan gizemciliği arasında bir köprü görevini görmüştür.

Onyedinci yüzyılda doğan ve Osmanlı kültür evreninde gelişen Sabetaycılık kabbalist teoriye dayalı bir Yahudi mistik hareketi olarak ortaya çıkmışsa da zamanla giderek İslâmî karakterler de taşımaya başlamıştır. Bu, ondokuzuncu yüzyıl sonrasında o kadar belirginleşmiştir ki, özellikle Sabetaycı gruplar içinde yer alan Yakubiler'de devrin mistik hareketlerine karşı aşırı bir ilgi ve destek görülmeye başlanmıştı. Bu yazıda özellikle ondokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen sürede Sabetaycılar'ın İslâm dünyasındaki belirgin rolleri incelenmeye çalışılmıştır.

Sabetay Sevi'nin din değiştirerek İslâmiyeti kabul etmesi sonrasında, onunla beraber aynı yolu takip eden iki yüz aile görüntü itibariyle de olsa, İslâmî gruplarla yakınlaşma yolunu seçmişti. Yalnız Osmanlı toplumunda değil, hemen hemen tüm Avrupa ve Asya Yahudi cemaatlerinde derin etkiler bırakan Sabetaycı akım, temel olarak "benzet -benzeme"prensibinden hareketle egemen sınıfların olası baskılarından kurtulmayı başarmıştı. İşte o andan itibaren kerhen de olsa İslâmî gruplarla yakınlaşma zorunluluğu doğmuştu. Sabetaycılığın temelde

Zohar'ın mistik evrenine dayalı olan teorisi kısa zamanda Sabetaycılar'ın girdikleri yeni ortamlarda da başarı kazanmalarına yol açmıştı, çünkü genelde gizemci grupların hepsinde varolan "bire ulaşma-birde kaybolma" çabası dinsel otoritenin başaramadığı bir bütünleşmeyi sağlamaktaydı. Sabetaycılar daha ilk andan itibaren iktidara yakın ve nisbeten dinsel kurallara daha hoşgörüyle yaklaşan mistik grupların içine karışarak buralarda etkinlik sağlamaya başladılar.[1] Sanılanın aksine bu gruplara girmelerinin ana nedeni yalnızca gizli kimliklerini muhafaza etmek değildi, aslında farklı bir dine ait tarikatlerde de olsa gizemci karakterlerini korumayı amaçlıyorlardı.

Sabetaycı cemaatlerin İslâm mutasavvıflarıyla olan ilişkileri genellikle üç ana merkezde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki imparatorluğun merkezi olan İstanbul, daha sonra Batı Anadolu'da İzmir ve ardından da Balkanlar'daki merkezlerdir. Burada Selânik, Sofya ve Trakya'da da Edirne dikkati çekmektedir. Sabetaycılar'ın din değiştirmeleri sonrasında İstanbul'da yaptıkları ilk eylem, zamanın Halveti Dergâhı pirlerinden olan ve bugün Üsküdar'da yatan Aziz Mahmud Hüdai'nin tekkesinin yapılışında maddî destek sağlamalarıdır. Bunun ana nedeni uzun bir süre Sabetaycılar'ın bu dergâha devam etmeleriydi, 1924 mübadelesine kadar da Sabetaycılar Aziz Mahmud'un dergâhında bulundular. Üsküdar'da bulunan Bülbülderesi mevkiinin Sabetaycılar için özel bir anlamı vardı, çünkü Talmud'a göre Mesih bülbüllerin sesine gelecekti. Nitekim Türkiye'deki Sabetaycı mezarlıklarının en büyüğü olan Bülbülderesi Mezarlığı'nın bu bölgede kurulması da bundan dolayıdır. İstanbul'da Sabetaycıların yaptıkları diğer mabedlere baktığımızda, bunların genellikle hep Üsküdar ve civarında olduklarını görürüz. Yine Bülbülderesi mezarlığının girişinde yeralan Feyziye Hatun Camii de Sabetaycı aileler tarafından yaptırılmıştır. Bu camii ile ilgili olarak ortaya konması gereken bir nokta şudur: Sabetaycılar'ın Karakaşlar koluna mensup ailelerin en sık kullandıkları sembolik kelimelerden biri olan

1 Genellikle Mevlevî ve Bektaşî gruplarında hareket etmelerinin ortak nedeni de budur.

"Feyziye" ismi, aynı zamanda Selânik'te kurulan ve Atatürk'ün ilk eğitimini aldığı okula da verilmişti.[2] Diğer bir dinî yapı da, kesin olmamakla beraber Sabetaycı bir aileye mensup olduğu tahmin edilen[3] ve 1899 da ölen Rabia Adviyye Hanım tarafından yaptırılan Bedevî Dergâhı'dır.

Bu yazıda son olarak ele alınacak olan konu Sabetaycı hareketin merkezi olan Selânik'te cemaat üyelerinin İslâm mistikleri ile kurdukları ilişkilerdir. Kuşkusuz özellikle Osmanlı devletinin son yıllarında çok önemli bir rol üstlenen Selânik şehri; hem pek çok yeniliğin öncüsü olmuş, hem de tarihe geçen ve büyük fonksiyonlar yüklenen örgütlerin merkezlerine yataklık etmiştir.

Sabetay Sevi'nin yaşadığı yıllarda İslâm mutasavvıflarından Niyazi Mısri ile ilişki kurduğu çeşitli kaynaklarda iddia edilmektedir.[4] Mısri ile Sevi'nin kişilikleri ve felsefeleri in-

2 Bugün Işık Lisesi adında faaliyet gösteren okulun esas adı Mekteb-i Feyziye'dir.

3 Sabetaycı aileler genellikle iki isim kullanmaktaydılar. İlk isim sefarad Yahudileri'nin kullandıkları isimlerdendi, ailelerde kendi yahudi soyadlarını taşımaktaydılar. Kullandıkları Müslüman isimleriyse çoğunlukla bu Yahudi isimlerinin Türkçe karşılıklarından oluşmaktaydı. Örneğin Karakaşlar'da doğan ilk erkek çocuğa Osman isminin verilmesi kuralı bu grupça Mesih'in halifesi kabul edilen Baruhya'nın Türkçe isminin Osman olmasından kaynaklanıyordu. Keza Mehmet ismi de İslâmiyetle beraber bu ismi alan Sabetay Sevi'yi simgelemekteydi. Çengelköy'deki Bedevî Dergâhı'nı yaptıran Rabia Adviyye Hanım'ın ismi de yine bu şekilde dinî anlamı olan bir isimdir, kaldı ki babasının ismi olan -ki kendisi dergâhın şeyhlerindendir- İbrahim Edhem de yine Sabetaycı ailelerde sıkça rastlanan bir isimdir. Bu konuda İbrahim Hakkı Konyalı'nın ***"Üsküdar Tarihi"*** adlı kitabının 421-422. sayfalarından yararlanılmıştır.

4 Bu konuda Hammer Tarihi'nden, Scholem'in Sabetaycılık ile ilgili yazılmış kitaplarından faydalanılabilir. Paul Fenton da yayımladığı bir makalesinde bu konuya değinmektedir. Fenton, 1666 yılında her iki mistiğin karşı karşıya geldiklerini belirtmektedir. Yine aynı makale de Graetz isimli araştırmacıyı kaynak göstererek Sabetay'ın İstanbul'da Mısri'nin tekkesinde kaldığını ve dost olduklarını belirtilmektedir. Bu tekke Sultanahmet civarındaki Mehmet Paşa Tekkesi'dir ve ikisi birlikte burada halvete çekilmişlerdir. Yine İs-

celendiğinde, ikisinin de aynı zamanlarda ve farklı dinî ortamlarda ortak iddiaları ve fikirleri savundukları anlaşılmaktadır. Her ikisi de, yaşadıkları yıllarda Mesih=Mehdi oldukları ve insanları kurtaracakları iddiasında bulunarak çeşitli eylemler içinde olmuşlardır. Her iki zahit de aynı ortak düşmana, Şeyhülislâm Vani Efendi'ye karşı savaşım vermişlerdi, ne gariptir ki -belki de kaderin bir cilvesi olarak - her ikisi de kendi kültür dünyalarından ve doğdukları topraklardan sürülmüşlerdi. İnsanlar onları deli olarak gördüğünden fikirlerine daima alaycı yaklaşımlarda bulunmuşlardı. Ve ne gariptir ki bugün, fikirleriyle yaşadıkları baskı dolu dönemde yeni ufuklar açan bu iki mistik kişilik hakkında da yeterince araştırma yapılmamıştır.

Rivayetlere göre Sevi, Mısri ile Edirne veya İstanbul'da bir araya geldi, aralarında geçenlerin neler olduğu ve hangi lisanda anlaştıkları bilinmese de birbirleri üzerindeki etkilerinin takipçileri arasında sürdüğü iddia edilebilir. Mısri'nin tarihsel rolünün düşünceleri bağlamında belirginleşmesi -ilginçtir- onu takip eden Mısriye koluna mensup dervişlerin çabalarından kaynaklanmamıştır. Aksine kaynak olarak en eski mistik gruplardan biri olan Melamiler bu rolü üstlenmişlerdir. Tıpkı Balkanlar ve Avrupa'da etki gösteren Sabetaycılar gibi Üçüncü Devre Melamileri de aynı bölgelerde etkin olmuşlardır. İslâmî kaynaklar genellikle düşünceleri açısından bu grubu serbest olarak tanımlamaktadırlar[5], bunların bir önceki kuşağı olan Bayrami Melamileri üyeleri de onlara sıcak yaklaşmamışlardı. Gölpınarlı, bu gruptaki egemen felsefeye göre, melamet ve fütüvvetin bir sözden ibaret olduğunu iddia etmektedir.[6] Bazı yazarlar bu grubun bir değişim dönemi tarikati olduğunu belirtmektedirler.[7] Yine Gölpınarlı bu grupla işrakiy gidişin ilmî bir kisveye büründüğünü yazmakta, bu yola Melamilik demenin de olanaksız olduğunu eklemektedir.

rael Hazan da Sabetay'ın Allah'ın ismini zikreden bir tarikate katıldığını yazmaktadır.

5 Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, s.110-113

6 ibid.

7 Tekeli-İlkin, ***İttihat Terakki'nin Oluşumunda Selânik'in Rolünün Belirleyiciliği.***

Üçüncü Devre Melamilik'in kurucusu Seyyid Muhammed Nur'dur. Esasen Rumeli'de örgütlenen Seyyid Muhammed Nur, Antalya'dan sonra doğruca Selânik ve Üsküp havalisine gelip yerleşmişti.[8] İlginçtir daha Sabetay Sevi zamanında bu bölge Sabetaycı akımın etki sahasına girmekteydi. Seyyid Muhanmmed'in felsefesi genel olarak Simavnalı sosyalist düşünür Bedrettin, İslâm felsefesinin diğer vahdeti vücutçu doktrini savunan Şeyh Arslan, Ahmed İbni İdris gibi mistiklerden etkilenmişti. Ama kuşkusuz en çok dikkat çeken nokta Sabetay Sevi'nin çağdaşı ve adeta kaderdaşı olan Niyaz Mısri'ye olan yakınlığıdır. O kadar ki Seyyid Muhammed müritlerine yalnızca Mısri'yi okutmakla kalmamış, onun ilahilerini şerhetmiş ve bunu kitaplaştırmıştır. Ve çok ilginçtir bu eserinde Sabetay Sevi'nin ve Mısri'nin Mesih=Mehdi fikirlerini aynen kabul ederek kurtarıcı düşüncesini benimsemiştir,[9] bunu yaparken de aynı Sabetaycılar'da olduğu gibi Şii ekolünce de benimsenen kurtarıcının reenkarnasyonunu savunarak Mısri'yi taklit etmiştir.[10]

Ondokuzuncu yüzyıl sonunda Osmanlı siyasasında Sultan 2. Abdülhamid'e karşı doğan başkaldırma akımı, özellikle İstanbul'un baskılarının ulaşamadığı yerlerde kendini göstermekteydi. Bu süreçte Selânik, gerek kozmopolit toplumsal yapısı, gerekse Avrupa'ya olan yakınlığı ve diğer coğrafî avantajlarının da etkisiyle giderek başkaldırının merkezi haline gelmişti. İttihat ve Terakki örgütünün yükseliş döneminde, özellikle organizasyonu sürecinde en çok dikkati çeken üç kurum vardır: Tarikatler, mason locaları ve ordu.

Tarikatlerin Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuyla beraber siyasî katılımda etkinleşmeleri, devletin özellikle Şiiliğe karşı bir silâh olarak bunları kullanması imparatarluğun son dönemlerinde de aktivite kazanmalarına neden olmuştu. İttihat Terakki'ye yakınlık duyan tarikatlerin içinde her ne kadar Mevlevilik ve Bek-

8 Gölpınarlı, ***Mevlana'dan Sonra Mevlevilik***, s.233-235.

9 Gölpınarlı, b.ö.k, s.276-280'den özetle.

10 Burada savunulan, peygamberlerin aslında birbirinin reenkarnasyonu olarak tekrar tekrar dünyaya geldikleri ve yol gösterdikleridir.

taşilik baş sırayı [illegible] da Melamiliğin de özel bir konumunun olduğu muhakkaktır. Nitekim zamanla Melamilik özellikle Selânik'te güç kazanmıştı.

İttihat Terakki'nin kurulmasıyla beraber Sabetaycılar'ın özellikle siyasî rolleri belirginleşti. Genellikle o dönemdeki diğer etnik unsurlara göre ticarî ilişkileri nedeniyle batı ülkelerine ve onların kültürlerine karşı ilgi gösteren Sabetaycı cemaatler, politik mücadelelerini, özellikle Fransız Devrimi'yle özdeşleşen hürriyet, kardeşlik ve eşitlik düşüncelerinde somutlaştırdılar. Sabetaycı toplumlarda dinî yapının giderek etkisini yitirmesi grup üyelerini yeni arayışlara ittiğinden, bunların Masonluk ve Melamiliğe karşı gösterdikleri ilgi bizleri şaşırtmamalıdır. Nitekim adı geçen organizasyonlarda üst kademelere kadar gelmeleri de bunun bir örneğidir. Melamiler'in Sabetay Sevi'nin fikirdaşı olan Niyazi Mısri'ye karşı duydukları ilgiyle beraber Sabetaycılar bu tarikate intisap etmeye başladılar. Melamilik'e yalılar bölgesindeki evini tekke haline getirerek maddî destek sağlayan Ali Örfi Efendi[11] Sabetaycı cemaatin ileri gelenlerindendi. Yine aynı cemaate mensup olan Osman Zevki Efendi de mahlasını bizzat Seyyid'den almıştı.[12]

1924 yılına kadar Sabetaycılar'ın tarikatlerle olan bağlantıları sürdüyse de mübadele sonrası İstanbul'da giderek azalmaya başlamıştı. Bir müddet sonra tekke ve zaviyelerin kanunla kapatılması ister istemez onları bu kurumlarla olan diyaloglarından kopardı. Zamanla Masonluk içindeki yükselişleri de bu ilişkinin sona erme nedenlerinden biridir.

Sabetaycılık -veya Türkçe'deki bilinen adıyla Dönmelik- her ne kadar Yahudi kökenli bir hareket ise de zamanla İslâm dinî kurumlarıyla da ilişkiler kurması sonucunda burada da etkili olmuştur. Netice itibariyle, Sabetaycılığı ve Sabetaycıları sadece Yahudi kültürünün bir uzantısı saymak yanlış olacaktır.

11 Gölpınarlı, ***Melamilik ve Melamiler***, s.301.
12 ibid. s.324.

Sabetaycılar Hakkında Yazılmış İki Osmanlıca Risale

Sabetaycılık veya Türkçe'deki yaygın kullanımıyla "Dönmelik" konusunun Osmanlı topraklarında onyedinci yüzyılda başlayan serüveni, bu yüzyıl sonundan itibaren Sabetaycılar'ın da, içe kapanık yapıları nedeniyle giderek unutulmasına yolaçmıştı.

Sabetaycılığın dikkatleri yeniden çekmeye başlaması, ondokuzuncu yüzyıl sonrasında bu grupların yaşadığı Selânik şehrinin öneminin artmasına paralel olarak ortaya çıktı. O kadar ki dönemin kültürel hayatında etkili olan kurumların başlıcaları olan İttihat ve Terakki, Mason Locaları, Osmanlı tarikatleri -ki içlerinde en önemlileri Melamilik, Bektaşilik, Mevlevilik olarak belirtilebilir- içinde yer alan siyasî aktörlerin pek çoğu Sabetaycı kökenli aydınlardı. Zaten sarayın bu cemaat üzerinde dikkat toplaması da bu kentte yönetime karşı yapılan eylemlerde cemaat üyelerinin rol almasıyla oldu.

Enteresandır, pek çok alanda olduğu gibi Osmanlı yazarlarının Sabetaycılığa olan ilgileri hareketin doğumunun neredeyse üç yüzyıl sonrasında olmuştur. Bu konuda yaptığımız araştırmalarda kütüphanelerimizde bulunan en eski kitap[1] 1919

1 Bu yazıya konu olan her iki kaynak hakkında da özellikle Prof. Dr. Abdurrahman Küçük'ün ***"Dönmeler ve Dönmelik"*** adlı kitabında ayrıntılı açıklamalar bulunmaktadır. Ancak bu iki kaynak arasında ve özellikle ilkine cevap niteliği taşıyan ikincisi konusunda dikkate alınmayan bazı önemli noktalar bulunmaktadır.

senesinde yazılmış olan ve yazarı belirtilmeyen *"Dönmeler-Honyos, Koyegos, Sazan"* adlı çalışmadır.

Burada öncelikle dönmeler konusu hakkında kısaca bir tanıtım yaparak risaleye başlayan yazar, aynı zamanda Sabetay Sevi hakkında da bilgiler vermektedir. Yazarın iddiasına göre Sabetay Sevi'nin amacı ayrı bir din kurmaktı, ancak kaçıp gitmesi sonucunda cemaati kendini bilemez bir şekilde yalnız kalmıştı, yine yazar şu ifadelerle cemaatin yalnızca Yahudiler'den oluşmadığını da yazmaktadır: "...aslen kimisi kıpti, kimisi mecusi ve musevi olan bu taife..." Risale daha sonra Sabetaycı gruplar hakkında bilgiler vermektedir, özellikle Sabetaycıların kendi aralarında evlenmeleri konusu işlenmekte, dışa kapalı olmaları eleştirilmekte ve ticaret konusunda Karakaş ve Kapancılar'ın sahtekârlıkları iddia edilerek, Yakubiler'in de devleti soydukları belirtilmektedir. Yazara göre, Türk toplumunda kadınların başı açık gezmelerinin de nedeni dönmelerdir[2], hattâ sık sık "... Anadolu ehalisi bilmelidir ki, bütün Rumeli ehalisine teşmil etmek istedikleri ahlâksızlık, dinsizlik yalnız İslâm namıyla hareket eden Selânik Dönmeleri'ne münhasırdır" şeklindeki ifadelerle de neredeyse Osmanlı devletinin içinde bulunduğu zor koşulların nedeni olarak Sabetaycıları görmektedir.[3] Yazara göre Sabetaycıların ramazan ve Müslümanlar için kutsal olan diğer günlerde yaptıkları dinî ritüeller de sahtekârlıktan başka bir anlam ifade etmemektedir. Ayrıca risalenin son bölümünde de ölülerinin iç organlarının temizlenmesi için özel bir usülleri olduğu iddia edilmektedir. Risale burada tamamlanmakla beraber ikinci bir kısmının olduğu belirtilmişse de bu konuda kütüphanelerde herhangi bir şekilde kaydına ras-

2 Yazar risale boyunca Sabetaycılardan daima "Dönmeler" olarak bahsetmektedir. Ancak literatürde Sabetaycılık olarak geçen bu kavramı biz de bu yazıda aynı şekilde kullandık.

3 Genellikle etnik toplumlara sıkça rastlanan ülkelerdeki radikal ve şovenist akımların toplumsal sorunların sorumlusu olarak bu grupları görmeleri tarihte örnekleri her zaman görülen bir durumdur. Öyle ki Hitler Almanya'sında Yahudilerin ekonomik ve siyasî buhran nedeni olarak görülmesi, bugünkü Alman toplumu ve diğer gelişmiş ülkelerde aynı damganın Müslüman azınlıklara vurulması bu iddianın acı örneklerini teşkil etmektedir.

lanılmamıştır. Bu kaynakta açıkça görüleceği üzere tüm iddialar herhangibir belge veya kaynak gösterilemeden dedikodu bazında kalmakta, radikal bir bakış açısını yansıtmaktadır.

Sabetaycıların hiçbir bilimsel veriye dayanmadan açıkça aleyhinde olan bu kaynağa karşı, bir tepki olarak yazılan ve yine Osmanlıca olan, bu yazının konusunu teşkil eden diğer bir risale de yine aynı yıl İstanbul'da yayımlanan "Dönmelerin Hakikati" adlı çalışmadır. Gerek bu kaynak ve gerekse ikinci kaynağın Osmanlıca'dan Latin alfabesine transkripsiyonları şu an artık maalesef yaşamayan fakat sağlığında da adının açıklanmasını istemeyen çok değerli Dr. Rifat isimdeki bir Sabetaycı kökenli aydın tarafından yapılmıştır, kendisinin adını da bu arada zikretmek isteriz. Ayrıca diğer bir husus bu makalenin 1991 senesinde Herzelia'da Dr. Gad Nassi ile planlandığı, ancak daha sonra çeşitli nedenlerle yazar tarafından kotarılmak zorunda kalındığıdır, ancak sözü geçen uzmanın yardımlarının varlığı da tabiî ki reddedilemez. ***"Dönmelerin Hakikati"*** adlı eserin yazarı olarak Kırkbirinci Alay'ın Üçüncü Tabur Binbaşılığından Emekli Sadık belirtilmektedir. [4] Yazar eserine son zamanlarda Osmanlı ülkesinde yaşanan dinden uzaklaşma konusunu ele alarak başlamakta, daha sonra ***"Dönmelerin Hakikati"*** adlı esere değinerek bu konuda eleştirilerini açıklamaktadır. Bu eleştiriler ***Dönmeler***[5] konulu risalede yeralan iddiaların tek tek ele alı-

4 Binbaşı Sadık'ın kimliği konusunda Prof. Küçük ***"Dönmeler ve Dönmelik"*** adlı eserinin 409. sayfasının 7 nolu dipnotunda bu kişinin İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi Miralay Sadık olabileceğini belirtiyor.

5 Özellikle Kabbalistik literatürde özel bir yere sahip olan Sabetaycılık konusunun Osmanlı yazınında "Dönmelik" olarak ele alınması daha sonra bu konuda araştırma yapan yabancı tarihçilerinde bu kavramı kullanmalarına yolaçmıştır. Halbuki Sabetaycılık Osmanlıca'da avdeti olarak kullanılmaktayken, özellikle İslâmcı yazarların bu cemaati hedef alan ve karalayan eserlerinde küçültücü bir ifade olarak Dönmelik adı altında anılmıştır. Bu bilimsel olmayan yaklaşıma karşı olarak bu makalenin yazarı tarafından ***"Toplumsal Tarih"***te Nisan 1994'te yayımlanan "Kavramı, Konusu ve Araştırılması Açısından Sabetaycılık" adlı makalede eleştirel bir açı altında Dönmelik kavramı ele alınmıştır.

narak cevaplanması biçimindedir ve okur üzerinde Emekli Binbaşı'nın da bir Sabetaycı olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Yazara göre, Sabetay Sevi iddia edildiği üzere bir korku ile din değiştirmemiş, aksine bir nur onu bu yola sevk etmiştir, üstelik sahip olduğu keramet sayesinde başka insanları da İslâmiyete geçmeleri konusunda irşad etmiştir. Dolayısıyla ona karşı olan bu iddialar adeta meyveli ağacın taşlanması misali gibidir. Yazar Sabetay Sevi'yi (ki kitapta Türkçe'deki adıyla belirtilmektedir) bir mürşidi kamil olarak ifadelendirmektedir. Kaldı ki onun meziyetlerini de Sultan bizzat takdir etmiş ve kendisini Aziz ünvanı ile taltif etmiştir. Öte yanda ona inananlar içinde tarikatlere girenler bile olmuştur. Cumartesi sabahları kale kapıları önüne gelmeleri, Sabetay Sevi'yi beklemek için değil şehre gelen esnaftan ucuz mal almak içindi...

İlk eserde yaralan Mısır'dan gelen Kıptiler konusuna da karşı çıkılmaktadır, bu cemaatin hangi ırklardan oluştuğunun tam olarak bilinmediği ileri sürülmektedir. [6] Burada aslında esas olarak vurgulanmaya çalışılan gelen farklı kitlelerin zamanla kendi aralarında eridikleri iddiasıdır. Ayrıca Türkler'le evlilikler de yapılmaya başlanmıştır. Ancak bunun daha önceleri yapılmamasının ana nedeni cemaat hayatının dış unsurlarla teması sonucu bozulacağı korkusudur. Çünkü cemaatin Selânik'te ilk oluştuğu yıllarda cemaat üyeleri birbirleriyle çok sık ilişkiler kurmuşlardı, nitekim buna örnek olarak Rumeli'ye Anadolu'dan getirilen Türkler'in de kendi aralarında bir birliktelik yaşamaları gösterilmektedir. Üstelik yaşanılan bu cemaat ha-

6 Sabetaycılık başladığı yıllardan itibaren sadece Yahudileri hedef alan bir dinî hareketti, çünkü Sabetay Sevi Tanah'ta yeralan ve sık sık Yahudiler'in Tanrı tarafından seçildiklerini belirten bölümleri kendi cemaatine empoze etmiş, Kabalistik bir Torah'ı gerçek Tanrı Buyruğu olarak ele almış ve kendisine sadık olanları da İsrailoğulları içinde yeralan gerçek müminler olarak görmüştür, ancak yazıda belirtilmeyen bir nokta Sabetaycı harekete katılan ailelerin daha sonra geldikleri yöreleri belirten lakapları kullanmalarıdır. Nitekim Karakaşlar grubu içinde yeralan Mısırlılar, Şamlılar gibi adlar buna birer örnek teşkil etmektedirler. Halbuki yazar bu lakapları bu ailelerin oralarla yaptıkları ticarî ilişkilere bağlamaktadır.

yatının bireyler üzerindeki olumlu etkileri Mithat Paşa'nın fikirleriyle desteklenmektedir. Kendilerinden olmayan ve kötü söz söyleyen kişiye söyleyebilecekleri en kötü söz yabanîdir[7], kaldı ki sadece taifeleri hakkında kötü söz söylenmemesi için de Selânikli olduklarını gizledikleri belirtilmektedir.

Sabetaycılar bugünün Türkiye'sinde de Selânikli oldukları konusunu gizlemektedirler. Çünkü genel olarak günümüzde giderek güçlenen radikal islâmcı tepkilerin boy hedefi durumundadırlar. Binbaşı Sadık İkinci bahis adı altında ilk risaledeki şu iddiaları yanıtlamaya çalışıyor: İddia edildiği gibi cemaat içinde islâmî isimler haricinde isimler kullanılmamaktadır, ayrıca bu cemaat üyeleri dışında da tesettüre uygun olmayan şekillerde giyinenler olmuştur, siyasete karışanlar hemen hemen yoksa da Şemsi Efendi'nin meşrutiyet ilânı öncesinde ki nutukları da eleştirilmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir nokta var, Atatürk'ün ilk öğretmeni olan, Nutuk'ta yeralan ve kendi üzerinde de önemli etkileri olan Şemsi Efendi aslında Sabetaycı cemaatin ileri gelen din adamlarından biriydi ve politik foksiyonları da olmuştu[8], burada dikkat çekici olan nokta, Osmanlı tarihi içinde genellikle hiçbir politik fonksiyon yüklenmeyen Sabetaycılar'ın meşrutiyet öncesi fikir hareketlerine aktif olarak katılmış olmalarıdır. Fakat yine Binbaşı'nın belirttiği gibi, meşrutiyet sonrası buhranlı dönemde Selânik ve diğer Balkan şehirleri kaybedilmiş ve bu cemaatçi yapı da böylelikle bozulmuştur. Ancak belki de kaderin garip bir cilvesi 1940'larda Yunanistan'da Almanlar'ın yaptığı soykırımdan kurtulmuş olmalarıdır.

7 Sabetaycılar kendi aralarında veya bir Yahudi'yle konuşurlarken İspanyolcayı kullanırlardı. Bizzat yazarın araştırmaları sırasında şahit olduğu anlatılan bir anıya göre 1950'lerde bir hastane başhekimi olan Sabetaycı bir doktor, Musevi bir meslektaşı ile konuşurken odaya bir başkasının girmesi üzerine "Noez Yabani?" diye İspanyolca sormuş (ki anlamı yabancı var mıdır?) ve cevabın si (evet) olması üzerine konuşmasını kesmiştir. Yabanî sözcüğünün gerçekte kullanılması işte bu örnekte açıkça belli olmaktadır.

8 Şemsi Efendi'nin kişiliği ve önemi hakkında ***Toplumsal Tarih***'in ilk sayısında yeralan "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi ve Okulu" adlı makaleden faydalanılabilinir.

Yazar belki de çalışmasına konuyla ilgisiz çevrelerden de destek almak amacıyla olsa gerek, sık sık Osmanlı toplumunda yaşanan dinsel otoritenin zayıflaması konusuna yer vermektedir. Ayrıca bir bölümde de iyi bir askerin yetişme koşulları üzerinde durmakta böylelikle de tümüyle konudan uzaklaşmaktadır. Ayrıca yine sık olarak konuyla ilgili ilgisiz şiirlere yer vermektedir. Uzun bir aradan sonra tekrar konuya dönerek bu cemaatlerin yaptıkları ve ilk risalede eleştirilen bazı hususların (örneğin Mustafa'ya Muto demeleri gibi) aslında Rumeli'de yaşayan diğer Müslümanlarda da görüldüğünü belirtmektedir. Fakat burada çok önemli bir konuya değinerek "... Nevruz Sultan Ruz-u Hazir mum dernekleri ve dahi na mütenahi ela ilan devam eden deyimler ki islâmiyete dokunur bir cihetleri yoktur" ifadesiyle mum söndü adetine işaret etmekte, bunun atalarından kendilerine kalan bir miras olduğunu söyleyerek böyle kökleşmiş adetlerin kolaylıkla değiştirilemeyeceğine temas etmektedir.

Mum söndü olarak adlandırılan ve çeşitli kültürlerde kutlanan 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gecede Sabetaycılar'ın grup seksin de uygulandığı bir ritüele katıldıkları konusu, genellikle çok fazlasıyla üzerine düşülen bir meseledir, bu konuyu daha sonra etraflıca başka bir makalede incelemek amacıyla burada ele almıyoruz. Ancak şurası bir gerçektir ki Sabetaycı dua kitaplarının özellikle bugün İsrail'de bulunan nüshalarında serbest seksin Tanah'a dayandırılan ayetlerle desteklendiği bilinmektedir.

İlk risalede yeralan diğer iddialara Binbaşı Sadık'ın yanıtları şöyle devam ediyor: Sabetaycılar'ın camiilere gideninin oldukça az olduğunu kabul eden yazar, camiide ibadet eden bir kişinin hareketlerini eleştirmenin yanlış olduğuna, buradaki samimiyet

9 Burada sözü geçen Hamdi Bey Yakubiler grubunun bir dönem cemaat yöneticiliğinde de bulunmuş Selânik Belediye Başkanı olan kişidir. Burada özellikle işaret edilen bir nokta önem arzediyor, bu makalenin yazarı daha önceki çalışmalarında Sabetaycılar'ın İslâmî tarikatlerde de etkili olduğu hususunda iddialarda bulunmuştu. Özellikle Selânik'te ve Balkanlar'da giderek güçlenen ve Sabetay Sevi'nin çağdaşı ve İslâmiyetteki karşılığı olan Niyazi Mısri'nin fikirlerini temel alan 3. Devre Melamilik hareketinde önemli bir Sabetaycı kitlenin bulunduğu bilinmektedir.

konusunda ise sadece Tanrı'nın belirleyici olabileceğine işaret etmektedir. Merhum Hamdi Bey'in Saroz gibi uzak yerlerden hocalar getirterek Selânik'teki konaklarında dinî sohbetler tertip ettiği belirtilmektedir.[9] Ayrıca yine işaret edilen önemli bir diğer nokta da, dinî ritüellerin kendi cemaatleri içinden yetişenlerce de gerçekleştirdikleridir.

Fakat kuşkusuz yazarın belki de bilmeyerek değindiği ve Sabetaycılığın Lurianic Kabbalayı köken olarak aldığının bir delili olan ifadesini aynen alıyoruz: "Tevrat ve Zebur'un enviyayı Beni İsrael'den hiç birinin emri olmadığı halde tathiri emvayı emvat adet müfrithanesine miladın 1573 tarihlerinde Polonya'dan Kudüs'ü Şerif'e giden ulemayı museviyeden Ravari bırakmıştır." Bu bölümde ölülerin bağırsaklarının temizlenmesi konusunun Rav Ari'nin bir prensibi olduğu belirtilmektedir. Aslında yazar bizzat bu sözleri ile Sabetaycılığın Zohar'ı ve Luria'yı esas alan bir Yahudi tarikati olarak kabul etmektedir.[10]

"Dönmeler" adıyla yayımlanan ilk kitap genel olarak bu cemaate yakınlığı olan biri tarafından yazılmıştır ve islâmcı bir bakış açısıyla olayları ele almaktadır. Kitapta yeralan iddiaların genel olarak bu cemaati iyi gözlemleyen birinin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Fakat hiç kuşkusuz yazımıza konu olan ikinci kitap bizzat bu cemaate üye olan (muhtemelen Yakubiler'den daha ayrıntılı olarak bahsetmesi nedeniyle bu gruptan olduğu düşüncesi hâkim olmaktadır) bir kişi tarafından yazılmıştır. Burada özellikle Sabetay Sevi'nin bir islâm azizi gibi gösterilmesi çabaları genellikle 'benzet-benzeme' prensibine bağlı kalınmasına dayanmaktadır. Fakat özellikle ele alınması gereken iki önemli nokta var; bunlardan biri Sabetaycılar'ın islâmî toplumlarda yeralmaları -ki burada hemen belirtelim Sabetay Sevi'nin bizzat kendisi de bu yolu benimsemişti- diğeri de Rav Ari'nin dinî fonksiyonlarının benimsenmesidir. Bu makalenin yazarının bizzat gördüğü ve bir Sabetaycı ailenin elinde bulunan üç asırlık bir kaynakta, Sabetay Sevi'ye, ona inanan bir kişi tarafından verilen ve İzak Luria'nın bilinmeyen prensiplerini içeren bir kaynakta pek çoğu bugün bile bilinmeyen

10 Kitabın bu bölümünün transkripsiyonu için Prof. Dr. Abdurrahman Küçük hocamıza müteşekkiriyetlerimizi iletmek isteriz.

Kabalistik konulara ait bilgiler yeralmaktadır. Sabetaycılık Kabbalistik bir harekettir ve Luria ekolünün yarım kalan deviniminin tamamlanmasıdır. Bu yüzden onu tam anlamıyla ele alabilmek için Luria Kabbalası'na hâkim olmak gerekmektedir.

Sabetaycılık ve Masonluk

Masonluğun, ikrara dayalı gizli örgütler içinde, tarih boyunca kendisinden en çok söz edileni olduğunu belirtmek herhalde onun değer ve önemini abartmak olarak görülemez. O kadar ki, belki de hiçbir örgüte nasip olamayacak bir kaderi vardır; hem doğuda ve hem de batıda etkili olmuş, pek çok ülkede siyasî, toplumsal ve ekonomik olaylardan sorumlu tutulmuştur.[1]

Bilindiği gibi masonluk, kökenini eski medeniyetlerden ve özellikle de Ortadoğu'nun kadim kültürlerinden almış felsefî bir harekettir. Ana prensibi hiçbir ayrım gözetmeksizin üyeleri arasında dünya kardeşliğini sağlamaktır. Fakat her inanca açık olması, serbest düşünceleri desteklemesi[2] ve hiçbir etnik ayrım gözetmemesi nedenleriyle de özellikle tek sesli kültürler tarafından dışlanmış ve adeta afaroz edilmiştir. Nitekim Türk milliyetçiliğinin de çok uzun bir süre masonluk ile uğraşması ve bunu bir tehlike olarak algılamasının temel nedeni bundan kaynaklanmaktadır.

Ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı ülkesini etkisi altına alan milliyetçi ve özgürlükçü akımlarla beraber batılı kavramların

1 Masonlar, bugün hâlâ Türkiye'de radikal grupların hedefi durumundadırlar. Bu konudaki yaklaşımlar için C. Rifat Atilhan, Yesevizade gibi yazarların yapıtları örnek olarak gösterilebilir.

2 Bu konudaki ayrıntılı bilgi için Ilgaz Zorlu, 500. Yılında Unutulan Bir Cemaat: Dönmeler, Tarih ve Toplum, Eylül 1992, Sayı: 105 adlı makaleye başvurulabilnir.

imparatorluk içinde yaygınlaşmış olduğunu görmekteyiz. Fakat bu kavramların tartışılabilmesi herşeyden evvel bunları kavrayabilecek bilgi seviyesindeki insanların varlığı ile mümkün olacaktı. Bu da her açıdan devletin farklı kültürleri bünyesinde toplayan ve etnik olanın dışlanmayacağı kent merkezlerinde yenilikçi fikirlerin yeşermesine yol açacaktı. Üstelik böylesine bir siyasî merkezin baskıcı bir devlet yönetiminin otoritesinin giderek azaldığı bir noktada olması çok daha özgürlükçü bir yapının varlığını da beraberinde getirecekti. İşte o yıllarda imparatorluğun batıya açılan penceresi durumunda gözüken Selânik şehrinin hem başkentten uzak olması, hem bünyesinde çok sayıda etnik unsuru barındırıyor olması sonucunda çok önemli bir siyasî rolü üslenmesi belki de kaçınılmaz bir zorunluluk olarak onu ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı siyasasında bu yıllarda ortaya çıkan ve gelecekte imparatorluğun kaderini etkileyecek olan üç önemli örgütün -ki bunlar masonluk, İttihat ve Terakki ile tarikatlerdir- de merkez üslerinin Selânik olması doğal bir sonuç olarak karşılanmalıdır.

Selânik'in bu farklı konumuna bir de merkezin kent üzerinde yeterince denetim kuramaması eklenince yaşanılan olayların boyutu bizleri şaşırtmamaktadır. Kent halkını oluşturan bulgarlar, Yahudiler, Müslümanlar ve bugüne kadar her zaman resmen varlıkları gizlenen Sabetaycılar kendi aralarında birtakım birliktelikler oluşturmuşlardı. Milliyetçi akımların giderek yayıldığı dönemlerde Yahudiler ve Sabetaycılar adeta sudan çıkmış balığa dönmüşlerdir. Çünkü genel olarak Osmanlı siyasal hayatında bu unsurlar diğer etnik gruplardan farklı olarak her zaman burjuvazinin temsilcisi olarak ticarî egemenlik peşinde olmuşlar ve daima iç siyasî çekişmelerden uzak kalmışlardır. Fakat II. Abdülhamid yönetimine karşı giderek güçlenen ve milliyetçi karaktere sahip akımların bu topluluklar üzerinde de etkili olması kaçınılmazdı. Bu dönemde Selânik'te kurulan siyasî organizasyonlarda masonluğun özel bir ehemmiyeti vardır. Ordu ve tarikatlerin aksine Müslüman olmayanların da rahatlıkla kabul edildiği mason locaları, belki de Osmanlı toplumlarının demokratik ve özgür bir atmosferi yaşayabilecekleri tek kurum olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Sabetaycılar, Yahudilik ve Müslümanlık içinde tamamen

kendine özgü dinsel karakterli bir hareket olduğundan her zaman ve her şekilde her iki topluluk tarafından da dışlanmıştı. 19. yy.'a gelindiğinde Sabetaycı teoriye bağlı üç cemaatin varlığı bilinmektedir. Karakaşlar, Kapancılar ve Yakubiler. Her üç cemaatte de Sabetay Sevi'nin radikal fikirleri etkin olmakta ise de bu yıllarda artık gençler arasında dinsel baskıların etkisiz kaldığı görülmektedir. O kadar ki, İbranice hemen hemen kaybolmuş, İspanyolca ise giderek yerini Türkçe'ye bırakmaya başlamıştı[3]. Bununla beraber yine de dış evlilikler yapılamadığı için cemaat üyeleri kan bağı olarak her zaman Yahudi karakterlerini muhafaza etmekteydiler.

V. Murat'ın mason olması nedeniyle daha başlangıçta Abdülhamid bu teşkilata karşı soğuk yaklaşmaktaydı. 1908 İhtilâli'ne dek geçen dönemde belirli tarikatler,[4] İttihat ve Terakki ile masonların eylemleri oldukça etkiliydi. Sabetaycılar'ın da masonluğa intisap etmeleri Selânik'te kurulan localarda olmuştur.

Selânik kenti 20. yyın başlarına gelindiğinde fevkalade yüklü bir mason faaliyetine konu olmuştur.[5] Mason locaları, konsolosluklar tarafından korunmaları sayesinde de Osmanlı aydınlarının özgürlükçü hareketleri için korunma yeri durumundaydılar; kent sosyal yapısı itibariyle masonluğun yerleşmesi için her olanağa sahipti.[6]

Yüzyılın başında Selânik'te sadece İtalyan Grand Orienti'ne bağlı Makedonya Risorta Locası mevcutken, 1904'te Veritas, 1906'da Labor et Lux, 1907'de Philippos ve Persevencia localarının kurulduğunu görmekteyiz.[7] Veritas Locası'nın 1904'teki tüm üyeleri de Museviydi.[8] Bu durum aslında bize

3 Sabetaycılara Ait Bir Dua ve Dinsel Anlamları, Toplumsal Tarih Haziran 1994, Sayı: 6.
4 Sabetaycılık ve Osmanlı Mistisizmi, Toplumsal Tarih, Ekim 1994, Sayı: 10.
5 Paul Dumont, Grand Orient de France arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu XIX Yüzyıl Ortası ile 1. Dünya Savaşına Yakın Dönemde İstanbul'da Fransız Obedyansı'na Bağlı Mason Locaları, Çev: Dr. Rıfat İnsel, Mimar Sinan Yay. No:7, İstanbul 1984, s. 70-71.
6 Dumont, a.g.e., s. 70-71.
7 Dumont, a.g.e., s. 72-73.
8 Dumont, a.g.e., s. 74.

şunu göstermektedir: Osmanlı siyasî hayatında meydana gelen tüm çalkantılarda Museviler tarafsız kalarak, devlet için bir sorun yaratmamışlardır. Fakat özellikle 1908 Meşrutiyeti öncesindeki otoriter idarenin varlığı ve meşrutiyet sonrasındaki İttihat ve Terakki yönetiminin yol açtığı bunalımlar, gerek Musevileri ve gerekse aynı sosyo-kültürel özelliklere sahip olan Sabetaycıları bir takım tenakuzlarla karşı karşıya bırakmaktaydı. Bu cemaatlerin üyeleri özellikle birkaç yabancı lisan konuşabilmelerinin de etkisiyle ticarî ilişkiler kurdukları Avrupa ülkelerindeki gelişmişlik ve toplumsal farklılaşmayı görmekteydiler ve her yönüyle doğunun yüzlerce yıllık sefalet ve tembellik dolu yaşantısının da sonuçta bir çöküntüye yol açacağının da bilincindeydiler. Bu nedenlerden dolayıdır ki, Sabetaycı ve Yahudi aydınlarının localarda yer alması bir kurtuluş ümidi aramak olarak telakki edilebilir.

Bu çalışma hazırlanırken ağırlıklı olarak Paul Dumont'un Fransızca olarak kaleme aldığı bir çalışmasından faydalanılmıştır;[9] kitapta orada genel olarak mason localarının Türk üyeleri konusundaki bazı bilgilerin belki bilerek ve belki de bilmeyerek[10] çarpıtıldığı kanaatindeyim. Örneğin Veritas Locası'na ilişkin yer alan bir ifadede yazar, ...Veritas Locası'nın Müslüman üyelerinden en dikkat çekeni, Selânik'in ileri gelen politika yazarlarından Fazlı Necip, kentin en iyi Türkçe gazetesi olan Yeni Asır'ın kurucusuydu.[11] 1908 İhtilâli sırasında İttihat ve Terakki komitesi tarafından Selânik'teki eylemleri ve propagandayı yönetmekle görevlendirilecekti" şeklindeki bilgileri okura sunmaktadır. Burada hemen belirtmekte fayda var, Fazlı Necip aslında Sabetaycılar'ın Yakubiler koluna mensup bir aileden gelmekteydi. Hattâ bu konuyla ilgili olarak iddialarımızı

9 Dumont, a.g.e., s. 74.

10 Bu eserin çevirmeni ve kendisi de yüksek dereceli bir mason olan Dr. Rifat İnsel, ölümünden bir süre evvel yaptığımız karşılıklı görüşmede, yazarın Sabetaycılar'ın masonlukla ilgisini belirten görüşlerini -ki sanıyorum bunlar birkaç cümleden ibarettir- çevirmediğini söylemiştir. Sabetaycı üyelerinin çokluğundan olsa gerek hem Fransız ve hem de İskoç Obedyansı'na bağlı localarda konuyla ilgili konuşma talepleri hep engellenmiştir.

11 a.g.e., s. 78.

destekleyecek bir kitap da daha sonra gelen kuşaklarca kaleme alınmıştır;[12] zaten dikkatle incelendiğinde de görülecektir ki, Selânik'te o dönemde mason locaları ve tarikatlerde etkili olan Türk ve Müslüman kimlikli aydınların pekçoğu Sabetaycı'dır,[13] aslında bunu da normal karşılamak gerekiyor, çünkü Sabetaycılar 20. yy.'ın başlarına gelindiğinde dinî kurumlarını giderek ortadan kaldırmışlardı ve o dönemlerde de Yahudilik dinine geri dönme arzularının kabul edilmemesi neticesinde neredeyse ateist bir hayat yaşamaktaydılar. Hiçbir manevî dayanakları kalmayan bu insanların bu yıllarda ve köken olarak da onların soylarından gelen diğer kuşakların üyelerinin Sabetaycı kökenli olmaları bir raslantı değildir. Nitekim bugün bile Hür ve Kabul Edilmiş Mason Locası'nın Grand Comandör (ya da Türkçe karşılığı ile Hakim Büyük Amir) leri'nin de yine Kapancılar koluna mensup bir aileden gelmesi de şaşırtıcı olmamalıdır.

Dumont'un Veritas'a ilişkin sunduğu diğer bilgiler arasında 1908 başında locanın onbeş Müslüman üyesi bulunuyordu savı da biraz geçersiz kalmaktadır. Çünkü burada ismi verilen Osman Adil, Faik Nüzhet (daha sonra bakanlık da yapacaktır), Talat İsmail, Fazlı Necip ve Mehmet Servet Bey'ler bizim tespit edebildiğimiz Sabetaycı kökenli üyelerin sadece en tanınanlarıdır.

Yalnız burada dikkat edilecek bir nokta daha var; Sabetaycılar genel olarak kendi aralarında üç farklı alt gruba bölünmüşlerdi ve grup üyeleri kesinlikle birbirleriyle irtibatta bulunmamaya çalışırlardı. Fakat araştırmalarımız bize gösteriyor ki, masonluk hangi gruba dahil olurlarsa olsunlar, örgütün temel hedefi olan kardeşliği (biraderlik) her konuda istisnasız olarak yaşamaktaydılar.

12 Yeni Asrın Selânik Yılları (Türkmen Parlak, İzmir) adlı eserde Bilgin ailesinin soyağacı yine maalesef kasıtlı olarak çarpıtılmış, bu ailenin kökeni konusunda garip iddialar ortaya atılmıştır. Bu konudaki ayrıntılı bilgi için Toplumsal Tarih'te Haziran 1994'te yayımlanan 'Sabetaycı Kültüre Ait Üç Soyağacı Belgesi' adlı makaleden yararlanılabilinir.

13 Dumont, age, s. 78.

Sonuç olarak şunu belirleyebiliriz, imparatorluğun artık herkesin kendi başının çaresine bakması yoluna girdiği bir döneminde o zamana kadar hemen hemen hiçbir ciddî politik hareketle bulunmamış Sabetaycı aydınlar için masonluk sosyalleştikleri bir örgüttü. Üstelik giderek tümüyle etkisini yitiren dinsel kurumlarına bir alternatif olarak bu cemiyet, onların manevî boşluklarının giderilmesinde de önemli bir role sahipti.

Çok Merak Edilen Bir Sabetaycı Ritüeli: Mum Söndü

Sabetaycılıkla ilgili yapılan bilimsel araştırmaların en ciddî olanlarında dahi sansasyonel bir merakla incelenmeye çalışılan ve genel olarak "mum söndü" olarak tabir edilen dinî ritüelin dinsel anlamı ve gelişim süreci genellikle bir sır olarak tüm gruplarca muhafaza edilmiştir.

Sabetaycılığı inceleyen yazarlar çoğunlukla Sabetay Sevi ve onun düşüncelerini ele almaktansa bu kapalı kalan konuyu irdelemekten büyük zevk almışlardır. Bu yazı, kendisi de Sabetaycı kökenli bir aileden gelen ve olabildiğince ilk el kaynaklardan konu hakkında bilgi edinmeye çalışan bir tarihçi tarafından tarafsız bir gözle irdelenme amacıyla kaleme alınmıştır.

Sabetay Sevi'nin dinî prensipleri incelendiğinde açık olarak görülür ki, onsekiz emir, aslında Torah'ta[1] belirtilen kuralların diaspora yaşamına ilişkin pratik uygulamalarla geniş olarak ele alınmasıdır. Ayrıca yine kabalistik mesih fikri de bu metinde formüle edilmektedir. Fakat bu metnin hiç kuşkusuz en çok tartışılan bülümü Prof. Küçük'ün Galante'den naklederek tercüme ettiği[2] sekizinci emir olan "Zina etmeyeceksin!" prensibidir.

Sabetay Sevi'nin Ülgün'de sürgündeyken kayınbiraderi Yakov Qerido kanalı ile Selânik'teki cemaate emirlerini yolladığını bilmekteyiz. Nitekim onun kayboluşu sonrasında Qe-

1 Torah, Moşe'ye Sina'da inen beş kitaba genel olarak verilen addır.
2 Abdurrahman Küçük, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, s. 341-342.

rido'nun cemaatin başına geçmesi de bu nedenledir. Her ne kadar o sıralarda yaşanan olaylar konusunda elimizde kalmış tarihî belgeler yoksa da genel olarak cemaatlerde anlatılan ve kulaktan kulağa gelen söylemlerden o günkü şartlar konusunda bilgi sahibi olmaktayız.[3] Buna göre Sevi kendisine bağlı iki yüz ailelik cemaatin aralarında tıpkı Tanah'ta anlatıldığı şekliyle birlik ve beraberlik içinde yaşamasını istemekteydi. Bu nedenledir ki Selânik'te tümüyle içe kapanık bir komünal hayat oluşmuştu. Fakat bir süre sonra cemaat içinde farklı dinî yorumların ortaya çıkmasına paralel olarak bölünmeler başgösterdi ve sonuçta da onsekizinci yüzyılda üç farklı grup oluştu (Kapancılar, Yakubiler ve Karakaşlar).

Bu olay sonucunda da Sabetaycı teoride genel olarak gruplar arasında farklılıklar yaşandığı görülmektedir. O kadar ki, örneğin Kapancılar, Karakaş grubu üyeleri için Honyollu ifadesini kullanırlar, burada vurgulanmak istenen dinsel pratiklerinin on değişik dinden etkilendiğidir. Her grup bir diğerinin yaptıklarını eleştirmiş, zamanla gruplar arasında çok derin farklar ortaya çıkmıştır.

Sabetaycı cemaatler içinde Sevi'nin prensiplerine en sadık grup Kapancılar olmuştur. Zira Sevi'nin kayboluşu sonrasında meydana gelen ayrılmaların her biri genel olarak mesihin halifesinin tespiti kavgalarından kaynaklanmıştır. Yakubiler'e göre Qerido mesihin ulviyetine sahipti ve tıpkı onun gibi vecd haline ulaştığında da bir takım haberler almaktaydı. Karakaşlar, aynı şeyi Osman Baba için iddia ettiklerinde buna delil olarak Baruhya'nın Sevi'nin ölümünden tam dokuz ay sonra doğmasını göstermekteydiler. Bu kavgalar o kadar büyümüştür ki, köken olarak hepsi Yahudi kültürünün bir parçası olmalarına karşılık bir süre sonra aralarında derin dinî tartışmalar ortaya çıkmıştı.

3 Sabetaycılar 1917 yangını sırasında çok önemli dinsel belgelerini kaybettiler. Bu yüzden pek çok gizli bilgi sadece kulaktan kulağa aktarılan söylencelerden kaynaklanmaktadır. Fakat son elli yıl içinde özellikle Kapancılar grubuna ait bazı aileler, ellerindeki dokümanların bir kısmını İsrail'e yollamışlardır ve böylelikle de bir kısım dinî olayların kökeni ortaya konabilmiştir.

Sevi'nin dinsel öğretisi genel olarak Kabbala'nın yasakçılığa karşı olan prensiplerine dayanmaktaydı, nitekim Yahudiliğin Ortodoks kanadınca belirlenen birtakım kuralların çoğu aslında Talmud'a dayanmaktadır. Bu nedenle de genellikle Tanah dışındaki kaynakları reddeden[4] cemaatlerce de benimsenmemektedir. Sabetaycılar'sa Tora-Talmud ekolünün tam karşısındaydılar ve Kabbalasız bir Tora olamayacağını ifade ediyorlardı ve bunu yaparken de sürekli olarak sayılar ve harfler arasındaki bağlardan yararlanıyorlardı, ancak bu da çoğu kez pek çok farklı fikrin ortaya çıkmasına yol açmaktaydı. Genel olarak dinî ritüellerde (bugün elde bulunan kitapların ispatladığı üzere) klasik Yahudi duaları benimsenmekteydi, ancak son bölümde David'in mezmurları okunmaktaydı ve bununla ilgili yazılan ilahilere de başvurulmaktaydı. Tabiî mesihin kendisine de dualar okumaktaydılar.

Fakat zamanla dinsel konulardaki serbestiler, kaşer ve trefanın kaldırılmasına[5] kadar vardı ve tam bu sıralarda da kabalistik bazı fikirleri benimseyen kişilerce bazı cinsel ilişki özgürlükleri gündeme getirildi. Cinsel özgürlük konusu aslında Tora'da tamamıyla mantıkî tenakuzlarla dolu bir meseledir. Örneğin peygamber Lut'un[6] kızlarıyla ilişki kurması meselesi tamamen yorumlara yol açan bir meseledir ve soyun devamının bir zorunluluğu olarak ele alındığı olmuştur. Aynı şekilde David'in[7] evli bir kadınla ilişki kurması ve ondan bir çocuk sahibi olmasının şeriatın emrettiği biçimde Tanrı tarafından cezalandırılmaması da yine din adamlarının farklı bakışlarına yol açmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da bazı Sabetaycı din adamlarının Lut örneğinden hareketle ensest ilişkiyi meşru kabul eden kararlar verdiklerini bilmekteyiz[8], ancak bu konuda Sabetay Sevi'nin yazılı bir emri olmadığı bilinmektedir. Son yıl-

4 Buna Karaylar örnek olarak gösterilebilir.
5 Dinî kurallara göre belirlenen yemekler.
6 Soyunun devamı için Lut'un kızları babalarıyla ilişki kurmuşlardı.
7 Torah, 2. Samuel, Bab:11/12'de bu konu anlatılmaktadır.
8 Bu konuda Gershom Scholem'in kaynakları oldukça dikkat çekicidir.

larda Sevi'nin hayatını anlatan bazı eserlerde,[9] bu konuyu bizzat kendisinin teşvik ettiği iddiaları olmuşsa da bu da tümüyle ispat edilememiştir. Bir teoriye göre bazı Müslümanların Nevruz olarak kutladıkları ve pek çok dinî grup tarafından da kutsal kabul edilen 21 Mart gecesi Sabetaycılar için bir bayram olarak görülmekte ve bir tören yapılmaktadır. Bazı kaynaklar bu törende o güne kadar kuzu yenmediğini ve yemek sonrasında eş değiştirme şeklinde dinî bir merasim yapıldığını iddia etmektedirler. Ancak tüm bu iddialar yazılı kaynaklara dayanmamaktadır.

Birkaç yıl öncesinde bu konuda yaptığım bir araştırmada, sözkonusu edilen bayramın kutlandığı bir cemaat üyesi tarafından kabul edilmişti. Bu kişi kendisinin bizzat şahit olduğu şekilde bu merasimin yapılışını anlatırken şunları söylemişti. Bu tarihte her ailenin erkek olan reisleri toplanmakta khal adını verdikleri dinî bir merkezde bir kuzuyu okumaktadırlar Hoca veya Ogan adı verilen dinî önderlerin merasim sonrasında bu kuzudan parçalar kestiği ve bu parçaların her aileye dağıtıldığı bilinmektedir. Fakat dikkat edilmelidir ki, burada kadınlar yer almamaktadırlar ve cinsel bir ritüel de yapılmamıştır. Ancak diğer cemaat üyeleri gözleriyle görmedikleri halde, aile büyüklerinden, bu şekildeki dinî bir merasimin yirminci yüzyılın başlarına kadar yapıldığını duyduklarını, ancak daha sonra Kapancılar grubunda bu hadisenin o zamanki cemaat ileri gelenlerinden olan tüccar Ata Efendi ile Halil Ali Efendiler tarafından kaldırıldığını belirtmektedirler. Tabiî bu konu tamamen belgelenememiştir. Mum söndü ritüelinin tüm Sabetaycı gruplarda uygulandığına dair elde hiçbir kanıt yoktur ve bunun gerçekliği de tartışma konusudur. Ancak Sabetaycılığı sürekli olarak zararlı gören düşünceler tarafından bu konu her zaman istismar edilerek dilendiği gibi ele alınmıştır. Bu da cemaat üyelerinin daha da içe kapanmalarına neden olmuştur.

9 Sevi'nin doktoru olduğu iddia edilen Yeşu Karilyo'nun biyografisi olan *"İzmir'in Çılgın Dedikoduları"*, (İstanbul 1994, Cep Yayınları) adlı eserde bu iddialara yer verilmektedir.

Gönül arzu ederdi ki, Sabetaycılığı ele alan araştırmacılar salt dinsel bağnazlıkla konuya yaklaşmasalardı ve spekülasyon konusu olacak iddiaları da gerçek gibi göstermeselerdi. Fakat maalesef bu konuda hiçbir ciddî araştırma yapılmadan, tamamen duygusal bir dışlamadan hareket edilerek bilimsellikten uzak sonuçlara ulaşılmıştır.

Gerek Tanah'ta ve gerekse diğer bazı doğu metinlerinde cinsel içerikli öykülerden hareketle[10] birtakım ahlâkî sonuçların çıkarılması geleneği pek çok inanç ve felsefe sisteminde görülmektedir. Yapılması gereken böylesine ilginç iddiaların gerçekliğini aramak, bunların felsefî kökenlerine inmektir. Yoksa olaya pornografik bir gözlükle yaklaşmak, sonuçta bilimsel ve nesnel sonuçlara ulaşılmasına yol açmayacaktır.

10 Örneğin, Mevlana'nın ünlü eseri Mesnevi'de de bu şekilde öyküler vardır.

Sabetaycılar

Sabah güneşının ilk ışıkları doğmak üzereyken, alacakaranlık ile güneşin doğumu arasında geçen o sürede kendisinden sonra gelen kuşakların artık anlayamadığı bir dilde Maşiah'a yakaran yaşlı kadın, gözyaşlarıyla duasını tamamladığında üç yüzyıllık o gizli ve katı inancın kendisiyle birlikte sona ereceğini düşünüyordu. Belki de aynı saatlerde aynı kentin bir başka bölümünde her sabah olduğu gibi o sabah da deniz kenarında Maşiah'ın gelmesi için benzer bir duayı okuyan bir başka dindaşının da kendisiyle aynı duyguları paylaştığından haberdar bile değildi. Bu yazı bugün artık Türkiye'de yok olmakta olan bir tarikatın son temsilcilerinin öyküsü üzerine kurulmuştur. Anlatılan herşey bizzat yazarının yaşadıklarına ve gözlemlerine dayanmaktadır. Zaman zaman anlatılacakların inanılmazlığının tek kanıtıysa bu olayları yaşayanlardır. Hiçbir iddia güdülmeksizin ve hiç kimse hedef alınmaksızın sadece tarihî bir olay belgeler ve tanıklar yardımıyla aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Bu makalenin hazırlanması için yardımlarda bulunan başta Prof. Selçuk Erez olmak üzere Dr. Gad Nassi'ye, Moşe Grosman'a, İsrail Ben Zwi Enstitüsü yetkililerine, araştırmalarımız sırasında isimlerinin açıklanmasını istemeyen ve şu an hayatta olmayan Sabetaycılara teşekkür etmek isterim.

Etkileri sadece yaşadığı yüzyılda değil bugün bile Türkiye'den Rusya'ya, Yemen'den Cezayir'e, Fransa'dan ABD'ye kadar pek çok ülkede devam eden bir dinî hareketin kurucusu olan Sabetay Sevi 1626 yılında İzmir'de tüccar bir ailenin çocuğu olarak doğdu.

Aile bireylerinin aksine Sabetay'ın ticarette değil dinî konularda başarılı olacağı daha o çok küçük yaşlardayken anlaşılmıştı. Bunun üzerine dönemin ünlü hahamlarından ders almasına karar verildi. Rav Eskapa ve Rav Alba onun ilk hocaları oldular. Onsekiz yaşında kendisi haham olduğunda Torah ve Talmud üzerinde oldukça ciddî bir eğitim görmüş bulunuyordu. Fakat genç Sabetay klasik Sefarad öğretilerinin aksine bambaşka bir konuya yakınlık duymaktaydı. Bugün bile artık temsilcileri giderek yok olan fakat onun döneminde çok revaçta olan bir öğretiydi bu: Kabbala...

Kabbala, kısaca, Yahudi mistisizminin vücut bulduğu, başı ve sonu belli olmayan bir öğretiler bütünüdür. Bir takım mistik alıştırmalara dayandığı gibi (pratik Kabbala) aslında iki kitabın yorumlanmasına (teorik Kabbala) da dayanır. Sefer ha Zohar (İhtişamın Kitabı) ve Sefer ha Yetzirah (Yaratılış Kitabı) Torah'ın bir yorumlar bütünüdür. Zohar İspanya kültürünün önemli bir simgesi olarak ortaya çıkmıştır. Zohar'da geçen ve İbrani harflerine sayısal değerler vererek Tora'ya yeni anlamlar yüklemeye çalışan dinsel düşünce klasik öğretiden farklı olarak yeni birtakım fikirler ortaya çıkarmıştır. Kabbalistik düşünce asıl altın çağına 16. yüzyılda Zfat'ta ulaşmıştır. Rabbi İzak Luria ve öğrencileri Torah'a yeni manalar vermekle kalmadılar, aynı zamanda belki de Sabetay Sevi hareketini hazırlayacak en önemli yeniliği getirdiler; Kurtarıcı Maşiah fikrini.

Genç Sabetay'ın yaşadığı dönem siyasî açıdan büyük sorunların olduğu yıllara raslamaktaydı. Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşanan olumsuzluklardan sorumlu tutulan Yahudiler kitleler halinde öldürülmüş, sağ kalanlar ise yaşadıkları[1] toprakların dışına sürülmüştü. Bunalımlı, korku dolu ve herşeyin ötesinde tedirginliklerin hüküm sürdüğü bir dönemi yaşamaktaydı Yahudiler. Tüm bunlara ilâve olarak Kabbala'nın sayılar kullanılarak yorumlarının yapılması, artık bir kurtarıcının gelmesinin yakın olduğuna ilişkin inanç kısa bir sürede Zfat'tan başlayarak tüm Yahudi topluluklarına yansımıştı. 1492'ye dek

1 Özellikle 1648-49'da yaşanan ve Polonya cemaatlerinin yokolmasına yolaçan Chmilenicki katliamı Yahudiler üzerinde büyük korku yaratmıştı.

Endülüs uygarlığında özgürce yaşayan ve belki de Yahudi dininin en önemli yardımcı kaynaklarının yaratılmasında rol oynayan Sefarad kültürü üyeleri, şimdi bu birikimlerini engizisyon cehenneminden kendilerini kurtaran Osmanlılar'ın topraklarında değerlendirmekteydiler. O dönemde İzmir sadece önemli bir kültür merkezi değildi, aynı zamanda Yeşivaları (Talmud Kolejleri) ve yetkin hahamları sayesinde de ciddî bir dinsel merkez konumundaydı. İşte bu dinî ortamda yetişen, tanrı vergisi yetenekleri sayesinde kısa sürede bir otorite olan Sabetay Sevi'nin önemli fonksiyonlar üstlenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktu, kader sanki ona bir görev yüklemişti ve olaylar çoğu kez insanların heyecanları ve melankolik arzuları altında onun istekleri dışında gelişmişti.[2]

Sabetay Sevi, aldığı ciddî dinî eğitim ve yetenekleri sayesinde henüz onsekiz yaşandayken haham olmuştu. Kabbala'ya olan ilgisiyle beraber sürekli zorlu ve acılarla dolu dinî bir hayat sürdürmekteydi. Çoğu kez daha sonra bilim adamlarınca ruhî hezeyanlar olarak tanımlanan vecd halleri içine girmekte,[3] Zohar okuyarak yeni yorumlar yapmakta ve Tanrı ile bütünleşmeye çalışmaktaydı.[4] Bu haleti ruhiye içinde sürekli olarak dindaşlarının

2 Sabetay Sevi'nin daha yaşadığı dönemde bile insanlar arasında efsaneler anlatılmaktaydı. İngiltere'de, İskoçya sahillerine uzak denizlerden gelme bir filonun yanaştığı, bu donanmanın yelkenlerinin ipekten olduğu, mürettebatının İbranice konuştuğu ve bayraklarının üzerinde "İsrail'in Oniki Kabilesi" kelimelerinin yazılı bulunduğu şeklinde yer alan bir rivayeti Galante nakletmektedir. (Abdurrahman Küçük, "Dönmeler ve Dönmelik Tarihi, s. 240.)

3 Sabetay Sevi'nin tüm mistik kişilerin yaşadığı şekilde sık sık vecd haline girerek normal dışı davranışlar gösterdiği bilinmektedir. Mistik kişiler genellikle yaşadıkları toplumlarda ya çok saygı görmüşler ya da deli damgasını yemişlerdir. Halbuki gerçekten mistik şuura ulaşan bir kişinin değişik ruh halleri göstermesinin delilik olarak görülemeyeceği konusunda Peyami Safa ve Henri Seraouyo'nun eserlerinde uzun incelemeler yer almaktadır.

4 Mistik kişinin temel hedefi ilahi varlık ile bütünleşmek ve onun içinde kaybolmaktır. Sevi de Rabbe ulaşmak için Zohar'ı ve Yahudi dinî ritüellerini kullanmaktaydı. Bu konuda Prof. Cavid Sunar'ın kitaplarına başvurulabilir.

Osmanlı ülkesi dışında yaşadıkları ızdıraplı hayatı düşünmekte ve buna bir çare bulmayı amaçlamaktaydı. Öte yanda Zfat'ta Luria ile doğan Mesihi Kabbalizm fikri Yahudi bilginleri arasında sürekli olarak mesihin ve onun getireceği Kurtuluş Çağı'nın zamanının hesaplanması çalışmalarını da hızlandırmıştı. Genel kanı 1648 yılında beklenen kurtarıcının geleceği şeklindeydi.

1648'de Sabetay Sevi Kabbala'nın mistik yorumlarına dayanan ve Torah'ın ancak onu yakından inceleyenlerce görülebilecek olan yüzünü insanlara aktarmaya karar verdi. Yapılan matematiksel hesaplara göre doğum yılı mesih'in dünyaya geldiği yıldı. Sabetay beklenen mesih'in kendisi olduğunu düşünüyordu. Yahudileri kötülüklerden kurtaracak ve onları Filistin'de vaadedilen topraklara götürecek kişinin kendisi olduğuna inanıyordu.

Aynı dönemde Osmanlı ülkesinde de siyasî çalkantılar başgöstermekteydi. Kendini Mehdi ilân eden bazı Müslüman dervişler, Osmanlı otoritelerince çok ağır şekilde cezalandırılmaktaydı. Osmanlı ordularının art arda aldıkları yenilgiler ve iç isyanlar, Anadolu'da yaşanan kargaşayla birleşince sadece Yahudiler değil, Müslüman ve Hıristiyan topluluklar içinde sorunlar başgöstermişti. O kadar ki Müslüman ve Hıristiyanlar da bir kurtarıcı beklemeye başlamışlardı. Tüm bu melankolik ve bunalımlı ortam içinde Sabetay Sevi'nin mesihliğini ilân etmesi varolan bir bunalımı kullanmaktı. Çoğu kez iddia edildiği gibi bir bunalım yaratmamıştı.

Zohar'a göre, mesih geldiğinde,[5] Yahudiler onu tanımayacaklar ve ona inanmayacaklardı. Üstelik kurtarıcı Rab'den yeni kurallar da getireceği için Torah'ın kuralları ihlâl edilecek, herşey tıpkı Moşe'nin Sina'da Rab'le buluştuğu günde olduğu gibi olacaktı. Zaten daha sonraları Sabetay'ın

5 Maşiah fikri aslında Torah'ta hiç yer almaz. Tanah'ta ise bu konuda yazılanlar oldukça kapalı şekilde ifade edilmiştir. Ancak bazı bölümlerde kurtarıcı olarak peygamberlerin tanımlandığı görülmekteydi. (1. Samuel, 26-9.) Dolayısıyla Luria Kabbalası'nda yer alan kurtarıcı Maşiah olgusunun Tanah ile desteklenmesi daha çok yorumlara dayalıdır.

yapmak istediği Moşe'nin tıpkı Mısır'dan İsrail kavmini çıkardığı gibi Osmanlı topraklarından Yahudileri çıkararak David'in krallığını onlarla beraber kurmaktı. Sevi'nin mesihliğini ilânı sırasında yaptıkları da zaten Rab'den haber alan kurtarıcı edasıyla Torah'ın kurallarını ihlale dayanmaktaydı. Nitekim 1648'de mesihliğini İzmir'de ilân ettiğinde de yaptıkları Torah'da[6] yasaklanan kuralları ihlâle dayanıyordu, Tanrı'nın ağza alınması yasak olan dört harfli ismini telâffuz etmesi gibi...

Artık mesih gelmişti ve yeni kurallar insanlara aktarılmalıydı. Burada sözü edilen kurallar aslında Kabbalistik öğretide yer alan ve ancak aydınlığa ulaşmış insanların görebileceği ve Rabbin gerçek Torah'ının kurallarıydı. Kurtarıcının görevi bu Torah'ı, yani Atzilut Torah'ını insanlara açıklamaktı. (Sabetaycılar, daha sonra da açıklanacağı üzere, Torah'ın iki bölümden oluştuğuna inanırlar, Bereşit Torası Musa'ya Sina'da verilen ve herkesin okuyarak anlayabileceği bir Torah'tır. Atzilut ya da Yükseliş Torah'ı ise sadece mesih'in anlayabileceği ve insanlara anlatacağı bir Torah'tır ve Bereşit Torahı'nın gizli anlamları üzerine kurulmuştur.) Mesihin kendi cemaati tarafından dışlanacağını bilen İzak Sylveyra ona inanan ilk mürit olacaktır. Artık mesihî dönem başlamıştır, insanlar onun etrafındadırlar, ancak tabiî ki bu durumun karşısında yer alacak kişiler mesihî kıvılcımdan yoksun kalan ve dinî otoriteyi temsil eden politik bir çizgide yaşayan din adamlarıdır. Gerçekler ve mesihî Kurtuluş onların dinî otoritelerini zayıflatmakla kalmayacak, aynı zamanda da insanlara anlattıkları ve tekellerine aldıkları dinî bilgilerin de bizzat Maşiah tarafından insanlara verilmesine yol açacaktır. Nitekim diğer sahte mesihlerin aksine mesih Sabetay Sevi'nin fikirleriyle düşünsel bağlamda hiçbir şekilde mücadele edemeyen Rabbanutlar onun bilgisi ve zekâsına karşı gelemiyorlardı.

Aynı yıllarda Osmanlı ülkesinde islâmî çevrelerde de benzer olaylar görülmektedir. Niyazi Mısri adındaki bir derviş aynı şekilde Mehdi olduğunu iddia edecektir. Tıpkı Sabetay Sevi'nin

6 Torah Moşe Rabenu'ya Sina'da Rab tarafından indirilen beş kitaptan oluşmaktadır. Bunun açıklanmasından oluşan Neviim ve Ketuvimler'le beraber hepsine birden Tanah adı verilmektedir.

yaptığı gibi yeni bir takım yorumlarla matematiksel bir takım hesaplamalardan yararlanarak, İslâmiyet üzeerinde yeni tezler geliştirecek ve Osmanlı dinî otoritelerinin sert tepkileriyle karşılaşacaktır. Mısri sürgüne yollanacak, deli olduğuna inanıldığından öldürülmeyecek, ancak fikirlerini açıklaması yasaklanacaktır.

1650-51'de Haham Abraham Yakini ile tanışan Sabetay Sevi'ye beklenen kurtarıcının kendisi olduğuna dair bir belge verilecektir. Sabetay Sevi'nin bu sıralarda İslâm mutasavvıfi Mısri ile de görüştüğü bazı kaynaklar tarafından belirtilmektedir, ayrıca aralarında da kutsal metinler hususunda tartışmalar olduğu ve hattâ günlerce Sevi'nin Mısri tekkesinde kaldığı yazılmaktadır. Nitekim bu iddiayı kanıtlayacak diğer bir ipucu da 19. yüzyılda Osmanlı siyasî yaşamında önemli roller üstlenecek olan Melamilik tarikatının -ki bu tarikat fikirlerini Mısri'ye dayandırmaktadır- üyelerinin pek çoğunun Sabetaycılar'dan oluşmuş olmasıdır.[7]

Sabetay Sevi, 1645'te Selânik'te sinagogda yaptığı bir konuşmada kadınları Teva'ya çağıracak ve onlara dua okutacaktır. Bu tüm kutsal değerlerin yıkılması anlamındadır. Halbuki bunun ardında yatan neden Tanah'ta geçen Ruth adlı bölümdeki kadın peygamberdir. Ayrıca yine Tanah'ta Hakimler, Bab 4-42'te yer alan "Ve o vakitte Lappidot'un karısı Debora İsrael'e hükmediyordu" ifadesidir, görülüyor ki Sevi tüm gücünü ve dinsel fikirlerini aslında Torah ve Tanah'tan almaktaydı, halbuki hahamlar ve dinsel otorite çoğu kez sadece çıkarları ve politik hareketlerinden dolayı pek çok noktayı gözardı etmekteydi.

1663, mesih Tanrı'nın başkentinde... Kudüs onun kurmayı amaçladığı mesihî İsrail'in başkentidir. Fakir ama inançlı Kudüs Yahudileri mesihî temsilcileri olarak seçeceklerdir. Bu sırada Polonya'da kötü şöhretiyle tanınan Sara isimli bir kadının rüyasında mesih ile evleneceğini gördüğünü söylediği kulaktan kulağa dolaşmaktadır. Bu kadın aslında ailesinin öldürülmesi

7 Bu konuda genel olarak Abdülbaki Gölpınarlı'nın, ***Melamiler ve Melamilik*** isimli eserinden faydalanılabilir.

sonrasında bir mezarlıkta dolaşırken bulunmuş bir kadındır, uzun süre rahibe olarak yaşamaya zorlanmışsa da daha sonra kaçarak Osmanlı ülkesine gelmiştir. Mesihî atmosfer içinde Sabetay Sevi kadınla evlenir, yine Tanah'ta Hoşea'nın bir fahişeyle evlenmesi örnek alınmıştır.

1664 yılı Sevi'nin hayatındaki en önemli dönemdir, kurtuluşa iki yıl kala Gaze'li teolog ve din alimi Natan Levi ile tanışacaktır, tıpkı Tanah'ta 2. Samuel'de anlatıldığı üzere Kral David Peygamberi Natan'a kavuşmuştur. Natan Sabetay'ın mesihliğini kendisine müjdelemektedir, herşey kutsal metinlerde yazıldığı şekilde gelişmektedir, artık Yakini'nin birkaç yıl evvel Sevi'ye verdiği Sabetaycılığın kutsal metni olan bu kitapta yeralan bilgiler teker teker gerçekleşmektedir.

1665'te mesih yeniden ilk doğduğu topraklardadır. İzmir Yahudileri onun Filistin'deki ününden haberdar olmuşlardır. Pek çok şey anlatılmakta mesihî gören insanlar melankolik ve acı dolu bir atmosferde mesihî heyecanın doruğa ulaşmasıyla doğru yanlış pek çok efsaneler yaratılmaktadır. Hahamların, öldürmeleri için Sevi'nin üzerine gönderdikleri kişiler de, onun konuşmaları ve kişiliği karşısında etkisiz kalmışlar, şiddetle geldikleri halde mesihî kudrete teslim olmuşlardır. Yapılacak hiçbir şey yoktur, artık ok yaydan çıkmıştır, yalnızca Sefarad dünyasında değil büyük katliam ve sıkıntıların yaşandığı Aşkenaz dünyasında da mesihî havanın ağırlığı kurtuluş ümidiyle dolu olan insanların akın akın herşeylerini satarak Osmanlı topraklarına gelmesine yolaçmıştır. İnsanlar önüne geçilemeyecek çılgınlık ve kendini bilmez duygular içindedirler... Her yer mesihin efsaneleriyle doludur, Tanah'ta anlatıldığı gibi[8] bir ölüyü diriltmesi, inananlar üzerinde muazzam etkiler yaratmıştır, artık herşey ama herşey tanrısal ışığın yol göstericiliğindedir...

Yahudi dinî otoriteleri mesihe karşı gelebilmek şöyle dursun, sinagoglarda onun adına dualar okunmasına dahi engel olamamaktadırlar, çılgın ve adeta beş bin yıllık baskılardan bunalan ikinci tapınağın yıkılışı sonrasındaki en önemli dinî heyecanı yakalayan kitleler hareketlerinin sonuçlarından habersiz dualar

8 Tanah'ta 2. Krallar 4/32-38. bölümler.

okumakta, kendilerine eziyetler etmekte, bilinçsizce bir yaşam sürdürmektedirler. Artık tek bir çare kalmıştır; Sevi'yi ortadan kaldırabilmek için saraydan ve Osmanlı otoritelerinden yardım istemek. O zamana dek Yahudi milleti içinde saraya karşı hiçbir programlı başkaldırı yaşanmadığı için daha başladığı ilk andan itibaren yaşanan olaylar hükümet tarafından dikkate bile alınmamaktaydı. Ancak şimdi özellikle İzmirli hahamlar tarafından ciddî şekilde ihbarlar vardı ve bunlara karşı da kayıtsız kalınamazdı[9], 1666'da Sabetay Sevi ve maiyeti Osmanlı başkentine doğru gelmekteydiler, ancak Sevi'nin içinde bulunduğu gemi durdurularak mesih tutuklanacaktır. Bu durum hahamların zannettiği gibi inananları yıldıracağına daha da birleştirecektir, çünkü Zohar'da belirtildiği gibi mesih bizzat kendi milleti tarafından tanınmamış, Romalıların Yahudilere uyguladığı baskılar gibi Osmanlılar'ın baskısına uğramış, üstelik de hapsedilmiştir. Çılgınlık had safhadadır. Sevi'nin yargılanacağı güne dek hapsedildiği Çanakkale'deki Aydos Kalesi adeta ziyaretçi akınına uğramıştı, yetkililerin lakayt tavırları mesihten korkulduğu inancını kuvvetlendirmekteydi, üstelik kaleye getirildiği -tarih ne garip bir raslantı!- Pesah'a denk gelmişti ve bu da tüm çılgınlıkları daha da alevlendirmekteydi, İsrael'in Aslanı David Ben Sabetay Sevi artık önü alınamaz bir ortamda müritlerini kabul ediyor, onlara dinî vaazlar ve saatler süren Zohar sırları veriyor. İşte tam o sırada kendini mesih ilân eden bir başka kişi ortaya çıktı, Nehemya Kohen adlı bir kasaba hahamı bu Zohar üstadının önüne geldi ve saatler süren münakaşalar başladı, bilginin, felsefenin karşısında sadece çıkarlara ve hurafelere dayanan bir yarı cahilin başarısı ne olabilirdi? Haham Kohen derhal saraya gitti, dinini değiştirerek Sabetay Sevi'yi ihbar etti. Bunu yapmasındaki tek neden ise Sevi'nin mesih'in din değiştireceğini söylemesidir. Nitekim Sevi'ye inananlar daha sonra mesihin sultan karşısına çıkmadan evvel Tanrı ile konuştuğunu ve Tanrı'ya Yahudi milletini kurtarabilmek için din değiştirmesi gerektiğini ifade ettiğini bildirmişlerdir. 16

9 Sabetay Sevi'nin şu sözlerini Scholem'den Ertuğrul Düzdağ ***"Tarihimizden Gizli Cepheler"*** adlı kitabında nakletmektedir (s.228) "Beni süper idareciler mahvetti..." (Torah 119-85)

Eylül 1666'da mesih divana çıkarılmıştır, kendisine Müslüman olması gerektiği, aksi takdirde öldürüleceği söylenmiştir. Bu konu daha sonra pek çok farklı kaynak tarafından farklı şekillerde yorumlanacaksa da genel inanç Sevi'nin görünürde İslâmiyeti seçtiği yönündedir. Hattâ yaygın bir rivayete göre "Bu can bu bedende kaldıkça La ilahe illallah" diyen mesih huzurdan ayrılınca kaftanını açmış içinden bir kuş çıkmış, bunun üzerine de "İşte can bedenden çıktı, Şema Yisrael.." diyerek Yahudiliğe olan inancını belirtmiştir.

Mesihin din değiştirmesi inananlar arasında o kadar büyük bir hayal kırıklığı yarattı ki, bir anda intihar edenler, umutsuzluk içinde ne yapacağını bilemeden hareket eden kitleler ortaya çıktı, ancak temel olarak ona inanan ve onunla beraber din değiştiren iki yüz ailelik bir grup da olmuştur. Natan Levi'ye göre mesih sadece zahiren din değiştirmiştir, amacı Yahudi milletini kurtarmaktır. Sabetay Sevi'nin din değiştirerek Müslüman olması konusu genellikle tam olarak açıklanamayan gerekçelere dayanmaktadır. Ölümü sonrasında ortaya çıkan cemaatlerin her birinde de bu konuya farklı yaklaşılmaktadır. Tarihçiler genellikle bu din değiştirme olayını Sevi'nin pragmatik kişiliğine bağlamaktadır. Zaten genel inanç, Sabetay Sevi'nin mesihlik iddiası taşıyan bir paranoyak olduğu şeklindedir. Bu iddialara karşılık acaba Sevi'nin fikri neydi? Bugün bir nüshası İsrail'de Ben Zwi Kütüphanesi'nde de bulunan bir kaynakta[10] belirtildiği üzere mesihin Tanrı'yla din değiştirmeden evvel yaptığı son görüşmesinde, " ...topladığım buğdayların bir tekine dahi zarar gelmesini istemiyorum" şeklindeki düşüncesini söyleyerek Yahudileri olası bir katliama karşı korumak amacında olduğuna işaret edilmektedir. Nathan'ın teorisine göreyse,[11] sona varmak

10 Sabetay Sevi'nin fikirlerini açıklayan ve ölümü öncesinde kendisini ziyarete gelen üç hahama anlattığı sırlarını bu hahamlardan biri yeminini tutmayarak yayımlar, 1713'te Berlin'de yayımlanan Raza de Mehemenuta adlı bu kitap derin bir felsefenin ürünüdür. Bugün bir nüshası İsrail'de Ben Zwi arşivlerinde korunmaktadır. (Scholem, Mistik Mesih Sabetay Sevi, s.853. Terc: Dr. Gad Nassi.)

11 *Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Yahudileri*, Scholem, Çev: A. Küçük, A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi. 1981, s.221.

için İsrail'in mesihle sürgünden kurtulması, trajik bir olaylar görevini yerine getirebilmesi için tüm milletleri dolaşması gerekecektir. Bu görevi yerine getirebilmesi içinse iffetsizliğin içine girmesi gerekiyordu.

Sabetay Sevi ile beraber iki yüz ailelik bir grup da Musevilikten ayrılarak Müslüman oldu. Bu grup kendilerine daha sonra "Dönme"[12] denilecek olan "Maaminim"lerdir (inananlar). Ancak onların dışında da Sabetay Sevi'nin öğretilerine bağlı olan ve fakat Musevilikten da ayrılmayan bir grup vardır. Bunlar Gizli Sabetaycılardır ve Tiberyalı Abulafya ailesi bunlara örnek olarak verilebilir, nitekim Scholem, bu grupla Sabetay Sevi arasında din değiştirmeleri konusunda tartışmalar olduğunu, fakat bu grubun reddetmekle beraber onun yolundan gittiğine işaret etmekteydi .[13]

Sabetay Sevi'nin Müslümanlığı kalben değil, sadece görünürde seçmiş olması bir müddet sonra Osmanlı otoritelerince de anlaşılacaktır, müritleriyle beraber yaptığı bir toplantıyı haber alan idareciler, onu İstanbul dışına bir tek Yahudi'nin bile yaşamadığı bir kente, Arnavutluk'un Ülgün kasabasına süreceklerdir. Artık Sevi topluluğundan soyutlanmıştır, günleri yalnızlık içinde, melankolik ve mistik bir atmosferde geçmektedir. Yahudi cemaati, üyelerinin onu görmesini yasaklamıştır. Bu arada inananlar Sevi'nin emriyle kutsiyet kazanıldığına inanılan Selânik topraklarına yerleşmişlerdi, cemaat yönetimi Sevi ile sürekli görüşen üç yöneticinin (Salamon Florentin, Yakov Qerido, Josef Filosof) idaresi altındaydı, bu arada Sabetaycılar içinde kardeşi Eli gibi yeniden Yahudiliğe dönenler olduğunu da bilmekteyiz.[14]

12 "Dönme" kelimesi genellikle yirminci yüzyıl içinde Sabetaycıları Müslüman görünmelerinden dolayı suçlayan bir mantıkla tanımlamaktan kaynaklanan ifade şeklidir. Halbuki Sabetaycılık sadece Türkiye içinde kalmamış, Polonya'dan Yemen'e, Fransa'dan Hollanda'ya dek Zohar'ın egemen olduğu tüm Yahudi cemaatleri içinde yayılmıştır. Bu konudaki bir eleştiri için bkz: Kavramı, Konusu ve Araştırılması Açılarından Sabetaycılık, Ilgaz Zorlu, Toplumsal Tarih, s.4, Nisan 1994.

13 Dip: 11, s.222-223.

14 B.ö.k, s. 223.

1676... Mesih elli yaşındadır. Sık sık vecd halleriyle geçen Ülgün günlerinin artık sonuna yaklaşmıştır. Kipur bayramı yaklaşmaktadır ve mesih bu bayram için Yugoslavya Yahudi Cemaati'ne bir mektup yazar,[15] onlardan dua kitabı ister. Daha sonra Sabetaycı kaynaklarda belirtildiği üzere, Sabetay karısını, kardeşini ve beraberlerinde bulunan bir hahamı yanına çağırarak onlara Atenemon gününde (Kippur'da) öleceğini kendisini hazırladığı mağaraya taşımalarını ister. İsteği üzerine üçüncü gün mağaraya giden kardeşi mağaranın bir deniz ejderi tarafından tutulduğunu, canavara kendisini Sabetay'ın çağırdığını söylediğinde ejderhanın gittiğini, ancak Sevi'nin mağarada olmadığını ve içerisinin nurla dolu olduğunu gördüğünü söylediğini yazmaktadır.[16] Tabiî bu bölümün yine Tanah'ta yeralan Mezmurlar 142'deki "O mağarada iken..." bölümüne bağlandığını görmekteyiz.

Sabetay Sevi'nin maninimler tarafından kaybolduğu kabul edilmektedir, yine bir efsaneye göre Sevi yaşadığı kıyılarda denize girmiş ve su yüzünde yürüyerek yok olmuştur. Nitekim müritlerinin pek çoğunun sabah tefilası öncesinde su kenarlarına giderek Sabetay Sevi T'Asperamos Ati (seni bekliyoruz anlamındadır) diye dua etmeleri de buna dayanmaktadır.

Sabetay Sevi hareketi ve bu hareket sırasında Sevi'nin ortaya koyduğu dinî prensipler kuşkusuz ortodoks Yahudi inancının bazı noktalarda dışına çıkan hareketler taşımaktaydı. Fakat şurası muhakkaktır ki, bu fikirler hasta bir adamın yaşadığı paranoyak nöbetlerden temellenmemiştir. Her bir prensip aslında Torah'ın Kabbala ışığı altındaki izahatlarına dayanmaktaydı. Nitekim Sevi, yaptığı her eylemi Tanah'ta yeralan ayetlerle açıklamaya çalışmış, bu nedenle de din adamlarının hışımlarına uğramıştır. Fakat ortaya koyduğu düşünceler her zaman sadece müritlerine bildirilmiş, buna neden olarak ise Kabbala'da gös-

15 Sabetay Sevi'nin ölümü öncesinde yazdığı son mektup, onun Yahudiliğe olan derin bağlılığının bir işaretidir. Halen Ben Zwi Enstitüsü arşivlerinde bulunan bu mektupta Maşiah, yaklaşmakta olan Yom Kipur için din kitabı istemiştir.

16 Düzdağ, ö.g.k., s. 244-45-46-47.

terilen giz ve bilginin onu alamayacaklara verilmemesi prensibi gösterilmiştir. Bu yüzden daha sonraki yıllarda Talmudistler ile Sabetayistlerin arasında geçen ilişkilerde bile pek çok önemli sırrın verilmediği görülür. Sadece Salamon Rozanes, 1917 yangını öncesinde Sabetaycılar'ın kitaplarını inceleme fırsatını bulmuş ve Yahudim be Togarmah adlı eserinde de bunların bir listesini vermiştir. Ne yazık ki, sözü geçen yangınla beraber pek çok kitap yanmış ve önemli bir Sabetaycı literatür yok olmuştur. Ancak bugün halen İsrail'de[17] ve Türkiye'deki bazı ailelerin ellerinde bu konuda kitaplar olduğu, bir kısım eşyanın da Lugano'da müze haline getirilen bir evde korunduğu iddiaları vardır.[18]

Sabetaycılığın temel inançları aslında sadece Sevi'nin ortaya koyduğu bilgilerle sınırlı kalmamış, özellikle ondan sonra gelen din adamlarının ortaya attığı yeni bazı düşüncelerle boyutlanmıştır. Ve genellikle cemaat içinde her ileri gelen din adamı da bu fikirlerine sağlam dayanaklar bulabilmek için mesihin halifesi olduklarını ileri sürmüşlerdir. Tabiî en başta bunun imkânsızlığı nedeniyle de şahsî fikirlerinin Sabetayist literatüre girmiş olması tamamıyla bir talihsizliktir. Nitekim bazı iddialara göre Sevi'nin ruhunu taşıdığı iddia edilen Osman Baba (Baruhya Ruso)'nın Tanah'ta yer aldığını iddia ettiği ahlâk dışı öğretileri de, sanki Sabetay Sevi'nin fikirleriymişcesine

17 İsrail'de bulunan Sabetaycı kaynakların buraya ulaşması konusunda Scholem'in "The Mystical Messiah: Sabetay Sevi" adlı çalışmasının Giriş Bölümü'nden faydalanılabilir. Yazar, ayrıca babasının da Polonyalı Sabetaycılar'dan olduğu iddiası bulunan ikinci Devlet Başkanı İzak Ben Zwi'nin elinde, üçüncü Devlet Başkanı Zalman Şazar'ın arşivlerinde de orijinal kaynakların bulunduğu konusunda bilgiler vermektedir. Özellikle 1960'tan sonra İzmir'liler olarak bilinen ailelerin ellerinde bulunan kaynakların buraya getirildiklerini bilmekteyiz, ne yazık ki bu kaynaklar hakkında Ben Zwi Enstitüsü ayrıntılı açıklamalar yapmaktan kaçınmaktadır. Bu makalenin yazarı, bu kaynakları, 1991-92 yılları arasında adı geçen kurumda inceleme olanağı bulmuştur.

18 Bir rivayete göre Karakaşlar'a bağlı tutucu ailelerin Lugano'da bir müze kurarak "Kutsal emanet" olarak ifade edilen kaynakları burada sakladıkları belirtilmektedir.

maate mal edilmeye çalışılmıştır. Şurası muhakkaktır ki, Sabetaycılığın en temel özelliği din kurallarına Yahudilikte olduğu gibi sıkı sıkıya bağlı olmamasıdır. Halbuki bu durum sadece mesih'in yaşadığı dönem için geçerli bir olaydı, zira mesih geldiği anda kuralları yeniden Rab tarafından ele alınacaktır.

Sabetaycılık, Luria Kabbalası'ndan temellenen mesihçi doktrinin ulaştığı son noktadır. Luria'ya göre, Tikun olayı ile mesih yeryüzüne geri gelecek[19] ve böylelikle de kurtuluş gerçekleşecektir. İsrailoğulları'nın dinsel kurallardan uzaklaştığı her dönemde peygamberler gelerek cemaatin yeniden dine dönmesini sağlamışlardır, Tanah'ta bu konuda pek çok örnek bulmak olasıdır. Sabetaycı teoride de mesih Adem'den beri tam onaltı kez beden değiştirmiştir, onyedince beden Sabetay Sevi'dir, ki aslında Sina'da Rab ile konuşan, Yeruşalayim'de Rabbe mabed yapan Şlomo aynı ruhun beden değiştirmiş kişileriydiler. Nitekim Yahudilikteki Olam Haba inancı da ruhun ölümsüzlüğü üzerine kurulmuştur. Sabetay Sevi onyedinci bedendir, onsekizinci beden ise ondan sonra kıyamet gününde gelecek olan Maşiah olacaktır. Sabetay Sevi'nin ortaya koyduğu Onsekiz Emir de yine bu 18 bedeni simgelemektedir. Onsekiz emir aynı zamanda Yahudi liturjisinin temeli olan onsekiz duaya da karşılık gelmektedir. Ayrıca İbranice Hay (diri) kelimesinde sayısal değer onsekizdir.[20] Görüldüğü ezere Sevi'nin tüm prensipleri aslında matematiksel bir ispatla Tanah'ın yeniden yorumlanmasıdır, bu sadece onun bulduğu bir olay değildir, belki de tarihi Torah kadar eski olan bir Kabbala kültürünün binlerce yıllık zaman süzgecinden geçen düşünsel temellerine dayanmaktadır.

Sabetay Sevi'nin ölümü sonrasında kayınbiraderi olan Yakov Qerido Selânik'e gelerek cemaatin başına geçti. Cemaat Selânik başta olmak üzere İzmir, Edirne, İstanbul şehirlerinde ve Balkanlar'daki bazı merkezlerde bulunuyordu.[21]

19 Sabetay Sevi, Erol Coşkun-Yomtov ben Sason Şalom, 22.10.1993-17.11.1993 tarihleri arasında yayımlanan dizi yazıdan özetle.

20 Dipnot: 11, s. 222.

21 Balkanlar'da özellikle 21. yüzyıla dek faaliyet gösteren Sabetaycı merkezlerin varlığını bilmekteyiz. Özellikle Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'da yaşayan cemaatlerin varlığı bilinmektedir.

1689 yılında cemaat içinde nedeni tam olarak belirlenemeyen bir sebepten dolayı ilk ayrılma başgösterdi. Yakov Qerido'ya bağlı kalan ve Selânik'te Yalılar bölgesine yerleşen Yakubiler ile çoğunluğa sahip Sabetaycılar ayrılan iki gruptu. Yakubiler 21. yüzyıl başında hemen hemen tümüyle asimile olmuşlar, özellikle Avrupalılar'la yaptıkları evlilikler ile dağılmışlardır.

1720 yılında çoğunluğu teşkil eden Sabetaycılar içinde ikinci kez bir bölünme yaşanacaktır. Baruhya Ruso adındaki bir kişinin Sabetay'ın ruhunu taşıdığı iddiaları vardır. Ruso öldüğünde onun Maşiah olması hakkındaki tartışmalar giderek alevlenir, bunun üzerine bir grup mezarının açılmasını ister, diğerleriyse buna karşı çıkarlar, sonuçta Ruso'nun Maşiah olduğunu kabul edenler (Karakaşlar-Onyollular) ile buna karşı çıkanlar (Kapancılar-İzmirliler) ayrılırlar, böylelikle Sabetaycılık birbiriyle kız alıp vermeme derecesinde düşman olan üç kabileye bölünür. Fakat Kapancı-Karakaş ilişkileri Yakubilere nazaran daha sıcak olmuştur. Selânik'te birbirlerine yakın mahallelerde oturmaları da bunun bir örneğini teşkil etmiştir.

19. yüzyıla dek her üç grup Osmanlı yönetiminin hoşgörüsü altında yaşamış, günlük hayatta Sefaradlar'ın konuşma lisanı olan Ladino'ya bağlı kalmışlardır. Ancak İbranice'de dualar da kullanılmaya devam etmiştir. Dinî meseleler Talmud'a göre cemaat içinde çözümlenmişse de zaman zaman Yahudi din adamlarından da fikirler alınmıştır. Her ne kadar hahamlarca Sabetaycılar ile görüşme yasağı konmuşsa da, özellikle Kabbala konusunda biraraya gelindiği bilinmektedir. Hattâ bu makalenin yazarı, görüştüğü ve bugün artık yaşamayan bir Musevi konsolostan babasının Sabetaycılar'ın hakimlerinden olduğunu öğrenmiştir. Tabiî ki aynı lisanı konuşan, aynı gelenekleri ve dinî inançları muhafaza eden Yahudiler ile Sabetaycılar'ın birliktelikleri yadırganmamalıdır.

Osmanlı topraklarına Fransız İhtilâli sonrasında giren milliyetçilik hareketi tüm milletler üzerinde etkili olmuştur. Yunanlılar'ın egemenlikleriyle doruğa çıkan merkezden ayrılma fikirleri, altı asır boyunca birlikte yaşayan farklı unsurların arasında kin, hırs ve savaşlara yol açtı. Her millet kendi devletini

kurmak istiyordu. Yahudiler 400 yıla yakın bir zamandır[22] Osmanlı topraklarında yaşamaktaydılar. Ancak tüm Avrupa'da yüzyıllardır zulüm ve eziyet görmekteydiler. Sık sık yaşanan pogromlar ve soykırımlar içinde Yahudi cemaatleri yok olmakta, zorunlu göçlere tabiî tutulmaktaydılar.

İşte Yahudiler'in bir yurt sahibi olmalarını temel alan siyonizm bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Özellikle uzun bir müddetten beri Sefarad dünyası Aşkenazlara nazaran daha yoksul, daha güç sosyal şartlar altında yaşamaktaydı, yeni ve büyük din adamları yetişmemek-teydi, kültür seviyesi giderek düşmekteydi. Tabiî Batı kökenli olan siyonizmin ilk başlarda Osmanlı Yahudileri için bir belirleyiciliği de olmamıştır. Fakat zamanla imparatorlukta yaşanan kargaşaya paralel olarak özellikle batı ile teması olan cemaatlerin bu fikirlerden etkilenmemesini beklemek de yanlış olacaktır. Alliance okullarıyla birlikte Osmanlı Yahudileri bu fikirleri tanımaya başlamışlardır. Merkezî yönetime karşı başkentten uzak olan Selânik'te giderek güçlenen İttihat Terakki hareketi, bu kentte önemli nüfusa sahip olan Yahudi ve Sabetaycı cemaatlerin desteklerini de kazanmakta gecikmemiştir. Özellikle İslâmcılık siyasetinin giderek etkisini kaybettiği bir sırada başlayan kimlik arayışları, Osmanlılık fikrinin de iflasıyla beraber ister istemez milliyetçi düşüncelere dönüştü. 1908 hareketi sonrasında yaşanan kaos Yahudi burjuvazisinin desteğindeki İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesine yol açtı. Bu yıllarda Sabetaycı gençlerde de kimlik arayışlarının başladığı görülmektedir, cemaatlerde yaşlı kuşakların sahip olduğu taassuba karşı gelen bu gençler "Gonca-i Edep" dergisi etrafında birleşerek Sabetaycı düşünceye karşı somut tepkiler göstermişlerdir. Selânik'in Balkan Savaşı sonrasında elden çıkması Sabetaycılığın yaşadığı ikinci dönüm noktasıdır;[23] üç asır boyunca yaşadıkları kapalı ve dinî hayat bir anda yok olmuştu. Bu dönemde hâlâ Laşonca dualar okunmaktaydı.[24]

22 Yahudi cemaatleri daha Bizans döneminde bu topraklarda vardı. Bu konuda Galante'nin kaynaklarına başvurulabilir.

23 İlk dönüm noktası, önemli belgelerin yokolduğu 1917 Selânik yangınıydı.

24 Laşonca, Ladino'ya Sabetaycılık'ta verilen isimdir.

Selânik'te açılan Sabetaycı eğitim kurumlarında da Fransızca'nın ve Türkçe'nin kültürel bağları kopan Sabetaycılar bu yıllarda Yahudiliğe dönme teşebbüslerinin de reddedilmesiyle beraber adeta ortada kalmışlardır. Bir kısmı fikir ve hareketleriyle siyonizmi desteklemişlerse de[25] genellikle Yahudiler tarafından benimsenmemişlerdir. Bu tarikatlerde etkili olan Sabetaycı aydınlar,[26] Avrupa ile kurdukları ilişkiler dolayısıyla pek çok yeniliğin de öncüsü olmuşlardır. 1924 Ahali mübadelesi sonrasında Türkiye'ye gelen Sabetaycı cemaatler, burada artık kültürel ve dinsel kökenlerinden yoksun, sadece aralarında cemaat içi evliliği sürdürerek devamlarını sağlamaya çalışıyorlardı. Ancak 1924'te yaşanan Karakaş Rüştü Olayı sonrasında[27] çözülmeler bir siyasî baskı niteliğini aldı, nitekim 1942 yılında Varlık Vergisi Olayı'nda da[28] Dönmeler adı altında Müslüman Türkler'den ayrı tutularak siyasî bir ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bu tarihten sonra da özellikle 6-7 Eylül olayları sonrasında sunî biçimde ortaya çıkarılan gayrı-müslim düşmanlığının etkisiyle halen sürmekte olan komplo senaryolarında hedef olarak gösterilmektedirler.[29]

1948'de İsrail devleti kurulduğunda, 1924 sonrasında Avrupa'ya dağılan bazı Sabetaycı ailelerin bu ülkeye gelerek Ramle

25 Özellikle İttihatçı Maliye Bakanı Cavid Bey'in, siyonizmi desteklediği iddiaları nedeniyle kabineden düşürüldüğü bilinmektedir. Kendisi Karakaşlar'a mensup olan Cavid Bey, aynı zamanda Ruso ailesinin ileri gelenlerindendi.

26 Bu konuda özellikle Scholem, kaynaklarında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

27 Karakaşlar'a mensup olan Rüştü Bey, Sabetaycılığın sırlarını 1924 senesinde ailesiyle arasında yaşanan bir gerginlik nedeniyle dönemin gazetelerine ve TBMM'ye verdiği bir dilekçe ile sansasyonel bir biçimde açıklamıştı. Konu dönemin adliye vakaları arasında yer aldı, pek çok aile ellerindeki kaynakları korkudan yoketti.

28 Varlık Vergisi olayında Sabetaycıların "D Grubu" adı altında da özel bir işleme tabi tutuldukları özellikle Faki Ökte'nin "Varlık Vergisi Faciası" adlı kitabında ele alınmaktadır.

29 Radikal islâmcı yazarlar, Sabetaycılar'ı Yahudilik ve masonlukla bir arada ele almaktadır. Bu teoriye göre Türkiye'yi yöneten bu grup tüm sorunların ana nedenidir.

şehrine yerleştiklerine dair iddialar ortaya atılmıştır.[30] Ancak son zamanlara dek İsrail hahambaşılıklarının verdikleri kararlar doğrultusunda Sabetaycılık Yahudilik dışında varolan bir görünüm olarak telakki edilmiştir. Nitekim bugün Karaylar[31], Falaşalar, Şomronimler ve hattâ son zamanlarda Rusya'dan getirtilen Hıristiyan Ruslar bile Yahudi sayılmaktayken, Sabetaycılar'a İsrail'de oturma ve yaşama izninin verilmemesi buna en güzel örneği teşkil etmektedir. Halbuki 1950'li yıllarda İsrail devletinin ikinci Cumhurbaşkanı olan İzak Ben Zwi bu konuya özel bir önem vermiştir. Kudüs'te kendi adıyla kurulmuş olan bir enstitüde de Sabetaycılar'ın önemli kitapları saklanmaktadır. Ancak bugün varolan reformist, ortodoks ve konservatif Yahudi cemaatlerinin hiçbiri Sabetaycılığı Yahudi kültürünün bir parçası olarak görmemektedir. En ilginci ise hiç kuşkusuz doğduğu topraklardaki Yahudi cemaatlerinin ve dinî otoritelerinin Sabetaycılığı yokmuş gibi saymasıdır. Nitekim bir süre evvel kutlanan Sefaradlar'ın Osmanlı topraklarına 500. geliş yıldönümünde de Sabetaycılık en küçük bir başlıkla dahi ele alınmamıştır.

Sabetay Sevi'nin ve dinsel hareketinin kısa da olsa böyle bir yazıda ele alınmasındaki amaç; bugün giderek kültürel değerlerini daha az tanıyan bir Yahudi cemaatinin tarihine naçizane bir katkıda bulunma çabasıdır. Siyasî düşünceler ne olursa olsun Sabetaycılık istense de, istenmese de Yahudi dini içinden çıkan Rabbanik bir harekettir ve temelleri ve düşünsel yapısı da Yahudi tarihi ve dini için vazgeçilmez bir kaynak olan Zohar'a dayanmaktadır.

30 Ramle'de yaşayan Sabetaycılar konusunda bilinen, 1948'de buraya özellikle Avrupa ülkeleri üzerinden geldikleridir. Ancak herhangi bir İsrailli kaynak bunu doğrulamamıştır.

31 Karaylar sadece Torah'ı ve Tanah'ı kabul eden bir Yahudi topluluğudur.

Mistik Bir Kişilik: Sabetay Zwi

Belki de tüm Yahudi tarihi boyunca yaşanmış en büyük mesihî hareket olan Sabetaycılık konusunda yapılan araştırmalar genellikle bu hareketin yaratıcısı olan Sabetay Sevi'nin düşüncelerinden çok onun kişiliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sabetay Sevi bir megaloman veya bir ruh hastası olarak görülmekte, başlattığı hareket de böylesine dengesiz bir kişinin peşinden giden bir avuç insanın kandırıldığı bir eylem olarak nitelenmektedir.[1] Bu yazıda genel olarak mistik kişiler ve onların ruhî durumları, bu konuda yazılan eserlerden verilen örneklerle ele alınacaktır.

1

Mistisizm ya da gizemcilik kelimesinin kökenleri İ.Ö. 5. yy.'a dek uzanmaktadır. Kelimenin varolduğuna inanılan pek çok anlamı üzerinde durulmuşsa da temelde sezgilere dayalı ve bilinçle elde edilemeyen bir şuur tipini ifade ettiği kabul edilmektedir. Seroya mistisizmi içgüdünün dumanlı tutkusu, duygunun bedeni cehennemî zevklere kadar götüren heyecanı olarak ele almaktadır.[2] Peyami Safa ise, mistisizmin, insan ruhuyla

1 Sabetay Sevi ve hareketi konusundaki en önemli eserleri yazan Galante ve Scholem bile Sevi'nin kişiliğindeki dengesiz davranışları birer ruhî hastalığa bağlamaya çalışmışlardır.

2 Henri Serouya, ***Mistisizm***, Varlık Yayınları, s. 7.

varlığın esası arasında birleşme imkânına inanmayı temel aldığını belirtmektedir.[3]

Görülüyor ki, konu hakkında otorite sayılabilecek bu kişilerin hepsi temelde bir duygu hareketini ele almaktadırlar. Tabiî bu durum en başta rasyonalistlerce reddedilecektir; örneğin Russell, akıl ile duygular arasındaki çelişkileri ileri sürerek, duyguların oluşturduğu inançların akıl tarafından sonradan çürütüldüğünü belirtmektedir.[4] Bu yazı, genel olarak bir duygular ve sezgiler dünyası olarak ele aldığı mistisizmin en başta ussal felsefe ile çeliştiğini kabul etmektedir. Bu nedenle iler ki bölümlerde işlenen konulara salt mantıksal açıdan yaklaşılması halinde anlatılmaya çalışılan düşüncelerin kavranamayacağını ileri sürmektedir.

2

Dinsel düşünceler genellikle kurucularının ölümü sonrasında oldukça bunalımlı dönemler yaşamışlardır. İlk tek tanrılı din olan ve beş bin yıllık geçmişe dayanan[5] Yahudilikte de genelde iki akım gelişmiştir, bunlardan biri Tora-Talmud ekolü, ikincisi de Kabbala'nın mistik evreni.[6] İlk akım Rabanutlar'ın egemenliği altında gelişen statik ve baskıcı bir ortamın simgesi olmuştur, desteğini ise diasporada sıkıntı içinde yaşayan Yahudi'nin umutsuzluğundan almıştır, onun birlik için tek ses olma ülküsüne bağlanması zorunluluğu ile güçlenmiş, tüm bunlara eklenen siyasî baskılarla da son şeklini almıştır.

Yalnız, itilmiş, cılız bir tek ses uğruna susturulmuş bir insanın artık gidebileceği tek bir nokta vardır, o da gizli bir öğ-

3 Peyami Safa, Mistisizm, Bab-ı Ali Yayınları, 1961, s. 1.

4 Bertrand Russell, Mistiklik ve Mantık, Maarif Vekaleti, 1935.

5 Bu günlerde beş bin yedi yüz elli beş yılını dolduran Yahudilikte kutsal kaynak Torah'ta belirlenen sayıların kabbalistik olarak birer simge oldukları ve sadece temsil ettikleri gerçek sayıların sembolü oldukları inancı vardır.

6 Bu konunun tarihî seyri ile ilgili olarak değerli araştırmacı Moşe Grosman'ın Dr. Markus eserine konu aldığı büyük Aşkenaz Rabbisi Dr. Markus'un *"Yahudi Tarihin n Üçbinyılı"* adlı eserinin 139. sayfasından yararlanılabilir.

retinin içinde, dinî bir örtü altında özgürce düşünebilmektir. Doğunun ve Batı'nın kültürel evreninde mistisizmin ortak olduğu bir noktadır bu... Aynı hareket İslâm ve Hıristiyan mistiklerinde de benzer karakterler göstermektedir. Kabbala işte bu ortamda Endülüs uygarlığında şekillenmiş, Akdeniz Yahudi toplumlarının bir ortak eseri olmuştur, ama tüm Yahudi dünyasına ait olmasını belki de Polonya'dan Zfat'a gelip yerleşen büyük din adamı İsak Luria Aşkenazi'ye (Rav Ari) borçludur. Kabbala'ya belki de en önemli unsuru getiren Rav Ari mesihî kutsiyetin felsefî yorumcusudur, o kadar ki kendisinden sonra yetişecek diğer bir Kabbalist bilgin olan Sabetay Sevi de bu ışığın izleyicisi olmuştur. Fakat Kabbala içerdiği öğeler açısından oldukça problemler yaratmıştır ortodoks rabbanizme, bu yüzden sanki Yahudiliğin dışındaymış gibi yorumlanmış, özellikle Sabetay Sevi hareketi sonrasında adeta unutturulmaya çalışılmıştır. Halbuki Kabbala içeriği, konusu, yorumu kısaca karakteriyle diaspora insanın ümitlerinin ve coşkusunun bir aynasıdır sadece...

3

Mistik evrene girmek öncelikle mistik bir kişiliğin kazanılmasıyla olabilir. Çünkü mistisizm okulu, sadece hakedenlerin sahip olabilecekleri bir bilgiyi öğrencilerine vermektedir, öyle ki bazen bu okula kabul edilebilmek için yaşam ile ölüm arasında geçen bir mücadelenin varlığına bile gereksinim duyulabilir. Mistik kişiliğin kazanılması için ruhun bedenden ayrılarak Bir ile bütünleşmesi gerekir, işte bu anda ortaya çıkan mistik şuur bütünleşmesi de bir köprü vazifesindedir. Bu köprünün üzerinde ilerleyebilmek karakterin tamamıyla ortadan kalkmasına bağlıdır. Artık bununla yeni bir âleme girilecektir, bizlerin algılama olanağı olmayan bir âlemdir bu, gizli, acıların hissedilmediği tümüyle teslimiyet duygusunun egemen olduğu bir âlem... Mistik kişi bu yeni ortam için şu merhalelerden geçmektedir:[7]

7 Bu bölüm Prof. Cavit Sunar tarafından Underhill'den yararlanılarak hazırlanan *"Mistisizmin Ana Hatları"* adlı çalışmanın 56-57 sayfalarından özetle derlenmiştir.

-Öncelikle zevk ve heyecan hisleriyle dolu olan nefsin "İlahi Realite Şuuruna" karşı uyanması gerekmektedir.

-Uyanan nefsin Bir'e ulaşabilmesi için önüne çıkacak engellerin bir disiplin altında aşılması zorunludur, ki bu, tasfiye olgusudur. Tasfiye aşamasında nefs duygular dünyasından sıyrılarak transandan âlem şuuruna yükselmelidir. Tasfiyede özellikle gururun yenilmesi, istek ve arzuların baskılarından sıyrılma esastır, karakter gerçeğe uygun olarak yeniden yapılanmaktadır. Ayrıca bu mistik ayırma ile nefs reel olmayan etkilerden tamamıyla temizlenecektir.

-Üçüncü aşamada mutlak artık belli ölçüler dahilinde mistik tarafından kavranabilmektedir. İlizyon'dan (vehim), illüminasyona (irake) yükselme sözkonusudur. İşte bu anda Bir'in sezgisel bilgisine ulaşılır, karakteristik yapıda ilahi huzur duygusu, şuurun bağımsızlığı, nefsin dünyanın sırrını anlaması gibi bulgular ortaya çıkar. İllüminasyonun araçlar, zikir ve sükûndur. Hemen hemen tüm mistik gruplar dans, müzik ve benzeri ritmik öğeleri de kullanmaktadırlar. Rasyonalistler içinse bu aşamadaki kişinin ruh hali "Histeri"dir.

- Son aşama gelip çatmıştır artık; nefs tümüyle tasfiye olmuştur, tüm ikilikler yerini kişiliğin Bir'e ulaşmasıyla huzura bırakmıştır. Artık herşey Bir'in elindedir, ona ulaşılmış, onunla bütünleşilmiştir.

4

Sabetay Sevi yaşadığı dönemin en önemli Kabbalistlerinden biriydi, herşeyden önce de Kabbalistik bir kişiliğin gerektirdiği gibi Tanrı ile birleşme, ona ulaşma, "Adam Kadmon" olma çabasındaydı. Ne büyük mutluluk! İlahi ışık ona göründüğünde henüz yirmibir yaşındaydı, ızdırap dolu, uykusuz, gecelerin sonrasında nurla aydınlanmıştı. Genellikle mistik şuurun kazanılmasından bihaber olan yazarlar, Sabetay'ın kendi arzusuyla çektiği ızdırapları onun kişiliğinin bir hastalığına bağlamaktadırlar, halbuki genç Sabetay'ın amacı zevk ve arzularla dolu olan ruhunu bedeninin etkisinden kurtararak İlahi Varlık Şuurunu algılayabilme yetisini kazanmaktı. Kabul edilmelidir ki, genç mistiklerin yaşadıkları bu zorluklar sonucu girdikleri yeni

ruh yapısının rasyonalist bir bakış açısıyla anlaşılamayacağı aşikârdır. Bu konuya değinen Serouya, dahilerin ve mistiklerin deli kabul edilemeyeceklerini savunmaktadır;[8] bunu şu şekilde ifade ediyor: "... Tanrı sevgisi ve yaratıklara duyulan sevgi büyük mistiklerin zihninde bir bakıma birbirine karışır, halbuki deliler peşlerini hiç bırakmayan sabit fikirlerden, daima korku ve endişelerden kendilerini bir türlü kurtaramazlar (...) Şurası muhakkaktır ki mistikler hayalî vizyonlarını cismanî vizyonlarından kesinlikle ayırt etmeyi başarmışlardır, onları basit aklî tasvirlerden de çok büyük kesinlikle ayırt ederler. "

Mistik Sabetay Sevi'nin işte delilik olarak adlandırılan davranışlarının ardında bu özellikleri yatmaktaydı. Onun her hareketi hem mistik olgunluğunun verdiği etkilerden ve hem de Zohar'ın sırlarından kaynaklanmaktaydı. Nitekim bu sırlar daha sonra sadece müritlerine aktarıldığından insanlara ulaşamamış, mesihî hareket bir gizemler bütünü olarak da etkisini giderek yitirmiştir.

Sabetay Sevi'nin mistik gelişiminin son aşaması Arnavutluk'taki sürgün günlerinde yaşanmıştı, burada bir tek Yahudinin bile bulunmadığı deniz kenarındaki bir kasabada yalnızlığın ve yoksulluğun verdiği sıkıntılar içinde giderek Tanrı'ya daha da yaklaşan Sabetay Sevi, en sonunda Bir'e ulaşarak kaybolmuştur, nitekim bu gün hâlâ mezarının bulunamaması ve müritlerinin her sabah onu deniz kenarında beklemeleri de bunun bir işaretidir.

Sabetay'ın Tanrı'ya yaklaştığı anlarda -ki genellikle inzivaya çekildiği anlardır bunlar- gösterdiği ruhî hareketler müritlerince dinî biçimde açıklanmıştır. Genellikle "aydınlanma, düşüş, Tanrı'nın yüzünü ondan saklaması "gibi hallerden söz edilmiştir.[9] Yine Serouya "Dehaya Bağlı Mistik Belirtiler" adlı bölümde bunu şu şekilde açıklıyor: "Mistiklerin inzivaya çekilme hareketler enerjisi ve aklî kaynaklar toplum hayatının karışıklığına göğüs germekten aciz olan psikastenik hastanın yal-

8 Henri Serouya, ***Mistisizm***, Varlık Yayınları, 1967, s. 53.

9 Haluk Derviş, ***Sabetay Sevi Olay ve Dönmeler***, Tarih ve Toplum, 1986, 5. cilt, s. 330.

nızlık araması hareketine benzetilemez. Bu Leuba'nın yerinde bir müşahedesidir."[10] Yine aynı kaynakta mistik kişilerin çektikleri acılarla evrensel sonu amaçladıklarına işaret edilerek, Rahibe Theresa'nın isteri nöbetlerinden sağladığı faydalar örneklenmektedir.[11]

Tüm bu örnekler mistiklerde görülen ruhî hezeyanların bir akıl hastalığı belirtisi olduğu sonucuna varılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Belirtiler arasındaki benzerlikler vakaların aynı olmasını gerektirmez. Heyecan derecesindeki derin inişçıkışlar, esrime halleri ve hattâ isteri nöbetleri bir ruh ve ahlâk sefaletine bağlı olmak şöyle dursun, dehanın belirtisi olan mizaç örnekleriyle pekâlâ bir tutulabilir.[12] Görülüyor ki yaşadığı çağın en önemli kabbalistleri arasında yeralan Sabetay Sevi,[13] tarihçilerin iddialarının aksine, bir deli değil mistik kişiliğinin verdiği etkiyle Bir'e ulaşmış bir din adamıydı. Böylelikle Sabetaycılığı "Bir delinin peşinden giden topluluğun dini" olarak göstermeye çalışanların iddialarının da gerçek dışı olduğu anlaşılacaktır.

10 Serouya, a.g.k., s. 69.
11 b.ö.k., s. 70.
12 b.ö.m.
13 Scholem,Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönmeleri, Çev: A. Küçük, A. Ü. İ. F. Yay.

Üç Sabetaycı Cemaat

Değerli dostum, hocam (ümid ederim ki kendisi Tiryaki gibi nezih bir dergide bana sayfalarını açarak fikrî gelişmem konusunda benim için bir öğretmen vazifesi teşkil ettiğinden bu deyimi kullanmama kızmayacaktır) Moşe Grossman'ın teşvikiyle Sabetaycılık konusunu yazmaya başladığımdan beri okurlardan olumlu tepkiler gelmeye başladı. Gerçekten de Yahudi tarihinin bu enteresan ve ne yazık ki uzun süredir unutturulmaya çalışılan sayfasını Spinoza'nın inatçılığına benzer bir çabayla okurlara sunmak ve gelecek kuşaklarımıza kültürel bir takım doneleri bırakmak bizler için bir zorunluluk olmuştur.

Adı İsrail bilim tarihiyle ve Kabbalistik felsefe ile adeta özdeşleşmiş olan Gerschom Scholem dışında maalesef Yahudi yazarlarca Sabetaycılık uzun bir müddet unutulmaya terkedilmişti. Bunun en başta gelen nedenlerinden biri de hiç kuşkusuz Kabbalistik bir metodu benimseyen bu akımın takipçilerinin gizemli olmaları konusundaki Sabetay Sevi'nin emirlerine uyma zorunlulukları idi. O kadar ki neredeyse üç asra yaklaşan bir tarihi süreçte hiçbir biçimde bu konuyu ortak fiziksel kökenleri paylaştıkları Sefarad topluluklarıyla bile paylaşmamışlar, sadece kendi içlerinde devam eden dinî ritüeller ile inançlarını sürdürmüşlerdir.

Sabetaycı din adamları yine de zaman zaman Kabbala'yla ilgilenen rabbilerle de temaslarını sürdürmüşler, dinsel felsefelerini onlarla sınırlı bir şekilde de olsa paylamışlardır. Nitekim tarihçi Salamon Rozanes'in İbranice yazdığı "Yahudim

be Togarmah" adlı eserinde bu konuda geniş değerlendirmeler yer almaktadır. Tarihin hiç bir döneminde Sabetaycılar ile Yahudiler arasındaki ilişkiler kesilmemiştir. Belki dinî olarak Sevi'nin fikirlerinin radikal karakteri daima ortodoks rabbiler tarafından dışlanmıştır ama, aynı kültürel evreni paylaştıkları gerçeği daima iki unsuru bir arada tutmuştur. Bunda da en önemli etken Sabetaycılar'ın yirminci yüzyıla kadar aralarındaki evliliklerle kansal bağlılıklarını kaybetmemeleridir. Sabetay Sevi'nin ölümü sonrasında (ki Sabetaycı literjüde Maşiah ölmemiştir, sadece beden değiştirmiştir ve yeniden dünyaya gelecektir inancı vardır) meydana gelen gelişmeler de uzun bir süre bir muamma olarak kalmıştır. O kadar ki, söylentiler efsaneleşmiş, nesiller arasında kaybolmadan süregelerek yaşatılmıştır. Nitekim bugün yaptığım araştırmalarımda da genel olarak bilgilerin cemaatin yaşlı kimselerinin zihinlerinde yeralan geleneksel söylemlerden oluştuğunu görmekteyim. Bu yazıda ele alınacak olan konu Sevi'nin kayboluşu veya ölümü sonrasında ortaya çıkan Sabetaycı gruplardır. Şunu da kabul etmek gerekiyor ki, araştırmalar ne denli iyi niyetle yapılmaya çalışılırsa çalışılsın açıkta kalan pek çok nokta hâlâ mevcuttur ve daima da mevcut olacaktır. Zira geleneksel yapının yazılı belgeleri 1917 Selânik yangınında yok olmuştur, geride kalanların bir kısmı İsrail'e gönderilmiştir, diğer bir kısmı ise ailelerin ellerinde büyük gizlilik içinde muhafaza edilmektedir. Yine de bugün için en azından bilimsel bir incelemeyi yapacak kadar belgeye sahip olduğumuzu da sevinerek belirtmeliyim. Nitekim bugün için İsrail'deki arşivlerde özellikle Kapancılar grubuna ait önemli dokümanların bulunduğu bilinmektedir. Umarım ki sadece Yahudi tarihinin değil Türk ve Avrupa kültür tarihinin de önemli bir öğesi olan Sabetaycılık konusundaki esrar perdesi giderek aralanır. Unutulmamalıdır ki, günümüz medeniyetleri kendilerine ne kadar farklı olursa olsun yabancı inançları tanıma ve ona hoşgörü ile yaklaşma gayretindedir. Fakat maalesef Türkiye'de giderek artmakta olan fundamentalist baskı ve terör bu araştırmaların önünde hâlâ önemli bir engeli oluşturmaktadır.

Sabetay Sevi Kabbalist bir din adamı olarak Yahudi felsefesinde Luria ile başlayan "kurtarıcı mesih" fikrinin tamamlayıcısı olduğu iddiasıyla, Yahudileri kutsal topraklara gö-

türme inancıyla ortaya çıkmıştı. Yaşadığı dönemde Yahudi cemaatleri arasındaki olumsuz gelişmeler ve toplu soykırımlarla desteklenen melankolik bir ortamın da etkisiyle hareketi önemli bir ivme kazandı ve oldukça tepki topladı. Ancak siyasî baskılarla Kabbalistik mesihî inancı birleştirerek din değiştirdiğinde oldukça hayal kırıklığı da yarattığı bir gerçektir. Fakat bir süre sonra kendisine inanan bir kitleyi peşinden sürüklemeyi başarmıştır, bu kitle iki yüz aileden oluşmaktaydı, ayrıca dönemin entellektüel kesiminden gelmekteydiler. Nitekim daha sonra bazı araştırmacılar bu durum nedeniyle Sefaradlar'ın dinsel üstünlüklerini kaybettiklerini ileri sürmüşlerdir.

Sabetaycı dinî pratiğin temeli aslında tamamıyla Tanah'a dayanmaktadır. Nitekim Sabetay Sevi'ye göre bu cemaatin ortaya çıkışı İşaya'da yeralan şu ayetlerle bağlantılıdır: "...Çünkü kavmin İsrail denizin kumları gibi olsa da ancak onlardan bir bakiye dönecek..." (İşaya 10:22) Sabetaycılar kendilerini Yahudilerin içinden Tanrı tarafından seçilen bir bakiye olarak görmekteydiler, tek amaçları tüm benlikleriyle Tanrı'ya inanmaya dayanıyordu. Ancak temel kaynak Kabbala'ydı ve Kabbalistik metodlarla Tora'dan yeni dinsel anlamlar çıkarıyorlardı.

Sevi'nin İslâmiyeti kalben seçmediği bir süre sonra anlaşıldığında, şeyhülislâm Vani Efendi'nin emriyle bir tek Yahudi'nin bile yaşamadığı Ülgün'e (Arnavutluk'un deniz kıyısında bulunan bir şehridir. Sabetaycılar Akkum adıyla da burayı tanımlarlar) sürgüne yollanması hareketin devinimini bir süre için durdurmuştur. Sevi, cemaatine Selânik'e yerleşmelerini söylemiştir. Burada cemaat üç dinî liderin yönetimine girer, ancak perde ardındaki lider Sevi'nin kayınbiraderi Yakov Qerido'dur. Sevi ile cemaat arasındaki bağlantıyı da kendisi sürdürmektedir. Nitekim daha sonraları cemaat içinde ileri sürdüğü yeni kuralların Maşiah tarafından kendisine iletildiğini iddia edecektir. Sevi'nin son günlerinde Yahudiliğe dönük bir yaşam içinde olduğu ve tümüyle tefekküre dayandığı bilinmektedir. Kayboluşundan bir süre evvel Yugoslavya Yahudi Cemaati'ne yazdığı mektubunda (bu mektup İsrail'de Ben-Zwi Enstitüsü arşivlerinde saklanmaktadır) yaklaşmakta olan Kipur günü için dua kitapları istemesi bunun bir örneğini teşkil etmektedir.

1676 yılında Maşiah yok olur. Tüm cemaat kaygı içindedir. Bir kısım üyeler Yahudiliğe tekrar dönmek gerektiğini söylerlerse de Qerido'nun liderliğinde yeni bir dinî akım olarak Selânik'te yaşamaya başlarlar.

II

Qerido'nun cemaatin dinî liderliğini üstlenmesi bir süre sonra otoritesine muhalif rakiplerin ortaya çıkmasına neden oldu. Dini kararlar genel olarak bir bet-din tarafından verilmekteydi. Her ne kadar Tanah esas alınmaktaysa da Talmud ve Halakah gibi yardımcı kaynaklar yerlerini daha çok Kabbalistik müzakerelere bırakmıştı. Bu nedenledir ki bir süre sonra farklı fikirlerin ortaya çıktığı da bir gerçektir (Kabbala tartışmaları çoğu kez temelde birbirinden çok farklı sonuçların ortaya çıkmasına imkân veriyordu). Nitekim nedeni tam olarak belirlenemeyen bir olay sonucunda cemaatin arasındaki ilk büyük kaos yaşanacaktır.

Bazı kaynaklara göre bir boşanma davası, bazılarına göreyse bir alacak meselesi sonucunda hâkim rolünde karar veren Qerido'ya ilk somut karşı çıkış görülür cemaat içinde. Mustafa Çelebi adlı kişinin etrafında toplananlar Qerido grubundan ayrılırlar. Burada bir parantez açmakta fayda görmekteyim; Sabetaycı cemaatler birbirlerinden ayrı yaşadıklarından uzun bir müddet her cemaatin tarihçesi sadece topluluklar içinde kulaktan kulağa yayılmaktaydı. Genellikle cemaatler birbirlerinin geleneklerini fazlaca tanımamaktaydılar.

Selânik'te birbirine dehlizlerle bağlı evlerde sürdürdükleri yaşamları tamamıyla dışa kapalıydı ve hiç kimse de sırları bilemiyordu, evlilik konusunda da karışmama prensibi egemen olduğundan uzun süre sadece "hoca" denilen din adamlarının anlattıkları gerçek kabul edildi. 1924 yılında Karakaşlar grubundan gelen Rüştü Bey'in ileri sürdüğü iddialar sonucunda Türkiye'nin politik baskı ortamından korkan Sabetaycılar kendilerine ait olan yayın organlarında bu geleneksel bilgilerin bir bölümünü ifşa ettiler. Rüştü Karakaş bilebildiği kadarıyla kendi grubuna ait bilgileri verirken, kendisine karşı bu tarihsel zümreyi savunan Ahmed Emin Yalman, Yakubiler'in inançlarını or-

taya koydu. Aynı şekilde Son Saat Gazetesi'nde de Kapancılar'ın gelenekleri açıklandı. Bu makale hazırlanırken transkripte edilen bu kaynaklar dikkate alınmıştır. Şurası da muhakkaktır ki, her üç cemaatte de birbirleri aleyhinde ifadeler kullanılmıştır. Hattâ ilişkiler yok denecek kadar azdır. Qerido'ya bağlı kalanlar Selânik'te Yılan Mermeri denilen bölgeye yerleştiler. Diğer grupla da bir daha hiç biraraya gelmediler. Hattâ 1924 senesinde mübadele ile beraber Türkiye'ye getirildiklerinde bile mezarlıklarını diğer gruplardan ayrı tuttular. Bugün Türkiye'nin en büyük Sabetaycı mezarlığı olan Üsküdar Bülbülderesi mezarlığında bir tane bile Yakubî mezarı olmaması bunun en somut kanıtıdır.

Yakubiler'de cemaat iki ana zümreden oluşuyordu. Ağniya (zenginler) ve Zuafa (fakirler). Bu iki grubun arasında da genel olarak ilişkiler yok denecek kadar azdı. Cemaat içi ritüeller Qerido'nun adına okunan bazı ilahilerle beraber aynı Yahudiler'de olduğu gibi İbranice dualar şeklinde yapılıyordu. Kahal denilen dinî merkezlerde "Peytaan" adı verilen din adamları dualar okumaktaydı. Yakubiler'de genel olarak giyim konusunda da bazı katı kurallar vardı, örneğin erkeklerin ustura ile saçlarını kazıtmak zorunda oldukları bilinmektedir. Cemaat sırları çocuklara evlendiklerinin ilk gecesinde veriiirdi, böylelikle cemaatin bir ailesi daha oluşmuş olurdu. Yakubî cemaatinin üyeleri ekonomik hayatta daha çok devlet dairelerinde önemli roller üstlenmişlerdir. Fakat özel giyimleri nedeniyle çevrelerinde fark edildikleri bilinmektedir. Nitekim Mithat Paşa'nın Selânik Valiliği sırasında dikkat çekmeleri nedeniyle soruşturmaya uğramışlarsa da herhangi bir baskıya maruz kalmamışlardır. Benzet-benzeme prensibinin en etkili şekilde uygulandığı cemaat Yakubîler'dir. Özellikle dönemin gözde tarikatlerinden olan Üçüncü Devre Melametilikte de oldukça etkinleşmişler, hattâ Bektaşilik, Mevlevilik gibi gruplara maddi yardımlarda da bulunmuşlardır. Selânik belediye başkanlarından Hamdi Bey de bu gruptandı. Qerido daha yaşarken Müslümanlarla temas konusuna oldukça önem vermekteydi, kendisi zaten hac vazifesini yaptığı sırada ölmüştür. Yakubiler diğer grupları daima bir alt sınıf olarak gördüklerinden onlarla hemen hemen hiç temasları olmamıştı. Selânik'teki fikir hareketlerinde

de oldukça etkinlik kazandıkları bilinmektedir. İlk sosyalistlerden Dr. Şefik Hüsnü (Deymer) bu cemaatin bir üyesiydi. Diğer gruplara nazaran Yakubîler'in asimilasyonu oldukça hızlı olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılın son yıllarında gençlerin Selânik'te çıkardıkları Gonca-i Edep adlı dergide Sabetay Sevi bir şarlatan olarak gösterilmiş, bu hareketin artık sona ermesi gerektiği defalarca vurgulanmıştır. Özellikle Avrupa'ya tahsile giden gençlerin buralarda yaptıkları evlilikler nedeniyle de cemaatin dağılması hızlanmıştır.

1924 mübadelesi sonunda İstanbul'a geldiklerinde de diğer gruplardan ayrı kalmışlar, hemen hemen yakın mahallelerde oturmalarına karşılık aralarında diyalog olmamıştır. Mezarlıkları ise Feriköy'de kendileri için ayrı olarak satın alınan bir bölümdedir. Yakubiler eğitim hususuna da oldukça önem verdiklerinden daha Selânik'teyken özel okullar açtılar. Daha sonra Hamdibeyler ismini alacak olan Selimiye mektebiyle İstanbul'da faaliyet gösteren Feyzi Ati ve Boğaziçi Koleji isimli okullar bu cemaate aitti. Bugün bile halen geleneksel olarak yaşamını sürdüren çok küçük bir Yakubî kitle bulunmaktaysa da hiç bir şekilde diğer gruplarla temasa geçmemektedirler.

Qerido'nun ayrılışı sonrasında çoğunluğu elinde bulunduran ana topluluk tıpkı diğer grup gibi içine kapandı. Sevi'nin öğretilerinin yanında, günlük konulara ilişkin kararlarda Kabbalistik bir metod benimsenmekteydi. Cemaat tamamıyla dinî bir atmosfer içinde yaşamaktaydı. Burada belirtilmesi gereken çok önemli bir nokta da şudur; Sabetaycılık gibi bu kadar gizli ve içe dönük bir cemaatin asırlarca bağımsız olarak yaşamasının en önemli nedeni Osmanlı yönetiminin siyasî hoşgörüsüdür. Nitekim içte Ladino ve dualarında İbranice'yi kullanan cemaatler hemen hemen hiçbir biçimde diğer dinî topluluklarla ilişkiye girmemekteydiler. Bu nedenle de asimilasyon sözkonusu olmamıştır. Her üç cemaatte de reis adı verilen dinî başkanlar -ki aynı zamanda cemaat yöneticisiydiler- tarafından özenle tutulan soy ağaçları sayesinde karma evlilikler yapılamamış, böyle bir duruma tevessül edenler de hemen cemaatten atılmıştır.

Sevi'nin kayboluşundan dokuz ay sonra dünyaya gelen Baruhya isimli bir çocuk, kısa sürede dinî konulara olan ka-

biliyetini ortaya koydu. Bir kısım üyeler bu çocuğun problemleri çözme konusundaki yetenekleri karşısında hayretler içinde kalınca söylentiler dolaşmaya başladı. İnanca göre Baruhya aslında Sabetay Sevi'nin ruhunu taşımaktaydı, zaten onun kayboluşundan sonra dünyaya gelmişti. Yakubiler'se Qerido'nun Maşiah'ın halifesi olduğuna inanmaktaydılar. Bu konudaki tartışmalar Baruhya'nın ölümü ile alevlendi.

III

Baruhya gömüldükten sonra bazı kişiler mesihin o olması durumunda cesedinin kokmaması gerektiği iddiasını ortaya attılar. Hasan Çelebi ismindeki bir zat mezarın açılması konusunda diretti. Bunun üzerine mezar açıldı, bu sırada etrafa bir koku yayılınca Hasan Çelebi, "... ne menem bir mesihmiş ki kokuyor" ifadesini kullanır, böylelikle de uzun bir süredir gözle görülen ancak kabul edilmeyen ayrılık somutlaşır. 1720'de cemaat ikinci bir bölünmeyle karşılaşacaktır. Osman Baba'nın mesihliğine inanan ve ona tapan Karakaşlar ile onu ve Qerido'yu hiçbir şekilde kabul etmeden sadece Sabetay Sevi'ye inanan Kapancılar.

Karakaş-Kapancı bölünmesi ilk ayrılmanın aksine çok daha dramatik olmuştur. Nitekim burada aileler arasında bir bölünme yaşanmıştır. Aynı aileden gelen iki kız kardeş evlilik münasebetiyle farklı farklı ailelere mensupken, bu ayrılıkla eşlerinin inancı doğrultusunda irtibatlarını kesmek zorunda kalmışlardır. 1994 yılında bizzat inceleme olanağını bulduğum ve bir kopyası da bende olan bir soy ağacında böylesine dramatik bir olay yaşayan iki kız kardeşin nasıl gizli gizli görüştükleri ve diğer ailelere ilişkin hususları birbirlerine aktardıklarına şahit oldum. Karakaşlar'daki temel inanç Osman Baba'nın mesihî ulviyete haiz olduğuydu. Osman Baba ölümünden önce özellikle Avrupa'daki Yahudi cemaatleri arasında dinî faaliyetlerde bulunmuştu, buradan Türkiye'deki cemaate katılmalar olmuştur. Yalnız şunu da belirtmek gerekiyor, genellikle dinî yönü kuvvetli olan bilgili aileler Karakaşlar grubunda kalmışlardır. Belki de bugün hâlâ bu grubun ritüellerini uygulamalarının ardındaki neden de budur. Yakubiler'in aksine cemaat sırları çocuklara

onüç yaşına geldiklerinde verilmekteydi. Evlilikler sadece cemaat içinde yapılıyordu. Karakaşlar'da din adamlarına Ogan denilmektedir. Burada da dinî merasimler ayrı ve özel bir mekânda yapılmaktadır. İslâmiyete karşı gösterdikleri bağlılık, Yakubîler'in aksine, bir görüntüden ibaretti. Karakaşlar'ın ekonomik açıdan çok fazla geliştikleri söylenemez. Ancak ondokuzuncu yüzyıl sonrasında özellikle basın ve ticaret alanlarında ilerleme kaydettiler. Karakaşlar'da eğitim konusunda oldukça önemli hamlelerde bulundular. Feyziye Mektepleri'nin kuruluşu yine cemaat üyelerinin desteğiyle olmuştur. İzmir'de düşmana ilk kurşunu sıkan gazeteci Osman Nevres (Hasan Tahsin) de bu grubun bir üyesidir. Gelenekleri arasında doğan ilk erkek çocuğa Osman isminin konulması vardır. İttihat Terakki'nin önde gelen siyasî aktörlerinden Maliye Nazırı Cavid Bey bu gruptandı. Kapancılar Karakaşlar'a "onyollu" demektedirler. Çünkü inançlarına on ayrı dinden karışmalar olduğu iddiaları vardır. Bu gün için dinî ritüellerini en fazla uygulayan ve Sabetaycılığa bağlı olan grup Karakaşlar'dır. Halen içlerinde evlilik kurumunu devam ettiren bu grup dualarını İbranice ve Ladino dilinde okumaktadırlar. Özellikle Avrupa'daki Sabetaycılar'la geniş ilişkiler kurmuşlardır ve önemli bazı dinsel merkezlerde de halen faaliyet göstermektedirler.

Yazımıza konu olan üçüncü Sabetaycı grup da Kapancılar'dır. Karakaşlar'dan ayrıldıktan sonra nüfus olarak en geniş kitleyi oluşturmaktaydılar. Özellikle onsekizinci yüzyılda Avrupa'nın dinsel merkezlerinde oldukça etkili olmuşlarsa da güçlerini giderek kaybetmişlerdir. Kapancılar her ne kadar Karakaşlar'dan ayrılmış da olsa, bu iki grubun arasındaki ilişki Yakubîler'e nazaran daha olumluydu. Nitekim Selânik'te yerleşim alanları açısından birbirlerine oldukça yakındılar. Her bir grup diğerine "komşular" diye hitap ederdi. Kapancılar daha çok ticaret ve sanayiide gelişme göstermişti. Bu grubun üyeleri arasında bankacılar ve tüccarlar vardı. Kapancı grubu ondokuzuncu yüzyılla beraber dışa açılmaya başladı, özellikle eğitim alanında diğer gruplar gibi atılım yaptılar. Selânik'te yetişen dönemin ünlü Kabbalistleri bu grubun üyelerindendi. İnanç olarak sadece Sevi'nin dinî prensiplerini kabul ettiklerinden Sabetaycı teori konusunda çok daha saf inançlara sahiptiler.

1917 yangınıyla beraber her üç grupta da kendi inançlarını belgeleyen önemli dokümanlar yokolmuştur. 1924 senesindeki Türk-Yunan ahali mübadelesi ile de Selânik'te üç asır boyunca korunan cemaatçi yapı zedelenmiştir. Sabetaycılar Türkiye'ye geldiklerinde İstanbul, İzmir başta olmak üzere büyük şehirlere dağıldılar. Yakubiler bu sırada zaten hemen hemen yok olmak üzereydi. Kapancılar içindeki bir grup idareci Amerika'ya göç fikrini ortaya attı, o yıllarda zaten bazı aileler ticarî ilişkiler dolayısıyla Güney Amerika'ya gitmişlerdi. Ancak oralarda beklenen başarılar elde edilemediğinden bu planlardan da kısa sürede vazgeçilmiştir. Aynı yıl Karakaşlar'dan Rüştü Bey'in cemaati aleyhinde basına yaptığı açıklamalar da halkın olumsuz tepkilerine yol açmıştır. Bunun sonucunda Kapancılar grubu da asimilasyon yönünde karar almıştır, zaten Türkiye'de gruplar içindeki iletişim de hemen hemen ortadan kalkmıştı.

Karakaşlar ise, eski güçlerini koruyamamışlarsa da yine de cemaatçi yapıyı en güçlü şekilde sürdürmeyi başaran grup olmuşlardır. Ayinlerine özel mekânlarında büyük bir gizlilik içinde devam etmişlerdir. Ancak eski Kabbalistik metodları bilen kişilerin sayısında büyük bir azalma olmuştur. Sabetaycılık her ne kadar Türkiye topraklarında ortaya çıkan bir hareketse de giderek bütün dünyadaki Yahudi cemaatleri arasında yayılmıştır. Nitekim bugün hâlâ Hollanda, İspanya, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan cemaaatlerin varlığından haberdarız. Bu arada Selânik'ten diğer ülkelere göçeden Sabetaycı ailelerin olduğu da bilinmektedir. Bunların bir kısmı Avrupa ve Amerika ülkelerine dağılmışlardır hattâ buralardaki Yahudi cemaatleri ile de karışmışlardır.

1948 yılında İsrail'in bir devlet olarak kurulmasıyla beraber Sabetaycılardan bir grup buraya gitmişler ve bu ülke vatandaşı olmuşlardır. Gerek ana dil olarak İspanyolca konuşmaları gerekse Sefarad geleneklerine sahip olmaları nedeniyle entegrasyon konusunda hiçbir sorunla karşılaşmamışlardır. Ancak Sohnut'un resmî kayıtlarına göre bu ailelerin Sabetaycı oldukları bilinmemekteydi. İzak Ben Zwi'nin cumhurbaşkanlığı yıllarında da dönemin İsrail'li bilim adamları ve diplomatları ile Sabetaycılar arasında diyalogların kurulduğu biliniyor. Tabiî bu konularda açıklanmış resmî kaynaklara sahip değiliz. Ancak

Scholem'in yaptığı araştırmalarda özellikle Türkiye'de yaşayan ailelerle de görüşüldüğü bilinmektedir. Üstelik Ben Zwi arşivlerinde saklanmakta olan belgeler bu savı kanıtlar niteliktedir.

Sabetaycılık Yahudi tarih ve kültür hayatının çok önemli bir parçasını oluşturmakla beraber maalesef halen bir muamma olarak karşımızda durmaktadır. Gönül arzu ediyor ki, bu konu hakkında araştırmalar yapılsın ve özellikle bu cemaati tanıyan ve ilişkide olan insanlar bildiklerini açıklasınlar.

Kabbala'nın Mistik Aleminde

Tiryaki'nin bu sayısıyla beraber birkaç bölüm olarak planlanladığım önemli ve derin bir mevzu hakkındaki bilgilerimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Bu Kabbala'nın mistik ve kapalı alemi içindeki bir seyahat olacaktır. Bu seyahatte Tanah-Kabbala ekolünün genel sırlarını Sabetaycı bir yorumla sizlere aktarma çabasında olacağım. Bu arada sizlerden de sorular gelecektir ümidindeyim ve son sayı bu konuya ayrılacaktır.

Bir noktayı da burada yeniden ele almak ve sizlere bu konuda bazı açıklamalarda bulunmak bir görev olarak karşımıza çıkıyor. Çok uzun bir süreden beridir gerek Türkiye'de ve gerekse Batı ülkelerinde Sabetaycılık konusunda bir takım araştırmalar yapılıyor. Ancak maalesef özellikle benim de içinde bulunduğum araştırmacıların elde ettikleri bilimsel sonuçların yayımlanması hususunda belirli çevrelerin engellemeleri sözkonusudur. O kadar ki, neredeyse Sabetaycılık geçmişin derinliklerinde yaşanmış ve orada kalmış bir vakıa olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Fakat şu açıklıkla bilinmelidir ki, güneş balçıkla sıvanamaz ve ne olursa olsun bilimsel çalışmalar engellenemez. Ümid ediyorum ki, kısa bir süre zarfında konuyla ilgili kitabım yayımlandığında pek çok bilinmeyen ve aileler içinde gizlilikle saklanan bilgiler, ritüeller, objeler ortaya konacaktır. Böylelikle de bu çok gizli ama önemli topluluğun üç yüzyıllık serüveni anlaşılacaktır.

Çalışmaların sırasında bana her konuda destek olan ve yayınlarında sayfalarını açan değerli dostlarım, öğretmenlerim

Moşe Grosman ve Prof. Dr. Mete Tunçay'a minnettarlıklarımı bir kez daha bildirmek isterim.

Temelini insanın mistik olgunluğa ulaşması ilkesinden alan Yahudi tasavvufunun temeli Kabbala'dır. Ortaya çıktığı yer ve zaman konusunda derin tereddütler bulunan bu felsefe, aslında başlangıcı da tamamıyla kesin olmayan bir dizi sırların biraraya gelmesine dayanmaktadır. Çok uzun yıllar boyunca Kabbala bir ekol olarak ortadoks dinî inancın ilerisinde ondan bağımsız olarak yaşamıştır. Çoğu kez içerdiği derin anlamların tamamıyla belirlenememiş olmasından dolayı da rabbilerin tepkisini üzerine çekmiştir. Fakat bu yola gönül veren dindarların olağanüstü yeteneklerinden kaynaklanıyor olsa gerek, her zaman büyük ve reddedilemez bir ilginin odağı olmuştur. Rav Abulafya, Rav de Leon gibi ona yeni anlamlar kazandıran mistiklerin yanısıra Luria gibi bir dehanın yoluna başkoyması bir anda onu Tora ile beraber incelenebilir hale getirmiştir. Yahudi mistik inancına göre iki Torah vardır. İlki Moşe'ye Sina'da inen ve herkesin anlayabileceği Bereşit Torah'ıdır. Burada anlatılanlar onu okuyanların bakarak edindikleri izlenimlere dayanmaktadır. Fakat ikinci bir Torah daha vardır ki bunun adı Atzilut (yükseliş) Torah'ıdır. İşte aslında sadece onu görebilecek insanlara inen bir kitaptır ve Rab onu anlayabilecek gerçek dindarlara yollamıştır. Bir sırlar bütünüdür o, anlayabilmek önce mistik ve katı bir hayatın yaşanmasıyla olasıdır. Kabbalistler bu ikinci kitabın da aslında ilk kaynaktan doğduğunu kabul etmektedirler.

Kabbala diğer bütün mistik ekollerden farklı olarak bir dengeye dayanmaktadır ve öznelliği ile dikkat çekicidir. Örneğin genel olarak Doğu kökenli mistik topluluklarda temel felsefe hep verme esasına dayanmakta, bunun sağlanabilmesi için de nefsin yok edilmesinin gerekliliği benimsenmektedir. Batılı mistik akımlarsa daha maddesel unsurlara sahiptir, özellikle Gülhaçlar ve Templier şövalyeleri ve bunların adeta en mütekamil uzantısı olan masonlukta bir felsefe etrafında toplanan ve genel olarak siyasî ve ekonomik alanda radikal hedefler belirleyen gruplar mevcuttur. Bu topluluklar Doğu toplumlarının bilgi birikimlerini genellikle Batı mantığına uyarlamakla bir takım sonuçlara ulaşmaktadırlar. Halbuki Yahudi mistisizmi bu iki genel

ekol arasında bir köprüdür, nitekim Kabbalistik ekol temelde alma-verme dengesine dayanmaktadır ve bu esas dahilindeki bir yaşam biçimini benimsemektedir. Vermek için almak prensibi böylelikle bambaşka bir ekolün yaratılmasına yol açmaktadır. Genel olarak Kabbalistik yapı pek çok mistiğin ortak bir ürünü olmuşsa da, özellikle 16. yy. ile beraber Rav Luria'nın etkileri göz ardı edilemez. Aslında belki de tüm bu kişilikler içinde en çok dikkat çekenidir de denilebilir. Luria Zfat'ta yaşamış bir din adamıydı ve Polonya'dan sonra uzun yıllar yaşadığı Mısır'dan buraya gelmişti. Bu nedenle her dönemde Yahudi mistisizminde önemli bir yeri olan Mısır düşüncesinin de çok önemli bir temsilcisiydi (nitekim yaşayan tüm mistiklerin hayatlarında Mısır'ın çok özel bir yerinin olduğu bilinmektedir). Onun Kabbalistik yapıya soktuğu en önemli etken, aslında kırılma teorisiyle beraber şekillenen ve bambaşka bir karakter kazanan mesihî kurtuluş inancıdır. Nitekim kendisinden sonra gelen ve onun devamcısı olan fakat Kabbala'ya bambaşka bir yorum getiren Sabetay Sevi de bu fikrin bir uzantısı olmuştu. Luria ve Sevi ilişkisini bir sonraki yazıya bırakarak biraz Kabbala'nın genel yapısını tanıtmakta fayda var. Kabbala iki ana kitaptan oluşmaktadır. Bunlar Sefer ha Zohar (İhtişamın Kitabı) ile Sefer ha Yetzirah (Yaratılışın Kitabı)dır. Bu kaynaklar apokrif olmakla beraber kökenlerini Yahudiler'in Altın Çağı adı verilen dönemlerinde görmekteyiz. Her ikisi de anonimdir ve çeşitli bölümlerden oluşmaktadır, bunlar yazılı Kabbala'yı teşkil ederler. Bir de özellikle bugün Amerika Birleşik Devletleri'ndeki cemaatlerde giderek önem kazanan sözlü Kabbala vardır ki, bu da, daha çok geleneksel olarak büyük ravların talebeleri tarafından günümüze kadar getirilen kaynakları ihtiva etmektedir. Temelde meditasyona dayalı olan bu pratiklerin Doğu gizemciliğinden etkilendikleri açıktır ve Yahudi kaynakları konusunda da bazı kuşkuların varlığı bilinmektedir.

Zohar genel olarak üç hahamın başından geçen karmaşık ve mistik öykülere dayalı bir kaynak olarak Arami dilinde yazılmıştır. Burada özellikle dinî konular sohbetler şeklinde ve farklı bir açıdan ele alınmıştır. Tabiatıyla da çağlar boyunca ortodokslar tarafından reddedilegelmiştir. Benim İsrail'de bulunduğum 1991-92 yıllarında genel eğilim Kabbala'nın sadece

bir fikir olarak Tora, Talmut ve Gamara'dan sonra ele alınabileceği şeklindeydi. Nitekim din adamları ile tartışmalarımızda da adeta Kabbala yok farzedilerek içindeki bilgiler ehemmiyet kespetmemekteydi. Halbuki her ne kadar Mısır kökeni konusundaki iddialar varolmuşsa da özellikle Zohar'ın hiç de gözardı edilmemesi gereken bir kaynak olduğu özellikle son otuzyıldaki araştırmalarda belirlenmiştir. Bu nedenle Kabbalizmin altın çağını yeniden yaşamaya başladığı şu sıralarda Türkiye'deki Musevi din adamlarınca da dikkatle ele alınması ve incelenmesi gerekliliği kuşku götürmez bir gerçek olarak karşımızda duruyor.

Kabbala'da Luriacı Akım ve Maşiah

Mesih konusu aslında belki de Yahudiliğin en karmaşık ve en çok tartışma yaratacak konularından biridir. Kavramın özünde yeralan esrarengizlikten dolayıdır ki, Yahudilikten sonra gelen Hıristiyanlık ve Müslümanlık hep bu kavramdan hareketle inançlarını ortaya koymuşlardır.

Özellikle Hıristiyanlar, İsa'nın Yahudiler'in beklediği Mesih olduğu iddiasında bulunmuşlar, bunu yaparken de hep Tanah'ı örnek olarak göstermişlerdir. Nitekim gerek İsa, gerekse onun takipçileri özellikle İşaya ve Mezmurlar bölümündeki ayetlerin yardımı ile dinsel temellerini ortaya koymaktaydılar, zaten İsa da bir Yahudi'ydi.

Mesih konusu Tanah'ta ilk olarak Mezamirler'de görülmektedir. David Mesih olarak belirtilmektedir ve peygamberi de Natan'dır. Zaten mesihin David'in soyundan geleceği inancının kaynağı da budur. I. Samuel 2/35-36'da da Rabbin kendisi için bir mesih çıkaracağı yazmaktadır. Fakat kurtarıcı mesih doktrininin en çok üzerinde durulan, daha sonra Yahudi inancında tartışmalara neden olan olem-haba (ölümden sonraki hayat) konusuna ilişkin ipuçları da yine bu bölüm kaynak alınarak elde edilmeye çalışılmıştır. İşaya 11/6-10'da mesihî dönem hakkında açıklamalar yapılmaktadır: "...Ve kurt kuzu ile beraber oturacak ve kaplan oğlakla beraber yatacak; ve buzağı ve genç aslan ve besili sığır bir arada olacak..." Tüm bunlara ilâve olarak Daniel kitabının 12. bölümünde gayet esrarengiz ifadeler yer almaktadır: "Fakat sen Ey Daniel,

sonun vaktine kadar bu sözleri sakla, ve kitabı mühürle; birçok adamlar araştıracaklar ve bilgi çoğaltacaklar" şeklindeki açıklamaları okumaktayız. Görülmektedir ki sonun vakti olarak nitelen dirilen bir an vardır ve bu anda da kurt kuzu ile kardeş olacaktır. Tanah'ta tamamen kapalı, mistik ve gizli biçimde ele alınan bu konu tabiî olarak Kabbalistler'in dikkatini çekmekte gecikmedi. İşte Kabbalizmin doruğuna ulaştığı onaltıncı yüzyılda Safed Aslanı olarak bilinen büyük Rabbi İsac Luria Aşkenazi, kurtarıcı mesih fikrini doktrine ederek bir ümid olarak Yahudi tasavvufunu şekillendirmiştir. Luria'ya göre dünyanın ilk oluşumu sırasında çok büyük bir enerji olan Tanrı dünya üzerine direkt olarak gelmemiş, gönderilen ve onun yansıması olan bir ışık olarak gelmiştir. Fakat bu ışık o kadar kuvvetlidir ki, madde bu ışığın kudretini taşıyamadığından, bu ışık bir büzülme ve kırılmaya sebebiyet vermiştir. İşte o anda ışığın bir kısmı ilk kaynağa geri dönmeyi başarmışsa da 268 tanesi maddeye yapışmış ve kabuklaşmaya yol açmıştır. Bu kabuklar klipalardır, işte bu klipaların içindeki tanrısal enerjinin yeniden ilk kaynağa dönebilmesi için tikun (tamir) olayının meydana gelmesi gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan ise Mesih yani kurtarıcıdır. Dikkat edilmesi gereken bir nokta şudur ki, Kabbalistik kurtarıcı anlayışı Tanah'ta yeralan kurtarıcı anlayışından oldukça farklıdır, her ne kadar Kabbalistler Atzilut Torah'ı olarak adlandırdıkları ve apokaliptik metinlere sayısal değerler vererek yeni yorumlara ulaştıkları kaynaklarda bu inancı Tanah'a dayandırıyorlarsa da yine de Ortadoğu toplumlarına ait bir takım inançların Museviliğe Kabbala yoluyla sokulduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak gerek Yunan mitolojisinde, gerek Uzakdoğu metinlerinde hep dikkat çeken nokta Mısır uygarlığının önemli etkilerde bulunmasıdır. Nitekim Luria, Pithagoras ve daha pek çok teorisyenin uzun süreler bu ülkede gizemli eğitimler aldıklarını da tarihçiler belirtmektedirler.

Luria Musevilerin diasporada dağılmış olmalarını bu kutsal ışığı klipalardan kurtarma amacına dayandırmaktadır. Kutsal Bet-Ha Mikdaş'ın ikinci kez Romalılar tarafından yıkılması sonrasında Yahudiler tüm dünyaya dağıldılar ve ikinci diaspora dönemi de böylelikle başlamış oldu. Diaspora, Yahudiler'in acı ve ızdıraplarla dolu olduğu kadar kültürlerinin en üst seviyeye çık-

bir dönemdir. Tanah sonrasındaki tüm yazılı kaynaklar gerek Talmud gerek Mişna ve gerekse Kabbala hep bu dönemde Sefarad kültür evreninde yazılmıştır. Fakat Rabble imzalanan o aktin sonucu olarak, ne zaman Yahudiler kimliklerini ve özelliklerini kaybetmişlerse, o zaman bir felâketle karşı karşıya kalmışlardır. Pogromlar, katliamlar hep birbirini kovalamış, salgınlar, ölümler tıpkı Tanah'ta anlatıldığı şekliyle daima yaşanmıştır. Luria Polonya'da doğmuş ve daha sonra Ortadoğu'ya gelmiş bir Aşkenaz rabbi olduğu için özellikle Orta Avrupa ve Rusya'da Yahudilere karşı yapılan katliamlara tanık olmuştu. Bu yüzden onun Kabbala literatüründe öne çıkardığı mesihî hareketin kurtuluş ümidini taşıması gayet doğal olarak algılanmalıdır.

Luria'ya göre Maşiah geri gelmeden evvel Yahudilere karşı soy kırım ve düşmanlıkların arttığı bir mesihî dönem yaşanacaktır, bunun sonucunda da Tanrı İsrailoğulları'nın dualarına cevap verecek ve eşek üstünde doğudan gelecek kurtarıcı kutsal İsrail Krallığı'nı yeniden kuracaktır. Böylelikle de sonun başlangıcı gerçekleşmiş olacaktır. Mesih konusunun bu denli esrarengiz olması, tabiatıyla Yahudi halkının inançlarını istismar eden çeşitli sahte mesihlerin ortaya çıkmasına da yolaçtı. Yahudi tarihinde bunların özel bir yeri vardır. Ancak Hıristiyan inancının da temelinde İsa'nın beklenen Mesih olduğu iddiası ortaya konmuştur. Fakat incelenirse görülür ki Hıristiyanlar İsa'yı Kutsal Ruh-Baba-Oğul bağlamında ele almaktadırlar, Yeni Ahid'de zaman zaman ona Rab da denmektedir. Tabiî bu inanç Yahudiliğin Mesih anlayışına tamamen terstir. Çünkü sonuçta David de bir insandı ve Tanrı'nın buyruklarına göre yaşamaktaydı.

Mesihî harekete ilişkin en son gelişmelerden biri bundan kısa bir süre evvel A.B.D'de yaşamakta olan hasidik bir hareket olan Lubavitchler'de görülmüştür. Bu topluluğun yaşlı liderlerinden bir haham olan Schnierson'un mesih olduğuna inanan müritleri sık sık onun için gösteriler yapmaktaydılar, hattâ pek çok hahambaşılık bu konuda karar vermekten kaçınmaktaydı. Son olarak bu rabinin ölmesi üzerine yeniden büyük bir umutsuzluk dindar Yahudiler arasında egemen olmaya başladı.

Yahudiliğin her döneminde etkili olan mesihçi akımların içinde belki de en etkili olanı Sabetay Sevi'nin başlattığı harekettir. Bu konudaki yazımızı bir sonraki sayıda ele alacağız.

Sabetaycılıkta Maşiah ve Sabetay Sevi

Büyük Kabbala tarihçisi ve araştırmacısı Prof. Gershom Scholem'in ifadesiyle 2. Tapınak'ın yıkılışı sonrasında yaşanan en büyük mesihlik hareketi Rav Sabetay Sevi tarafından 17. yy'da vücuda getirilmiştir.

Sabetaycılık konusunun ve Sevi'nin hayatı daha önceki makalelerimizde ele alındığından burada bir kez daha bu konuya değinmeyeceğiz. Bu nedenle şimdi direkt olarak Mesih kavramının Musevilikteki evrimini ele alalım. Kabbalistik teoriye Luria tarafından getirilen kurtarıcı mesih kavramı bir süre sonra ister istemez Yahudi halkının içinde bir ümid haline dönüşmüştü. Pek çok kişi Luria'yı bir haberci olarak algıladı ve onun ölümü sonrasında da maşiahı beklemeye başladı. Tam bu sıralarda Kabbala'nın belki de altın çağını yaşadığı yıllarda Aşkenaz diasporası çok büyük katliamlara sahne olmaktaydı, yüzbinlerce Yahudi, Polonya ve Rusya'da Kazaklar tarafından öldürülmekteydi. İşte tam bu sırada kendisi de Kabbalist bir haham olan İzmirli Sabetay Sevi Maşiah (Mesih) olduğunu ifade etti. Bir anda tüm Yahudi dünyasına egemen olan bu inanç oldukça taraftar buldu ve büyük bir dinamizm yarattı. Fakat daha sonra Maşiah'ın din değiştirerek Müslüman olmasıyla da yerini derin bir melankolinin egemen olduğu hayal kırıklığına bıraktı. Bu hareket doğduğu ilk andan itibaren algılanamamıştır ve kendi yapısı içinde hep gizli olarak kalma prensibi nedeniyle de giderek Yahudilikten ayrılarak ama tamamen onun kültür evrenine paralel bir hareket olarak ya-

şamını idame ettirmiştir. Burada bundan sonra açıklanacak olan tüm bilgiler üç asırdır gizlice tartışmalarını sürdüren Sabetaycı Kabbalistlerin kendi aralarındaki bilgi teatilerine dayanmaktadır, dolayısıyla çoğu kez sözlü olarak kulaktan kulağa gelen bu bilgilere bir kaynak göstermek de imkânsızdır.

Sabetaycı inanca göre Yahudiler her zaman Rabbe karşı günahkâr ve asi olmuşlardır. Tanah bu konuda anlatılan menkıbelerle doludur. Bu yüzden de hastalık ve felâketler hiçbir zaman Yahudi toplulukları üzerinden eksik olmamıştır. Bu yüzden Rab Sina'da altın buzağıya tapan kavmi yoketmek istediğinde Moşe O'na yalvararak kendisine inanan ve daima O'nun yolundan gidecek bir bakiyeyi ayırmasını istemiştir. Burada bir noktayı belirtmekte yarar var; Sabetaycı din adamları genel olarak Atzilut Torah'ını esas alıp, harflere sayı değeri vererek Tanah'taki bölümleri Kabbalistik metodlarla yorumlamaktadırlar (Kabbalistik bir yorumlama tekniği olarak Tanah'taki harflere sayısal değerler verme metodunun ilk uygulayıcısı Rav Abulafya'dır. O ve öğrencileri tarafından geliştirilen harf permitasyonu daha sonraları da diğer Kabbalistlerce kullanılmıştır. Tüm Kabbalistler gibi Sabetaycı Kabbalistler de bu metodu kullanmayı genellikle büyük ve değerli bilgilere sahip din adamlarına bırakmaktadırlar, çünkü tamamen Rabbin İsrailoğullarıyla konuştuğu lisanda ve sözlerde oynamalar yapacak kişinin dinî akideleri bilmesi ve uygulaması gerekir, aksi takdirde Rabbin vereceği cezalara maruz kalmak sözkonusu olacaktır. O kadar ki bu cezalar sadece permütasyonu uygulayana değil aynı zamanda onun ailesine de ve hattâ bütün cemaata karşı olacaktır. Bu nedenle burada sizlere aktarmaya çalıştığım olayların ortodoks inançla çelişecek olması konusunu anlayışla karşılayacağınızı ümid etmekteyim. Bu bakiye konusundaki temel ipuçları Tanah'ın İşaya bölümünün 10/22-23 ayetlerinde şu şekilde belirtilmektedir: "Çünkü kavmin İsrail denizin kumları gibi olsa da, ancak onlardan bir bakiye dönecek. "İşte Sabetaycılar bu bakiyenin kendileri olduğuna, David'in Maşiah olarak geldiğine ve Mezamirlerin de kendilerine indiğine inanmışlardır. Luria Maşiah'ın habercisidir ve Sabetay Sevi'nin geleceğini bildirmiştir(benim bizzat görme şansını elde ettiğim ve aile arşivlerinde özenle saklanan,

Luria'ya ait olduğu iddia edilen Aramice metinlerde Sevi'nin geleceği bildirilmektedir). Fakat Kabbalistik teoriye göre Mesih geldiğinde Yahudiler tarafından reddedilecektir, bundan dolayı da başka bir dine girecek, fakat Rabbin emirlerini son bir kez daha yenileyecek ve dünyanın son gününde son kez gelmek üzere kaybolacaktır. Nitekim dikkat edilirse İsa da geldiğinde Yahudiler tarafından reddedilmiş ve tıpkı Sabetay Sevi'nin 4. Mehmed'e şikâyet edilmesi gibi Romalı komutan Pilatus'a ihbar edilmişti. Tabiî İsa'nın Kabbalistik anlamda Mesih olmadığının pek çok kanıtı vardır. Fakat Sevi hareketinin başlangıcından itibaren olayların aldığı garip ve Kabbalistik son inananlar arasında derin münakaşalara yol açmıştır. Sevi'nin mesihliğine karşı oluşan kesin inanç tamamen Zohar'da yer alan bölümlerin ve Tanah'ın Kabbalistik metodlarla yorumlanmasına dayanmaktadır. Fakat yine inananlara göre Sabetay Sevi'nin bizzat gelmesi bir sırdır (Kabbalistlerde de gizlilik esastır) ve bu yüzden tekrar Maşiah'ın geri geleceği ana kadar ona iman edenler susacak ve gizleneceklerdir. Burada yine Rambam'ın da kabul ettiği bir metod "benzet-benzeme" prensibi esas alınmaktadır.

Torah'ın gizli anlamlarının olduğu konusundaki Kabbalistik inanç genel olarak Tora-Talmud ekolüne inanan Yahudilerce reddedildiğinden Kabbalistik bulgulara hahamlarca pek fazla rağbet edilmemiştir, hattâ daha önce de ifade ettiğim gibi bugün bile hâlâ İsrailli Rav'lar bu konuda tereddütler taşımaktadırlar. Kabbala'nın Torah'ın gizli anlamlarına ilişkin iddialarının en önemli tanığı Tanah'ın kendisidir. Neviim ve Ketuvimler'in varlığı aslında Torah'ın gizli manaları olduğuna işarettir, eğer Yahudiler tümüyle Torah'ı anlayabilmiş olsalardı bu metinlerin yazılmasına gerek kalmazdı. Dolayısıyla hep bir giz perdesi gerçekte Torah'ın özünde saklanmıştır. Birbiriyle tenakuz halinde bulunan bazı bölümlerdeyse bu giz gerçek şekliyle kafaları kurcalayan sorular olarak bizleri meşgul etmektedir. Bu sır enbaşta tüm yalınlığıyla Moşe'ye verilmişti, Sina'da Rab ona bir ateş kütlesi olarak tecelli ettiğinde bunları emir olarak vermişti, Sabetaycı teoride klipalar (bilindiği gibi Luria Kabbalası'nda ortaya atılan klipa görüşü Sabetaycı Kabbalistlerce de aynen benimsenmişti) Yahudiler'in içinden her

dönemde ayrılan belli sayıdaki Rabbe bağlı olan kişilerdir. Nitekim bunlar aslında inançlarının doruğuna ulaşarak Rabden bir parça taşıdıklarından bunlardan sonra gelecek nesillerde de aynı öz bulunacaktır. Sabetaycı inanca göre dış evliliklerin yasaklanması da hep özün korunması gereğine dayanmaktadır. Eğer Sabetaycı olmayan biri cemaate girmeye kalkarsa bu kişiyi sokmaya çalışan da dışlanmaktadır. Bu yolla yirminci asrın başlarına kadar Sabetaycılar özgün kansal yapılarını muhafaza etmişlerdir.

Torah'ın gizli manalarının ikinci kanıtını ikinci tarihlerde bulmaktayız, Rable konuşan Şlomo şöyle söylemektedir: "Şimdi, ya Rab Allah, babam David'e olan vaadin doğru çıksın; çünkü sen beni çoklukça yerin tozu gibi olan bir kavm üzerine kral ettin. Şimdi bana hikmet ve bilgi ver ki, bu kavmin önünde çıkıp gireyim..."(1 -9. 11) Burada görülüyor ki, bu bilgi Rabden bir kez daha istenmiştir ve o da Şlomo'ya bunu vermiştir. Peki bu esrar nedir? İşte Sabetay Sevi bunu 876 sayfalık risalesinde Tanah'ın muhteşem ışığının kudretiyle yazmaktadır. Kabbalistler her zaman bu sırrı muhafaza etmişlerdir ve daima da edeceklerdir. Tanah'ta kurtarıcı konusunda hiç bir zaman açık bir ibare bulunmadığı bilinmektedir, ancak Tesniye'de peygamberlik konusu bildirilmektedir: "Allahın Rab senin için aranızdan, kardeşlerinden benim gibi bir peygamber çıkaracak; onu dinleyeceksin."(18/15) Böylelikle de Rabbin Moşe'den sonra da yeni peygamberleri Yahudilere yollayacağı belirtilmektedir. Ancak başka bölümlerde de yalancı peygamberler konusunda uyarılar bulunmaktadır. Maşiah kavramı ilk olarak Tanah'ta David ve peygamber Natan'la görülmektedir. David'in hayatı incelendiğinde aslında onun hatalar yaptığı ve bunun için de Rab tarafından cezalandırıldığı görülür, hattâ Bet-Şeba ile olan ilişkisinin tüm yasaklara karşı gerçekleşmiş olması ve ceza alması bunun en açık örneklerinden biridir. Fakat onun döneminde yapılanlar ve Mezmurlar Yahudiliğin dinsel karakterinde önemli merhaleler olarak görülüyor, nitekim Sabetaycılar daha da ileri giderek aslında Mezmurlar'ın bir kutsal kitap olarak kendilerine geldiğine inanmaktadırlar.

Ortodoks inançta ise mesih bir kurtarıcı olarak kıyamet gününde gelecektir. David'in soyundan gelen Maşiah o zamana

kadar dağınık olan Yahudi aşiretlerini bir araya toplayacak ve kutsal İsrail Devleti'ni kuracaktır. Böylelikle de Rabbin hükümdarlığı bir kez daha gerçekleşecektir. Tanah'ta yer alan Mesih David ile peygamberi Nathan Sabetaycı inançta Maşiah Sabetay Sevi ve Nathan Levi ile özdeş kılınmıştır. Maşiah konusunda diğer bir farklı görüş de; Kabbalist üstat ve Atatürk'ün de ilk öğretmeni olan Şemsi Efendinin (Şimon Zwi) yazmış olduğu ve bugün aile arşivlerinde bulunan (Ladinoda yazılmıştır) bir risalesinde yer almaktadır, özetlersek: Mesihi dönem üç ana bölümden oluşur, ilki mesihin gelişinin haber verileceği dönemdir ve bunu gerçekleştiren Rav Ari'dir (Luria). İkincisi mesihin insan suretinde yeryüzüne inerek daima Rabbe inanan bir cemaati ortaya çıkaracağı dönemdir ki, bunu gerçekleştiren Sabetay Sevi'dir. Son dönem ise mesihin yeniden geri geleceği dönemdir ki, o da aslında ona inanan kutsal cemaatinin tamamen yokolacağı 6000 yılına denk gelmektedir. Şu an İsrail'de yaşayan Kabbalistler de 6000 yılını Maşiah'ın geri geleceği dönem olarak beklemektedirler. Bunun nedeni de Rabbin dünyayı altı günde yaratıp (her gün 1000 yıla denk gelmektedir) bir gün dinlendiği şeklindeki Torah metnine dayandırılmaktadır.

Sabetay Sevi'nin mesihliği konusu kuşkusuz bir inançtır. Ancak onun maşiahlığı kabul edilse de edilmese de yaşamı incelendiğinde görülür ki, tek amacı Yahudileri Filistin'de toplamaktı. Nitekim pek çok kaynak kendisini siyonizmin fikir babalarından ve ilk önderlerinden biri olarak kabul etmiştir.

Sabetaycı Kabbala'nın Esasları

Bir önceki yazımızda özellikle Luria Kabbalası'na ilişkin teorik bilgileri ele almış, bölümler halinde Sabetaycı Kabbala'dan bahsetmiştik. Bu yazımızın konusu ise artık tamamen Sabetaycı Kabbala olacaktır.

Daha önce de yazdığım bir noktayı tekrar tekrar belirtmekte yarar görmekteyim; bu yazı dizisi boyunca özellikle Sabetaycılık konusunda anlatılan hadiseler tamamen aile arşivlerinde saklanan belgelere dayanılarak ortaya çıkarılmıştır. Tabiatıyla buradaki iddiaları kanıtlayacak somut verilere dayanamamaktayız. Halbuki bilimsel bir çalışma öncelikle kaynakların ortaya konmasıyla vücuda getirilebilir. Okurların bu konuda çok fazla titiz davranmamalarını ve bu hususları bir eleştiri konusu yapmamalarını arzu ederim. Sabetaycı kökenli bir kişi olarak; tamamen kişisel çabalarımla ulaştığım bu bilgileri sizlerle paylaşmam, üç yüzyıl boyunca süren bir kapalılığın son bulması arzusuna dayanmaktadır. Çünkü Kabbalistik metod önce "vermek için almak" prensibine bağlı olduğundan kutsal bilginin insanlara sunulmasına ve tartışma ortamının yaratılması gerekliliğine inanmaktayım.

Kabbalistik ekolün içinde tamamen ayrı bir yeri olan Sabetaycılığın en büyük teorisyeni Rav Sabetay Sevi'dir (özellikle belirtmekte faydalar var çok uzun bir müddet Sabetaycılığı objektif olmayan bir açıyla ele alan tarihçiler Sabetay Sevi'nin bir hokkabaz olduğunu ve Gazzeli Nathan'ın bir takım teorik temeller ortaya attığını ileri sürmüşlerdir. Tabiî bu kişilerin hiç bi-

rinin cemaat arşivlerinde incelemeler yapmadıklarını da belirtmek gerekiyor) Daha ondokuz yaşındayken talebelerini yetiştirmeye başlayan Sabetay Sevi, üstün bilgi ve dehasıyla kısa sürede kendisini dönemin dinî çevrelerinde kabul ettirmişti. Onunla beraber hareket eden Rav Nathan Benjamen Levi ise ikincil bir rol üstlenmekteydi. Nathan daha ziyade apokaliptik metinlerin yeniden yorumlanmaları konusundaki çalışmalarıyla tanınmaktadır, amaç bu kaynaklardan Mesihin gelişi ile ilgili konuları ortaya koymaktı. Sevi ise daha ziyade Halakah ve dinsel konuların aydınlatılmasına çalışıyordu, nitekim dinî meseleleri yorumladığı konuşmalarında da hep sorulara cevaplar vermekteydi. Fakat her iki Rav'ın da yazılı kaynakları olmaması nedeniyle tüm bilgilerimiz sözlü bilgilere dayanmaktadır.

Bilindiği gibi onaltıncı yüzyılın Kabbalistik atmosferinin en belirgin simgesi İsak Luria'dır, onun ortaya koyduğu kırılma teorisi ve mesihçilik yaklaşımı Sevi Kabbalizminin de temeli olmuştur. O kadar ki Rav Sabetay Sevi yaptığı dinî tetkikler ile kendisinin bir kurtarıcı olduğu iddiasındaydı ve Kabbala'sı da bu inanca dayanmaktaydı. Onun yorumları genel olarak Rab-Mesih diyaloğu şeklinde olmuştur. Özellikle Atzilut Torah'ı ortaya koymuş ve Gematria-La Themurna gibi yöntemler sayesinde bir takım farklı yaklaşımları ileri sürmüştür. Temelde herşey aslında Rabbin yaratılış sırrına dayanmaktaydı, ama neydi amaç, sadece klipalar olarak gelmek ve Tikkunu gerçekleştirmek miydi? Burada Luria Kabbalası'na da eleştiriler getirmekte ve onun ekolünü bitmemiş bir binanın temeline benzetmekteydi. Sabetaycılar Mesihin gelişi ile (ki bu sadece onun doğumu değildir, melekler vasıtasıyla tanrısal sözün kendisine ulaştığı anda başlamaktadır) yokoluşu arasında bir Mesihî Dönem'in varlığına inanırlar, bu anlarda mesih tüm yasakları kaldırarak tamamen o ana özgü ve fakat onun varlığıyla sınırlı ve tanrısal yeni kuralları ortaya koyacaktır. Ancak Rab bu mesihî dönemi sadece insanlara bir örnek zaman olarak vermiştir. Tıpkı Moşe'nin, David'in ve diğer kutsal kişiliklerin varlığında olduğu gibidir bu ve aslında tüm bu kişiler kutsal bir ruhun farklı bedenlere girmesinden başka bir şeyde değildirler. Fakat ilahi sır son ana kadar gizlidir, bu da Sabetay Sevi'nin sırrıdır zaten: "Fakat sen Ey Daniel, sonun vaktine kadar bu sözleri sakla, ve

kitabı mühürle; birçok adamlar araştıracaklar ve bilgi çoğalacaktır" ayetleriyle de Tanah'ta bunlar belirtilmiştir (Daniel 12/4). Fakat Sabetay Sevi bu sırrı saklamadı, amacı çok küçük yaşlarda tamamen kişisel yetenekleri ve tanrısal izzet ile bulduğu bu sırları başkalarına aktararak ilahi kurtuluşu gerçekleştirmekti, ama cemaati ona karşıydı, tıpkı Tanah'taki peygamberlere karşı oldukları gibi.

Burada hemen açmakta yarar var, Mesihe iman Yahudiliğin temel esaslarından biridir. Ancak bu konu ne Talmud'da ne de Kabbala dışındaki diğer kaynaklarda yeterince ele alınmamış, tümüyle bir takım kapalı ayetlerin ardına sokulmuştur. İnsanın dünyadaki gerçek amacı da bu sırrı bulabilecek olgunluğa erebilmekten geçmektedir. Tanah yine üstü kapalı olarak tamamen anlaşılması zor ifadelerle bu dönemi de belirlemektedir; "Ve daima yakılan takdimenin kaldırıldığı, ve harap edici mekruh şeyin dikildiği vakitten başlayarak bin ikiyüz doksan gün olacak. Dayanıp bin üçyüz otuzbeş güne yetişene ne mutlu! Fakat sen son oluncaya kadar git; çünkü rahata varacaksın, ve o günlerin sonunda kendi nasibine kalkacaksın". (Daniel 12/11-12) Sabetay Sevi'nin sadece kendi müritlerine verdiği bilgilerde tüm bu sırlar açıklanmaktaydı, nitekim o dönemde Sevi'nin arkasından imanla giden insanların pek çoğunun din bilginleri olması da bir raslantı değildir. Genellikle iddia edildiği üzere Sabetaycı hareket Yahudiliğe karşı veya ondan kopuk bir yapıda da değildir, sadece mistik Yahudiliğin vazgeçilemez yapısı onu ister istemez farklı kılmıştır. Sabetaycı Kabbala din değiştirme sonrasında cemaate ait Yeşivalar'da gelen nesillere sunuldu, o kadar ki, bu gelenek hâlâ sürmektedir. Günlük dualar ve ritüellerde Yahudiliğin temel prensipleri korunmakla beraber, özellikle gece yarısından sonraki zaman aralığında bunlar daha da arttırılmıştır; inanca göre, gece yarısı ile Hz. Yusuf sabahı olarak adlandırılan güneşin doğumundan önceki aydınlık arasında Rabbe yaklaşabilecek uygun şartlar yakalanmaktaydı. Tamamen ruhun tasnifine dayanan klasik mistik metodlar esas alınmaktaydı. Dualar Sabetay Sevi için yazılan ilahilerle süslenmişti.

Sabetaycı cemaatlerin bölünmesi sonrasında Kabbalistik kurallarda da farklılıklar olduğu bir gerçektir. Yakubiler daha çok

dinî motiflerden uzaklaşmışlardı. Kapancılar da Mesih'e en bağlı grup olarak varlıklarını sürdürdüler. Karakaşlar'sa dinî yöntemlerde Yahudiliğin dışına taştılar. Nitekim onlara "Honyollu" veya "onyollu" denmesinin sebebi de budur. Kendi ilahilerinde de Osman Baba'ya karşı yakarışlar esastır ve Sabetay Sevi sadece bir sembol olarak kalmaktadır. Halbuki kabul etmek gerekiyor ki, ne Nathan Levi, ne Yakov Qerido ve ne de Baruhya Ruso Sevi'nin yetkinliğine hiçbir zaman ulaşamadılar. Onlar sadece bu kuralları açıklayan birer öğretici konumunda kaldılar. Özellikle Nathan'ın o dönemde yazdığı mektuplar dikkatle incelenirse görülecektir ki, o sadece mesihî dönemi açıklama çabasındadır. Bugün bir Avrupa şehrinde özenle saklanan kutsal emanetleri bir yana bırakırsak Sabetaycılığa ait önemli dokümanlar hâlâ ailelerin ellerinde mevcuttur. Pek tabiîdir ki, inananlar bunları açıklamamakta haklı bir inatçılığı sergilemektedirler, çünkü Kabbala ciddî bir uğraşıdır, ne insanlardan tamamen uzakta bir adada öğrenilebilir ne de bir gazetenin salonlarında haftada bir toplanan bir grubun çabalarıyla yaşatılabilir. Önce sadece merak ile değil Rabbin ışığına bağlı kalınarak tetkik edilmeli ve tamamen dinsel inancın koyu mistisizminde kutsal ışık aranmalıdır. Evet sır mutlaka saklanmalı, ama ya onu gerçekten hakedenlere karşı da böyle mi davranmak gerek?

Sabetaycı Eğitim Kurumları

Bir süreden beri Tiryaki ailesi ve en başta da onun değerli editörü, dostum Moşe Grosman belki de bugüne dek hiç görülmemiş bir cesaret içinde Musevi toplumunun en önemli sorunu hakkında çok haklı olarak bir savaşım göstermektedir. Ne garip, Sabetaycılar'ın çok değil bu yüzyılın başlarında yaşadıkları ve asimile olma gibi korkunç bir sonla noktalanan eğitim kurumlarındaki reform hareketlerini şimdi Türkiye Yahudileri aynı çizgi içinde yaşıyorlar.

Ne yazık ki Yahudi cemaatinin idarî kadrolarında görev yapan bir grup kör-cahil (bunların içinde önemli mevkiilerde bulunan birkaç tanesinin Sabetaycı okullardan mezun olmalarının bahtsızlığı içindeyim) yaptıkları hataların ne büyük acılarla sonuçlanacağını göremeyecek kadar bir gaflet içinde hareket etmektedirler, demek ki örnek olarak bizim okullarımızın sadece kötü yönlerini almışlar, artık geç de olsa zararın neresinden dönülse kârdır diyebilmelerini ve en azından yaptıkları ve daima gelecekte nefretle anılacakları hatalarını hiç değilse istifa edebilme yürekliliklerini göstererek sahneden çekilmeleriyle ortadan kaldırmalarını beklemek çok fazla bir istek mi?

Eğitim bir ulusun, bir cemiyetin, bir cemaatin ya da en küçük toplumsal yapı taşı olan aile kurumunun nesiller boyunca yaşamasını temin edecek, gelecekte geçmişe ait değerleri yaşatacak en önemli faktördür. O kadar ki, aileden ilk kez ayrılan bireyin ilk sosyalleştiği aile dışı kurum onun okuduğu okul olmaktadır. Ne gariptir ki, her otoriter sistem eğitimi bir tehlike

olarak görmüş ve daima onun üzerine gitmiştir. Halbuki eğitim olmazsa olmaz bir unsur olarak her çağda ve dönemde karşımıza çıkmaktadır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı toplum ve siyasî hayatında yaşanan gelişmeler, devlet içindeki unsurların kendi kaderlerini tayin etme arzularının doğmasına yol açmıştı. Ancak o yıllara kadar ne yazık ki modern bilimlerin okutulduğu okullar yerine öğretim üyeliğinin babadan oğula geçtiği, dinî bilgilerin öğretildiği bir sistemin benimsendiği görülmektedir. Burada tek egemen güç devletti. Nitekim her ne kadar dil, örf ve adetlerini yaşamaları konusunda oldukça serbest olan etnik gruplar, kendi okullarına sahip olamadıkları için kültürel bir olgu olarak varlıklarını gösterememekteydiler. Özellikle Batılı anlamda eğitimin ortaçağ sonrası Avrupa'sında kazandığı başarıların bu toplumların ilerlemesi konusunda sağladığı faydalar da gözönüne alındığında gerçek apaçık ortaya çıkmaktaydı. Nitekim salt Osmanlı otoritelerinin de mülkiye, bahriye ve tıbbiye gibi daha sonra ülkenin kaderini derinden etkileyecek okullar kurmuş olmaları, çok geç kalınmış olsa da konunun ne kadar önem arzettiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraları doğacak olan İttihat ve Terakki Hareketi'nin de bu yapılar içinden doğduğu ve bir döneme damgasını vurduğu bilinmektedir.

İşte tüm bu olayların yaşandığı bir sırada giderek dinsel otoritesini kaybeden Sabetaycı topluluklar da eğitimin önemini kavramışlar ve bu konuda çabalar içine girmişlerdir. Bu çabaların hiç kuşkusuz ki en önemlisini o yılların aslında bilgin bir Kabbalisti ve din adamı olan Şemsi Efendi (Şimon Zwi) yapmaktaydı. Cemaat gençlerinin ne denli bir sorunla karşı karşıya kaldığını gören Şemsi Efendi, bir müddet sonra kendi düşüncelerini Sabetaycı topluluk içinde duyurma çabasına girişti. Bu çaba bir anda o denli taraftar topladı ki, insanlar adeta onun fikirlerine yapıştılar, ancak kendisi tamamen kendi imkânları ile Selânik'te ilkokul seviyesinde bir kurumu da kurdu. Aslında onun esas ve birincil amacı Sabetaycı hareketin doğumundan itibaren Ladino'yu ana dil olarak benimseyen bir topluluğun kaderini değiştirmekti, çünkü giderek "dönme" adı altında aşağılanan bu cemaat üyeleri o yıllarda kendileri aleyhindeki bir

tepki ile karşı karşıya kalmışlardı. O kadar ki hemen hemen hiç bir cemaat üyesi Türkçe konuşamamaktaydı ve bunun da neticesinde içe kapalı bir dinî yapı yaşanıyordu. Halbuki bu durum ne yazık ki hiç istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına yol açıyordu. Hareketin ilk yıllarında özellikle Avrupa'daki Yahudi toplulukları ile kurulan ilişkiler sonucunda sürekli bir bilgi ve yenilik akışı sağlanmaktaydı. Ama inançlarının gerekli kıldığı gizlilik bir müddet sonra giderek içe kapanarak dış dünya ile ilişkilerini kesmelerine neden olmuştu. Sonuçta içerdiği reformist karakterini tamamen kaybetmiş bir topluluk ortaya çıkmıştı. Bu nedenle hiç vakit kaybetmeden tedbirler alınmalıydı, işte böyle bir anda ortaya çıktı Şemsi Efendi. Almış olduğu Batılı eğitimin de etkisiyle bir süre sonra okulu Selânik'te önemli başarılar kazanmıştır. Atatürk de sadece cemaat üyesi kişilerin kabul edildiği bu okulda bir süre okumuş ve orada verilmeye çalışılan Batılı anlayıştan etkilenmiştir, bunu daha sonraki fikirlerinde de görmekteyiz.

Şemsi Efendi ilk olarak böyle bir hamle yaparak, hem Sabetaycı toplulukları eğitim yoluyla bir araya getirmeyi amaçlıyor ve hem de yetişen yeni neslin nitelikli ve sözsahibi olmasını arzu ediyordu. Fakat bir süre sonra Kapancılar kendisine maddî yardım vaad ederek okulunu bir başka şekle soktular ve çok sonralar da kendisini sadece birleşme fikrinden dolay dışladılar. O da diğer gruba, Karakaşlar'a gitti ve böylelikle de Feyziye Mektepleri doğmuş oldu. Karakaşlar kendisine o kadar hürmet ettiler ki, onu kendi Kabbalistik dünyalarına da soktular, nitekim Şemsi Efendi'nin son olarak yazdığı anılarında bu konudaki dinî münakaşalar oldukça hacimli bir şekilde anlatılmaktadır.

Fakat 1917 Selânik yangını Sabetaycılar için adeta bir felâket oldu, en önemli kitaplar ve bir kısım kutsal emanetler bu yangınla beraber yok oldu, gitti. 1924'de Türkiye'ye gelmeleriyle beraber yeni bir dönem başlamış oldu. Cumhuriyetle beraber Atatürk'ün özellikle eğitim konusunda gösterdiği kararlı tutum Sabetaycı eğitim kurumları gibi köklü ve tecrübeli unsurların etkinliğine yol açtı. Kapancılar grubunun liderleri özellikle Dr. Rifat, Ata ve Halil Ali Efendiler'in gayretleriyle kurumsal yapılarını yitirerek dinî otoritelerinden uzaklaşmak ve asimile olmak amacındaydılar. Karakaşlar ise Feyziye Mektepleri'nin ce-

maatlerinin yaşaması için ne denli önemli olduğunu bildiklerinden özel bir ehemmiyetle konuya yaklaşmaktaydılar. Fakat bir müddet sonra maddî çıkar her iki toplulukta da etkili oldu ve vakıf haline gelen bu köklü kurumlar "parayı veren düdüğü çalar" zihniyetine teslim edildi; böylelikle de kendi kültür hazinelerini sonraki nesillere aktarma imkânları olan böylesine önemli kurumların ticarî bir meta haline gelmesine neden oldular. Ne yazık ki bugün hem Terakki ve hem de Feyziye Mektepleri gerçek kurucularının hiç bir şekilde temsil dahi edilemediği ticarî bir kazanç kapısı haline getirilmişlerdir. Ve ne yazık ki son yıllarda imam hatip liselerinin bile gerisinde kalmakta, pek çok sınavda daha önceki başarılarını gösterememektedirler.

Tarih kendisinden ders alınmadığı sürece tekerrürden ibarettir. Bu nedenle de Sabetaycı eğitim kurumlarının yaşadığı olumsuz süreci ve çöküşü bugün Ulus Musevi Lisesi'nde görmek, aynı kanı taşıdığımız insanların başbaşa kalacakları sonu görüyor olmamızdan dolayı bizleri yaralamaktadır. Tarihin belki de bir cilvesi, bu okulların yönetim kademesine gelmiş kişilerin bir kısmı da Sabetaycı eğitim kurumlarından mezundurlar ve yaşanılan bu yabancılaşmanın da en canlı tanıklarıdırlar.

Hiç merak etmeyin, okulunuzun başına gelenler ve cemaat olarak yaşadığınız bu üzücü durumun sonuçları belki de birkaç yıl içinde meyvelerini verecek. Peki ama sizden sonraki kuşaklar, gelecekte bu durumun sorumluları olarak sizler tarih kitaplarında lanetlenirken nasıl size sahip çıkabileceklerdir? Umarız en azından bu olaylara neden olanlar para uğruna yaptıkları bu savaşı utanç içinde terkederler de biraz olsun yaptıkları cahilliği unutturabilirler insanlığa...

Kabbala'nın Mistik Dünyasında Kısa Bir Yolculuk

Yirminci yüzyılın son dönemine girdiğimiz şu günlerde edebiyat ve bilim dünyasında, tıpkı siyasî alanda olduğu gibi, bir geçmişe özlem yaşanıyor. Doğu toplumları hemen hemen her konuda ortaçağ İslâm yaşamını örnek alan modelleri tartışıyorlar, aslında Batı'da da durum çok farklı sayılmaz.

Özellikle İtalyan yazar Eco'nun, yayımlandığı ilk günlerden beri çok ilgi toplayan Foucault Sarkacı isimli kitabı da dahil olmak üzere pek çok yeni yayının ortak konusu gizemcilik.

Gizemcilik veya eski tabiriyle mistisizm aslında her toplumda her zaman çok ilgi toplamiştır. Ve daima bu öğreti gizli bir takım derneklerde veya okullarda aktarılmıştır insanlara, hem de herkese olmamıştır bu, sadece onu almaya hak kazanan ve bunun için de pek çok zorlu deneyimi yaşaması gereken üstün insanlara sunulmuştur bu bilgiler. Şimdi aradan geçen uzun yıllar sonrasında da eski Mısır ve İbrani öğretileri yeniden ivme kazanmaktadırlar. Ne gariptir ki bu öğretiler aslında Batı'nın hep örnek aldığı Antik Yunan'ı en çok etkileyen düşünce sistemleri olmuşlardır.

Toplumsal Tarih'te uzun bir müddetten beri yazdığım Sabetaycılık konusundaki yazılarımın çoğu kez tam olarak okur tarafından kavranamaması düşüncesi beni korkutur oldu, bu yüzden giderek popüler bir konu haline gelen Kabbalistik öğretiyi çok kısa da olsa derginin sınırlarını zorlamadan meraklılarına iletmek arzusu bu makalenin kotarılmasına yol açtı.

Umarım ki birbirini takip eden birkaç makele sizleri sıkmaz. İnanıyorum ki yüzlerce yıldır kapalı kalması için hep dikkatle

konuşulan ve yaşanmamış kabul edilen bir konu da böylelikle tüm yönleriyle daha iyi anlaşılabilir.

Akdeniz ve çevre ülke Yahudiler'inin (Sefaradlar'ın) anonim eseri olan Kabbala, aslında tam anlamıyla başı ve sonu belli olmayan bir felsefenin genel adıdır. Gelenek olarak anlamlandırılan bu öğreti iki temel yol üzerinde yayılmıştır; ilki tamamıyla üstün insana (adam Kadmon) ulaşmaya çalışmak için yapılan bir dizi ruhî egzersizlerdir (meditasyon), ki bu sadece pratik yöntemdir. Ancak ikincisi ve en önemlisi ise, teorik olan bölümdür. Bu gizemin bilgisine ulaşmayı amaçlar. Bu arada da karşımıza iki farklı kaynak çıkmaktadır. Işığın Kitabı (Sefer ha Zohar) ve Yaratılışın Kitabı (Sefer ha Yetzirah). Bu kaynakların onuncu yüzyıldan itibaren ortaya çıktıklarını ve Arami lisanında kaleme alındıklarını biliyoruz. Ancak yazarları kesin olarak tanınmamaktadır. Zohar İspanya döneminin adeta sembolü olmuştur. Üç din adamının kendi aralarında geçen akıl almaz dinî tartışmaları ve yorumları içermektedir. İnsanın yaşamıyla beraber ölüm ötesi hayat (olem haba) ve daha pek çok konu burada gizli bir lisan ve karmaşık bir üslûpla ele alınmaktadır. Ancak diğer bölümlerinde doğadaki birtakım yöntemler anlatılarak büyücülük ve falcılık konusunda da bilgiler sunulmaktadır (tabiî burada Tanah'ın yani Tevrat'ın bu konudaki yasakları da ele alınmalı!).

Tarih boyunca Yahudilik iki ana ekolün içinde gelişmiştir, Tora-Talmud ekolü klasik ortodoks inancın temsilcilerince ortaya konmuştur, Arapların İbni Meymun olarak tanıdıkları Meomonides (ya da İbranice'deki anlamıyla Rambam) bu düşüncenin en etkili ismi olmuştur. Diğer ekol ise ilkiyle daima çelişen ve her zaman ilkinin saldırılarına maruz kalan Tora-Kabbala öğretisidir, burada ise Luria, Abulafya, Sabetay Sevi gibi din adamlarını görmekteyiz. Ortodoks Yahudilik, din adamlarının mutlak egemenliğine dayalı bir sistemi benimser, aslında Tevrat'ta da Rab bir takım dinî olaylarda Kohen ve Levileri diğer İsrailoğulları'ndan ayrı tutmuştur (örneğin Rabbe sunulan bir kurbanın paylaşımı gibi), ancak ikinci tapınağın Romalılar tarafından yıkılması sonrasında yüzyıllar boyunca İsrail topraklarının dışında (diaspora) yaşamak zorunda kalan Yahudiler din adamları tarafından her zaman acımasızca sö-

mürülmüşlerdir. O kadar ki tek ses olma zorunluluğuna paralel olarak daima din adı altında yapılan baskılara boyun eğmişler, siyasî hayatta hiçbir zaman aktif olarak yer alamamışlardır. Dikkat edilirse Osmanlı tarihi boyunca bu kuralın dışına çıkan birkaç tanesi de hep görünürde Müslümanlığı seçmişlerdir.

Baskı gören ve her zaman farklı olan Yahudi bireyi böylelikle içe kapanmış ve aslında söylemek isteyip de söyleyemediklerini hep bir takım sembollerin ardında gizlemiştir. İşte bu noktada da gizemci öğretiye dayanan Kabbala felsefesi giderek güç kazanmaya başlamıştır. Bir takım farklı istek ve arzular gizli Tora'nın anlamlarını bulma maskesi altında ifade edilmiş, bu nedenle de her zaman hahamların baskılarıyla karşılaşılmıştır.

Tora (Moşe'ye Sina'da indiği kabul edilen beş kitaptır), aslında bir tarih kitabı niteliğindedir, çoğu kez, yer alan bilgiler insanların basit yorumlarıyla anlaşılamamaktadır. Zaten bundan dolayıdır ki, daha sonra neviim ve ketuvim adı verilen bölümler yardımıyla çeşitli açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır, fakat belki de en önemli bir diğer kaynak Talmud'dur. Burada günlük olarak Yahudi'nin uyması gereken kurallar ele alınarak dindar olmanın yolları belirlenmektedir. Tanrı dünyayı altı günde yaratmıştır. İnsanlara ona daima şükretmesi için iyilikler yapmaktadır ve İsrail'i kendi kavmi ilân etmiştir. Dindar Yahudi daima belli kurallara göre yaşamalı ve bu yolla günahlarından arınmalıdır.

Kabbala ise bunun tersine bir yolu benimsemektedir, Kabbalaya göre, Tora'nın temeli, "arkadaşını kendin gibi sev"dir. Her şey ama her şey tabiatta verme-alma dengesine dayanmaktadır ve aslında Tora iki ayrı anlamı ifade etmektedir. İlkinde herkesin kolaylıkla baktığı bir kitap vardır, ancak Kabbalistler aslında Tanrı'nın yaratılışta bir semboller bütünüyle bu kitabı insanlardan gizlediğine inanırlar. Öyle ki aslında varolan esas Tora sadece bilginlerin görüp yorumlayabilecekleri bir kitaptır ve bu da ancak çeşitli yollarla olabilir. Tora'nın her harfi bir şifredir, bunu ise anlayabilmek derin bir tefekküre dayanmakla olasıdır.

Rav Ari olarak adlandırılan İsak Salamon Luria yaratılışa ilişkin bir teori ortaya koymuştur. Safed Aslanı olarak da bilinen Rav Ari'ye göre (burada dikkat çekicidir ki Şii teoride Hz. Ali Allah'ın Arslanı olarak adlandırılmaktadır. Zaten gerek Anadolu

Aleviliği ve gerekse buna dayalı olarak Bektaşilik, Mevlevilik ve Batınilik incelendiğinde Kabbalistik teoriyle aralarındaki ilginç benzerlikler hemen görülecektir) göre Tanrı'dan gelen sonsuz ışık başlangıçta varolan ruhlar tarafından alınamamış ve itilmiştir, bir kısmı klipa denilen kaplarda sınırlı kalmıştır (bunlar Yahudiler'dir), diğeri ise ana kaynağa geri dönmüştür. İşte böylelikle ışığın büzülmesiyle beraber dünya oluşmuştur (tabiî olarak böyle bir iddia ortodoks inanca tamamen terstir). İşte klipaların kötülükler aleminden (dünyadan) kurtularak tekrar ana kaynağa dönmeleri için bir kurtarıcının gelmesi gerekmektedir, bu kurtarıcı Maşiah'tır. Böylelikle mesih tamir olayını (tikun, İbranice'de letaken fiilinden gelmektedir) gerçekleştirecek ve kötülükler son bulacaktır.

Mesih'in geliş zamanı konusunda farklı iddialar ve hesaplamalar ortaya atılmıştır. Ancak Tanah'ın bazı bölümleri kaynak gösterilerek sahip olunan genel kanı Yahudiler'in çok uzun bir süre katliam ve acılara maruz kalacaklarıdır.

1492 İspanya göçü sonrasında Osmanlı topraklarına kabul edilen Sefarad Yahudileri'nin yaşamlarında 17.yy'ın ayrı bir yeri vardır. Çünkü o yıllarda bütün Yahudi cemaatleri genel olarak bunalımlı bir dönemdeydiler. Her ne kadar Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudiler dinî ve siyasî bir baskı altında değillerse de özellikle Aşkenaz[1] cemaatlerinin yaşadıkları olumsuz koşullardan etkilenmekteydiler. Polonya ve Ukrayna'da 1658'de Chmielnicki'nin başlattığı ve yüzbinlerce Yahudi'nin katliamıyla noktalanan soykırım ve bunun ardından yaşanan 1655 olayları Yahudi dünyasını derin bir bunalıma sürüklemişti. 1600'lerde Safed'de yaşayan büyük Yahudi mistiği Isac Luria'nın çabalarıyla etki kazanan ve Kabbala ile somutlaşan mistik akım ve onun beraberinde getirdiği Kurtarıcı Mesih[2] düşüncesi bu bunalımlı dönemde adeta kendisine sıkı sıkıya bağ-

1 Yahudi cemaatleri diğer küçük gruplar da varolmak kaydıyla iki ana topluluktan oluşmaktadırlar. Akdeniz ve civarında yaşayan Sefaradlar'la, Doğu ve Orta Avrupa'da yaşayan Aşkenazlar. İlk grup Judeo-İsyanyol dilini, ikincisi ise Almanca ağırlıklı olan Yidiş dilini konuşmaktadırlar.

2 Yahudiler'in ikinci tapınak sonrasında yurtsuz kalarak sürekli soykırımlarda geçirdikleri azınlık ve yaşantıları onların ebedî kurtuluş

lanılan bir kurtuluş işareti sayıldı, büyük Kabbalistler sayısal hesaplamalarla[3] kurtuluş gününü tespite çalıştılar.

Teorik Kabbalizmin en önemli kitabı sayılan Zohar'da mesihin geliş zamanı İbrani alfabesindeki harflere sayısal değerler vermek suretiyle Tevrat ayetlerinin gerçek anlamına ulaşılarak hesaplanabilirdi. Ayrıca yine Zohar'da 408 yıl sonra insanların yaşayacağı yeni hayattan söz edilmektedir ki bu da Yahudi takviminin miladî takvime çevrilmesi sonucunda 1648 yılına karşılık gelmektedir. Kabbala'nın o dönemde Yahudilerin dinî hayatındaki kuvvetli etkisi, diaspora cemaatlerinin yaşadığı bunalım ve katliamlarla birleştiğinde kurtuluşun ancak mesihin gelişiyle olacağı yolundaki inanca kesinlik kazandırmaktaydı.

Aynı dönemde Osmanlı toplumsal hayatında da bir kaos yaşanıyordu. 1648 yılında Mehdi[4] olduğu iddiasıyla ortaya çıkan Sakarya Şeyhi Ahmet yakalanarak öldürülmüştür. Yine Diyarbakır'da yaşayan Remya Şeyhi Mahmut da devlet güçlerince boğdurulmuştur. Aynı sıralarda Sengoter ve Hotin yenilgileri, Jan Sobyeski'nin galibiyeti sürekli devam eden bozgunlar ve iç isyanlar, dinî gruplar arasındaki derviş-softa mücadelesiyle de birleşince oldukça melankolik bir atmosfer ortaya çıkmaktaydı. Tabiî ki böyle bir ortamda da insanların dinî çareler aramaları kaçınılmaz bir sonuçtu. 1666'da Musul taraflarında mehdi olduğunu iddia eden Seyyid Abdullah oğlu Muhammed ya-

ve kurtarıcı düşüncesini taşımalarına yol açmıştı. Bu süreçte "Kurtarıcı Maşiah" figürü karşımıza çıkmaktadır. İnanışa göre David'in soyundan gelecek olan mesih İsrail'in onüç kabilesini toplayarak Siyon'a götürecek ve orada bir dinî krallık kuracaktır.

3 İslâm Batınilerinde olduğu gibi Yahudi Kabbalistlerde de kutsal metinlerin iki anlamı olduğuna inanılır. İlki herkesin okuyarak ulaştığı görünen anlam, ikincisi ise ancak belirli yeteneklere sahip zahitlerin bir takım mistik metodlarla ulaşabildiği gerçek anlamlardır. Bu yollardan biri ve en çok rağbet edileni de harflere sayı değeri vermek yoluyla ulaşılan sonuçlar olmaktadır.

4 Mehdilik genellikle Şiiliğin bir inancı olmakla beraber, diğer bazı Müslüman gruplarca da kabul edilmektedir. Ana prensibi Ali'nin soyundan gelen 12 İmamın dünyaya tekrar kurtarıcı olarak geleceğidir. Bu şekliyle de Yahudilerin mesih inancıyla paralellikler taşıması dikkat çekicidir.

kalanarak getirildiği İstanbul'da söylediklerinden vazgeçince affedilerek Hazine Odası hademesine katıldı.[5] Tarihin garip bir cilvesi: aynı yıllarda ortaya çıkan ve gerek düşünceleri ve gerekse kaderleri hemen hemen aynı çizgiyi takip eden iki mehdimesih daha vardı ki bunlar İslâm dünyasının Zünnunu Niyaz-ı Mısri ile Yahudi dünyasının gelmiş geçmiş en büyük Zohar üstadı olan Sabetay Sevi'dir. Bu iki mistik ruh bir rivayete göre İstanbul'da veya Edirne'de bir araya geldiler, birlikte mistisizmin o derin ve sınırsız evreninde kaybolup gittiler.[6]

Kabbala 1492 göçü sonrasında gelen Yahudiler tarafından getirilmiştir Osmanlı topraklarına. Kısa sürede Anadolu'daki diğer inanç sistemleriyle bütünleşmeyi başaran Kabbalistlik sistem, pek çok tarikatın düşüncelerine yansımıştır. Mısri-Sevi diyaloğuyla da etkileşim en üst noktaya ulaşmıştı, nitekim özellikle Aleviliğe ilişkin pek çok motifin Kabbalistik felsefeyle ortaklaşa özellikler taşıması da bunun en önemli nedenlerinden biri olsa gerektir.

5 O dönem Osmanlı toplumsal ve siyasî hayatı ile ilgili bilgiler Abdülbaki Gölpınarlı'nın ***Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*** adlı kitabının 162-163-166. sayfalarından özetle alınmıştır.

6 Sabetay Sevi ile Mısri arasındaki ilişki pek çok tarihçi tarafından iddia edilmektedir. Scholem, ***Mistik Mesih Sabetay Sevi*** adlı kitabında Hammer tarihini kaynak göstererek bir konuya değinmektedir. Mısri Halveti tarikatının Mısriye kolunu kurmuştur. İmam Hasan ve Hüseyin'in peygamberliklerini iddia etmiş, devrin Şeyhülislamı Vani Efendi ve Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'ya karşı şiddetli eleştirilerde bulunmuştur. Limni'ye sürülmüş ve 1694'de burada ölmüştür.

Gizli Bir Etnik Cemaat: Türkiye Sabetaycıları

Kimiz, nereliyiz? Yerli miyiz ya da kendimizi yabancı mı hissediyoruz? Belki de bu soruları yanıtlaması beklenen Türkiyeli etnik unsurlar içerisinde cevabı en zor verebilecek kişiler Sabetaycılardır. Her gün aramızda bizden hiçbir değişik özelliği yokmuş gibi yaşayan, din, dil ve gelenek olarak hiçbir farklılık göstermeyen bir grup insanın aslında gizli bir cemaatin üyeleri olduğu ve sadece içsel mekânlarında kendilerine ait mistik bir yapıyı üç asırdır büyük bir gayretle koruyup yaşattıklarının garip öyküsü bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

1

Yahudi dini beş bin yıllık[1] tarihsel süreç içinde iki farklı düşünce biçimi üzerinde yayılmıştır. Bunlardan biri Tora-Talmud ekolü,[2] ikincisi ise Tora-Kabbala[3] ekolüdür. İlkinin baskıcı ya-

1 İnanca göre dünya beş bin küsur yıl önce Tanrı tarafından yaratılmıştır. Yahudiler tarihlerinin beş bin yıl öncesine dayandığına inanırlar ve kendi özel takvimlerini kullanırlar.

2 Tora-Talmud ekolü, bugün ortadoks Yahudi inancının temelini oluşturan kutsal kitap ile onun hahamlar tarafından yorumlarını kapsayan Talmud isimli kaynağa dayanan kurallar, yasaklar ve ilkeler ile Yahudi günlük yaşamını belirleyen prensipler sistemidir.

3 Kabbala, İspanya döneminin öncesinde ortaya çıktığı sanılan ve tasavvufî Yahudiliğin temeli olan bir teoridir. Burada iki ana kaynak

pısına karşılık ikinci ekol daima serbestliği benimsemiştir. Bu nedenle de yaşadığı her toplumda ayrımcılığa uğrayan ve baskı gören Yahudi bireyinin kimlik arayışlarında gizemli olmasından da faydalanarak önemli etkiler sağlamıştır. Sorunlu Yahudi bireyinin ve makro açıdan cemaatlerin yaşanılan acılara karşılık bir umudu burada filizlenmiş, tüm sıkıntılar ve olumsuzluklar bu sırlarla dolu ortamda unutulmaya çalışılmıştır.

Yahudi dini toplulukları onyedinci yüzyıla gelindiğinde dünyanın her tarafında başgösteren kitle katliamları ve yok edilmelerle karşı karşıyaydılar. O kadar ki umutsuzluklar ve yakarışlar bir kurtarıcı fikrinin doğmasına[4] neden olmuştur. Zfat'lı teorisyen Rav İsac Luria ve öğrencilerinin ortaya koydukları sistemde Yahudiler'in çektikleri acılara son vermek ve Tikun olayını sağlamak üzere bir mesihin geliş esasları belirlenmiştir. Luria'nın ölümü sonrasındaki yıllarda Yahudiler büyük katliamlar yaşadılar. Rusya, Polonya ve Ukrayna'da özellikle Kazaklar'ın köylerde yaptığı soykırımlar tüm Yahudi cemaatlerini derinden etkiledi. Artık bir kurtarıcı gelmeliydi, soykırım son bulmalıydı, Yahudiler Tanrı'nın kutsal ışığına kavuşabilmeliydiler.

2

Rav Sabetay Sevi 1622'de İzmir'de tüccar bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babası Hollanda ve İngiliz şirketlerinin temsilciliği sayesinde servet sahibi olmuştu. Ailenin bu yeni üyesinin dinî konularda özel bir yeteneğe sahip olduğu an-

Sefer ha Zohar ve Sefer ha Yetzirah karşımıza çıkmaktadır. Kabbala teorisi, dünyanın oluşumundan Yahudi bireyin mistik bilincine ulaşmasına kadar bir dizi kuram ve gizemli bilgiyi ifade etmektedir. Tora-Talmud ekolünün baskılarına karşı özgür düşünceyi kabul eden hahamların mutlak otoritesine karşı olan bir çizgide bugüne dek gelmiştir. Sabetay Sevi olayı sonrasında etkisi giderek kaybettirilmeye çalışılmışsa da günümüzde yeniden teorik bir ivme kazandığı görülmektedir.

4 Kurtarıcı Mesih fikri Yahudiliğin temel inançlarından biri olmakla beraber Tanah'ta tam olarak belirlenmemiştir. Ancak Daniel İşaya, Yeremya bölümlerinde küçük bir takım ipuçları verilmiştir. Buna karşılık daha çok Kabbalistik teoride açıklamalar yer almıştır.

laşıldığında dönemin tanınan din adamlarından ders almasına karar verildi. Rav Escapa ve Rav de Alba Torah ve Talmud konusunda onu eğittiler. Ancak genç Sabetay'ın mistik konulara girme arzusu olduğu bir süre sonra anlaşıldı. Sevi genç yaşına karşılık Kabbala üzerinde çalışma eğilimindeydi. Melankolik ruhî yapıya sahip olması bir süre sonra mistik hayatın zorlukları ile birleşince anlaşılmaz eylemlerde bulunmasına yol açacaktı. Sık sık oruçlar tutuyor, bedenini yıkıyor ve uzun müddetler boyunca yalnız başına tefekküre dalıyordu. Ailesi kendisini üç kez evlendirdiyse de bu evliliklerinde eşlerine dokunmadı ve Torah ile evli olduğunu söyledi. Sabetay Kabbala'nın özellikle mesihle ilgili bölümlerinden çok etkilenmişti. O kadar ki bir süre sonra Kabbalistik hesaplamalar sonucunda kendisinin beklenen kurtarıcı olduğuna inanmıştı[5], üstelik yaşanan hummalı ve karamsar ortam da onun bu inançlarını destekler nitelikteydi. 1648'de sinagogda Tanrı'nın ağza alınmayacak olan ismini[6] söyleyerek büyük tepki toplar, ancak İsac Slyvera isimli bir zahit onun mesihliğine inanacaktır. Bu, mesihliğinin açıkça ilânıdır. Ancak tabiî olarak dinî otoritelerin tepkileriyle karşılaşacaktır. Bir süre sonra da İzmir'den ayrılmak zorunda kalacaktır. 1650-51'de İstanbul'da Abraham Yachini adlı bir kişi kendisine beklenen mesih olduğuna dair bir belge verecektir. Bu yıllarda Sevi'nin İslâm mutasavvıflarıyla da ilişkileri olmuştur, özellikle kendisini Müslümanların beklediği mehdi olarak kabul eden Niyazi Mısri isimli bir dervişle aralarında geçen teorik çalışmaların daha sonraları öğrencileri tarafından da oluşturulan kuramlarda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıllarda Osmanlı topraklarında da karışıklıklar vardır, bazı din adamları mehdi ol-

5 Bu yazı bilimsel bir çerçevenin olabildiğince nesnel olarak oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle Kabbalistik bir takım ispat ve iddialara girilmeyecektir. Bugün hâlâ yaşayan Sabetaycı toplulukların inançları beklenen mesihin Sabetay Sevi olduğu yönündedir. Dolayısıyla kişilerin inançlarına saygı gösterme zorunluluğu belirmektedir.

6 (YHVH) harflerinden oluşan bu ismin ağza alınması on emrin içinde yasaklanmıştır. Ancak inanca göre mesih bu ismi açıkça söyleyecek ve Tanrı'nın emriyle yeni kurallar ortaya koyacaktır.

dukları iddiasıyla ortaya çıkmışlardır. Ayrıca Anadolu'nun siyasî coğrafyasında da terör egemendir. Hıristiyan dünyası da benzer bir kurtarıcının beklentisi içindedir. Sevi bu yıllarda sürekli olarak Kabbala'nın içindedir, sık sık vecd halini yaşamakta, dinsel ilhamlara kavuşmaktadır. 1664'de tanıştığı Gazzeli teolog Nathan Benjamen Levi onun yaşamında bir dönüm noktası olacaktır. Kendisine mesih olduğunu haber veren Peygamber Nathan'dır o! Tıpkı Tanah'ta yer alan Kral David'in peygamberi Nathan gibi... Sevi 1665'te İzmir'e döndüğünde artık imanlı bir kitle ile karşı karşıyadır. İnsanlar çıldırmıştır, dünyanın her tarafından Yahudiler akınlar halinde gelmektedir kente, insanlar Sevi'nin evinin çevresine yerleşmişlerdir. Artık mesihî dönem başlamıştır, çılgınlık had safhadadır. Kimse neler olacağını kestirememektedir, hahamların baskı ve yıldırmalarına karşılık insanlar Sevi'ye tapmakta onun sinagoglardaki vaazlerinde taşkınlıklar yapmaktadırlar. "Efendimiz Türkü tahttan indirecek ve dünyayı onsekiz krallığa bölecektir" demektedir inananlar. Her yerde Polonya'dan Amsterdem'a, Almanya'dan Filistin'e kadar bütün cemaatlerde durum aynıdır. Mesih bütün yasakları lağvetmiştir, kadınlara dua yönettirmekte, dinî yemek kurallarını[7] ihlâl etmektedir. Hahambaşılıkların onu öldürmesi için üzerine gönderdikleri kişiler ona inanmaktadırlar. Din otoriteleri belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar çaresizdirler. Yapılabilecek tek şey kalmıştır, saraya haber vermek ve yardım istemek.

30 Aralık 1666'da mesih İstanbul'a hareket etmek üzere yola çıkar. O zamana kadar Yahudilerin genel olarak siyasî otoriteye karşı bağlı olmaları ve hiçbir zaman politik hareket etmemeleri Osmanlı idarecilerini bu olaya karşı kayıtsız bırakmıştır. Ancak her yerden gelen haberler ve ihbarlar önlem almaya iter sarayı. Sevi'nin gemisi durdurularak mesih Çanakkale'de ki Aydos kalesine hapsedilir. Bu, müritlerin adeta çılgınlıklarını had safhaya ulaştırır. Anadolu'daki küçük bir ayaklanmadan sorumlu tutulanların kafalarından kuleler yapıldığı bir

7 Yahudi dininde domuz etinin yenmemesi, et ile sütün bir arada yenmesinin yasaklanması gibi dinî kuralları belirleyen sisteme koşer denmektedir.

ülkede sarayın bu olaya neredeyse hiçbir tepki göstermemiş olması Zohar'da yazılanların gerçekleşmesi olarak yorumlanmıştır. İnananlar şimdi de buraya akın etmektedirler.

Sevi'ye kendisinin mesih olduğunu inandırmaya gelen Nehemya Kohen adlı bir hahamla aralarında saatlerce süren tartışmalar geçer. Bu haham Sevi'ye fikirlerini kabul ettiremeyeceğini anlayınca kendisini yalan ifadelerle ihbar eder ve Müslüman olur. Divana çıkarılan mesih Müslüman olmaya zorlanır.[8] Mesih'in din değiştirdiği haberi hızla tüm cemaatler arasında yayılır. Umutsuzluk ve hayal kırıklığı bir anda her yerde egemen olacaktır. İntihar edenler olduğu gibi küçük bir kitle de din değiştirerek mesihle aynı yolu takip eder. Hattâ daha sonra Gizli Sabetaycılar olarak adlandırılacak bir grup da din değiştirmeden mesihe inanacaktır. Sabetay Sevi'ye ve onunla beraber din değiştirenlere sarayda görev verilir ve maaş bağlanır. Sevi yeni dinine göre hareket ediyor görünmekle beraber yine de müritleriyle beraber Yahudi dinî geleneklerine göre toplantılar yapmaktadır. Bu duruma bir süre göz yumulmuşsa da daha sonra artık kabul edilemezliği ortaya çıkmıştır. Emirle bir tek Yahudi'nin yaşamadığı Arnavutluk'un Ülgün kentine sürgüne gönderilir. İsteği üzerine Selânik şehri kutsiyete kavuşur ve inananlar (maminim) buraya yerleşirler. İki yüz ailelik ilk Sabetaycı toplum işte burada kurulur. Sevi dinî tefekküre ve teorik çalışmalarına Arnavutluk'ta da devam etmektedir. Bu sıralarda Sabetaycılığın ana kaynağı olan kitaplar yazılacaktır. Nathan Levi ise din değiştirmeden mesihi takip eder. Daha sonra bir kısım din değiştiren Sabetaycıların tekrar Yahudi dinine döndükleri bilinmektedir. Yine inanca göre mesih ellinci doğum gününde tekrar gelmek üzere kaybolur.

8 İnanca göre mesih divanda "... bu can bu bedende kaldıkça La ilahe İlallah" demek suretiyle din değiştirir. Divandan çıkınca kaftanının önünü açar ve içeriden bir kuş göğe doğru yükselir ve "işte can bedenden çıktı, Şema Yisrael Adonai Eloheynu Adonay Ehad" der. Yahudiliğe bağlılığını belirtmiştir böylelikle...

3

Sevi'nin kayboluşu sonrasında Selânik'e yerleşen dinî cemaat, çeşitli olaylar sonucunda farklı dinî pratikleri benimseyen üç ana gruba ayrılacaktır. Sevi'nin kayınbiraderi olan Yakov Querido'yu onun halifesi kabul eden Yakubiler,[9] daha sonraları ortaya çıkan ve mesihî ruha sahip olduğunu iddia eden Baruhya Ruso'nun (Osman Baba) hilafetine inanan Karakaşlar[10] ve sadece Sevi'ye inanan Kapancılar'dır.[11] Sabetaycılar ondokuzuncu yüzyıla kadar oldukça depolitik olarak varlıklarını sürdürdüler. Ancak bu yıllarda Osmanlı toplum yapısındaki değişiklikler kendilerini oldukça aktif kılmıştır. Özellikle imparatorluğun geleceğinin tayini konusunda ortaya çıkan İttihat Terakki ve mason localarında siyasî roller üslendiler. Nitekim bu dönemdeki çok önemli siyasî aktörlerin Sabetaycı kökenli aydınlar olmaları bu iddianın bir ispatı niteliğindedir. Atatürk'ün kendisinin de sadece cemaat üyelerine açık olan bir Sabetaycı eğitim kurumunda okuması, sabeteycı ailelerle dostluk ilişkilerinin varlığı da ayrı bir ilgi odağıdır.

9 Yakubiler, aralarından daha sonra Ahmet Emin Yalman, Şefik Hüsnü gibi kişilerin çıktığı bir topluluktur. Selânik'te Yılan Mermeri semtinde yaşamışlar ve Melamilik gibi islami toplulukları etkin olarak desteklemişlerdir. Bugün hemen hemen tümüyle asimile olmuşlarsa da küçük bir topluluk hâlâ varlığını devam ettirmektedir.

10 Karakaşlar, belki de en etkili olmuş Sabetaycı gruptur. Bugün en faal şekilde dinî pratiklerini sürdürmektedirler. Aralarında Maliye Eski Bakanı Cavid Bey, Faik Nüzhet Bey, Abdi İpekçi gibi tanınmış isimler bulunan cemaat, özellikle onsekizinci yüzyılda önemli Avrupa kentlerinde misyonerlik çabalarında bulunmuş, Polonyalı Frankistler ile ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. Bugün özellikle İtalya'nın Lugano kentinde etkin bir topluluk halindedirler. Burada bulunan müzelerinde yüzlerce yıllık kaynaklar özenle korunmaktadır.

11 Kapancılar, genellikle ticarî hayatta önemli roller üstlenmişlerdir. Bezmen ve Atabekler gibi tanınmış aileler bu gruptandır. Atatürk Türkiye'sine çok önemli katkıları olmuştur. Özellikle Terakki mektebinin kuruluşuyla beraber modern eğitimin öncülüğünü üslenmişlerdir.

Balkan Savaşı sonrasında Rumeli topraklarının elden çıkması ve 1924 mübadelesi ile birlikte Sabetaycı organizasyon eski canlılığını yitirmiştir. Fakat belki de en önemlisi 1917 Selânik yangınında çok önemli dokümanların bulunduğu kütüphanelerinin yanmasıdır. Bu sıralarda cemaatin dinî yapısına muhalefet eden gençlerin ortak çabaları sonucunda da özellikle Kapancı ve Yakubî topluluklarında kopmalar yaşanmıştır. Atatürk'ün tamamıyla kişinin kendi kabulüne dayanan milliyetçilik düşüncesinde yer bulmaya çalışan Sabetaycılar kimliklerini gizli mekânlarındaki özel dinî toplantılar ile sürdürmeye çalışmışlardır. Bugün Türkiye'de kaba bir tahminle yüzbin Sabetaycı kökenli kişi bulunmaktadır. Genel olarak etnik unsurlara karşı olan baskılar ve radikal islâmcı etkenler Sabetaycılar'ın daha da içe kapanmalarına yol açmıştır.

4

Bu makalenin yazarı 1993 senesinde sadece İsrail'de eğitim gördüğü için Türkiye'nin en büyük beyaz eşya üreticisi olan firmaya yaptığı başvurusundan olumsuz yanıt aldı. Günlerce süren görüşmelerdeki tek konu kendisinin İsrail'de geçirdiği eğitim ve bu ülkeyle olan ilişkileriydi. Nitekim neticede firmanın o tarihteki genel muhasebe müdürü olan sayın Bay'ın, "Sizin Yahudi olduğunuza inanıyorum, bu yüzden burada çalışmanıza prensip olarak karşıyım" sözleriyle onur kırıcı bir muammeleyle karşı karşıya kaldı. Belki de sırf bu yüzden bu yazıyı kaleme almak fikri doğdu. Çünkü Türkiye'de yaşayan pek çok insan kim ne şekilde reddederse etsin sadece dinsel nedenlerle manevî olarak itiliyorlar ve dışlanıyorlar. Toplumun içindeki küçük bir azınlık bunun dışında kalıyor.

Türkiye'de etnik olmak genellikle farklı bir dine sahip olmakla yorumlanır. Bunun da tek kanıtı hiçbir demokratik ülkede örneği olmayan şekliyle nüfus kâğıtlarında din hanesinin bulunmasıdır. Bu nedenle genellikle etnik unsurlar (dinî olanlar) Türkiye topraklarında bir misafirmişçesine algılanırlar. Bu insanlar sanki bir başka ülkenin vatandaşı olarak kabul edilirler. Bürokraside görev almaları imkânsızdır, bir takım bahaneler ile başvuruları reddedilir. 12 Eylül sonrasında bu dinî etniklik kav-

ramına Aleviler, Yezidiler gibi din hanelerinde açıkça inançları belirtilmeyen topluluklar da eklenmiştir. Uzun yıllar devam eden fişleme sistemi ile insanlar sebepsiz yere suçlanmışlar ve cezalandırılmışlardır. Türk-İslâm Sentezi komedisi içinde devlet kadroları MHP-MSP militanları ile doldurulmuş, bir garip tiyatro oynanagelmiştir. Zaten dikkat edilirse bu yıllarda etnik sebeplerle yurt dışına çıkışlar çoğalmıştır. Sabetaycılar inançları gereği İslâmiyeti bir örtü olarak kullanmışlardır. Benzet-benzeme ilkesine sadık kalarak sürekli bir biçimde gizli kalmışlardır. Osmanlı yönetiminden beri de hep tanınmakla beraber hiç bir zaman varlıkları üzerine gidilmemiştir. Hattâ Osmanlılar kendilerine, bugünkü fundamentalistlerin aksine dönme değil "avdeti" demişlerdir. Osmanlı toplum yapısında beliren milliyetçi etkiler sonucunda etnik unsurlarda başgösteren kimlik arayışları Sabetaycılar'da da etkili olmuştur. Cemaatin ilk oluşum yıllarının aksine İbranice'nin giderek unutulması derin Kabbalistik incelemelerin yapılmasını zorlaştırdığından giderek dinsel etkiler yok olmaya başlamıştır. Her ne kadar Sefarad Yahudileri'nin kullandıkları Ladino ve Fransızca muhafaza edilmişse de zamanla Türkçe baskın hale gelmiştir. Nitekim son dönem Sabetaycı ilahiler Türkçe olarak yazılmıştır.

Cumhuriyet ile beraber başlayan yeni dönemde belki de en önemli olay 1924'de yaşanan Karakaş Rüştü Olayı'dır. Cemmati ile parasal sorunları olan Rüştü Bey, dönemin günlük gazetelerine cemaatin sırlarını ifşa eder, Millet Meclisi'ne ve Atatürk'e bir dilekçe ile başvurur. Günlerce basını meşgul eden bu mesele sonrasında konu kapanır. Ancak dönem idaresinin olası baskılarından korkan aileler ellerinde bulunan değerli el yazmalarının önemli bir kısmını ortadan kaldırırlar. Zaten asimile olma konusunda oldukça tartışmalar bulunan cemaat içinde bu olay adeta sonun başlangıcı olur. Geçmişte bir iki istisna dışında genel olarak Sabetaycılar cemaat dışı evlilikler yapmamaktaydılar,[12] bu nedenle de sürekli olarak eleştiri konusu oldular.

12 Bugün hâlâ Sabetaycı ailelerin ellerinde bulunan el yazması soy ağaçlarında bu iddiayı destekleyecek ifadeler vardır. Nitekim dış ev-

Sabetaycılar'a karşı yöneltilen baskılar genel olarak Cumhuriyet ile beraber olmuştur. Gariptir ki Osmanlı Devleti'nin dinsel kurallarının en katı uygulandığı dönemlerinde bile cemaat üyelerine karşı resmî bir tavır sergilenmemiştir. Nitekim cemaatçi yapının üç asra yaklaşan bir sürede korunmasının altında belki de bu neden yatmaktadır. Yine ilginçtir, Sabetaycılar'a karşı en yoğun baskılar kendilerinin de kuruluşunda önemli roller üslendikleri Cumhuriyet Türkiyesi'nde olmuştur. Nitekim bunun en somut örneği 1946'da yaşanan Varlık Vergisi olayında görülmektedir. Kendini tamamıyla Türk addeden Sabetaycı aileler "D" sınıfı altında belirlenmişler, Bezmenler, Atabekler, Dilberler gibi bilinen aileler korkunç parasal miktarlar ödemek durumunda bırakılmışlardır. Bu tarihten sonra da giderek yükselen radikal islâmcı akımlar için Sabetaycılar boy hedefi haline getirilmişlerdir.

Radikal islâmcılar genel olarak Türkiye'nin bir imparatorluktan devlet haline dönüşmesinin sonucu olarak üç etkeni görmektedirler. Bunlar mason, dönme ve Yahudiler'dir. Bu kesimin siyasî mirasını üstlenen partilerde de genellikle hep bu konudaki sloganlar kullanılagelmiştir. Nitekim 1980 öncesindeki aşırı sağcı parti liderlerinin demeçlerinde de hep bu iddialar yeralmıştır. Sabetaycılar'ın tarihsel konumlarına ilişkin yazılan kitapların çoğu da yine aynı menşeili yazarlara aittir. Bunu örneklemek gerekirse son yıllarda oldukça popüler olan Prof. Küçük'ün[13] "Dönmeler ve Dönmelik Tarihi" adlı çalışmasındaki şu ifadeler gösterilebilir: "...Türk milletinin inanç, örf, adet ve ahlâki değerlerini zayıflatma yolunda bir tavır sergilemeleri, Jön-Türkler hareketinde İttahat ve Terakki içinde 31 Mart vakasında ve Sultan Abdülhamid'in 'Hal'inde önemli roller üslenmeleri bu kimselerin kimliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlayan amillerdendir. 1. Dünya Harbi'nin ve gelişmelerin

lilik yapan biri aileden ve grubundan tard edilmekteydi. Yahudilik genel olarak ırkî bir bağa dayandığından Sabetaycılar'da da bu sistem aynen korunmuştur. Asimilasyon genel olarak yirminci yüzyılın ortalarında belirginleşmiştir.

13 Prof. Dr. Abdurrahman Küçük Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesidir.

Türkler'in aleyhine neticelenmesinden sonra bazı insanların Türkler'e pamuk ipliğiyle bağlı bulunduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. O güne kadar, Türkler, kendilerinden uzaklaştırmamak üzere azami gayret gösterdikleri dönmeleri yakinen tanıma fırsat bulmuş ve bu vesileyle onları imtihandan geçirmiştir"[14] Yine aynı kitapta belirtildiği üzere Nejdet Sancar'ın *Türklük Sevgisi* adlı eserindeki şu ifadeler de önemlidir: "...Türkiye'de maneviyatın yıkılmasına, bölücü ve yıkıcı akımların yayılmasına; dini ve milli akımların kösteklenmesine çalışanların, en şiddetli azınlık ırkçılığı yapanların başında dönmeler gelmektedir"[15]

Bu ifadeleri kapsayan örnekler Yesevizade'nin kitaplarında veya bu kesimin tanınan yazarlarının eserlerinde sıkça görülmektedir. Giderek asimile olmada, kimlik kayıplarında bu düşüncelerin etkileri reddedilebilir mi? Güneş balçıkla sıvanamaz! Bugünün Türkiye'sinde genel olarak etnik olana karşı bir tavır vardır. Bunun en belirgin örneği nüfus kâğıtlarındaki din hanesiyle güvenlik soruşturmalarının varlığıdır. Ve acı olan gün geçtikçe devletin her kademesinde odaklaşan ve siyasî bir güç haline gelen fundamentalistlerin bu politikayı bir devlet terörü haline getirmeleridir. Hiç kimse Türkiye'nin Avrupalı sayılmamasından gocunmamalıdır. Maalesef Türkiye bugün dinsel hoşgörü açısından Osmanlı Devleti'nin çok ama çok daha gerisindedir. İnsanları hapislere de atsanız, düşünenleri yargılasanız da bu gerçeği değiştiremezsiniz. Sabetaycılar Türkiye'nin ve Türkiye kültürünün vazgeçilemez, olmazsa olmaz bir unsurudurlar, ve ne yazık ki başarılar kazanan Sabetaycı kökenli insanlar bu kökenlerini reddetseler bile her zaman bundan dolayı yargılanmaktadırlar.[16] Çağdaş olmak öncelikle çağdaş düşünmekle olur. İnançların yargılandığı, kişilerin dinlerini açıklamaya zorlandığı bir toplumun kimler tarafından nasıl çağ-

14 Küçük, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, Rehber Yayıncılık, Mayıs 1992, s. 460.

15 b.ö.k s. 486, dip. 43.

16 Buna örnek olarak birkaç yıl önce Hürriyet Gazetesi yazarlarından Hadi Uluengin'in, milletvekili Coşkun Kırca ile ilgili bir makalesinde onun Sabetaycı kökeninden küçümseyerek sözetmesi gösterilebilir.

daş kabul edilebileceği düşünülebilir. Farklı olmak, farklı bir ana dile sahip olmak bölücülük olarak ifade edildikçe, insanlar hukuk dışı yargılara maruz kaldıkça acaba etnik kültürün bir zenginlik olması nasıl benimsenebilecektir?

Bir Provokasyon mu Tezgâhlanıyor?*

Adını Ilgaz Zorlu olarak veren bir şahıs geçtiğimiz yıl Ekim-Kasım aylarında İsrail'e yarı resmi bir ziyarette bulunuyor. Kendisinin İstanbul'da yaşayan bir dönme olduğunu, muhasebecilikle uğraştığını ve 27 yaşını doldurduğunu belirterek, Türkiye'deki Dönmelere Müslüman çevrelerin çeşitli baskılardan bunalarak topluca İsrail'e göç etmek istediklerini söylüyor ve ekliyor: "Bizleri korumak için İsrail vatandaşlığına almak zorundasınız. Aksi takdirde bizler bunu uluslararası bir insan hakları ihlali olayı haline getireceğiz. "

Ilgaz Zorlu adlı ve Dönme olduğunu öne süren TC vatandaşı şahsın İsrail vatandaşı Dr. Gad Nassi aracılığıyla İsrailli yetkililere aktardığı açıklamalar Türkiye'de yaşayan Yahudiler ve Dönmeler arasında da şaşkınlık yaratan bazı bilgiler aktarıyor. Zorlu, beyanlarına göre, Dönmeler resmi kayıtlarda "Müslüman" kabul edilmelerine rağmen gerçekte;

1) Yahudi dininin öngördüğü temel "Farzlara" örneğin Şebat'a -Cumartesi günleri çalışma yasağı- evlilik ve doğum/ ölüm geleneklerine ve yemek yasaklarına uymaktadırlar.

* *Yeni Yüzyıl Gazetesi editörünün notu:* "Bir provokasyon senaryosu mu yazılıyor? Aytunç Altındal yer yer haber niteliğindeki bazı gelişmeleri değerlendirdiği bu yazısında; insan hakları sorunu çerçevesinde, Türkiye'deki bazı 'dönmeler'den hareketle yola çıkan yapay bir 'Yahudi sorunu' hazırlandığını iddia ediyor. Altındal'ın bu yazısı yeni tartışmalar başlatmaya aday." 5.2.1997.

2) Yahudi dininin esaslarını öğrenmek için Ilgaz Zorlu İstanbul civarındaki gizli bir kabbalist kolejde İbrani "Batınizmini" öğrenmiş ve bu okuldan mezun olmuştur.

3) Sayıları günümüz Türkiyesi'nde 60.000 (Altmışbin) olan Dönmelerin arasından yetişmiş olan İzak Ben-Zwi'nin İsrail'de bir dönem Devlet Başkanı olduğunu dolayısıyla Dönmelerin İsrail vatandaşlığını alma hakkına sahip olduklarını öne sürüyor.

Ilgaz Zorlu'nun iddiaları Aralık 96'da İsrail basınında yer alıyor. İsrail'in uluslararası üne sahip ciddi yayın organı Jerusalem Post, muhabiri Aubrey Ross'un Zorlu'yla yaptığı röportajı yayınlıyor. Bir hafta sonra 27 Aralık 1996'da bu kez, Benjamin Netanyahu'yu iktidara taşıyan Amerikalı ortadoks Yahudilerin çok etkili haftalık yayın organı Jewish Press, aynı röportajı yayınlayarak konuyu Amerikalı Yahudilerin dikkatine sunuyor. Zorlu'nun iddiaları bir "Sorun" haline getirilmek isteniyor. Ilgaz Zorlu'nun iddiaları İstanbul'daki Yahudiler arasında da şaşkınlık ve endişe yaratıyor. Sefarad Yahudileri Federasyonu'nun kurucusu Dr. Yılmaz Benardete, Jewish Press'e bir mektup gönderiyor ve Zorlu'nun iddialarının mesnetsiz olduğunu, Zorlu'nun "Çifte Standart" uyguladığını ve samimi olmadığını belirtiyor. Bu mektup Jewish Press'in 24 Ocak 1997 tarihli sayısında yayımlanıyor. (s. 77)

İddialar Çoğalıyor

Bu yılın 10-17 Ocak tarihleri arasında Devlet Bakanı Sayın Fehim Adak ve yardımcıları ABD'ye üst düzeyde bir ziyaret yapıyorlar. Bu ziyaret sırasında merkezi Washington'da bulunan Doğu Batı Enstitüsü'nün üst düzey yöneticilerinden Yahudi asıllı Türkiye uzmanı Alan Makovsky, Sayın Adak ile görüşüyor. Bu görüşmenin bir bölümü Türk basınında yayınlanıyor. Ayrıca İsrail'in ABD'deki en önemli "Tanıtım" örgütü "İsrael-American Public Relation Commitee"nin önde gelen yöneticilerinden Yahudi asıllı Keith Weisman da Adak'la görüşüyor. Sayın Adak iki uzmana Refah Partisi'nin dış politikada sertlik yanlısı olmadığını "Barışçı" olduğunu anlatıyor... Sayın Fehim Adak'la görüşmelerinden önce ve sonra bu iki uzman Washington'da benimle de görüştüler (13-14 Ocak). Alan Ma-

kowsky başka bir konuda dikkatimi çekerek şunları söyledi: "Adana'da bulunduğum sırada oradaki Yahudi ailelerine 'Son Mesaj' başlıklı tehdit mektupları gönderildi. Refah Partisi'ne yakın olduklarını tahmin ettiğimiz bazı çevreler Yahudilerden bu son mesajı kabul etmelerini aksi takdirde sonlarının iyi olmayacağını yazmışlardı." Diğer uzman Weisman da öncelikle Türkiye'deki Yahudilerin can ve mal güvenliklerinin garanti altında olması gerektiğini nazik bir dille aktardı. Ilgaz Zorlu'nun iddialarına bir de Yahudiler'e "Baskı ve Tehdit" iddiası eklenmiş oldu.

İddialar Gerçek mi?

Son Mesaj iddiası gerçeklik taşıyor. Kimler tarafından gönderildikleri bilinmeyen bu mektuplar, sanıyorum, ABD'nin Adana'daki Konsolosu ve Çiller'in yakın dostu Elizabeth Sheldon'a da iletilmiş durumda. Ama Ilgaz Zorlu'nun iddiaları acaba gerçek mi? İlkin şu bilgileri aktarayım:

Türkiye'de Zorlu'nun iddia ettiği gibi 60.000 dönme yok. Dönme sayısının en fazla 4400 olduğu tahmin ediliyor. Bunların dışında Selânik'te, Kahire'de, Gazze'de ve Kudüs'te yaşayan Sabetaycıların varlığı biliniyor. Ama bunların toplam sayısı da 23.000'i geçmiyor. 60 bin sayısı nereden çıkmış ve neden bunların tamamı Türkiye'de imiş gibi gösteriliyor belli değil. İkincisi, Ilgaz Zorlu'nun İsrail'deki Morit örgütüne bağlı olduğu ve Herzliya bölgesindeki bir evde misafir edildiği söyleniyor. Ancak Türkiye'deki Dönmeler bu addaki bir şahsı tanımadıklarını ve Morit örgütünü de hiç duymadıklarını açıklıyorlar. Ilgaz Zorlu adının "Sıkma ad" yani takma bir ad olabileceğini belirtiyorlar. Zorlu'yu reddeden ve kendisini doktor olarak tanıtan Yılmaz Benardete ise gerçek bir şahıs; gerek Türkiye'de gerekse İsrail'de tanınmış bir işadamı. Tekstilci. İstanbul Yeşildirek'te işyeri, Adalar'da evi var. St. Michel'den mezun. Türkiye'yi yurt dışında savunagelmiş ve Turgut Özal'a yakınlığı ile tanınmış Musevi bir Türk. Doktorluğu ise "Fahri" Meksika'dan almış!

Üçüncüsü, Sabetaycılar'ın (Dönmelerin) kendi aralarında üçe bölünmüş oldukları biliniyor. Bu hiziplerin en büyüğü ka-

pancılar'dır. Bunlar sahte Yahudi Mesihi Sabetay Zwi'nin (Şabbetay Sevi ya da Sabbetay Sevi) gerçek taraftarları olduklarını öne sürerler. 1666'dan bu yana İstanbul, Selanik ve İzmir üçgeninde yaşarlar. İkinci Dönme cemaati Karakaşlar'dır. Bunlar tüm Sabetaycılar arasında Yahudi gizli ilimlerine en düşkün, büyüye, sihire ve numerolojiye en meraklı cemaat olarak bilinirler. Siyaset itibariyle sosyal demokrat eğilimlidirler ve İstanbul'da bir yayınevleri vardır. Zorlu İsrail'de yaptığı açıklamalarda Karakaşlar'a ait gizli bir Kabbala okulunda eğitim gördüğünü söylemiştir. Fakat Karakaşlar'ın İstanbul'da böyle gizli bir okulları yoktur. Kabbalist öğretiye düşkün oldukları bilinir ama onların anladıkları Kabbala, soydan Yahudiler'in Kabbalası'ndan çok farklıdır. Öte yandan Kabbala zaten gizlidir. Bu gizlilik soydan Yahudiler içinde geçerlidir. Zaten gizli olan bu öğretinin bir de heretik (sapkın) kabul edilen Karakaşlar tarafından kurulmuş gizli bir okulu nasıl oluyor, bunu anlamak mümkün değildir. T.C'nin Milli Eğitimi'nden gizli, dolayısıyla yasadışı böyle bir okulun varlığını bir an için kabul etsek, bunun sadece gerçek ve soydan Yahudiler'e açık bir okul olduğunu söylememiz gerekir. Yahudiler tarafından "Dönek ve sahte" Yahudi kabul edilen Sabetaycılar'ın gerçekten gizli bir Yahudi öğretisine insiye edilmiş -üye olmuş- olduklarını düşünmek zordur. Olsa olsa muharref Kabbala dersleri veren bir okul olabilir ki, bunun da soydan Yahudi eğitimiyle uzak yakın bir ilgisi yoktur. Karakaşlar, kurucuları Baruch Russio'nun Sabetay Zvi'nin "Yeniden Doğmuş" (reinkarne) sureti olduğuna inanırlar. Sırf bu temel inançları bile Karakaşlar'ın ne denli Yahudilik'ten uzak olduklarını göstermeye yeterlidir, sanıyorum.

Sabetaycılar'ın üçüncü cemaati Yakubiler'dir. Bunlar da Sabetay'ın enişteşi Jakov Qerido'nun taraftarlarıdırlar. Sabetaycılar arasındaki muhafazakâr kanatta yer alırlar. Yahudilik dininin -Kabbala değil- bazı yasaklarına gerçek Yahudiler'den bile daha fazla uydukları ama esasta Yahudilik'le ters düştükleri bilinir. Türkiye'deki İslâmiyeti en iyi bilen Dönmeler bunlardır.

Anlaşıldığı kadarıyla söz konusu şahıs bu üç cemaatten Karakaş grubuna mensup ya da yakın birisidir. Kendisi TC vatandaşıdır ve bu ülkenin pasaportu ve kimliği ile seyahat etmektedir. İddialarını öncelikle İsrail'deki değil, Türkiye'deki

yetkililere anlatması gerekirdi. Bunu yapmamış ve Türkiye'yi İsrail'e ve Amerika'ya şikayet etmiştir. Ama ilginç olan bu şikayetin tarzı değil zamanlamasıdır. Şöyle ki, bu şikâyet, Türkiye'de sayın Necmettin Erbakan'ın, İsrail'de de Sayın Benjamin Netanyahu'nun iktidar olmalarından hemen sonra gündeme getirilmiştir. Bilindiği üzere Türkiye ve İsrail arasında 650 milyon dolarlık bir askeri anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya Arap ülkelerinden tepkiler alınmıştır. Türkiye ve İsrail arasında yeni bir anlaşma daha imzalanacaktır. Bu gelişmelerden hoşnut olmayan belli başlı dört mihrak vardır. Bunların başında Yunanistan gelmektedir. Ondan sonra Suriye ve PKK vardır. Son olarak da Rusya bu gelişmelerden hoşnut değildir.

Türkiye'nin insan hakları konusunda uluslararası arenada nasıl hırpalanmakta olduğu bilinmektedir. Türkiye aleyhinde Avrupa Parlamentosu'nda "Hıristiyanlara baskı" yapıldığı şeklinde bir iddia zaten vardır ve gününü beklemektedir. Şimdi buna ek olarak bir de Yahudilere ve Dönmelere Müslümanlar tarafından "Ölüm" tehditleri yapılıyor şeklindeki bir iddia mı eklenmek istenmektedir. Türkiye'deki Dönmeler'in ve Yahudiler'in çeşitli beyanlarına göre halen Türkiye'de kendilerine yönelik hiç bir ciddi tehdit yoktur. Buna rağmen Türkiye'deki tüm Yahudileri ve Dönmeleri töhmet altında bırakan ve huzurlarını kaçırtan bu senaryo niçin ve kimler tarafından tezgahlanıyor? Amaç Refah Partisi'ni ve tüm Müslümanları "Yahudi düşmanı" (anti-semit) olarak göstermek mi? Bunları ve diğer soruları sormak ve soruşturmak zorunludur, kanısındayım. Başımızda zaten "Uyuşturucu Maddeler Sorunu" var, buna bir de "Yahudi Sorunu" eklenmesin...

Aytunç Altındal, Yazar

Sabetaycılık ve Kendim Hakkında Birkaç Nokta*

Sabetaycılık belki de Osmanlı tarihinin en az ele alınmış (birkaç kaynak hariç tutulursa hemen hemen hiç ele alınmamış) konularından biridir. Sabetaycılık, Sabetay Sevi'nin başlattığı bir dini harekete dayanmaktadır. 17.yy'da tamamen Kabbalistik bir takım iddialarla beklenen mesih olduğunu iddia eden Sevi kendisine bağlı olan bir grubu Yahudi dini pratiklerinden ayırmıştır. Bu topluluk 1924 yılına kadar Selanik'te yaşamış ve bu

* Sayın Ilgaz Zorlu, 5 Şubat günü sayfamızda yayımlanan Aytunç Altındal'ın "Bir Provokasyon mu Tezgahlanıyor" başlıklı yazısının "kahramanı" olarak, yazıdaki kimi noktalar üzerine bir yanıt yolladı. Cevap hakkına saygımızdan yazısını biraz kısaltarak veriyoruz. Öte yandan yazıda adı geçen üstelik soyadını "Benardete" olarak yanlış yazdığımız, (doğrusu Ben Adrete- Ben (bin) Adrete) Sayın Dr. Yılmaz Ben Adrete, telefon ederek Yeşildirek'te tekstilciliği yıllar önce emekli olarak bıraktığını şimdi araştırmacı ve ABD 'de etkin bir Türkiye lobicisi olduğunu bildirdi. Jewish Press'te çıkan makalesini gönderme nezaketini gösterdi. Sayın Zorlu'nun yanıtını yayımlarken şunu belirtmeliyiz. Sayın Altındal'ın yazısını yer yer haber niteliği de taşıması nedeniyle yayımlamıştık. Bir provokasyon olduysa bununla uğraşmak devletin ilgili kuruluşlarına düşüyor. Sayfamız disiplini gereği bu tür konuları global bakışla ele alan ve bir düşünme ortaya koyan yazılara açık. Ancak , gündem de göz önüne alınırsa, Sabetaycılık ve Yahudilik -İsrail Kültürü'nde Sabetaycıların yeri- Türkiye Tarihi'nde Sabetaycıların yeri gibi anlamlı tartışma alanları için, konunun spesiyalistlerini üzmek pahasına da olsa söylemeliyiz ki, sayfamızın yüzölçümü yetersiz. (A.H) ***Yeni Yüzyıl***, 10.02.1997.

tarihten sonra da Türkiye topraklarına gelmiştir. Sabetaycılar genel olarak 1950'lerden sonra dini pratiklerini unutmaya başlamışlar ve sadece Selanikli olduklarını bilen bir zümre ortaya çıkmıştır. Fakat bu cemaate köken itibariyle dayanan bazı kişiler modern Türkiye'de oldukça önemli mevkiilere kadar ulaşınca konu zaman zaman gündeme getirilmeye çalışılmıştır. Sabetaycılık konusunda Prof. Abdurrahman Küçük ve bazı diğer bilimadamı-yazarların birkaç sayılı eseri dışında da hemen hemen ifade ettiğim gibi hiç kaynak yoktur.

Yeni Yüzyıl'ın 5 Şubat 1997 tarihli sayısında "Bir Provokasyon mu Tezgahlanıyor?" isimli yazıyı okuyunca şahsımla ilgili yazılan küçük düşürücü ve gerçekdışı ifadelerden büyük üzüntü duydum. Kültürümüzdeki sükut ikrardan gelir deyişini düşünüp bu yazıda yanlış olduğuna inandığım birkaç hususa değinmek istiyorum.

Söz konusu yazının ilk bölümünde verilen şahsımla ilgili bilgilerin yanlışlığının yazarın konuyu derinlemesine tanımayışından kaynaklandığını düşünüyorum. Önce ben sahte isimli bir kişi değilim ve makalelerim de RP'nin iktidara gelmesinden çok daha evvel Türkiye'nin önde gelen tarih dergileri tarafından yayımlanmıştır. Bugüne kadar da hiçbir şekilde bilimsellikleri konusunda bir eleştiriye hedef olmadım. Türkiye'de Sabetaycılar'ın olup olmadığına gelince, bu noktada kısaca belirtmekte fayda görmekteyim, Sabetaycılar'ın etnik kimlikleri konusunda yazdığım bir makale Mart 1995'te Birikim'in "Etnik Kimlik Özel Sayısı"nda yayımlanmıştı.

Bunu özellikle konuyu tanımadığım iddialarına karşı ifade etmek zorundayım. Ayrıca yine yazıda iddia edildiği gibi Türkiye'yi de kimseye, hiçbir zaman şikayet etmedim. Fakat burada yine de belirtilmesi gereken bir husus var, Sabetaycılar'ın çok önem arzeden dini kaynakları İsrail'de Ben Zwi Enstitüsü'nde (Kudüs'te) muhafaza edilmektedir. Ve iki kez (biri bir sene olmak kaydı ile) İsrail'e gezilerde bulundum. Bu kaynakları yerinde inceledim, araştırdım ve konunun uzmanları ile de kişisel yakınlıklar kurdum. Çünkü Sabetaycılık halen pekçok kişinin iddia ettiğinin aksine Yahudi kültürünün bir parçasıdır. Son gezim sırasında konuyla ilgilenen bazı gazeteciler (burada yine belirteyim daha önce de gerek Türk ve gerekse dış basında ko-

nuyla alakalı kişiler benimle görüşmüşlerdir) ile de Sabetaycılar'ın sorunları hakkında görüşmeler yaptım. Fakat ne yazık ki yazıda geçtiği belirtilen ifadeler tamamen benim bilgim dışında kaleme alınmıştır. Fakat söz konusu yayınları tanımadığım için bunları okuyup, tekzip etme firsatım olmadı. Bir noktayı belirtmeden geçemeyeceğim: Sabetaycılar özellikle Türkiye'ye geldikten sonra asimile olmak için çaba sarfettiler. Aslını sormayan milliyetçilik ilkesine de sıkı sıkıya bağlı kaldılar. Fakat özellikle Varlık Vergisi sırasında ayrı bir gup olarak mütalaa edildiler ve fazla vergi ödediler. Ayrıca her zaman radikal kesimlerden de Yahudiler'le işbirliğinde olduklarına dair iddialara maruz kaldılar. Her zaman sadakatleri konusu tartışıldı. Ve her zaman da Türkiye toplumunda Yahudi damgası yediler. Konuyu fazlaca uzatmamak için ben bu konudaki yayınların bir listesini vermeyeceğim, ama araştıranlar bunu kuşkusuz ki bulacaklardır.

Ben her zaman ve her firsatta Sabetaycılar'ın İsrail kültürünün bir parçası olduğu iddialarımı yineledim, fakat hiçbir zaman bu cemaatin topluca İsrail'e gitmek istediği iddiasında bulunmadım. Nitekim açıklıkla da belirtmek isterim ki Sabetaycılar hiçbir Yahudi cemaati tarafından da Yahudi kabul edilmemektedirler. Yazıda ayrıca adı geçen Morit isimli örgüt de Türkiye'den İsrail'e göç eden birkaç gönüllünün kurduğu bir kültür örgütüdür ve Sabetaycılıkla da hiçbir ilgisi yoktur. Ancak örgütün başkanı olan kişi İslâm ve Yahudi mistisizmi konusunda makaleleri yayımlanmış değerli bir bilimadamıdır. Karakaşlar'ın din okullarına gelince; yazıda dinsel inançlara karşı yazılan üzücü ifadeleri cevaplamak bence bunları ciddiye almak olacaktır. Sadece bu dinsel Kabbalistik öğretinin oldukça önemli bir konu olarak teolojide önemle ele alınmaya çalışıldığını söylemekle yetineceğim.

Yazının sonunda üzülerek belirtmek isterim ki bana en acı gelen Türkiye'de yayımlanmış yirmiden fazla makalemden habersiz ve benden sahte isimli bir şahıs olarak söz eden Sayın Altındal'ın belli ki pek tanımadığı bir dini yapıyı, cemaati ve şahsımı küçük düşürücü ifadelerle karalamasıdır. Umarım bu konu bir tartışma ortamı yaratır ve Sabetaycılık kültürel bir olgu olarak Türk bilim yaşamında hakettiği yeri alır....

Bir Provokatörün Yayımlanmayan Cevabı

Herşey sabahın erken saatlerinde değerli dost araştırmacı yazar Rifat Bali'nin telefonuyla başladı. Onun telâş ve aceleyle anlattıklarından ilk anda anladığım sadece çalışmalarım ve kişiliğim hakkında felâket olarak telakki edilebilecek bir yazının Yeni Yüzıl'da yayımlandığıydı. İlk etapta açıkçası bu benim için çok önemli bir anlam ifade etmemişti, zira Sabetaycılık konusunda 1992 yılından beri yayımlanan çalışmalarım her zaman ve her yerde daima kişilerin olumsuz tepkilerine yol açmış ve hemen hemen herkes aynı torna tezgahından çıkan ifadelerle bu çalışmaları engellemeye gayret etmişti. Üstelik ilgili gazetenin sahibi olan aile de Sabetaycı kökenli bir aileydi ve daha kısa bir süre evvel bu gazetede yayımlanması için bu konuda hazırlanan bir yazıda engellenmişti (tabiî bu sadece bir dedikodu olarak bana ulaşan bir bilgiydi).

Fakat gerçekte bu tahminlerimin yanlış olduğunu anlamam ve paniğe kapılmam öğlene doğru gazeteyi okumamla oldu. Bir anda dehşet içinde kalmıştım, ismimle başlayan ilk satırlarından itibaren dinî eğitim alınış ve mistik öğretiyle yakından ilgilenen bir yazarın kendisine yakışmayan ve gerçekten yalan olan ifadelerine hedef olmuştum. Bir anda Türkiye'yi karıştıran, zarar veren bir ajan haline gelmiştim. Yazı o kadar başarılı ve inandırıcı bir ifadeyle yazılmıştı ki, buna karşı cevap verebileceğimden bile emin değildim. Hemen kâğıda kaleme sarılmadım, ilk yaptığım, yazıdan haberi olan müdürüme boş bir istifa mektubu vermek oldu, çünkü biliyordum ki ve hâlâ da biliyorum ki

tamamen heyecanlı ve duygu yüklü insanların yaşadığı bir toplumda yaşamaktaydım ve insanlar genellikle böyle iftira dolu ve acımasız hareketlerle bir anda cezalandırılmaktaydılar, hem de çoğu kez kendilerine savunma fırsatı bile tanınmadan.

Akşam, bitmez tükenmez bir sabır içindeki uzun bir bekleyişin ardından geldiğinde, hemen birkaç tane gazete satın alarak eve geldim, ilgili gazetenin yetkililerini aradım. Karşıma, daha evvel adını hiç duymadığım, Sabetaycılığı (ifadelerinden çıkarabildiğim kadarıyla) hiç tanımayan bir yayın yönetmeni çıktı. Kendisine durumu anlatmam herhalde yarım saat aldı, bana ancak mahkeme kararıyla bir cevap hakkı verilebileceğini ısrarla anlattı. Tabiî bu, duruma kayıtsız kalmama neden olamazdı. O ilk anda daha sonra daha fazla zarar vermemesi açısından kısa ve tamamen kendimi aklayıcı bir yazı yazmaya karar verdim. Fakat bunun da yayımlanmayacağını hissettiğimden bu yazı hakkında ilgili grubun Sabetaycı kökenli yazarlarına birer elektronik posta mesajı yolladım. Artık bir nebze olsun rahatlamıştım. Ama duygularımı ifade edecek olan ve kendisini bir kurtarıcı olarak gören, tamamen provokasyon konusunda resmen paranoyak saplantıları olan bu sayın yazara da hakikî ve çalışmalarımın ağırlığına yakışır bir cevap yazmalıydım, bunun hiçbir yerde yayımlanmayacağını bilerek de olsa.

10 Şubat tarihli Yeni Yüzyıl Gazetesi ilk olarak yazdığım o yumuşak yazıyı yayımladı. Fakat bunu dahi kısalttılar. İşte açık olarak basının kendi istediği gibi olayları zamanı geldiğinde çarpıtabileceğine dair bir delildi bu. Üstelik sayın yönetmen tarafsızlığını tamamen kaybederek olayda bir provokasyon ihtimali olduğunu iddia eden yazarı destekleyen bir giriş yazısı da yayımlamayı ihmal etmemişti. Ne denilebilinirdi ki, sahiplerinin kendi aile tarihlerini bilerek tahrif ettikleri bir gazetenin dürüst ve yansız bir tutum takınması beklenebilir miydi? Aşağıdaki bölüm yayımlanma olanağı bulamamış bir yanıt olarak kaleme alınmıştır ve okurun düşüncelerine sunulmaktadır.

Sabetaycılık veya genel olarak bilinen adıyla dönmelik gerek Yahudi tarihinin ve gerekse Osmanlı tarihinin talihsiz bir şekilde en az olarak ele alınmış konularından biridir. Ne yazık ki pek çok ciddî araştırmacı yazar ilgilendikleri alanda karşılarına Sabetaycılar çıktığında bunu ya görmezden gelirler ya da üstü

Sabetaycılar çıktığında bunu ya görmezden gelirler ya da üstü çok kapalı olan ifadelerle konuyu geçiştirmeye çalışırlar. Sabetaycılık 17.yy'da beklenen mesih olduğunu iddia eden Rav Sabetay Sevi (Zwi-Sebi-Şebi)'nin fikirlerinden hayat bulmuş, ondan sonra üçyüzelli yıl boyunca bir cemaatin karakterine ve dinî yaşantısına egemen olmuş bir dinî hareketin adıdır. Sevi kendisi de bir haham olduğu için gerek Yahudi dinini ve gerekse Yahudi mistik dünyasının somut kaynağı olan Kabbala'yı bilen bir kişiydi. Yahudi toplumlarında asırlar boyunca egemen olan Torah-Talmud ekolüne paralel olarak gelişen ve fakat ondan zaman zaman ayrılan Kabbalizm her zaman dinî çevrelerde tartışmalar yaratmıştır. O kadar ki bugün İsrail'de bile kabalistler ortadoks dindarlar tarafından zaman zaman suçlanmaktadırlar ve Kabbala ancak Tora, Talmud; Alaha gibi ana kaynakların okunması sonrasında kabul edilebilen bir yardımcı kaynak olarak ele alınmaktadır. Halbuki Yahudi mistisizminin bu temel yapıtının kaynağında Yahudi dinî sisteminin isimlendirilemeyen ve otoritelere karşı olan tepkileri yatmaktadır. Yüzyıllar boyunca sessiz ve pasif yaşaması konusunda daima din adamlarının baskılarına maruz kalan Yahudi bireyi, bir anlamda Kabbala ekolü ile düşüncelerini ifade edebilmiş ve bu yolla özgürlüğünü edinmiştir. İşte Rav Sevi Tora'ya ve Tanah'a klasik öğretinin baskıcı ve tek taraflı düşüncesinden farklı olarak bakmış, pek çok dinî kuralı sorgulamıştır. Fakat bunu yaparken kendisinden evvelki hareketlerin aksine bir tutum içinde olaya bir de ideoloji eklemiştir. Bu Yahudiler'in bir ülkü etrafında Filistin'de toplanmaları ve mesihî İsrail'i kurmaları doktrinidir. Kuşkusuz kendisinden evvelki önemli dinî kişiler de bu konuda bir takım fikirlere sahiptiler ancak esas olarak Sevi'nin hareketinde siyonizm anlam kazanmıştır. Dönemin dinî otoriteleri Sevi'nin yarattığı hareketin etkilerinden ürkmüşler ve Osmanlı makamlarından yardım istemişlerdir. Bunun sonucunda Sevi tutuklanarak hapsedilmiş ve Müslüman olmaya zorlanmıştır. Ancak Zohar'a göre mesih kendi cemaatinde tanınmayacağı için bir başka dine geçecek ve orada yeni bir inanlılar grubu oluşturacaktır ve böylece ondokuzuncu beden olarak dünyaya yeniden geldiğinde bu topluluk önderliğinde kutsal İsrail krallığı kurulacaktır. İşte bu sebepten dolayı Sevi

İslâm dinini seçer. Fakat müritlerinin Müslüman olması konusunda herhangi bir kesin emri yoktur, nitekim ana grubun Müslüman oluşu daha sonralara rastlamaktadır. Fakat Rambam'ın benzet-benzeme prensibine bağlı kalarak asla İslâm inancını benimsemez ve Yahudiliğe bağlı kalır. Nitekim daha sonra yazmış olduğu ve yokoluşundan evvel Yugoslavya Yahudi cemaatine gönderdiği mektubunda Kipur bayramı için dua kitabı istemesi de bu nedenledir. Sevi'den sonra Kabbalistik geleneklere bağlı olarak yaşayan Sabetaycılar dışta Müslüman içte Yahudi olarak gündelik yaşantılarını sürdürürler. Tamamen kendi içlerine kapalı bir dinî hayatı yaşarlar. Bu dinî hayat temelini Tanah'tan almaktadır ve Kabbalistik kuralların çerçevesindedir. 1924 yılına kadar Selânik merkez olmak üzere Batı ve Doğu Avrupa'da, Ortadoğu'da ve Akdeniz çevresindeki önemli Yahudi merkezlerinde Sabetaycılar'ın varlıklarını görmekteyiz. Osmanlı devlet sisteminde de oldukça etkili olmuşlardır. 1924 nüfus mübadelesi ile İstanbul'a gelindiğinde üç Sabetaycı grup vardır. Bunlar Karakaş, Yakubî ve Kapancılar'dır. Her grup kendi dinî kurumlarına sahiptirler. Ancak Selânik'te yaşanılan serbest ortam özellikle Cumhuriyet rejiminin baskısı altında ortadan kalkar. O yıllarda yaşanan bir olay (Karakaş Rüştü Olayı) tamamen asimile olma konusundaki radikal fikirlerin hızla benimsenmesine neden olur. Ancak yine de her üç grupta da az sayıda da olsa dinî yapıyı muhafaza eden kişiler kalmıştır. Özellikle yeni Türk aydınlanmasında Halide Edip, Şefik Hüsnü, Sabiha Sertel gibi aydınların yanı sıra film endüstrisinde İpekçi ailesi gibi aileleri görmekteyiz. Cemaat okulu olarak kurulan Terakki ve Feyziye mektepleri de İstanbul'da yeni Türk eğitim sisteminin önder okulları durumuna gelmişlerdir. Sabetaycılık daima yenilikçi akımları benimsediğinden muhafazakâr islâmî kesimlerin tepkisini çekmiş, daima masonluk ve Yahudilik ile beraber ele alınmıştır. Bu sebeptendir ki Sabetaycı kökenli insanlar almış oldukları Batılı kültürün ve birkaç yabancı dili ustalıkla konuşabilmelerinden dolayı kısa zamanda her alanda yükselmelerine rağmen hep kökenleri konusunda bir korku duymuşlar, Sabetaycı geçmişlerini gizlemişler ve adeta bundan utanmışlardır. Sonuçta Sabetaycılık, özellikle imparatorluğun yıkılışı ve modern Tür-

kiye'nin oluşması sırasında çok önemli bir etnik karakter olmasına karşılık daima gözardı edilmiştir.

Sayın Altındal'ın 5 Şubat tarihinde yayımlanan talihsiz ve acemi yazısını Yeni Yüzyıl gazetesinde okuduğumda oldukça ciddî bir sorunla karşı karşıya olduğumu anladım. Fakat ne yazık ki elimde ne Altındal'ın yazı yazdığı gazeteler ve ne de onun kadar tanıdığım gazeteciler vardı. Fakat gelecekte bir gün öneminin mutlaka anlaşılacağından emin olduğum ve ondört yıldır aralıksız olarak araştırmalarda bulunduğum bir konu hakkında fikirlerimi açıklamak zorunda olduğumu hissetmekteyim. Çünkü Sabetaycılık zaten araştırılması konusunda daima çekinceler olan bir konuydu ve özellikle benim araştırmalarım da daima engellenmekteydi. Ancak böyle çirkin ve seviyesiz bir yazının hem de böyle bir yazıyı yazacak bir karakterde olmayan bir mistik kişi tarafından yazılmış olması mutlaka ve mutlaka bir cevap verilmesini şart koşmaktaydı.

Yazının ilk anından itibaren gerçek dışı ifadelere yer verilmekteydi. Evet bir muhasebeci olarak yaşantısını sürdürmek zorunda olan ve buradan kazandığı naçiz bir memur maaşıyla dünya literatüründe tartışılan makaleler yazan bir kişi olarak Kasım ayında (Eylül-Kasım değil), daha evvel de bir seneye yakın müddetle araştırmalarda bulunduğum İsrail'e gittim. Burada bazı panellere katıldım ve Sabetaycılık konusunda yazılar yazmış, çalışmalarda bulunmuş kişilerle bazı toplantılarda biraraya gelmiştim. Bu toplantıların esas nedeni Altındal'ın ifade ettiği gibi Sabetaycılara yapılan baskılardan bahsetmek değildi, ana neden Sabetaycılar'ın Yahudi dinine kabulleri konusunda Yahudi tarihine geçecek bir dinî kararın çıkartılmasını sağlamaktı. Çünkü Türkiye'de her zaman iddia edildiği gibi Sabetaycılar asla ve asla Yahudi cemaatleri tarafından Yahudi kabul edilmemektedirler ve bu, özellikle Yahudiler'le yaptıkları evliliklerden doğan çocukların dinî gelecekleri açısından önemli bir sorun yaratmaktadır. Hayatım boyunca daima araştırmalarımdan ulaştığım sonuçlara göre hareket ettim. Sabetaycılar her ne kadar dinî inanç olarak Yahudi dininin dışında kalmışlarsa da Yahudi kültürünün ve Yahudi karakterinin bir parçası olmuşlardır. Bu sebeple 1991 yılından beri sürekli olarak bu konuda araştırmalarda bulunmaktaydım. Fakat orada ko-

nuyla ilgili olarak görüştüğüm İngiliz bir gazeteci, konuya daha fazla ilgi toplamak amacıyla olsa gerek Sabetaycılar konusunda birtakım garip iddialarda bulundu. Fakat ne yazık ki ben sürekli olarak bu yayınları takip edemediğim için yazılan yazılardan direkt olarak haberim olmamıştı. Şimdi gelelim yazılarda yazılanlara... Ben hiçbir zaman direkt olarak Türkiye'yi hiçbir yerde şikâyet etmemiş olmakla beraber Türkiye'de Sabetaycılara yapılan baskılar konusunda (ve benim birkaç kez karşı karşıya kaldığım somut davranışlar hakkında) Birikim Dergisi'nin Mart 1995 sayısında yayımlanan makalemde bilgi verdim. Sabetaycılar 1924'ten itibaren her ne kadar Türkiye'de asimile olmaya karar vermişlerse de hep buna karşılık baskılarla karşı karşıya gelmişlerdir. Nüfus kütüklerinde aile isimlerinin yanına 'd' ifadesi konmuş, Varlık Vergisi sırasında özel bir grupta mütalaa edilmişler ve "dönme" kelimesiyle aşağılanmışlardır. Önde gelen gazetecilerden Abdi İpekçi kendi anılarında bunun acıklı hikâyesini anlatmış, politikacı ve eski bakan İsmail Cem ise aile soyadı olan İpekçi'yi kullanmaktan imtina etmemiş midir? Fakat en önemli baskı, Sayın Altındal gibi konu hakkında yeterli bilgisi olmayan kişiler tarafından yazılan ve insanları karalayan seviyesiz yazılardan kaynaklanmaktadır.

Sayın Altındal'ın makalesindeki bilgi noksanlıkları konusunda diğer hususlara gelelim. Dönme kökenli kişilerin sayısı (ki ben olayı ırki bir mesele olarak görmediğim için karma evliliklerden doğan çocukları da rakamlara dahil etmekteyim) bugün 100.000 civarındadır. İsterseniz 1924 yılındaki rakamlara bakalım ve mübadelede gelen kişilerin sayısından yola çıkalım. Üstelik komik olan Sayın Altındal'ın iddia ettiği gibi 4.000 rakamını nasıl ortaya attığıdır. Dış ülkelerde yaşayan Sabetaycılar'ın sayısı hakkındaki rakamlar da uydurmadır, eğer Altındal bu rakamları ispatlayabilirse bunu kaynaklarıyla açıklamalıdır.

Diğer bir nokta da adeta gizli bir örgüt olarak tanıtılmaya çalışılan Morit örgütü ile ilgili iddialarıdır. Morit Türkiyeli Yahudiler tarafından kurulmuş bir örgüttür ve kurucusu da İsrail vatandaşı olduğu iddia edilen Dr. Gad Nassi'dir. Dr. Nassi hayatını İsrail'de bir Türkiye Kültür merkezi kurmaya adamış olan Türkiyeli bir Yahudi'dir ve Altındal'ın makalesine kaynak olarak

gösterdiği yazıların hazırlanmasında da hiçbir yardımı veya katkısı olmamıştır. Ancak Dr. Gad Nassi 1991'den beri sürekli olarak Sabetaycılık konusunda makaleler yazmaktadır ve bunlar Türkiye'de de okunmaktadır. Herzliya'da misafir edildiğim söylenen ev de Dr. Nassi'nin kendi evidir. Fakat kabul etmem gereken çok önemli bir şey burada, vurgulanmalı: Dr. Nassi Sabetaycılar'ın tarihinin yazılması sırasında sadece maddî olarak değil manevî olarak da her koşulda bana karşılıksız yardımlarda bulunmuş bir kişidir. Bunun tek amacı bu enteresan konuya karşı duymuş olduğu meraktır.

Sayın Altındal'ın benim "takma adlı" olduğum iddialarına karşı verilebilecek en güzel yanıt yayımlanmış bulunan yirmiden fazla makalemdir. Dönmelerin beni tanımadıkları konusunu Altındal'ın kimlerle konuştuğunu bilmediğim için yanıtsız bırakmaktayım.

Şimdi yazımın bu bölümünde Sayın Altındal'ın Sabetaycılık konusundaki dinî iddialarına (daha doğrusu incilerine) gelelim. Bu konuyu yazmamın tek nedeni bugüne kadar Sabetaycılar'ın kendileri konusunda yazılan komik ve bilgisiz yazılara karşı tepkisiz kalmalarının yarattığı sakıncalardır. Sabetay Sevi'nin mesihliğinin sahte olması konusunda Sayın Altındal'ın iddialarına cevap vermekle başlamak istiyorum. Mesihlik konusu aslında Yahudi dininin en kapalı konularından biridir. Tanah'ta David'in mesih olarak tanımlanması sonrasında Mesih'in yani kurtarıcının David'in soyundan geleceğine inanılmış fakat hiç bir ayette bu konularda açık ifadelerde bulunulmamıştır. Fakat genel inanç Mesih'in en önemli geliş amacı İsrail Devleti'ni kurmak olduğundan mesihlik iddiasıyla ortaya çıkanlar bu kriterlere göre değerlendirilmiştir. Böyle bakıldığında İsa konusunda önemli bir eseri bulunan Sayın Altındal (Üç İsa, Anahtar Kitaplar, 1993) bilmelidir ki İsa da Yahudiler tarafından sahte bir Mesih olarak ele alınmaktadır. Yani İsa'nın veya Sabetay Sevi'nin veya bir başkasının mesihliği konusu Yahudiler açısından eşit olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple sahtelik iddialarının bir inancın tartışılması olduğunu unutmamak gerekmektedir. Tabiatıyla da ben bu konuda Kabbalistik teorilere yer vermeyeceğim.

Karakaşlar konusundaki sosyal demokrat eğilimli olmaları,

sihire meraklı olmaları gibi iddialar ise yanlış olmanın ötesinde komiktir de! Ancak Karakaşlar'ın dini eğitim verdikleri konusu doğrudur. Bu geleneksel okullar tıpkı izinsiz açılan Kuran kursları kadar meşrudur. Bunları okul olarak adlandırmak yanlıştır, ancak ben makalelerimde geleneksel dinî eğitim verilen yerleri mecburen birer okul (ekol manasında) kullanmak zorunda kalmıştım. Karakaşlar'ın Kabbalistik öğretileri konusundaki iddiaları yanıtlayabilmek ise oldukça zor. Kabbalizmin içinde çeşitli ekoller mevcuttur. Bunlar arasında bir kısmını, sayın yazarın yaptığı gibi, sapkın olarak nitelemek sünni eğilimli bir kültürün kendi dışındaki dinî ekolleri yorumlaması gibi olacaktır. Genelde İslâmın diğer dinlere bakışı da sapkın ifadesi ile belirlenmektedir. Bu da kendini inanç özgürlüğünün arkasına gizlemeye çalışan sahte diktatörlerin yöntemlerinden biridir sadece. Yazarımızın yine bilgisizliğinden kaynaklanararak anlamadığı bir şey vardır: Sabetaycılar'ın Kabbalistik yorumlarının soydan Yahudi olanlarlarca benimsenmediğini söylemek kendisinin Sabetaycılık hakkında hiçbirşey bilmediğinin en açık kanıtıdır, zira Sabetaycılar soy olarak Yahudidirler ve ailelerin ellerinde bulunan soy ağaçlarıda bunun en önemli kanıtıdır. Karakaş inançlarını ortodoks Yahudilik ile kıyaslamak tıpkı ortodoks Hıristiyanlıkla Katolik Hıristiyanlığı veya Sünni-Şii inançlarını kıyaslamaya benzemektedir. Sayın Altındal'ın şahsımla ilgili iddiaları devam etmektedir yazısının bu bölümünde, beni Türkiye'yi ısrarla şikâyet etmekle suçlamakta ve burada sorunlarımı dile getirmem konusunda yol göstermektedir.

Bugüne kadar tarihi ve kültürleri yazılan etnik gruplar içinde Sabetaycılar'ın olmaması, özellikle bu konunun engellenmesi dikkat çekicidir. Bizzat benim uzun bir müddet evvel başıma gelen bir olayda Atatürkçü çizginin önde gelen bir gazetesi kendilerine konuyu tanıtmak maksadıyla verdiğim yazıyı hiçbir sebep göstermeden yayımlamamıştı. Bu gazete de tıpkı diğerleri gibi konuyu sunî olarak kapatma konusunda çaba göstermiştir. Ben bu tepkileri Sabetaycı asıllı kişilerin devlet kademelerinde almış oldukları yerler itibariyle normal karşılamaktayım.

Yazımın son bölümünde üzülerek belirtmek isterim. Bugün Türkiye ne yazık ki Avrupa ile entegre olma sürecini yaşamaktayken kendi işine gelen bir sistemi demokrasi olarak yut-

tırma çabasındadır. Sayın Altındal bana devletin icra kademelerinde görev yapan Yahudi asıllı veya Ermeni asıllı bir tek subay, hâkim, polis veya memur gösterebilsin. Ne yazık ki ülkenin içine girdiği her zor dönemde olduğu gibi insanları nüfus kâğıtlarındaki din hanelerine göre tasnif eden bir ülkeyi sadece yurtdışında savunmuş olmak için savunmak aslında çok daha büyük zarar vermektedir. Sabetaycılar son yıllarda inançla asimile olmak için çaba sarfettikçe Yahudi karakterleri daha fazla tartışılır olmuştur. Acı olan bu konuyu bir bilimsel sorun olarak görmek yerine siyasal bir sorun olarak ele almaktır. Ne Altındal ne de bir başkası beni ve çalışmalarımı şahsımı lekelemek suretiyle engelleyemez. Bilinmelidir ki güneş balçıkla sıvanmaz, bir gün gerçekler konuşulacak ve daha geniş platformlarda tartışılacaktır. Beni en çok üzen son bir nokta da kendisi teoloji eğitimi almış bir insanın bilmediği bir konuda bu kadar kesin ifadeler kullanarak yazı yazmasıdır. İyi bir yazar olmak, popüler olmak kimseye bu hakkı vermez. Ümidim bu polemiklerin Sabetaycılığın ele alınması için bir neden yaratmasıdır.

Bir Türkiyeli Sabetaycı ile Sabetaycı Kişilik, Sabetaycı Karakter Hakkında Yapılan Mülakat

Sabetaycılık sadece dinsel bir hareket midir? Acaba bu hareketin bir sosyal karakteri de mevcut mudur? Sabetaycı kimlik ve buna paralel olarak gelişen Sabetaycı kişilikten de söz edilebilir mi? Genel olarak toplumların ortak bir karakterleri olduğu iddiaları hep ırkçılık suçlamasıyla karşı karşıya kalmış ve bu nedenle de çoğu kez gözardı edilmiştir. Aşağıdaki metin adının açıklanmaması koşuluyla Türkiye'nin önde gelen ailelerinden birine mensup olan bir işadamı ile yapılan karşılıklı konuşma sonucunda yazılmıştır.

❑ *Efendim, bilindiği gibi siz uzun zamandan beri Türkiye'nin geçmişinin aydınlatılması hakkında önemli bir gayret içindesiniz, pekçok olayın şahidi olarak anılarınızı yazıyorsunuz. Ben biliyorum ki bu konular sizin anılarınızda var, fakat bunun yayınının gecikeceğini düşünerek size bazı sorular sormak istiyorum. Acaba sizce bir Selânikli kişiliği var mı, böyle bir kimlikten söz edilebilinir mi, bunun bir takım özellikleri var mıdır?*

- Evet, muhakkak. Şimdi bir defa bunların bir özel yaşantısı var, bir özel dinleri de var. Tabiî bu yaşantı, bu inanç, bu ritüelleri yani dinin vecibeleri, gizli şeyler. Dışarı çıkmasın, vakıa herkes bunu biliyor ama her nedense bizimkiler bu şeyleri hep gizli tutmak istediler. Çünkü resmen Müslüman görüldükleri için aslında öteki taraf hep gizli kalıyor. Tabiî bu gizlilik bir

takım kırıklıklar, ruhî sıkışıklıklar, ruhî endişeler, korkular şunlar bunlar yarattı ve bunlar yavaş yavaş babadan evlada anneden evlâda geçti, bence bir karakter ortaya çıktı, ikiyüz üçyüz sene böyle gide gide sonunda bir karakter teşekkül etti, yani bir tarzı hareket, bir tarzı düşünce teşekkül etti, zaten karakter dediğimiz budur.

❑ *Peki nedir sizce bu, yani özellikleri nelerdir?*

- Şimdi özellikleri bir defa... Kapatır mısınız lütfen!

(burada teyp kapatılmıştır. Kayıt dışı olarak geçen uzunca bir konuşma sonrasında röportaj yeniden kayda alınmaya başlanmıştır. Bu defa sayın bay kendi anılarını getirmiş ve oradan tercüme yapmıştır. Bu anılar Türkçe dışındaki ikinci bir lisanda yazılmıştır)

Gösterdikleri dinle gerçek dinleri arasında sıkıştıkları için gizliliğe önem vermek zorunda kaldılar. Ve bu gizlilik ortaya çıkmasın diye (çünkü gizli bir dinleri var) bir korku doğuyor onlarda, aman duyulmasın, aman ortaya çıkmasın, aman anlaşılmasın. Tabiî bu gizli kalma ihtiyacı bir korku doğurur, aman ortaya çıkmasın korkusudur bu. Şimdi ne oluyor, neticede Selânikliler korkak insanlar oluyor. Türkler işte bir lâf ediyorlar, korkak bir insandan bahsettiklerinde Selânik yürekli derler. Şimdi bu korku aynı zamanda temkinli olma ihtiyacını doğurur, herkes ölçülüdür, temkinlidir, gizlilik esasında, birşeyleri gizlemek zorunda oldukları için gizlenmek tabiatları olmuştur. Bütün problemler orada. Tabiî bütün bu gizlilikler aralarında kalsın, ortaya çıkmasın diye ne oluyor, Selânikliler kendi aralarında evlenmek zorunda kalıyorlar.

❑ *Sizce bu evlilikler gizlilikten mi kaynaklanıyor?*

- Evet dışarıdan bir kişi alındığında, dışarıdan gelen kişi bu gizliliği öğrenecek ve ne olacak gizlilik kaybolacak. Tabiî bu aralarındaki evlenmeler zamanla fiziksel dejeneresans (bozulmalar) ortaya çıkarmaktadır.

❑ *Selânikli ailelerde sürekli olarak baskıcı bir anne tipi üzerinde odaklanan bir aile düzeni var, ben öncelikle onu çözmek is-*

tiyorum. Bu baskıcı anne tipi aslında Musevilikte de olan bir kavramdır. Nitekim ABD'li yönetmen Woddy Allen alaycı bir dille bunu filmlerinde işlemiştir, romanlarda bu konu ele alınmıştır, siz bunu kabul ediyor musunuz?

- Hakikaten bu kadın tipi tuhaftır. Bence bu ekkaliyet olmanın yarattığı korkudan kaynaklanıyor. Anne evlâdını dış tehlikelere karşı korumak istiyor.

❑ *Ama neden Rumlar'da veya Ermeniler'de yok. Onlar da ekkaliyet ama onlarda böyle bir tipleme ile karşılaşmıyoruz. Fakat Yahudiler'de bunu görüyoruz ve bu baskın bir tiplemedir orada...*

- Ama Rum ve Ermeniler bir korku içinde yaşamadılar, çünkü Hıristiyandılar. Fakat Yahudiler'de bu korku oldu. Ancak kabul edilmelidir ki Yahudiler nerede yaşadılarsa yine en rahat Osmanlı'da yaşadılar. Fakat Hıristiyan memleketlerinde yaşayanlar çok büyük zararlara, işkencelere maruz kaldılar. Nitekim bunu çok iyi anlatan Sir Walter Scott'un İvanhoe adlı eseridir. O kitabı okurken Yahudi babanın başına gelenlerden ve kendisinin ve kızının maruz kaldıkları muameleleri okudukça heyecan duydum. İşte Hıristiyan âlemi içinde yaşayan Yahudiler'in bu adaletsiz ve zorba muamelelere maruz kalmaları kendilerinde korunma hissini geliştiriyor. Anneler çocuklarını tehlike dolu dış dünyaya karşı korumak için sıkı sıkı elde tutuyor, böylece baskıcı anne karakterine bürünmüş oluyorlar. Diğer taraftan babalar kendilerini ve ailelerini başlarına gelebilecek belâlardan kurtarmaya yarayacak ve kudret sembolü olarak gördükleri paraya var güçleriyle sarılıyorlar. İşte Rum ve Ermeni aileleri, Hıristiyan oldukları için Avrupa'da mezalim ve sürgün gibi zorbalıkları yaşamadılar dolayısıyla kendilerinde korunma hissi, Yahudiler'deki kadar gelişmemiştir.

❑ *Para her zaman bir güç olarak mı görülüyor?*

- Tabiî çünkü kuyruğu sıkıştığı anda parayı basıyor, kurtarıyor canını. Fakat para da elinden alındığında herşeyi bitti, artık kurtuluş çaresi bitiyor. Tabiî bu mantalite asırlar boyunca

sürünce, karakterlerinde yer ediyor.

❑ *Selânikli kadın genelde mutsuz, bu benim dikkatimi çekti, evde mutlu değil. Neden bu? Bu mutsuzluk pek çok soruna yol açıyor.*

- Bunu hiç düşünmemiştim. Ama gerçekte çoğunun mutsuz olduklarını gördüm. Sanırım ki bu özellik, genelde karamsar, kötümser bir karaktere sahip olduklarından ileri geliyor. Bu da muhtemel ki, gerçek Müslüman olmadıklarının anlaşılması ve kendilerinin asırlarca, ekkaliyet hissetmelerinden ileri gelen korku hissini yenememelerinden ileri gelmiş olabilir.

❑ *Bir kere çok fazla kurallara uymak zorunda, meselâ problemlerini konuşamıyor. Ve bu mutsuzluğunu başka alanlarda sivrilerek ortadan kaldırmaya çalışıyor. Serteller öyle oldu (bu yargı Yıldız Sertel'in annem için adlı kitabından okuduğum bölümler üzerinden çıkarılmıştır).*

- Selânikliler genellikle pesimist olurlar. İstikbâlden her zaman korkarlar. Selânikli zihniyeti azınlık karakteri içinde gelişmiş bir zihniyettir ve korkulara dayalıdır.

❑ *Peki bu mutsuzluğu neye bağlıyorsunuz? Halbuki kadın yöneticidir ve eve hâkimdir.*

- Selânikli aileler "patriaokal" (patriarcal) yani babanın hâkim olduğu aile gibi görünürler, çünkü genellikle para ve iş kocanın elindedir, ayrıca bilhassa eski ailelerde, kocanın tahsili karısının tahsilinden çok daha ileridir. Ancak birçok çiftlerin kadınları, akıllı ve kurnaz olduklarından, kocalarını kendi tesiri ve hattâ hâkimiyeti altına alma sanatına vakıftırlar. Ve bunu da kocaya hisettirmeden becerebilirler.

❑ *Bu sadece sizin ailede değil ki bütün ailelerde var. Benim ailemde de, meselâ annem bu uğurda, hırsla, herşeyi yönetmek arzusuyla kötü olduğunu bilse de fenalık yapardı hiç sebep yokken...*

- Öyle, evet tamamen. Mutluluk sarîdir, insan şen bir grup içinde kendini şen hisseder, marazi hep korku içinde yaşayan bir grup veya mutsuzluk içinde yaşayan kişiler içinde sen de mutsuz olursun. Benim de aradığım hep şen kişiler ile görüşmektir, gençlerle beraber olmaktır. Boş konuşmalar olsun gerekirse ama şen şakrak olsun.

❑ *Bu mutsuz ve sinirli, gerilimli ve öne çıkmaya çalışan anne tipi çocuğun hayatında da karışıklıklar yaratıyor. Ben bu baskıcı anneyi, dediğim dedik ve her zaman olumsuz olan bu anne tipini kendi ailemde de sık sık gördüğüm için sizin bu anlattıklarınızı tabiî daha farklı algılıyorum. Burada esas her talebe hayır ile cevap verilmesi ve herşeyden problem çıkarılmasıdır. Sizce bu baskıcı anne tipinin sonunda nasıl bir karakter ortaya çıkıyor?*

- Hasta, marazî çocuklar çıkıyor.

❑ *Selânik'ten gelen ve Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli rol üstlenen Sabetayci kişiler bakın Cumhuriyetten bu yana yok oldu gitti, kısaca Selânik efsanesi bitti.*

- Evet bu büyük servetler yok oldu. Bugün Selânikli olarak büyük servetlere sahip iki aile kaldı, çocuklar babalarının yaptıkları işleri yapmaya zorlandılar. babalarının ve ailelerinin baskısında kaldılar, ne oldu o zaman? Şimdi bizim ailemize bakalım, ben tüccar değilim ve hiç bir zaman da olmadım, zaten ailem bana karşı daima reaksiyon göstermekteydi, hep mal para para mal düşüncesinde oldu ailem. Fakat hiç lüks olayı olmadı, hattâ yakın bir akrabamın bir meşhur sözü vardı, "arabaya binmesi kolay inmesi zordur" derdi, bu kişi hayatı boyunca çok büyük servet edinmesine karşılık hep ikinci mevkii tramvayda yolculuk etmişti. İlk mevkii tramvay geçse de binmez, ikinci mevkii geçene kadar beklerdi. Parayı daima arttır ki kuvvetin artsın mantığı vardı. Psikanalizde de para kuvvet sembolüdür. Selânikliler ekonomdurlar, istikbâlden daima korkmuşlardır, tıpkı Yahudiler'de de vardır bu korku. Kudret olarak para tutulmuştur. İçlerine dönüktürler, ortaya çıkmayı, görünmeyi sevmezler. Sonra hislerini göstermezler, kendilerini bir kritik

anda zapt ederler, kavga etmezler, fırtınanın geçmesini beklerler. Tabiî bütün bunlar sıkıntı yaratır, bu onları pesimistliğe iter. Kendilerinin ekseriyetten farklı olduklarını bildikleri için bu farklılığın sonunda onlara bir kötülük getireceğini düşündüklerinden pesimist olmuşlardır. Hayalî endişeleri vardır, olayları aşırı derecede büyütürler. Ben bunu 1938'de yaşadım, harp sırasında bunu gördüm. Annem ve kardeşimle Paris'e trenle giderken İtalya'dan geçmemiz icap etmişti. Ben o vakit ondokuz yaşındaydım ve harp de patlamak üzereydi. Annem sürekli olarak korkuyordu nedeni benim askerlik çağında olmamdı. Ona göre İtalyanlar, harp çıkar ve Türkiye ile savaşa girerlerse beni tutuklayabilirlerdi, fakat hiçbiri olmadı ve rahatlıkla İtalya'dan geçtik.

❑ *Baskıcı annenin rolü nedir ailede?*

- Şimdi bu anne evde sürekli tedirginlik yaratıyor. Ama bu üçyüz senelik bir çift dinden gelmekten kaynaklanmaktadır. İşte ekseriyet bizi soracak, ekseriyet bizi öğrenecek, ekseriyet bize fenalık edecek kısaca ekseriyete karşı zayıfız, fizikman, imkânca zayıf, devlet memuru olamıyor, bu tabiî sonra gerçekleşti ama bu korku devam ediyor. Ama modern Selânikli ailelerde bu giderek ortadan kalkmaktadır, bunun en önemli nedeni de asimilasyondur ve bunu Atatürk sağlamıştır. Laiklikle beraber karışma ortaya çıkmıştır, Selânikliliği kurtaran Atatürk'tür. O halaskârdır, çünkü gizlilikten kurtarmıştır. Birkaç jenerasyon sonra asimilasyon tamamlanacaktır. Bizim en büyük şanssızlığımız çifte dinli olmamızdan kaynaklanmaktaydı, herşeyin ayarını bozan bu olmuştur. Nesin? Yahudi misin? Hayır. Müslüman mısın? Hayır. Nesin o zaman? Fakat artık bu ritüeller yapılmıyor, çok küçük bir azınlıkta kaldı bu... Dinî bir kisveden fazla sosyal bir kisve olarak, bir kimlik problemi olarak bugün Sabetaycılık devam etmektedir, yoksa ben bugün kimsenin Sabetay Sevi'nin peygamber olduğuna inandığını sanmıyorum. *(Burada tekrar sayın bay anılarına geçiyor ve oradaki ifadelerle selanikli manatalitesini anlatmaya başlıyor), (...)*

Burada esas dış dünyadır. Çocuğun dış dünyadan ayrılmasıdır. Çünkü dış dünyada çocuğa tehlikeler gelebilir, tabiî

bunun nedeni ekseriyetten farklı olmaktır. Çocuk sürekli ağır bir baskıyla koruma altındadır, çocuklar bu işin gizli tarafını ortaya saçmasınlar diye ancak büyüdüklerinde olay kendilerine anlatılmaktadır, yani ailenin itimadını kazanmaları gerekmektedir ki bu da umumiyetle evlendikten sonra olmaktadır. Selânikli aile patriyarkal bir aile değildir, genellikle baba eşinden daha tahsillidir, genellikle otorite babanın elinde imiş gibi gözükse de aslında aileyi kadın yönetmektedir. Kadın kurnazlığı şeytanî zekâsıyla ailede hâkimdir, kocayı istediği yola sokmayı becerir, koca da bunun farkına varmaz. Selânikli anneler evin idaresini ellerinde tutarlar. Çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesinde tutucudurlar ve bu çoğu zaman manyaklık derecesine ulaşmaktadır. Kadının seksüelman tatmin edilmemesi halinde de bu had safhaya çıkmaktadır. Çocuklar bu baskı altında ya şahsiyetlerini kaybediyorlar ya da fevkalâde derin ruhî arazlarla karşılaşmaktadırlar. Selânikli kocalar çalışkandırlar, namusludurlar, tüccar zihniyetlidirler, doktorluk, hukuk falan gibi liberal mesleklerde de başarılı olabilirler ve artistik kapasiteleri azdır. Sanat herşeyden evvel bir dışa vurumdur ve bu yönde başarısızdırlar. Bu nedenle Selânikliler'de artist, müzisyen, ressam gibi mesleklerde ilerleme yoktur. Selânikliler kavgacı ve saldırgan değillerdir, şiddete karşıdırlar bu sebeple onlardan iyi asker olamaz, fakat çok iyi birer vatandaştırlar. Bunların içinden bir cani, bir hırsız, bir katil çıkmaz. Bir serseri bulmak aşağı yukarı mümkün değildir. Bir anarşist, bir terörist dünyada olmaz. Selânikliler'den müteşekkil bir dünyada hapisler boş kalır, polisler işsiz kalır. Hattâ mahkemeler bile boş kalır, zira aralarındaki ihtilafları hakemlik usulüyle hallederler. Gerçi bu tabiî yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Selânikli iyi vatandaştır, çünkü bir cemiyet içinde yetişmiştir, ailede sürekli bir baskı vardır, ailede bir baba baskısı var, hattâ bunun üstünde reislerin olduğu bir aile var, örneğin bir büyükbaba veya onun kardeşi gibi. Onların en üstünde de bir reis vardır. Sosyal bir yapılanma olduğunu görmekteyiz. Büyüklerden oluşmuş gruplar vardır. Bunların dışlama (afaroz etme) yetkileri vardı, emirlere uymayanları atabiliyorlardı. Tabiî bunlar artık yok, bitti, fakat bunların en büyük nedeni gizliliği muhafaza etmek ve dışarıya vermemektir. Fransızlar'ın bir atasözü burada çok etkilidir, "mutlu

yaşamak için gizli yaşayalım". Bazı ritüelleri gizli tutmuşlarsa da herkes kimin kim olduğunu bilmektedir. Zamanlarında eğitim ve lisan olarak ekseriyetten üstün vasıflara sahiptiler. Selânikliler Fransızca öğreten iki okulu Selânik'te kurmuşlardır. Burada Galatasaray kuruldu ama onu Sultan parasıyla kurdu, halbuki bizim okulları cemaat kurdu, kendi imkânlarıyla... Genel olarak Selânikliler entellektüel olmuşlardır. Lisede okuduğum yıllarda otuz kişilik sınıfta ilk on mevkiiden yedi kişiyi Selânikliler tutarlardı. Burada lisan konusuna da değinmek isterim. Bunlar aslında Trakya Türkleri'nin konuştukları şiveyle lisanımızı konuşurlardı ama belirgin farkları vardır, fiil genelde baştadır "veresin bir bardak su" cümlesinde olduğu gibi. Ayrıca ispanyolca ve Fransızca sözcüklerin (atras, mintira gibi) de konuşma lisanına girdiğini görmekteyiz. Bir de lisanda küçültme görüyoruz, evlâtçık, zavallıcık gibi...

❑ *Selânikli karakterini araştırırken benim ilgimi bir şey daha çekti, evlilikler genellikle sevgiye dayanmıyor değil mi?*

- Evet, çünkü evliliklerde aile karar veriyor. Ama aynı zamanda haremlik selamlık düzeni de vardı. İstanbul'da benim büyükannem burada gezerdi.

❑ *Fakat genellikle bizde çarşaf giyilmediği iddiaları var.*

- Elimde bulunan eski resimlerde her iki büyükannemin Selânik'te yaşadıkları dönemlerde çarşaf giydikleri görülmektedir. Ancak annemin nikâhında yani 1919'da, İstanbul'da çekilmiş fotoğrafta bulunan altı kadının da, avrupai giyim altında, başları açık ve hattâ boyunları dekolte olduğu görülür. Bu nedenle tahminime göre kara çarşaf Cumhuriyete kadar Selânikli kadınların sokak kıyafeti idi. Aslında Selânik'te bir nevi haremlik selamlık yaşanıyordu, yani meclislerde kadın erkek karışık olmazdı ve kadın yabancılara yüzü açık görünmezdi, ancak harem yoktu, çünkü Selânikli erkek her zaman monogami yani tek eşli idi. Ancak Selânik'te yapılan evlenmelerin çoğu beşik kertmesi usulü ile yapıldığından, bazı hoş olmayan sürprizlerle karşılaşırlardı ve bu da birçok çiftin mutsuz yaşamalarına sebep olurdu.

"Hasta Bir Adamın Mektubu"

Bu yazının başlığı, bu yazının yazarına, sadece popüler bir TV programında Yahudi olmanın suç olduğunu eleştirdiği için, bir telefon konuşmasında bu programın yetkililerinden Ulvi isimli şahıs tarafından verilmiştir.

Bir ülkede eğer bir azınlık üyesi kendisini savunma ihtiyacı hissediyorsa o ülkede bir baskı var demektir. Bir süredir değerli yazıların yer aldığı Ekspres dergisine yazı yazmak aklımdan geçmekteydi, ama bunun için gerçek bir fırsatın ortaya çıkması gerekiyordu. Pek çok kişinin basın-yayın organlarından takip ettiği üzere şu an yargıya intikal eden bir takım kanunsuz eylemlere adı karışan ve Türkiye'den kaçan bir müflis işadamı (hemen belirtmekte yarar var, bu aile ile aynı soyağacında yer alacak kadar yakın bir akrabalığa da sahibim) A.B.D'de yaptığı açıklamalarında Yahudi olduğu için baskılara maruz kaldığını ve daima da bu nedenle işyaşamında engellendiğini söyledi. Tabii medya imparatorluğunun değerli (!) bir yazarı da, hiçbir ciddi araştırma yapmadan tamamen saldırgan bir üslûpla bu kişiyi Yahudi olmasından dolayı suçlayarak, aile üyelerini belki de tehdit ederek bu ailenin Yahudi asıllı olmadığı yalanını ifade etmeye başladı. Hemen şunu belirtmekte fayda var, senelerce Yahudi asıllı olduğu nedense aklına hiç gelmemiş bu işadamı, nasıl oldu da yıllar sonra Yahudi olduğunu ve ailesine baskılar yapıldığını iddia etti? Bunu okurların takdirine bırakıyorum.

Yalnız burada maalesef bazı gerçeklerin de açıklanmasında önemli faydalar var: Bugün Türkiye'de yaşayan ve takriben üç

asır evvel tamamen dinî inançları doğrultusunda hareket edebilmek için din değiştiren Sabetaycılar isimli grup Müslüman kimliği altında mistik bir Yahudi ekolü olarak yaşamış ve tamamen cemaat üyelerinin kendi arasında kurduğu bir takım örgütlenmelerle de Türk toplumundan soyutlanmıştır. Bu cemaat 1924 senesindeki ahali mübadelesi ile Türkiye'ye gelmiş ve kapalı yapısını yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Ancak her zaman ve her vesile ile özellikle Atatürk ve İsmet İnönü zamanlarında inançlarından dolayı baskılara maruz kalmışlar, o dönemin gerek gazetelerinde ve gerekse siyasî örgütlerinde insanlar tarafından rencide edilmişlerdir. Pek çok cemaat üyesi de Yahudi asıllı olmaktan utanmış ki bunlardan biri de yazının başında geçen müflis iş adamının ailesidir, bunu daima gizlemiş ve hiçbir zaman da bu konuda konuşmamışlardır.

Bugün Türkiye'de aralarında tanınmış gazeteci, yazar, iş adamı gibi farklı meslekî gruplarda büyük başarılar gösteren sabetaycı asıllı kişiler mevcuttur ve bunlar Yahudi asıllıdır. Her ne kadar İsrail Devleti ve Türkiye hahambaşılığı bu insanları Yahudi olarak tanımamakta ise de bu insanlar köken olarak Yahudi'dirler ve Yahudi kültürünün de bir parçasıdırlar.

1924 senesinden itibaren Sabetaycı kökenli insanlar direkt olarak Türkiye Devleti'nden Yahudi asıllı olduklarından dolayı baskı görmektedirler. Bunun en somut örneği 1942 Varlık Vergisi olayında yaşanmıştır ve bu insanlar "D Grubu" adı altında bir ayrıma tabiî tutularak baskı görmüşlerdir, fazla vergi ödemek zorunda bırakılmışlardır. Bu baskılar zaman zaman sağcı basının yetkin kalemleri tarafından yazılan kitaplarda da ele alınmış ve bu insanlar siyonist, mason, vatan haini gibi ibarelerle rencide edilmişlerdir. Bu cemaate mensup ailelerin bir kısmı isimleri zikredilmek suretiyle terör örgütlerine hedef olarak gösterilmişlerdir. Bu işadamının ailesi de uzun yıllar boyunca bu baskılara direkt olarak maruz kalmıştır.

Şimdi bu sayın gazetecimiz kalkıyor ve Türkiye Yahudi cemaatine kendilerine bir baskı olup olmadığını ve bu işadamının Yahudi olup olmadığını soruyor ve Türkiye Hahambaşısı ancak kendisinin kabul edebileceği komik bir ifadeyle böyle bir cemaatin "teknik olarak Yahudi olamayacağını" ifade buyuruyorlar, acaba Yahudi olmanın tekniği nedir ve bu nerelerde

ve nasıl yazılmaktadır, keşke bizler de bu sayın hahambaşı hazretleri kadar bilgili olsak da bunu bilebilsek. Bazı sayın Musevi işadamları devletle olan ilişkilerinin de bozulması korkusuyla böyle bir cemaatin olmadığını ve Türkiye'de baskı olmadığını buyuruyorlar.

Bu naçiz satırların yazarı soruyor sizlere ey sevgili Yahudi cemaati, Türkiye'deki Varlık Vergisi olayı nedir? Acaba nüfus kâğıtlarınızda yazılı olan din hanesi ile hangi devlet dairelerinde iş bulabiliyorsunuz? Üniversite öğretim üyeliği dışında Maliye, İçişleri ve sair bakanlıklarda yer alan Yahudiler'in sayısı ne kadardır? İşe girmede veya bazı bir takım sınavlarda acaba Yahudi olmak nasıl algılanmaktadır?

İster kabul edin ister kabul etmeyin, hiçbir medenî ülkede ve belki de Afrika ülkelerinde bile insanlar kimliklerine yazılı din haneleri ile ayrıma tâbi tutulmazlarken ikibine dört kala bir Avrupa devleti olma savaşı veren bu ülkede dinî ayrım yapılmaktadır. Ben iddia ediyorum ki Türkiye'de orduda, poliste, maliye veya bayındırlık bakanlığında bir tek Yahudi çalışmamaktadır. Eğer bu insanlar rahatlıkla devlet memuru olabileceklerse bir yetkili kalkıp bunu ifade edebilmelidir.

Sayın gazeteciye son bir yanıt: Aslını inkâr eden haramzadedir ifadesinde de buyurduğunuz üzere, adı geçen işadamının ailesi, bu ailenin yaşayan en yaşlı üyesinin ifade ettiği gibi üçyüz sene evvel Müslüman değildi, o vakitler bu ailenin kökenini oluşturan kişi İtalya'nın Alvo kasabasında yaşayan bir Yahudi'ydi, üstelik bu ailenin bir üyesi de bir zaman evvel bir panelde tarihçi kimliği ile kalkıp Varlık Vergisi'nde nasıl baskı gördüklerini anlatmıştı. Kabul etmek zor gelse de Türkiye'de Yahudiler, Ermeniler ve etnik olan tüm gruplar bir ayrıma tâbi tutulmaktadırlar. Bu gerçek, en açık şekliyle kamuya eleman alımında bizlerin karşısına çıkmaktadır. Azınlıklar sadece Avrupa Topluluğu gibi uluslararası platformlara girişte bir propaganda aracı olma babında zihinlere gelmektedir. Şimdi size soruyorum: Devletimiz kaç tane Sinagog ve Kilise'nin onarılmasına maddî destek sağlamaktadır? Ve bizlere en büyük baskı sayılan "vatan haini" olmakla suçlandığımız ve peynir ekmek gibi satan kitapların hangisi yasaklanmıştır? Lütfen açık olalım, bizleri bu topraklarda misafir olarak gördüğünüzü kabul edelim ve

bundan da utanmayalım. Türkiye Devleti maalesef dinsel özgürlükler konusunda Osmanlı'nın çok ama çok gerisindedir. İnsanlara yapılan baskıları yalanlamakla da bir yere varamayacağımızı anlayalım.

Sonuçlar

Sabetaycılık neredeyse üç yüzyıla yaklaşan suskunluğunu bu çalışmayla bir nebze de olsa terkediyor. Fakat okurun bazı noktaları bilmesi bu çalışmanın daha iyi anlaşılması için gerekmektedir. Bu nedenle sonuç bölümünde ulaştığımız bilgileri vermeden önce genel olarak her zaman duygusal hakaretlerle karşılaşan bir yazar olarak bunları kısaca da olsa özetlemek gerektiğine inanmaktayım.

Sabetaycılık ve Yahudilik konusunda yapılan çalışmalar Türkiye'de varolan bazı gizli eller tarafından daima engellenmiştir. Üzülerek belirtmek gerekiyor ki, genellikle bu konular Türkiye üniversitelerinin önünde bir tabu olarak durmaktadır ve Türkiye toplumsal tarihinin sağlıklı olarak ele alınmasını da olanaksız kılmaktadır. Türkiye'nin kültürel açıdan çok farklı parçalardan oluşmuş bir mozayik olması, zamanla, bunu oluşturan unsurlara karşı bir takım baskıların oluşmasına yol açmıştır. Bugün Türkiye'de yaşayan belki elliden fazla etnik grup bulunmaktadır. Türkiye üniversiteleri bu grupları tek tek ele alıp bunların kültürel miraslarını değerlendirmektense, üzülerek belirtmek gerekiyor ki, bunları yokmuş gibi kabul etmektedir. Daha da korkuncu bu zenginlik bir tehlike olarak belirlenmekte, araştıranlara karşı tavır alınmaktadır. Sabetaycılık konusunda yapılan bu çalışmalar da baştan beri devlet tekeli olan üniversitelerdeki bilimadamlarının dikkatini çekmemiştir. Siyasî tarihçilerin pek çoğu 19.yy. sonundan 20.yy'ın ilk çeyreğine kadar geçen zaman zarfında Selânik'in önemini farketmişler, fakat nedense burada yaşayan ve

çok önemli bir konumu olan Sabetaycıları yok kabul etmişlerdir. Bugün dikkatle bakıldığında bu önemin çeşitli verilerini tespit etmek mümkündür. Türkiye'de ilk mason locası Selânik'te kurulmuş, Abdülhamid yönetimine karşı başlayan başkaldırı burada tasarlanmış, Sultan iktidardan indirildikten sonra buraya gönderilmiş, ilk özel Türk okulları burada kurulmuş (unutmamalıdır ki Galatasaray Lisesi Sultan'ın himayelerinde kurulmuştur ancak Feyziye ve Terakki mektepleri Sabetaycı cemaat okulları olarak burada kurulmuşlardır), ilk kadın hareketleri burada şekillenmiş, Hareket Ordusu'nun merkezi Selânik olmuş ve en önemlisi Türkiye'nin önde gelen kurucuları hep Selânik kökenli olmuşlardır. Bunları birer rastlantı olarak görme eğilimi ne yazık ki çok baskındır. Halbuki kente bu önemi yükleyen Sabetaycı kökenli kişilerdir. Nitekim Halide Edip Adıvar'dan (Yakubî), Sertellere (Kapancı), Maliye Bakanı Mehmet Cavid'den (Karakaş), daha sonra Türk siyasî hayatında çok önemli roller üslenecek olan Ahmet Emin Yalman'a (Yakubî) kadar hemen hemen modern Türkiye'nin kurucuları hep Sabetaycı kökenli aydınlardır.

Özellikle 19.yy. sonunda Sabetaycı cemaatlerin dinî olarak uğradıkları çöküntü sonrasında cemaat mensupları politik bir ortamda kendilerini bulmuşlardır. Avrupa şehirlerinde eğitim gören, birkaç yabancı lisan bilen ve zamanın Anadolu aydınına oranla çok daha fazla bilgiyle donanmış bu kişilerin önemli siyasî roller üstlenmesi de tabiî ki şaşırtıcı olmamalıdır. Yukarıdaki isim listesi daha çok geniş olarak uzatılabilir kuşkusuz ki, ancak burada amaç kişileri reddettikleri kimlikleri ile karşı karşıya bırakmak değildir, çünkü pek çok Sabetaycı genel olarak bunu gizleme eğilimindedir. Ancak bilimsel olarak bakıldığında da kişisel arzuların doğru analizler yapılmasını engellememesi gerektiğini biliyoruz.

Sabetaycılık yirminci yüzyılın sonuna doğru geldiğimiz şu günlerde artık tarih sahnesinden yavaş yavaş çekilmeye başlayan bir konumdadır. Sabetaycı cemaatler katı bir asimilasyon politikası altında tamamen kültürel özelliklerini kaybetme sorunu ile karşı karşıyadırlar. Bunun en büyük nedenlerinden biri Türkiye'de etnik olanın bölücü olarak algılanmasına ve etnik unsurların bastırılmasına dayalı olan devlet politikalarıdır.

Sabetaycılığın neden kaybolamaması gerektiği, Sabetaycı kim-

liğin özellikleri bu yazının konusunu teşkil etmektedir. Öncelikle bu yazının amacı sosyal antropolojinin bir sorunsalı olan Sabetaycı kültürün varlığının devamı hakkındaki temel düşüncelerin açıklanmasına dayanmaktadır. Sabetaycılık Türkiye Devleti'ni oluşturan Türk milletinin temel unsuru olan alt topluluklardan birisidir ve siyasî, ekonomik alanda da Türkiye tarihinde önemli roller oynamış bir cemaatin temel inancıdır. Bu sebeple bir bütünü oluşturan her parça gibi incelenmeli ve yok olması önlenmelidir. Türkiye'de iki yüzyılı aşkın bir süredir tartışılan Batılılaşma-Batılı olma düşüncesinin temel savunucularından biri de Sabetaycılar'dır. Her ne kadar ortaya çıktığı 17. yüzyılda Yahudi dinindeki rabanik bir hareket olarak algılanmışsa da günümüze dek gelen ikiyüzelli yıllık tarihî seyri içinde gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal tarihinde etkinlik kazanmıştır. Bu sebeple de Türkiye kültür mozağinin olmazsa olmaz ve ayrılmaz bir parçası konumuna gelmiştir. Bu sebeplerdendir ki eğer Türkiye'nin resmî tarih söylemine karşı gerçekçi olarak bir bakış açısı getirilmeye çalışılacaksa, tıpkı bu mozağiyin diğer parçaları gibi Sabetaycılığın da araştırılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Tüm altkültürlerde olduğu gibi Sabetaycılık da kendine ait geleneksel değerlere, kültürel unsurlara kısacası farklı bir karaktere sahiptir. Bundan dolayıdır ki ilk önce bu karakterin tanımlanması ve ele alınması olanaklı olmalıdır. Fakat özellikle bu konuda yapılan araştırmalar kesin önyargılarla bölücü, zararlı ve kötü olarak damgalanmakta ve özellikle maddî baskılar altında kalınır korkusuyla bizzat Sabetaycılar tarafından engellenmektedir.

Sabetaycı kültürün karakterini kısaca şu unsurlardan oluşuyor kabul edebiliriz;

- Gelenekler (Yemekler, bayramlar vs.)
- Yazılı ve sözlü anonim eserler (masallar, dualar, şive vs.)
- Yaşam biçimi (dünya görüşü, siyasî eğilimler vs.)

Kuşkusuz yukarıda temel olarak gruplandırılan bu unsurlar daha da açılabilir. Şimdi temel mesele, Sabetaycılar'ın hakikaten yukarıda ele alınan konularda ortak karakteristiklerinin olup olmadığı iddiasının ele alınmasıdır.

Gelenekler ele alındığında varolan üç Sabetaycı toplulukta da bu konunun en fazla yemekler konusunda ortaya çıktığı gö-

rülmektedir. Sabetaycılar'ın apayrı bir mutfak kültürleri vardır ve yapılan araştırmalara göre de bu mutfak salt Akdeniz veya Yahudi mutfağından oldukça farklı özelliklere sahiptir. Eden'in bu konuda yayımlanan kitabında ayrıntılı olarak bu konu ele alındığından burada ayrıca tartışılmayacaktır. Özellikle 1900-1940'lı yıllar arasında doğan kuşakta, bayramlarında uygulanma örneklerinin olduğu belirtilmiştir. Yakubiler hariç tutulmak kaydı ile Karakaş ve Kapancılar'da bu kuşaktaki kişilerin kuzu bayramı, pesah ve kipur günü gibi Yahudi dinî bayramlarının uygulanmasını gördükleri yine kişilerle yapılan konuşmalarda belirlenmiştir. Bugün hâlâ Karakaşlar'da özellikle dinî kastın içinde yeralan kişilerin evlerinde bu gizli ayinlerin uygulandığına dair bulgularımız mevcuttur.

Benim Sabetaycı kökenli ailelerde yaptığım araştırmalarımda küçük yaştaki çocuklara anlatılan masal, hikâye tarzındaki bir takım söylencelerin yine Anadolu ve Rumeli kültüründen farklı Tevrat'ın Kabbalistik manalarını içerdikleri ortaya çıktı. Bu masallarda yer alan ejderha, kötü krallar vs. gibi motifler Tevrat kökenli olmakla beraber bunların Kabbalistik bir çerçevede aktarıldığını gördüm. Fakat en önemli kültürel bulgum Selânik şivesi olarak adlandırabileceğimiz Judeo İspanyol gramerine dayalı olan bir dildir. Bu dil kuşkusuz Rumeli Türkçesi ile benzerlikler taşımakta ise de özellikle Judeo İspanyol'dan geçen bazı deyimleri de içermektedir. Bu dildeki ifadelerin başlı başına bir araştırma konusu olduğuna kuşku yoktur.

Son olarak Sabetaycı karakteri oluşturan yaşam biçimi ve politik eğilimler konusundan bahsetmekte faydalar bulunmaktadır. Sabetaycılar istisnasız olarak Batılı bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. Bu cemaat üyelerinden Müslüman din adamı veya sofu Müslüman kişiler çıkmamıştır. Sabetaycılar doğum ölüm, evlenme gibi gündelik hayatta karşı karşıya kaldıkları olaylarda da oldukça sade dinî törenler uygulamaktadırlar. Karakaşlar'da bu dinî törenler kendi din adamları tarafından yapılmaktadır. Genellikle siyasî tavır anlamında kemalist ideolojiyi benimsemiş olmakla beraber sol yelpazenin çeşitli kesimlerinde yer alan Sabetaycı kökenli kişiler de bulunmaktadır. Fakat genel eğilim liberal-Batılı ve kemalist bir ideoloji etrafında odaklanmaktadır.

Yukarıda kısaca ele alınan Sabetaycı karakterin özelliklerinin günümüzde giderek yokolduğu bilinmektedir. Buna karşı neler yapılabilir ve nasıl bir korunma politikası takip edilebilir?

Öncelikle kültürel unsurları oluşturan dokunun korunması sağlanmalıdır. Bunun en kestirme yolu Sabetaycılık'la ilgili araştırmaları finanse edecek ve eldeki belgeleri koruyacak olan bir araştırma enstitüsünün kurulmasıdır. Bu enstitünün hazırlayacağı periyodik yayınlar sayesinde de konunun gündemde tutulması ve yakın tanıtımının yapılması sağlanacaktır. Hazırlanacak kitap, broşür ve makaleler ile de gelecek kuşaklara bırakılacak değerler ortaya konacaktır.

Diğer bir nokta Türkiyeli Sabetaycılar'ın dinsel mekânlarının oluşturulmasıdır. İkiyüzelli yıl boyunca gizli olarak yapılan dinî ayinlerin serbesti içinde yapılması sağlanmalıdır. Din gündelik hayatta her an kişilerin talepleri ile karşımıza çıkan bir konudur, düğün, ölüm, doğum gibi kişisel yaşamın önemli anlarında ritüellerin yapılabilmesi için Museviler'in Türkiye'de kullanmadıkları sinagoglardan birinin veya birkaçının restorasyonunun sağlanması yolu ile buna imkân tanınabilir. Aynı zamanda bu dinsel mekanda Sabetaycı hocaların rahatlıkla Kabbalistik çalışma ve araştırmaları yapmaları da sağlanabilir. Zaten Sabetaycılar'ın dinsel mekânları ile Yahudi sinagogları arasında derin farklılıklar bulunmamaktadır.

Sabetaycı gruplar bugün için giderek asimile olma tehlikesi altındadırlar. Ancak karakteristik özellikleri nedeniyle Türkiye'de giderek kentleşmeyle beraber egemen olan Anadolu kökenli kültürel hareketlerden çok farklı olmaları sebebiyle de bu asimilasyon yavaş olmaktadır. Özellikle büyük kentleri etkisi altına alan Doğu ve Güneydoğu anadolu alt kültürleri Sabetaycılar'ın tamamen yeni tanıdıkları bir oluşumdur. Bu kültürün somut ifadesi olan müzikten yemeğe kadar her olgu Sabetaycılar için farklıdır. Selânik'ten geldikleri 1924 yılında bile ortalama yaşam standartları olarak hep farklı olmaları, Batıya açıklıkları, eğitime verdikleri önem, Batılı kurumlarda yetişen gençleri sebebiyle de Türkiye'nin gerek idarî sisteminde ve gerekse toplumsal yaşamında Sabetaycılar'ın büyük yerleri olduğu kuşkusuzdur. Cemaate köken olarak bağlı kişilerin genel nüfusa oranla her konuda ülke içindeki etkinlikleri göz önüne alındığında

Sabetaycılar'ın ne kadar önem arzettikleri anlaşılmaktadır. Fakat bu kadar başarılı olan kişilerin başarıyı sadece kendi kişiliklerinde arama eğilimi vardır. Halbuki daha yüzyılın başında Anadolu halkını oluşturan ve daha sonraları giderek çoğalan vasıfsız ve eğitim seviyesi düşük insan topluluğuna nazaran Sabetaycı kökenli gençlerin aldıkları eğitim sonucu elde ettikleri rekabet üstünlüğü ve cemaatle korunan Batılı anlayışın sağladığı ortam nedeniyle hemen hemen her alanda büyük bir yükselme yaşadıkları da gerçektir. Aynı koşullara sahip Rum, Ermeni ve Yahudiler'in sadece nüfus kâğıtlarında farklı dini taşımalarından dolayı kamu alanında görev alamadıkları düşünülürse cemaat üyelerinin bu başarılarının nedeni anlaşılabilir. Herhalde Sabetaycılar da Yahudiler gibi tanınsalar ve İslâm dışı kabul edilselerdi, sadece inançlarındaki farklılık nedeniyle devlet alanında çalışmalarına izin verilmeseydi pek çok Sabetaycı kökenli bürokratın devlet içindeki etkinlikleri bu kadar belirgin olur muydu diye de düşünmek gerekiyor.

Özelikle ekonomik alanda etkinlik kazanan Sabetaycılar'ın sadece bir takım korkularından dolayı Sabetaycılığın araştırılmasını engellemeleri tuhaf karşılanmamalıdır.

Bugün Sabetaycı gruplarda yaşayan insanlar dört grupta ele alınabilir.

Sabetaycılığın artık yokolduğunu savunan, Sabetaycı kökenli olduğunu reddeden ve asimile olması için çaba harcayan kişiler.

Sabetaycı inançlarını tamamen gizli olarak sürdüren ve dinsel karakterini muhafaza etmeye çalışan ve genellikle Karakaş kökenli kişilerden oluşan grup.

Sabetaycılığı terkederek Yahudi dinine geçmeyi arzuluyan ve kendini böyle algılayan grup

Sabetaycı olduğunu kabul ederek bunu bir kimlik sorunu olarak ele alan kişiler ki, bunların temel düşünceleri, beni ilgilendiren bu konu hayatımı olumsuz etkilemesin, biçimindedir.

Dört grup içinde araştırmaların yapılmasını en çok engelleyenler ilk iki grubu oluşturan kişilerdir. Burada savunulan temel düşünce, Varlık Vergisi gibi bir olayın tekrar gündeme gelebileceği, bu sebeple de bu konu hakkında araştırma yapılmasının engellenmesi arzusudur.

Üçüncü gruptaki kişiler çok küçük bir azınlıktır ve onlar konu hakkında araştırmalar yapmakla beraber daha çok Yahudilik'le

bağlantılar üzerinde durmaktadırlar.

Son gruptakiler ise kimlik sorunu olarak baktıkları Sabetaycılığın araştırılmasına karşı olmamakla beraber çok fazla da desteklememektedirler.

Bununla beraber Türk-İslâm Sentezi'ne dayalı resmî kültür söylemi de Sabetaycılığın araştırılmasına ve bu cemaatin varlığına karşıdır. Devlet politikası genel olarak bu konuyu bir ırk-sınıf ayrımı olarak ele almaktadır. Fakat geçmişte Varlık Vergisi uygulamaları sırasında devlet Sabetaycıları Dönmeler olarak ayrıma tâbi tuttuğu için bu araştırmaların politik olarak mütalaa edilmesine imkân yoktur. Çünkü devlet bizzat kendi böyle bir ayrımı desteklemiştir.

Türk aydınları arasında konuyu tanıyanlar bu çalışmaları bir ölüyü diriltme olarak da ele almaktadırlar. Bu görüşe göre Sabetaycılık kadük olmuştur ve araştırılmasında da hiçbir fayda yoktur, sadece insanları rahatsız edecektir.

Diğer bir grup aydının bakışı Sabetaycı kültürün araştırılması çabalarını ırkçılık olarak nitelemektedirler. Bu düşünce aslında resmî devlet ideolojisine yakın olmakla beraber sol kökeni açısından da önemlidir. Bunun faydasızlığına inanılmakta, konu tarihe gömülmüş olarak addedilmektedir. Yine bu görüş meseleyi bir Yahudi milliyetçiliğine kayış, siyonizme eşit bir düşünce olarak belirlemektedir.

İslâmcılar ise konuya daha sıcak bakmaktadırlar. Burada ana amaç aslında kemalist ideolojinin Sabetaycı kökenli olduğu konusundaki inançlarını ispata dayanmaktadır. Araştırmalar sonucunda ortaya çıkacak belgelerin bu düşünceyi destekleyeceğini öne sürmektedirler, genellikle islâmcı yazarların yazılarında da öne çıkan meseleler bunlardır.

Sabetaycılık, kim nasıl görürse görsün, özellikle felsefî anlamda halen varlığını sürdüren ve en azından çok kültürlü çok farklı etnik yapıdaki Türkiye için bir kimlik sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Konunun araştırılmasına karşı olanlar bile bunun bir kimlik meselesi olduğunu reddedememektedirler. Fakat ne yazık ki belirlenen olumsuz tavrın altında yatan temel neden ne ideolojiktir ve ne de insanların unutma arzularıdır. Temel neden, Sabetaycılar'ın genel olarak Türkiye'de sağladıkları ekonomik avantajlardır ve bunun kaybedilme korkusudur. Ta-

biatıyla uzun vadede bu araştırmaların yapılmasındaki engellemeler kalkacakmış gibi görülmemektedir. Genel olarak konu ırk-sınıf ayrımı olarak ele alınmaya çalışılarak temelde bir bölücülük şekline sokulma gayretine girilmekte, böylelikle Türkiye'nin en temel meselelerinden biri durumunda olan Sabetaycılık konusu yokmuş gibi varsayılmaya çalışılmaktadır ve ne yazık ki bu çabada da başarılı olunmaktadır.

Sabetaycılık 20. yy'da modern Türkiye Devleti'nin oluşmasında ideolojik ve kültürel temellerin ortaya konulmasında oldukça etkin rol oynamış olan bir kimliktir. Sabetaycı kökenli kişilerin cemaatin genel nüfus oranına bağlı olmaksızın Türk siyasî ve toplum yaşantısında kazandıkları etkinlik, bu cemaatin tarihinin mutlaka ve mutlaka araştırılması gerçeğiyle bizi karşı karşıya bırakmaktadır.

7. Baskı için Ek Bölüm

ELEŞTİRİLER
TARTIŞMALAR
YANITLAR

Ben de Selaniksizim!

SELÇUK EREZ

Sevgili Ergin Tekin'in anısına

1648'de İzmirli hahamlardan Sabetay Zevi, kendisinin, İsrailoğullarını kurtacak mesih olduğunu ilan etti. Kutsal kitaplar, bir gün böyle bir kurtarıcının geleceğini bildirmişlerdi. Zevi, kendinden önce gelmiş ve aynı iddiada bulunmuşlardan daha fazla yankılar uyandırdı: Kudüste'ten Amsterdam'a kadar dalgalanmalara yol açtı; o sıralarda-mesela-Livorno'da dünyaya gelen Musevi çocukları arasında Sabetay adı verilenlerin çokluğu bu etkiyi yansıtır.

Sabetay'ın, Musevî inanç ve ibadet sisteminde bazı önemli değişiklikler yapmaya kalkması, bu dinde oturmuş uygulama ve yorumları yeğleyen Osmanlı Yahudilerini rahatsız etmiş, Devlet büyüklerine başvurarak onun Çanakkale'ye sürülmesine yol açmışlardı.

Bu sürgünden sonra da hahambaşılıktan gelmeye devam eden şikayetler üzerine Sabetay, İslami kabul etmekle idam edilmek arasında bir tercih yapmak zorunda bırakıldı. Müslümanlığı seçmesi, ona inanmışların çoğunda umut sönüşüne yol açtı; ancak az sayıda izleyicisi, «O gerçekten bir peygamberdir, ardından gitmeliyiz!» deyip Müslüman oldular.

Sabetay'ın ve ardıllarının din değiştirdikten sonra eski inançlarına da bağlı kaldıkları ve günümüze kadar her iki inancı bağdaştırmaya çalıştıkları bilinir.

1924'teki Türk-Yunan nüfus değişimi ile Selanik'ten çok sayıda Sabetaycının gelmesi nedeniyle «Selanikli', başka bir dinden İslam'a dönmeleri nedeniyle de «dönme» olarak anılan bu topluluktan, Türk

toplumuna bilim aleminde, •ticarette ve sanayide, gazetecilikte önemli hizmetlerde bulunmuş, çok sayıda insan yetişmiştir. Buna rağmen, 1942'de Varlık Vergisi olayında bu topluluktan olanlara fazla vergi ödetilmiş, sağcı basında sık sık «siyonist, mason, vatan haini» olarak damgalanmış, Ahmet Emin Yalman gibi ön planda bulunanları hedef gösterilerek sağcı suikastlere uğratılmıştır.

Bu baskılar, kimliklerini gizlemelerine, giderek Sabetaycıların, Sabetaycılıklarını çocuklarına bile söylememelerine neden olmuştur.

Bu gizlilik, yobazca saldırılar, bu cemaatin tarihinin, sosyolojisinin, bu inancın doğup geliştiği yerde, yani ülkemizde incelenmesini engellemiştir.

İlk defa Ilgaz Zorlu, bu konuyu bilimsel ve objektif bir acıdan ele almış ve çeşitli nitelikleri ile incelemiştir. Kudüs'te, sabetaycılığın önemli kaynaklarının korunduğu Ben Zewi Enstitüsü'nde yaptığı araştırmalar ve Sabetaycı ailelerle yaptığı• belge ve bilgi biriktirme amaçlı-görüşmeler bu konuda yeterli bir düzeye ulaşılmasına yol açmıştır.

Konu, «Sabetaycılık ve Yahudilik», «Sabetaycılık ve Osmanlı Mistisizm», «Üç Sabetaycı Cemaat», «Türkiye Sabetaycıları» gibi başlıklar altında irdelenmiştir.

Zorlu, kitabında Selaniklilere yönelik gerici yayınlardan yeterince söz eder.

Köktendinciler, Selaniklileri neden sevmezler?

Osmanlı toplumunda, bunca dinden dönmüş insan var iken, (mesela, I. Murad'ın, Bayezid'in, IV. Murad'ın anaları Rum değil miydi? III. Osman'ın anası Rus, III. Selim'in anası da Gürcü'den dönme değil miydi?) Gürcü'den, Grek'den, Slav'dan dönme kabul edilir de Yahudi'den dönme neden kınanır?

Bir kere «Yahudi düşmanlığı» Arap kimliğinin önemli dayanaklarındandır ve İslam köktendinciliği İran'dan Endonezya'ya kadar kıpırdadığı her yerde- din maskesi altında- ulusal kimlikleri törpüleyip yerine Arap kimliğini ve hegemonyasını egemen kılmak ister, Yahudilikle ilgili her şey bu açıdan değerlendirilir de ondan.

Mesela, bu cemaat üyelerinin İslam'a döndükten sonra da bir sü-

re eski inançlarına bağlılıklarını sürdürmüş olmalarıysa bu onları neden hain kılsın? Bir dine girenin eski dininden kaç yılda koptuğunu, eski dinin izlerini kaç kuşak taşıdığını kim yeterince bilebilir? Bugün Anadolu Aleviliği'nde, Orta Asya Şamanizmi'nin Anadolu'daki Hıristiyanlık dışı bazı mezheplerin izleri yok mudur? İran'da Humeyni sonrası evrede bile eski, ateşe tapılan devreden kalma birçok davranış hâlâ sürdürülmemekte midir? Osmanlı Sadrazamı Sokollu Mehmet Paşa'nın geç piskoposluğunu, başpiskoposluğa yükselttirip bu mevkiye kardeşini ataması akraba kayırmak kadar eski bağlarıyla kopmadığını da yansıtmaz mı?

Ilgaz Zorlu, Kitabının adına, «Evet, Ben Selanikliyim» (Belge Uluslararası Yayıncılık, İst. 1988), demiş.

Rahmetli halam şakaseverdi. O kadar çok Selanikli dostumuz vardı ki bildiklerimizin «Selanikli» ve «Selaniksiz» olarak ikiye ayrılabileceğini söyler ve gülerdi.

Ben de Selanikli değilim; yani Selaniksizim ama bu memlekete anlamlı ve olumlu katkıda bulunmuş olan bu cemaatın ülkeme hizmet etmişlerini - Zorlu'nun be değerli yapıtı vesilesiyle- saygı ile anıyorum.

Türkiye Sabataycılığı

MUSTAFA AYDIN

Konu oldukça tartışmalı ve bir o kadar da çetrefil. Soğukkanlı' bir ortamda konuyla ilgili araştırmalar yapmak ve görüşler beyan etmek pek de kolay değil. Ancak «Türkiye Sabetaycılığı» gibi oldukça karışık bir konuyu oldukça yetkin bir üslup ve donelerle hazırlamış yazar Ilgaz Zorlu. Sabetaycılık; hakkında bugüne kadar çok sayıda makale ve kitap yayınlanmasına rağmen yine de esrarı çözülebilmiş bir alan değil. Yazar Ilgaz Zorlu kitabında «Selanikliler» ya da «Dönmeler» olarak bilinen grubu teşrih masasına yatırmış. Kendisi de Şemsi Efendi'nin 6. batından torunu olan yazar Zorlu, «yaşanan ikiyüzlülüğe artık bir son verilmesi gerektiğini» ve cemaatinin artık «dışa açılması» gerektiğini belirtiyor.

Kitabın kapak resmi de ilginç. Melekler ahirzamanda yeniden döneceğine inanılan Sabetay Sevi'ye Mesih'lik tacını takıyor.

Kitapta, Sabetaycılık ve Yahudilik, Sabetaycılık ve Osmanlı Mistisizmi, Sabetaycılık ve Masonluk ve Kabbala'nın Mistik Aleminde gibi oldukça ilginç makaleler yer alıyor. Yazarının kimliği göz önüne alındığında, konuya merak duyanların mutlaka edinmeleri gereken bir kitap Türkiye Sabetaycılığı:

«Türkiye'de yaşayan ve Türkiye mozayiğini oluşturan parçaların en renkli olanlarından biri herhalde Sabetaycılardır. Sabetaycılık veya genel olarak bilimsel literatürde bilindiği şekliyle Dönmelik konusu ne yazık ki Türk kültür ve siyaset tarihinin en az ele alınmış konularından birini oluşturmaktadır. O kadar ki gerek Türk siyası yaşamında ve gerekse buna paralel olarak Türkiye'nin toplumsal yaşamında Sabetayıcıların varlığı neredeyse yok kabul edilegelmiş, haklarında bir kaç eser

dışında hiçbir çalışma yapılmamıştır. Oysa ki 19. yy.ın ikinci yarısından itibaren günümüze gelene dek geçen sürede Sabetaycıların oynadıkları roller dikkate alınırsa bunun ne denli yanlış olacağı görülecektir. Fakat sürekli olarak Müslümanlık dini inancında Yahudi Kabbalizmine bağlı olarak yaşayan böyle bir cemaatin gizliliği koruma konusundaki ihtiyatlı ve kararlı tutumu neticesinde konunun ele alınmamış olmasına da çok şaşırmamak gerekiyor.» (Kitap arka kapak tanıtım yazısı.)

Şimon Zwi'nin torunu

MUSTAFA KAPLAN

Ülkemizde ciddî olarak açık rejim yerleşmediği, zaman zaman kapanarak legal müsesseler budandığı için olsa gerek; hâlâ **«kapalı devre»** çalışan gruplar bulunmaktadır. Her ne kadar belli grupların projektörleri hep Müslümanların üzerinde dolaşsa bile, gizliliği esas alanların başında mason localarının ve Dönmelerin geldiğini herkes bilir. Bir cesur kalem, hem de **«korkaklık»** kendilerine alem olmuş bir cemaatin içinden çıkan bir aydın kişi, Dönmelerin üzerindeki esrar perdesine neşter atmış. **«Evet, Ben Selanikliyim/Türkiye Sabetaycılığı»** isimli kitabın yazarı Ilgaz Zorlu, doğrusu bir zoru başarmış.

Atatürk'ün Selânik'teki öğretmenlerinden Şemsi Efendi adıyla bilinen **«Şimon Zwi»** isimli Sabetaycının altıncı kuşaktan torunu olan Zorlu, Dönmelerin aslında Yahudi olduklarını, Osmanlı devrindeki maslahat gereği Müslüman görünme ihtiyâcı hissettiklerini, aslında bu grubun **«İsrail kültürünün bir parçası»** olduklarını açık yüreklilikle kaleme almış.

Başta Şemsi Efendi takma adlı Şimon Zwi olmak üzere Halide Edib Adıvar, Ahmet Emin Yalman, Şefik Hüsnü Değmer, Sabiha Sertel, Abdi ipekçi, Coşkun Kırca, sâbık Mâliye Nâzırı Câvid Bey, kartel medyasının bir kanadının sâhipleri gibi tanınmış isimleriyle TC'nin şekilllenmesinde rol sâhibi bulunan Dönmelerin, aslında birer Yahudi oldukları halde Müslüman gözükmeleri; gerçekten bizim de tasvib etmediğimiz bir sosyal trajedidir. **«Yakubîler, Karakaşlar, Kapancılar»** adıyla üç ana grupta toplanan Dönmelerin gerçek kimlikleriyle sosyal hayatta gözükmeleri, hattâ sayın yazarın taleb ettiği İsrail tarafından

kabul görmeleri; elbette ki **«kapalı devre»** çalışılmasından bin kere iyidir.

Hem onların kırılmış şahsiyetleri tâmir edilir, hem de herkes birbirini daha iyi tanır.

Belge Yayınları arasında çıkan kitap, 176 sayfa. Aydınlarımızın ilgisini çekeceğini zannediyorum.

Bendeniz Yahudileri de, versiyonlarını da hem tanımam, hem de inancım gereği onlardan hoşlanmam.

Fakat, rahmetli babamın sık sık tekrarladığı **«Açık yara adam öldürmez»** prensibine inanırım. İkiyüzlülüğün hem insan ve hem de cemiyet hayâtına korkunç zararlar açtığı kanaatindeyim.

Hz. Mevlâna 'nın(ra) dediği gibi: **Ya olduğumuz gibi görünelim ya da göründüğümüz gibi olalım!**

Bülbüllerin sesine gelen Mesih

DÜCANE CÜNDİOĞLU

Üsküdar'da *Bülbürderesi* diye bir semt, bu semtte de *Dönmeler mezarlığı* diye bir mezarlık vardır. Bu mezarlığın caddeye bakan tarafı 1993'de düzenlenmiş ve park haline getirilmiştir.

Önce, İsmail Kara'nın bu düzenlemeyle ilgili kuşkularına bir bakalım:

• «Üsküdar'a inip çıkarken gözetlemeye devam ettiğim bu alanın kim tarafından düzenlenmekte olduğunu merak ettim. Doğrusu bir müddet sonra karşıma 500.*Yıl Vakfı* gibi bir kurumun veya bunların uzantısının çıkacağını bekliyordum. Yanılmışım. Bir müddet sonra tabela asıldı: *Üsküdar Belediyesi Bülbülderesi Park Düzenleme İnşaatı.* Hüsnü zannımı muhafaza ederek böyle bir düzenlemenin yapılmasına belediye'nin müstakillen karar verdiğini kendimi inandırmaya çalışıyorum; ama hemen hergün *'Burada bir bityeniği var'* demekten de kendimi alamıyorum» *(Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe, sh.30)*

Şimdi de şu açıklamaları okuyalım:

• «Üsküdar'da bulunan *«bülbül deresi* mevkinin Sabetaycılar için özel bir anlamı vardı; çünkü Talmud'a göre, *Mesih bülbüllerin sesine gelecekti.* Nitekim Türkiye'deki Sabetaycı mezarlıkların en büyüğü olan *Bülbülderesi Mezarlığı*'nın bu bölgede kurulması da bundan dolayıdır. İstanbul'da Sabetaycıların yaptıkları diğer mabedlere baktığımızda, bunların genellikle hep Üsküdar ve civarında olduklarını görürüz. Yine *Bülbülderesi Mezarlığı*'nın girişinde yeralan *Fevziye Hatun Camii* de Sabetaycı aileler tarafından yaptırılmıştır. Bu cami ile ilgili olarak ortaya konması gereken bir nokta şudur: Sabetaycıların *Ka-*

rakaşlar koluna mensup ailelerin en sık kullandıkları sembolik kelimelerden biri olan *Fevziye* ismi, aynı zamanda Selanik'te kurulan ve Atatürk'ün ilk eğetimini aldığı okula da verilmiştir.» (Ilgaz Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim: Türkiye Sabetaycılığı*, sh. 41-42)

Sabetaycılık, «Yakubiler, Kapancılar ve Karakaşlar» olmak üzere üç kola ayrılmış bir yahudi tarikatının adı... Selanik'te çıkan Yeni Asır'ın kurucusu Fazlı Necib, Vatan'ın başyazarı Ahmed Emin Yalman, Dr. Şefik Hüsnü, Halide Edib Adıvar *Yakubî*; idam edilen eski Maliye Bakanı Cavid Bey, İzmir'li Hasan Tahsin, bakanlık yapan Faik Nüzhet, Milliyet'ineski başyazarı Abdi ipekçi ve kardeşi İsmail Cem *Karakaş;* Atatürk'ün hocası Şemsi Efendi, Zekeriya ve Sabiha Sertel, Bezmen ve Atabek aileleri de *Kapancı* kolundan... (Bülbülderesi Mezarlığı'nda bir tek *Yakubî* bulunmuyor.)

Bunları yazan Ilgaz Zorlu'nun kendisi de Sabetaycılığı gündeme getirmeye çalışan ve İsrail'in bu mezhebi *resmen* tanıması için uğraş veren Sabetaycı kökene sahip bir Selanikli... Belki bilirsiniz, Aytunç Altındal'ın tenkid ettiği o gizemli genç... Hani Kürt yahudisi olduğunu söyleyen Rifat Bali'nin yoldaşı...

«Ben meydandayım» diyor. Şimdi muhasebecilik yapıyormuş... Bu konuda çeşitli makaleleri var ve şimdi bunları kitaplaştırmış... Coşkun Kırca'yla aynı kökenden olduğunu söylüyor; *Sabah* grubunun başındaki aileyle de... Atatürk'ün fikirlerinin de kendilerinden mülhem olduğu iddiasında Fakat ilginçtir, cemaat olarak en büyük baskıyı Atatürk Cumhuriyeti'nden gördüklerini ileri sürüyor.

Kabbalizm'in altın çağını yaşadığına inanan bu araştırmacı diyor ki: «Kabbala ciddî bir uğraşıdır; ne insanlardan tamamen uzakta bir adada öğrenilebilir, ne de bir gazetenin salonlarında haftada bir toplanan bir grubun çabalarıyla yaşatılabilir. (...) Evet sır saklanmalı, ama ya onu gerçekten hakedenlere karşı da böyle mi davranmak gerek?»

Hangi ada, hangi gazetenin salonu, hangi grup, hangi sır?

Birileri bu suâllerin cevabını bulmalı; zira durup dururken bülbüllerin ötüşü hayra alâmet değil!

Hatırda kalması gereken gariplikler

DÜCANE CÜNDİOĞLU

«(...) Fakat, belki de Türklerle Yahudiler arasındaki sıcak ilişkileri açıklamada 'Dönmeler' yardımcı olabilir. Türkiye'nin en yetenekli aydınlarının ve gazete sahiplerinin 'Dönme' kökenli olduğu bir sır değil. Abdi İpekçi de dahil olmak üzere bu yüzyılın önde gelen gazetecilerin hemen hepsi "Dönme" idi.»

Bu sözler, Financial Times' muhabiri David Borechart tarafından 'The Spectator' dergisi için hazırlanan bir yazıdan muktebes... *Yabancı Gözüyle Türkiye'nin Hoşgörüşü* başlığıyla 19-25 Ekim 1986 tarihli «Haftaya Bakış'ta yer almış...

Prof. Abdurrahman Küçük de *Dönmeler Tarihi* (İstanbul, 1997) adlı eserinde bu yazıyla ilgili bazı değinilerde bulunmuş.

Financial Times muhabirine göre daha o yıllarda Türk Dışişleri'nin, uygun aday bulduğu zaman İsrail'le göndereceği temsilcileri "Dönmeler" arasından seçmek istediğine dair» ispatlamanın zor olduğu söylentiler» (!) var imiş...

Türkiye–İsrail yakınlaşması sürecinin hızlanmasıyla birlikte Türkiye'de garip şeyler olmaya başladı. Ne ki bir müddet sonra olup bitenleri kimse garipsemez oldu, alışıldı...

Evet, garip şeyler... Meselâ garip bir biçimde sık sık *İzak Alaton, Üzeyin Garili, Jak Kamhi* gibi Musevi işadamlarımız televizyon ekranlarında arz–ı endam etmeye başladılar. Bu zevâtın suretlerine ve beyanlarına o kadar alıştık ki kısa bir sürede kendilerini, hatta aldıkları ödülleri bile garipsemez olduk.

Sonra Jak Kamhi'ye garip bir suikast girişiminde bulunuldu... Hemen ardından, bu zâtın oğlu (Jefi Kamhi) yine garip bir biçimde milletvekili seçildi.... Bu zât garip beyanâtlar verdi ve garip bir zamanda

ve garip bir biçimde partisinden istifa etti. Bunları da hiç garipsemedik.

Refah-Doğruyol hükûmeti garip bir biçimde ve bir kısım (garip) medyanın gayretleri neticesinde istifa etti ve yine garip bir biçimde yeni bir hükümet kuruldu... Derken Refah Partisi garip bir biçimde kapatıldı... Artık kimse bunu garipsemiyor.

Güneri Civaoğlu, her nedense garip bir biçimde *İsrail sözcüğünü İzrail* olarak telaffuz etmeye başladı, fakat kimse niçin ishak'ın *İzak*, İsrail'in *İzrail* haline dönüştüğünü garipsemedi...

Bezmenler Amerika'ya kaçmış idiler, fakat yine de yeni hükümetin Dışişleri Bakanlığı'nın başına daha önce TRT'nin başına getirilen bir garip zât geliverdi... Bu zât da «İsrail'le ilişkilerimizi kuvvetlendireceğiz» dedi. Hiçbirini garipsemedik; tıpkı Ahmet Emin Yalman'ın Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) Yönetim Kurulu üyeliğinin 1964'de Abdi İpekçi tarafından devralındığını garipsemediğimiz gibi...

Şu bizim dönme dolap Ahmet
Emin Milletin din imanına çatmadadır
Ağrımaz başım etsem de yemin
Vatanı on kuruşa satmadadır.

Neyzen Tevfik'in bu hicvini bile garipsememişken, nasıl olur da şimdi, birilerinin şu kadar bin liraya Hürriyeti satmalarını garipseyebilirdik? En nihayet, artık garipseme yetimizi kaybettik... Ne Kudüs'e hacca giden yazarları, ne cebinde Tevrat gezdiren milletvekillerini, ne de İzrail'i dillerinden düşürmeyen gazetecileri garipsiyoruz.

«... Önde gelen gazetecilerden Abdi ipekçi kendi anılarında bunun ['dönme' kelimesiyle aşağılanıyor olmanın] acıklı hikâyesini anlatmış; politikacı ve eski bakan İsmail Cem ise, aile soyadı İpekçi'yi kullanmaktan imtina etmemiş midir?» (*Evet ben Selânikliyim*, sh. 148)

Kendisi de avdeti (= dönme) olan yazarın bu suâline ne cevap verirsiniz bilemem, fakat bu arada *Financial Times* muhabirinin kulağına yıllar önce gelen söylentileri hatırda tutmak gerektmez mi?

Size tavsiyem, bunları hatırda tutun; yoksa gün gelir kimse hatırınızı dinlemez.

Evet, Ben Selânikliyim...

RIFAT N. BALİ

Ilgaz Zorlu'nun Sabetaycılık konusunda şimdiye kadar yayımlamış olduğu makalelerini toplu bir şekilde okurlara sunan, aylardır ' en-çok satan kitaplar' listelerinde yer alıp dört baskı yapmış olan ve *Matbuat* dergisinin Kasım sayısında 'ayın kitabı' seçilen bu kitap, Türkiye tarihinin yeterince aydınlığa kavuşmamış konularından birini gündeme getirmektedir. Konu popüler kültürde yaygın olan adıyla 'dönme' veya Sabetaycı cemaatidir.

Türkiye'de kişilerin 'Dönme/Selânikli' kökenli olup olmadıkları özellikle sağ kesimin ilgisini çekmiştir. Bu konunun sağ kesimin gündeminde neden bu kadar önemli bir yer işgal ettiğinin gerçek nedenini kavramak için Alper Sedat Aslandaş ve Baskın Bıçakçı'nın *Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü*'nde (İletişim Yayınları, 1995) yer alan 'Selânik dönmesi' maddesine bakmak yeterli olacaktır:

'Osmanlı imparatorluğu'nu yıkıma götüren sürecin Abdülhamit'in İttihat ve Terakki tarafından tahttan indirilmesi ile başladığına inanan –1908 sonrası tarihimizde dinî ve sağ akımlar içinde büyük kabul gören –anlayış ve yaklaşımın indinde Selânik 'uğursuz' bir çağrışıma sahiptir. Bu çağrışım Selânik'in o dönemde büyük ve etkin bir Yahudi cemaati barındırıyor oluşuyla daha da güçlenir. Nitekim sağcı ve özellikle İslâmcı tarinçiler ve siyasal düşünürler, Abdülhamit'e tahttan indirilme kararını tebliğ eden İttihat ve Terakki heyetinde Selânik Yahudi cemaattine mensup bir üyenin [bir üye Emanuel Karasu'dur– R.N.B.] bulunuşunu İttihatçıların en affedilmez suçlarından biri sayarlar. (...)

• Aralarında yarı örtük ama bir güçlü dayanışma olduğu söylenen

bu cemaatin böylece edindiği özellikle ticari ve kültürel sahadaki etkinlik, aynı sağ ve dinî akımlarca hep bir 'rahatsızlık' konusu olagelmiş ve bu duygu söz konusu cemaatin 'aslında Yahudiliği terk etmedikleri' yolundaki iddiayla birleştirilerek 'Selânik dönme'lerine bir tür Truva atı gibi bakılması sonucunu doğurmuştur. Selânik'in söz konusu sağ ve İslâmcı siyasal gelenek tarafından bir kez daha 'uğursuz'laştırılmasının öteki ve en aktif nedeni ise bilindiği üzre M.Kemal'in Selânik doğumlu oluşudur. Dolayısıyla bu geri planın varlığında 'Selânik dönmesi' tabiri sağ ve dinî siyasal söylemin adeta genel adı olarak kullanıldığı argümanlarından biri olan 'içimizdeki–yıkıcı– virüs'ün yerli türünün gibi; arif olan anlar üslûbunca yazılıp, konuşulduğunda da özel olarak M. Kemal'i anlatır.»

Sabetaycılar konusunda yapılacak her türlü araştırmalar ister istemez kişi ve aile adlarını da kapsayacaktır. Bu adların arasında yer alan birçok kişi laik ve modern cumhuriyetin kurulmasında ve gelişmesinde önemli roller oynamışlardır. Bu nedenle bu tür araştırmalar, konuya siyasi ve ideolojik olarak yaklaşarak araştırmalarda bahsi geçen her ismi 'dayatmacı laik düzen'in dönmeler tarafından Müslüman toplumuna zorla kabul ettirildiği inancının yeni bir kanıtı olarak görmek isteyen bir kesim tarafından hemen istismar edilmeye mahkûmdur.

İleri sürülen bu görüşe somut örnekler getirmek gerekli ise şu vakalarla yetinmek yeterli olacaktır. Ilgaz Zorlu'nun 1994 yılının Ocak ayında yayımladığı «Atatürk'ün ilk öğretmeni Şemsi Efendi hakkında bilinmeyen birkaç nokta» makalesi sonradan *Akit* adını alan İslâmcı *Beklenen Vakit* gazetesi tarafından *«Toplumsal Tarih* dergisinin Ocak ayındaki ifşaatı, Atatürk Yahudi mektebinde okudu» manşetiyle birinci sahifeden haber yapıldı (28 Ocak 1994). Yazarın *Birikim* dergisinde yayımlanan «Gizli bir etnik cemaat: Türkiye Sabetaycıları» makalesi milliyetçi haftalık *Kurultay* gazetesi tarafından «Türkiye de yüz bin dönme var» manşetiyle birinci sahifeden haber yapıldı (30 Ağustos 1996). Prof. İlber Ortaylı'nın 25-27 Kasım 1996 tarihlerinde İsveç Araştırma Enstitüsü'nün düzenlemiş olduğu «Alevi Kimliği» başlıklı konferansında sunmuş olduğu «Ottoman Modernisation and Sabetaism» başlıklı bildirisinin *Tiryaki* dergisinde yayımlanan çevirisi olan «Osmanlı Modernleşmesi ve Sabetaycılık» makalesi (*Tiryaki,* Mayıs

1998, s. 9-18) *Akit* gazetesi tarafından «Yine Selânik dönmeleri' yorumuyla iktibas edildi (5 Temmuz 1998). Bir toplantıda annesinin Selânik doğumlu olduğunu söylemiş olan Org. Çevik Bir'i konu eden ve *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan bir makale, «arif olan anlar» cinsinden bir yorumla, «Selânik kökenli çıktı» sürmanşetiyle yine *Akit* gazetesi tarafından iktibas edildi (2 Temmuz 1998). Film sanatçısı Hande Ataizi'nin, babasının Selânik doğumlu olup Atatürk'ün izinde olduğunun anlaşılması için soyadı kanunu çıktığında Ataizi soyadını aldığını anlattığı bir gazete haberi (*Hüriyet,* 28 Eylül 1998), gene *Akit* gazetesi tarafınan «Selânikli bir tarikatçı babanın artiz kızı» yorum manşetiyle iktibas edildi. (*Akit,* 29 Eylül 1998).

Konunun böylece siyası bir platforma taşınıp Türkiye'nin içinde bulunduğu İslâmcı–Kemalist kutuplaşmasında İslâmcı kesim için bereketli bir malzeme teşkil ettiği bir ortamda, dönmelerle ilgili her türlü yeni araştırmanın İslâmî kesimin ilgisine mazhar olacağını görmek için kâhin olmaya gerek yoktur. Nitekim kitabının yayımlanmasından kısa bir süre sonra yazara methiye döşeyen ilk yazılar bu kesime mensup gazetecilerden gelmiştir (Mustafa Kaplan, «Şimon Zwi'nin torunu», *'Akit,* 19 Ağustos 1998/Dücane Cündioğlu, «Bülbüllerin sesine gelen Mesih», *Yeni Şafak* 25 Ağustos 1998 ve «Hatırda kalması gereken gariplikler», *Yeni Şafak,* 1 Eylül 1998).

Bu kitabın Sabetaycılık konusuna bilimsel açıdan nasıl yaklaştığına bakıldığında şu eksiklikler görülmektedir.

1) Yazarın Türkiye'de Sabetaycılık konusunu araştıracak bir enstitünün kurulması yolunda ısrarla yaptığı çağrı da ancak yukarıda özetlenmiş olan ve sağ ve İslâmi kamuoyunun konuya bakışlarının tamamıyla görmezlikten gelinmesi halinde yapılabilecek sâfiyane bir çağrıdır (*s. 169).* Yazarın bizatihi kendisi hiçbir belge ve kaynak göstermeden birçok makale yazmıştır. Bir an yazarın tefrika makalelerinin kaynaklarını dönmelerin gizlilik üzerine kurulmuş olan yapılanmaları nedeniyle açıklamak istemediği düşünülürse, o zaman yazarın araştırma enstitüsü kurulması yolundaki çağrısı da tamamen mantık, dışı bir çağrı olmaktadır. Kaynaklar, şayet varsa ve bizatihi Ilgaz Zorlu tarafından bile açıklanamı-

yorsa, kurulması talep edilen bu enstitü hangi kaynaklara dayanarak ne araştırması yapacaktır?

2) Yazarın «konuyla ilgili İsrail'de bulunan kaynaklar, yeraltındaki depolarda bilim adamlarının incelemelerinden adeta kaçırılmaktadır» *(s. 31)* türünden iddialarının gerçekle uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur. Söz konusu belgeler Kudüs'teki Ben Zvi Enstitüsü'nde muhafaza edilmekte olup hiçbir ayrıma tabi tutulmadan istisnasız tüm araştırmacıların incelemelerine açıktır. Yazarın bu belgelerin Türkiyeli araştırmacılara gösterilmedikleri iddiası da kitabın ilerleyen sahifelerinde kendisi tarafından yalanlanmaktadır. Diğer ziyaretçilere göre hiçbir imtiyazı ve ayrıcalığı olmayan yazarın bizatihi kendisi de enstitüyü ziyaret etmiştir *(s. 141)*. BenZvi Enstitüsü dinî bir mekân olmadığından bu enstitüye yapılan ziyaretlerde Yahudilerin sadece sinagoglarda giymek zorunda oldukları takke olan 'kippa'yı giyme zorunluluğu olmamasına rağmen yazar kippa ile «bir belgeyi incelerken» pozunu verip fotoğrafını çektirmeye özen göstermiş, bir makalesini *(Toplumsal Tarih,* sayı 3, *s. 55*) bu fotoğrafla süslemeyi de ihmal etmemiştir.

3) Yazarın «Her ne kadar İsrailli bilim adamlarınca Sabetaycılara ait kaynakların burada muhafaza edildikleri gerçeği –bu kaynakların İsrail dışına çıkarılmaması amacıyla– yalanlanmaktaysa da bizzat bu makalenin yazarı 1991-1992 yılları arasında bu değerli kaynaklar üzerinde inceleme yapma olanağı bulmuştur» *(s. 36,* dn. 1) ifadesi gerçekleri çarpıtmaktadır. İsrailli hiçbir bilim adamı ve Ben Zvi Enstitüsü bu belgelerin mevcudiyetlerini inkâr etmediği gibi mevcut belgelerle yayınlara kaynak teşkil etmiştir.

4) Yazarın Ben Zvi Enstitüsü'nde araştırmalarda bulunduğu» iddiası *(s, 36,* dn.1 ve *s. 141)* mesnetsizdir. Sabetaycı belgeler ve kitaplar üzerinde araştırma yapabilmek için çok ileri düzeyde ibranice bilinmesi şarttır. İbranice bilmeyen yazarın 'araştırma'diye sunduğu olay yazarın dostu olan Dr. Gad Nassi refakatinde enstitüye yapılmış bir nezaket ziyaretinden ibarettir (Ben Zvi Enstitüsü'nün 20 Eylül 1998 tarihli mesajı.)

5) Söz konusu «değerli el yazmalarının Türkiye'ye getirilmesi ve

burada konunarak araştırmacıların yararlanması için tasnif edilmesi»* talebi *(s. 16)* konuya hâkim olmayan okurlar nezdinde 'cesur bir araştırmacı' görünmek için ilk bakışta safça yapılmış gözüken popülist bir talepten başka bir şey değildir. Bu belgelerin asıllarının veya kopyalarının Türkiye'ye getirilmeleri konusunda hiçbir engel mevcut olmadığı gibi getirilmeleri halinde, yazarın kendisi de dahil olmak üzere, bunları okuyup inceleyebilecek ve yorumlayabilecek bir tek kişi Türkiye'de mevcut değildir.

6) Yazarın gene nevi şahsına münhasır bir fantezi talep olarak bakılabilecek bir diğer talebi de Sabetaycı kimliğin Türkiye'de alenen tanınmasıdır. Bu tanımadan sonra gelen fantezi niteliğindeki ikinci talep ise Türkiye'deki Yahudi cemaatinin kullanmadığı sinagoglardan birinin veya birkaçının restore edilip Sabetaycı cemaate tahsis edilmesi ve dinî ayinlerin burada serbest bir şekilde yapılmasıdır *(s. 169)*. Ilgaz Zorlu Türkiye Hahambaşılığı ve İsrail devletinin ruhani liderlerini Sabetayları basit bir kararla Yahudiliğe kabul etmemelerinden dolayı tenkit etmektedir *(s. 147* ve *161)*. Bu talebin ve tenkidin saçmalığını vurgulamak için üç temel gerçeği okura hatırlatmak elzemdir:

- Yahudi dini açısından, Sabetaycılar mesih olarak kabul ettikleri Sabetay Sevi'ye inandıklarından Yahudi olarak kabul edilmezler, Sabetaycıların Yahudi olarak kabul edilmeleri için yapacakları tek şey, bütün dinlerde olduğu gibi, Yahudi dininin ve Yahudi şeriatının kurallarını öğrenmeleri ve Yahudi olmak istediklerini beyan etmeleridir.
- Dört asır önce geçerli olmuş olan tarihsel mücbir sebepler nedeniyle zahiren Müslüman görünüp gizlice Yahudiliği sürdürme ilkelerine dayanan Sabetaycılık hareketinin temelinde gizlilik ve sır yatar. Yazarın Sabetaycı kimliğinini alenen kabul edilmesi doğrultusundaki talebi bu temel gerçeği inkâr etmekte ve dolayısıyla Sabetaycılık hareketinin varoluş nedenine de aykırı düşmektedir.
- Yazar Yahudi olmak için yapmış olduğu bireysel teşebbüslerini

bir cemaat adına yapılmış bir teşebbüs gibi takdim etmektedir. Varlığı ileri sürülen bu cemaat'in asimilasyondan kurtulup Yahudi olmak gibi bir arzu, irade ve talebi yokken, dahası ortada 'cemaat' adına yapılmış resmî bir başvuru yokken, yazar' kitabında sanki Sabetaycı kökenli kişilerin Yahudi olma gibi bir talepleri olduğu ve böyle bir başvuruda bulundukları havasını vermekle okuru yanıltmakta ve Yahudi toplumunu haksız yere tenkit etmektedir.

Bu üç temel nedenden ötürü yazarın Sabetaycı kimliğinin Türkiye tarafından alenen kabul edilmesi ve Yahudi cemaatinden de Sabetaycılara sinagog hasredilmesi talepleri ancak bir tek şeye izah edilebilir. Yazar konuya tam anlamıyla vakıf olmayan vasat okuru, mantık yürütmekten aciz durumda olan saf insan yerine koymaktadır.

7) Yazarın «bugün Türkiye'de kaba bir tahminle yüz bin Sabetaycı kökenli kişi bulunmaktadır» *(s. 130* ve *148)* şeklindeki değerlendirmesini de hangi mesnede dayandığı meçhuldür. Yazarın, İtzhak Ben Zvi'nin 1943 yılında Türkiye'deki Sabetaycılar arasında yaptığı araştırmalar sonucunda 15.000 olarak tahmin ettiği bu kişilerin (İtzhak Ben Zvi, *The Exiled and the Redecement,* The Jewish Publication Society of America, 1963, *s. 122*/sayısının 55 sene sonra kendi değerlendirmesiyle 100.000 kişi sayısına nasıl ulaştığına izah etmesi elzemdir.

8) Yazarın «hiçbir araştırmacı da cemaat üyeleriyle direkt konuşma yolunu seçmemişti» *(s. 9)* iddiası da temelsizdir. Kudüs'teki Ben Zvi Enstitüsü'nün kurucusu olan İsrail'in ikinci Cumhurbaşkanı İtzhak Ben Zvi ile M. Danon, Joseph Nehama, Solomon Rosanes gibi araştırmacılar İstanbul, Selânik ve İzmir'deki Sabetaycılarla görüşmüşler ve araştırmalarının sonuçlarını yayımlamışlardır.

9) Yazar, İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde Cavit Bey'in ve Ahmet Emin Yalman'ın Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını destekleyen fikirlerinden söz etmesine rağmen *(s. 24)*, bu iddiasına mesnet teşkil etmesi için bu kişilerin bu konuda yazmış oldukları tek bir makaleye atıfta bulunmamıştır.

10) Yazarın Kutsal Kitap metinleri ve sözlü gelenekleri üzerine yapılmış olan gizemli ve mistik yorumlar olan Kabala'yı «yüzlerce yıldır kapalı kalması için hep dikkatle konuşulan ve yaşanmamış kabul edilen bir konu» diye takdim etmesi de yanlıştır. Kabala konusunda Batı dillerinde ve İbranicede yazılmış sayısız eser mevcuttur. Bunlardan sadece ikisi Türkçeye çevrilmiştir. O da Perle Epstein'in *Kabala Musevi Mistiklerinin Yolu* (Dharma Yayınları, 1993) ve Gerschom Scholem'in *Zobar «İhtişamın Kitabı» Kabala'dan Temel Öğretiler* (Dharma Yayınları, 1994) kitaplarıdır. Ilgaz Zorlu, Gerschom Scholem'in çevirisine bizzat kendisi bir önsöz yazmış olmasına rağmen her nedense bu kitapları hatırlamamakta ve Kabala öğretisini gizlenmek istenen gizemli bir doktrin gibi tanıtmaktadır.

11) Yazar «1924 senesinden itibaren Sabetaycı kökenli insanlar direkt olarak Türkiye Devleti'nden Yahudi asıllı olduklarından dolayı baskı görmektedirler» iddiası da *(s. 161)* anlamsızdır. Sabetaycı kökenli vatandaşlar 1942 yılındaki Varlık Vergisi uygulaması dışında herhangi bir ayrıma tabi kalmadıkları gibi geçmişte ve günümüzde Türk toplumunun en seçkin mevkilerinde bulunmaktadır. Dahası, yazarın kendisi *The Jerusalem Post* gazetesinin 1 Aralık 1996 tarihli nüshasında yer alan dönmelerle ilgili bir haberi tekzip etmek amacıyla aynı gazetede yayımlattırdığı mektubunda, Türkiye'de yaşayan Sabetaycı kökenli vatandaşların herhangi bir baskıya ve ayrıma tabi olmadıklarını ve diğer vatandaşlar gibi aynı haklardan yararlandıklarını beyan etmiştir. *(The Jerusalem Post,* 24 Şubat 1997).

12) Yazarın kitabında *(s. 37)* ve bir gazeteciyle yaptığı söyleşide «Sabetay soyundan geldiğini belgelemek için Ben Zvi (Sabetay'ın soyadı) soyadını almış. Mirasını Ben Zvi Enstitüsü'ne bağışlıyor. Sabetaycıların kaynaklarının İsrail'e getirilmesi için talimat veriyor.» (Ayşen Gür, «Evet ben Selânikliyim», *Hürriyet Tatil Eki.* 199 Eylül 1998, *s. 3)* diyerek İsrail'in ikinci Cumhurbaşkanı İtzhak Ben Zvi'nin de Sabetaycı kökenli olduğunu ileri sürmesi son derece yanlıştır. Ben Zvi'nin soyağacı için *Encyclopaedia Judaica*' ya bakmak yeterlidir. mirasına gelince... Ben

Zvi, 1909 yılında İstanbul'da Dâr-ül fünûn'da tahsil görürken İstanbul, İzmir ve Selânik'deki dönme cemaatleri ile temas kurdu. Onların güvenini kazanmasıyla bu cemaat mensupları kendisine bazı begleleri bağışladılar. Ben Zvi de bunları enstitüye bağışladı. Enstitüde bulunan belgelerin büyük bir bölümü, Ilgaz Zorlu'nun iddiasının aksine, Ben Zvi tarafından değil Moşe Attias adlı bir bilim adamı tarafından enstitüye bağışlandı (Ben Zvi Enstitüsü'nün. 20 Eylül 1998 tarihli mesajı).

13) Birkaç yayınevinin yayımladığı kitaplar dışında artık kanıksanmış, şaşırılması gereken bir duruma gelmiş bulunan ve okura saygısızlıktan başka bir şey olmayan olgusal yanlışlar örneklerine bu kitapta da bolca rastlamak mümkündür.

a) Yazarın, Sabetay Sevi'nin kitabın bir yerinde Arnavut Yahudi cemaatine *(s. 14,* dn. 6), bir diğer yerinde «Yugoslavya Yahudi cemaatına» yazmış olduğunu iddia ettiği mektup *(s. 25)* aslında Arnavutluk'ta bulunan Berat Yahudi cemaatine yazılmıştır (Gerschom Scholem, *s. 898,* XII sayılı gravür).

b) Yazar ilk makalesinin *Toplumsal Tarih* dergisinde yayımlandığını ileri sürmesine rağmen *(s. 8)* ilk makale *Tarih ve Toplum* dergisinde yayımlanmıştır. Ayrıca kitapta yer alan makalelerin ilk kez yayımlandıkları dergileri ve tarihleri belirtir kaynakça baştan aşağı yanlıştır *(s. 173).*

c) İlk kez bu kitapta yayımlanmakta olduğu belirtilmiş bulunan «Hasta bir adamın mektubu» başlıklı yazı ise (s. 160-163) ilk kez yayımlandığı beyanını aksine daha önce *Express* dergisinde, «Aslını inkâr eden...» başlığıyla yayımlanmıştır (23 Mart 1996, sayı 114, *s. 22)*

d) Kitapta sayısız dizgi hataları ve bilgi yanlışlıkları mevcuttur. Temsili mahiyette birkaç örnek vermek gerekirse şunlar zikredilebilir: Aydos Kalesi, Çanakkale'nin bir ilçesi olan Gelibolu'da bulunmaktadır. Yazar bunu sadece Çanakkale olarak yazmıştır *(s. 72 ve 127),* Osman Baba'nın adı Baruhya Rus değil, Baruhya Ruso'dur (*s. 76),* Yakubiler «21. yüzyıl» başında değil, « 20. yüzyıl» başında asimile olmuşlardır *(s.78).*

Yazarın Türkçedeki imlâ kurallarına zerre kadar önem vermemesi veya yabancı kökenli kelimeleri yanlış telaffuz etmesi bir başka itinasızlık ve neticede okura saygısızlık örneğidir. Temsili mahiyette birkaç örnek olarak şu hatalar zikredilebilir:

- Yazarın «ilizyon ve «illiminasyon» diye kullandığı kelimelerin doğru yazılışları «illüzyon» ve «illüminasyon»dur *(s. 85)*. Keza «depolitik» olarak kullandığı kelimenin doğru yazılışı «apolitik»dir *(s. 129)*. Sayfa 74-75'de yer alan «Maaminim»ler İbranice bir kelimedir. «Maamin» mümin, «maaminim» ise müminler anlamına gelir. Dolayısıyla yazarın çoğul anlamında kullandığı «maaminim»ler ifadesi yanlıştır, zira çifte çoğul eki kullanmaktadır. Benzer bir şekilde İbranice «şomron» kelimesinin çoğul şekli «şomronim»dir. Dolayısıyle yazarın «şomronimler» *(s. 81)* demesi yanlıştır, zira çifte çoğul takısı kullanmaktadır.
- İsrail'in on üç kabilesi, *(s. 122*, dn.2) olmayıp on iki kabilesi vardır.
- Sayfa 26'da geçen «16ncı yüzyıl ibaresi yanlış olup», doğrusu «17nci yüzyıl» olmalıdır.
- Yazarın «Atenemon günü (Kippur'da)» cümlesi *(s. 75)* tek kelimeyle hazindir. Yazarın «Atenemon» diye kullanmış olduğu ve hiçbir açıklamada bulunmadığı deyim, «günah çıkarma» anlamına gelen İngilizce «atonement» kelimesinin tahrif edilmis ve Türkçeleştirilmiş şeklidir! Yahudi dininde «days of atonement» Tanrı'ya dilekte bulunulan ve günah çıkarılan günler diye geçen ve Roşaşana (dinî yılbaşı) ve Yom Kipur (Büyük Oruç günü) bayramları arasındaki sekiz günü kasteder ve sadece «Kippur» gününü kastetmez.
- Yazar «Adam Kadmon» deyimini kullanmakta *(s. 85)* ancak izahat vermemektedir. İbranice olan deyimin doğru yazılışı. «Adam Hakadmon» olup «ilk yaratılan insan» anlamına gelmektedir.
- Yazarın atıfta bulunduğu ve Yahudilerin büyük oruç günü olup ve doğru yazılışı Yom Kipur bayramı, kitapta «Yom Küpur» *(s. 14)*. «Kipur» (*s. 75*. dn. 15) ve «Kippur» *(s. 75)* olarak yer aldı. Yazar

Yahudi olmayan okurlar için anlamı meçhul olan bu dinî bayramın ne olduğunu izah etme lüzumunu da hissetmemiş.

Ilgaz Zorlu'nun alaycı, müstehzi ve küçümseyici bir ifade kullanarak Türkiye Yahudi cemaatinin ruhani lideri Hahambaşı David Asseo'dan «Türkiye Hahambaşısı ancak kendisinin kabul edebileceği komik bir ifadeyle böyle bir cemaatin 'teknik olarak Yahudi olamıyacağını' ifade buyuruyorlar, acaba Yahudi olmanın tekniği nedir ve bu nerelerde ve nasıl yazılmaktadır, keşke bizler de bu sayın hahambaşı hazretleri kadar bilgili olsak da bunu bilebilsek» *(s. 161-162)* şeklinde bahsetmiş olmasını, daha sonra hızını alamayıp «Ben kurum olarak Hahambaşılık makamına da karşıyım. Özel bir kanunla kamu görevlilerinin seçilmelerinden farklı olarak hem ömür boyu işbaşına gelmektedirler, hem de seçim ikinci bir kez yenilenmemektedir. Her kamu görevlisi 65 yaşında emekli olmak zorunda iken bu makamdaki kişinin ömür boyu seçilmesi hususu sizce demokratik bir yöntem olarak kabul edilebilir mi?» sözleriyle Hahambaşılık makamına saldırmış olmasını *(Mathuat,* Kasım 1998, *s. 28)* bir tarafa kaydettikten sonra, yazarın en fazla ilgiye mazhar olduğu İslâmi kesime karşı takınmış olduğu tavrı incelenmeye değerdir. Zorlu, «Yahudileri de versiyonlarını da [yani dönmeleri –R.N.B.] hem tanımam, hem de inancım gereği onlardan hoşlanmam» şeklinde beyanda bulunduktan sonra kitaba methiye döşeyen *Akit* gazetesi yazarı Mustafa Kaplan'ı ve bu yazısını *«Akit* gazetesinde de kitapla ilgili yazılar çıktı, kötü yazılar değildi bunlar» şeklinde değerlendirilmiştir *(Hürriyet Tatil Eki,* 19 Eylül 1998). Zorlu'nun bu nevi şahsına münhasır değerlendirmeleri yazarın belli bir okur kesimini gözetme, kollama ve o kesime şirin görünme kaygısına kapılıp nasıl popülist bir tavır takındığının tartışmasız örnekleridir.

Türkiye'nin düşünce dünyası zihinsel tabularla kelepçelenmiştir. Ilgaz Zorlu bu tabulardan birini kırmakla zor bir işi başarmış ancak medyatik olma uğruna maalesef popülizmin tuzağına düşmüştür. Yazarın bundan sonraki araştırmalarını daha titiz ve nesnel bir şekilde sürdürmesini, böylece de Türkiye'nin fikir âlemine kayda değer katkılarda bulunmasını arzu etmek herhalde aşırı bir talep anlamını taşımayacaktır, zira Türk okuru artık buna layıktır.

Evet Ben Selanikliyim Üstüne Birkaç Söz

ILGAZ ZORLU

Virgül Dergisi'nin Ocak 1999 tarihindeki 15 nolu sayısında yayımlanan ve araştırmacı yazar Rifat N.Baliye ait olan «Evet Ben Selanikli'yim» adlı yazı şahsımı ve kitabımı belirli bir merkezin savunucusu olmak kaygısıyla küçük düşürücü ifadelerle doludur. Bu sebeple her türlü eleştiriye açık bir insan olarak, bu yazıda sözü edilen bazı haksız ve mesnetsiz suçlamaları okurlarıma karşı taşıdığım yazar olma sorumluluğu altında yanıtlama arzusundayım. Bilindiği üzere kültürümüzde sükut ikrardan (susmak kabullenmektir) gelir.

Okurlarımın önce bilmesini istediğim iki nokta var: Birincisi kitabın konusunu oluşturan yazılar 1994 ten itibaren Toplumsal Tarih ve Tiryaki dergilerinde yayımlanmıştır. Bunlar belki de tekrar ele alınmalıydı ama büyük kabbala üstadı Gershom Scholem'in doğumunun yüzüncü yılında onun araştırmalarında en çok çaba verdiği sabetaycığıln tarihi konusunda ülkemizde de birşeyler yapılması gerektiği inancıyla makalelerimi biraraya getirerek kitaplaştırdım. Bu makalelerin ilk kez yayımlarından bu yana geçen üç-dört yıllık süreden beri nedense hiç sesini çıkarmayan Bali sanki bir yerden dürtülmüşçesine şimdi tepkilerini göstermektedir. Eleştiriler bir merkezden kaynaklanmıştır, buna aşağıda değinilecektir.

İkinci ve en önemli hususi ise çok daha dikkat çekicidir: Kitap, yayımından bir yıl önce bizzat Rifat Bali'nin de birkaç makale ile katıldığı bir ortak çalışmaydı. Fakat kitap Belge Yayınevi için kabul edildikten sonra kendisi makalelelcrini çekmiştir.

Evet ben Selanikliyim adlı eserim yaklaşık ondörtyıldan bu yana benim selanik kökenli kişiler üzerinde yapmış olduğum karşılıklı konuşma ve bilgi alışverişine dayalı olarak ortaya çıkmıştır. (Bu konuşmaların önemli bir kısmı kasetlere alınmıştır.) Genel olarak sabetaycılara ait kaynaklar aile içinde korunduklarından bu konuda ilk somut delillerin ortaya çıkarılması ancak ondokuzuncu yüzyıla dayanmaktadır. Sabetaycılar her ne kadar yahudi dini pratiğinden uzaklaşmışlar ise de, her zaman yahudi din adamlarıyla tartışmaları, karşılıklı fikir alış-verişleri olmuştur. Bu sebeplede hem dini lisanı (ibranice) hem de günlük lisanı (ispanyolca) muhafaza edebilmişlerdir. Şimdi gelelim yazarımız Rifat N. Bali'nin eleştiri olarak ortaya attığı ve gayet ustaca mizansane ettiği yargıları hakkındaki düşüncelerime:

İlk evvela şunu belirtmekle bir fayda var: İslâmcı düşünücenin içinde sadece ve sadece kişilerin yazdıklarını okuma safhasında kalmamış, gerek ilk gençlik yıllarımda ve gerekse üniversite yıllarımda pekçok islamıcı grubun içinde bulunmuş bir insanım. Bu sebeple gördüğüm kadarıyla Türkiye'de islamcılardan kaynaklanan batılı anlamda bir antisemitizm Türkiye'de hiç yaşanmamıştır. Evet zaman zaman yapılan yayınlarda antisemtitik mesajlar verilmiştir ama bunlar provoke edilerek eylemleşmemiştir.

Zira pekçok oturumda kendileriyle karşı karşıya kaldığımızda bir gerçek alenen ortaya çıkmıştır:

Sabetaycılar hayatlarını Osmanbey–Teşvikiye–Nişantaşı üçgeninde geçirdikleri, İstanbul'un gecekondu semtlerindeki insanlar başta Türkiye insanını yakından tanımadıkları sürece o insanlarında bizim hakkımızda bilgi sahibi olmasını tabii ki bekleyemeyiz. Genel olarak islamcıların kitabın yayımını kalkan yaparak antisemit bir tavır almadıklarını görmekteyiz.

Rifat Bey'in madde madde iddialarını ele almak gerekirse:

1- Sabetaycılığı araştıran bir enstitünün kurulması isteminin temeli, konunun Türkiye'de bilimsel bir ortam yaratılarak araştırılmasını ve tartışılmasını yaratmaktır. Temel kaynakların bir bölümü İsrael'de bulundukça bu konuda yapılan yayınlar kısıtlı kalmaktadır, Türkiye'de tartışılamamaktadır.

2-3-4-5) İsrael ve Türkiye hahambaşılığı konusunda ise yazılı olanlar tamamen çok dikkat çekici olmaktadır. Ben Ben Zwi Enstitüsünü birkaç farklı tarihte birkaç kez ziyaret ettim, 1996'da da enstitüden önemli bazı belgelerin fotokopilerini aldım. 1991 deki ziyaretim esnasında özel bölümlerde yeri yedi kat altındaki depolarda Sabetay Zwi'nin orjinal mektubunu gördüm, bu mektubun önünde sembolik olarak dua ettim. Kaldıki tüm İsrael'de kipa ile dolaştım, Çünkü kipa sayın Bali'nin ifade ettiği gibi sadece sinagoglarda giyilmez. Dindar bir yahudinin kipa ile dolaşması bir mitzvottur (uyulması gerekli kural) Sabetay Zwi'yi atfedilen ve Avraham Alfendari isimli sabetaycı bir haham tarafından yazılan ve hünüz ortaya çıkarılmamış bulunan **«Ha Or Şel Şabtayim»** isimli aile yadigarı olan bir kitapta da, mukaddes topraklarda kipa ile dolaşılmasının bizzat Sabetay Zwi tarafından emredildiği belirtiliyordu. Çektirdiğim resimler bu olayı ispat içindi ve kati surette de kitapta kullanılmadı. Amaç enstitüye yıllar sonra yapılan bir ziyareti yad etmek için hoş bir hatıra bırakmaktı. Yazarın buradaki iddiaları çok çirkin ve çok küçültücü mahiyettedir. Bunu okurun vicdanına bırakıyorum. İsrael'li bilim adamları daha sonra adı bizde saklı olan bir başka araştırmacıyca bu kaynakları göstermemişlerdir. Eğer bu konuda bir rahatsızlık ve yalan söyleme varnsa Türkiye'den eminim ki gönülllü olarak gidecek kişilere bu kaynaklar gösterilecektir. Ben bana hissettirilenin aksine enstitünün bu yaklaşımına karşılık özellikle sabetaycılığa merak duyan ve kaynak bulamamaktan şikayet eden islamcı araştırmacıları ilgilerini beklemekteyim. Enstitüdeki kaynaklar Türkiye'deki bazı aileler tarafından oraya gönderilmiştir. Bunların ağır ibraniceyle yazıldığı bir gerçek olmakla beraber Türkiye'de bunları tetkik edebilen hahamlar vardır, kaldı ki bende Yavne Kibbutzunda on ay süreyle yahudi dini, ibranice ve tarih seminerlerine katıldım. Yahudilik bir susma dinidir, ben dinsel geleneğimize uygun olarak sayın Bali'nin tahriklerine kapılmadan biraz da yazdıklarımın doğruluğunu, okurumun vicdanına bırakarak cevaplarını yazmaktayım. Ama hala yahudi cemaatine ait İstanbul'un anadolu yakasındaki bir sinagogda görev yapan bir hahamın sa-

betaycı hahamlarla dini münakaşalar yaptığını bilmekteyiz. Belki bu haham Rifat Bali Bey'e sabetaycıların ibranice ve ladino bilgisi hakkında bilgi verebilir.

Burada hemen belirtmekte yarar var: Bugün sabetaycılar içinde hala ibraniceyi hem de onaltıncı yüzyıl ibranicesini bi hakkın konuşan ve okuyan insanlar bulunduğu bilinmektedir. Ben bu konuda yine fazla açılamadığım için okurlarımdan özür dilerim. Çok küçük bir not: Sadece ve sadece benim kanalımla elde edilen bir sabetaycı takvim de, İspanyolca-türkçe-ibranice (latin harfli) hazırlanmıştır ve bunun bir örneği de sayın yazarda bulunmaktadır.

Yahudilikte hiçbir zaman mesihin kim olduğuna dair kesin açıklamalar bulunmamaktadır. Rifat Bey dini konulara vakıf olmadığından da sabetaycılığın yahudilik karşısındaki durumunu ele alırken, halen İsrael'de yaşayan ve yahudi oldukları halde İsa'nın mesihliğini kabul eden, ama yahudilikleri tartışma konusu yapılmayan grupların varlığından habersizdir. Kaldı ki Rusya'dan 1990' larda gelen göçmen grupların içinde yahudi olmadığı halde yahudi kabul edilen hıristiyanlarda vardı. İsrael bugün pek çok ülkede yahudi dinine mensup olarak görülmeyen karayları dahi ayrı bir hahambaşlıkla yahudi kabul etmiştir. Sabetaycıların aleni olarak ortaya çıkıp yahudi olup olmamaları ayrı bir konudur, sabetaycılar yahudi midir sorusunu cevaplamak ayrı bir konudur. Benim eleştirdiğim nokta budur, kendisine başvurduğum hiç bir haham bana direkt olarak ikinci sorumun cevabını vermemektedir. Ben konunun en üst otoriteleri ile İsrael'de görüştüm ve elimde yazılı kaynaklar var. Din değiştirme yönetimi başı olan haham Sayın Rav İsrael Rozen'in yazılı beyanatı şu şekildedir. (...) Toplu giyur (din değiştirme) konusuna gelince, bilgim ve muhakememe dayanarak. İsrail Rabanut'u bu konu ile ve özellikle yurtdışında ve yabancı uyruklarla ile ilgili olarak bu konuda hiç bir şekilde meşgul olmamaktadır. (...) Aynı zamanda bu konu İsrael ulusunun gündemine getirilmiş değildir, **(Sayın Rav Rusya'dan getirilen ve yahudi olmadığı bilindiği halde İsrael topraklarına kabul edilen hıristiyanlara ilişkin sorularımı da gözardı etmişti. Mektup Aubrye Ross'a cevaben yazılmıştır. İb-**

ranice orjinal metinden yaptığı çeviri için Dr. Gad Nasi'ye teşekkür ederim) tartışılamaz. Bugün Türkiye'de annesi yahudi olduğu halde yahudi olmayan bir babadan dünyaya gelen çocuklar İsrael dini kurallarına göre yahudi olmalarına karşın Türkiye Hahambaşılığı tarafından yahudi kabul edilmezken sabetaycıların ortaya çıktıklarında alacakları cevabın red olacağı gayet açıktır. Çünkü Israel hahambaşlığının kararlırı politiktirve ayrımcılığa dayanmaktadır. İsrael ve Türkiye hahambaşılıkları Tanrı'nın kurallarına göre değil tamamen politik gelişmelere uygun olarak karar vermektedirler. (Bu konuda kimseyi rencide etmemek için fazla örnek vermeyeceğim, ama bir tartışma ortamı açılacaksa ben de elimdeki belgeleri tabiiki yayımlayarak düşüncelerimi ispat ederim)

Kısaca: Benim sabetaycıların yahudi olarak kabulleri konusundaki çabalarım bireysel olmakla beraber sabetaycılar tarihte iki kez yahudi olma teşebbüsünde bulunmuşlar ve reddedilmişlerdir.

Burada özellikle vurguluyorum»...Sabetaycı kökenli kişilerin Yahudi olma gibi bir talepleri olduğu ve böyle bir başvuruda bulundukları havasını vermekte okuru yanıltmakta ve Yahudi toplumunu haksız yere tenkid etmektedir» ifadesi tamamen yanlıştır.

6- Sabetaycılar Türkiye'deki sinagoglarda ibadetlerine izin verilmediği için Sabetaycılar içinde özel bir önemi olan Ahrida khalında dua etmek istememiz tamamen mantıklıdır. Bizlerin ibadet için sinagoglara alınmamız konusunda gerekirse yahudi cemaatinin önde gelen kişilerinin elimde mektupları mevcuttur, açıklamaktan imtina etmem!

7- Sabetaycıları yüzbin kişi olduğunu Bay Hary Ojalvo açıklamıştır. Sayın Bali kendisine itiraz etmemiştir. Benim sayıları aldığım kaynak; Semavi Eyice Hoca'nın bir makalesidir: «Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik» isimli çalışmanın (şu an tam olarak yayımlandığı derginin künyesini veremiyorum, meraklısı bunu kütüphanelerden bulabilir) toplu olarak yayımlandığı kaynağın 466-67. sayfalarında yeralan şu rakamlar dikkat çekicidir: 1913 nüfus sayımına göre şehirde 15-16.000 kadar dönme yaşıyordu.

Tabii bu sayı Avrupadakilerle daha da artmıştır. Ben yüzbin rakamını buradan hareketle ortaya attım. Ancak sabetaycılar nüfus sayımlarında ayrı bir grup olarak yeralmadıklarından tabiiki kesin rakamı vermek zordur. Görüldüğü gibi bu rakam Ben Zwi'nin rakamını yanlışlamaktadır.

10- Kabbala tamamen gizeme dayalı bir yahudi öğretisidir. Ne benim yayımına katkıda bulunduğum kitaplar ne de başkaca kaynaklar bu gizemler bütünün açıklama amacını gütmez, kabbala hakkında sadece bilgi verir. Gizemcilik konusunda önemli bir eser kaleme alan felsefeci–yazar Atilla Tokatlı üstat neler diyor: «İşte kabbalacıların tüm çabası, Kutsal Kitaplar'ın gizli anlamını bulup sözlü olarak aktarmaya dayanır **(buraya dikkat yazılı değil),** «Ancak alçak sesle ve kulaktan kulağa söylenen bu şeyler «sadece kosmogoni ile değil, eskatalogya (son erekler bilimi) ile de ilgiliydi (Atilla Tokatlı / Gizli Örgütler / Hür Yayın Ticaret / Ocak 1979 Sayfa: 78 den alıntı)

11- Sabetaycılar Cumhuriyet Döneminde müslümanlardan fazla Varlık Vergisi ödemişlerdir. Türk Standartları Enstitüsü'nün hazırladığı bir kaynakta da (birkaç sene evvel Aktüel dergisinde yayımlanan bir yazıya göre), azınlık ırkçılığının en güzel örneğini oluşturdukları şeklinde ki ifade sanırım ki kendisi için yeterli cevap olacaktır. Sabetaycıların en güzel mevkiilerde olduklarının örneğini vermek sayın Bali'yi nereye götürür? «Türkiye'de yahudilerin hiçbir sorunu yoktur, hepsi zengin ve mutludurlar» iddiasına!

12- Ben Zwi Türkiye kökenli bir yahudidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Selanikte kalmıştır. Cemaat ile ilişkiler kurmuştur. Ailesi baba tarafından Polonya kökenli bir sabetaycıdır. kaynakların bunu yazmaması normaldir ama taşıdığı soyadla bunu belgelemiştir. Gerçek soyadı olmamakla beraber Zwi oğlu soyadını almıştır. Bizzat bazı arkadaşı olan sabetaycıları İsrael'e getirerek cemaat hakkında görüşmüştür. Yine kendisinin kurumun kütüphanesine hediye ettiği ve İzmir'li Edin ailesinden gelen kaynak-

ların varlığını enstitünün nasıl değerlendirdiği merak konusudur. Ben gerekirse tüm belgeleri açmaya hazırım acaba herkes aynı cesareti gösterebilecek midir? Acaba Türkiye'de görev yapan bazı İsrael konsolosları bizzat Ben Zwi'nin emriyle onun buradaki sabetaycı akrabaları ile ilişki kurmuşlar mıdır? Sayın Bali lütfen Tel Aviv'de ki «Yahudi Tarihi» müzesinin aile tarihleri hakkında bilgi veren bilgisayarına «Ben Zwi» soyadını yazsın, çıkacak sonuçlar bu ailenin sabetaycı harekete etkin olarak katıldığını belirtmektedir. Bu dökümanlar elimde mevcuttur.

Kitapla ilgili haklı bir eleştiri dizgi hatalarıdır. Ama bu kasıtlı olarak benden kaynaklanmamıştır. Bu konuda okurlarımdan da özür dilerim.

13- Gelelim Sayın Bali'nin avukatlığına soyunduğu Türkiye Hahambaşısı Rav David Asseo'nun beyanatlarının eleştirisine: Şu sorunun cevabı neden verilemiyor: «Teknik olarak Yahudi olmak nedir? Ayrıca sayın hahambaşılık makamının bir avukatı yok mudur veya konuşma özürlü müdür? Ben bu konuda aşağıda daha detaylı yazacağım. Yalnız bunu yazmadan evvel Hahambaşılığın fahri Avukatı olan Rifat Bali Bey'in savunduğu cemaat yöneticileri hakkında yazdıklarına bir göz atmakta fayda var. « **Tekinalp günümüz yahudi cemaatinin «Güçlü Önderleri» nin takındıkları Yahudiliği önemsememe, gözardı etme tavrının bir öncüsüydü ve bu öncü tavrını hiçbir yanlış anlamaya yer vermeyecek bir şekilde şu cümlelerle ifade etti... (Yahudiler'in Türk Milliyetçiliği isimli makalesinden...)** Karar okurundur, yalnız şunu da belirtmek gerekiyor benim Matbuat dergisinde yayımlanan röportajında bizzat yazarın kendisi de yanımdaydı ve bu sözlerime de müdahalede bulunmamıştı.

SONUÇ

«Evet Ben Selanikliyim» adlı çalışma kendi alanında bir ilk çalışma değildir. Özellikle benim sık sık vurguladığım gibi Gershom Scholem'in «The Mystical Messish Shabtai Zwi/ Princeton Uni. Press» isimli çalışmasından sonra, Türkiye Sabetaycıları Tarihi için bir notlar

bütünlüğündedir. Oldukça geniş olan bir konu okuru sıkmayacak şekilde makaleler halinde yayımlanmıştır. Kitabın esas amacı şudur: Yıllardır benim kendi ailemde de gördüğüm üzere Selanikli olmak, dönme olarak nitelendirilmek hep korkulan bir konuydu. Bunun iki ana nedeni vardı. İlki 1924 te yaşanan Karakaş Rüştü olayı ikincisi ise Varlık Vergisi idi. Ne yazık ki bu olaylar inanılmaz esrarengiz olan sabetaycılığın metinlerinin ve somut verilerinin de yokolmasına neden olmuştu. Ben sabetaycılığında Türk mozayiğinin bir parçası olduğu inancıyla bu kitabı yazdım. En büyük arzum kulaktan dolma bilgilere sahip olan gençlerimizin kendi kimliklerinden utanmamalarını sağlamaktı. Fakat bugün için bir hata olduğunu üzülerek farkettiğim bir noktayı da yazmam gerek: Her zaman İsrael din adamlarının ve bilim dünyasının beni destekleyeceği gibi saçma bir hayale kapıldım. Özellikle aynı kültür evrenini paylaştığımız başta Türkiye Yahudi Cemaati olmak üzere diğer yahudi toplumlarının olumlu tepkiler vereceğini ümid ediyordum. Ama ne garip, yahudiler tüm hayatları boyunca ezilen, kovulan ayrıma tabii tutulan yahudiler, her zaman eleştirdikleri ayrımcılığı sabetaycılığa karşı gösterdiler. Bu açıdan kendilerinin vicdanen bunu düşünmeleri gerekiyor. Kitabın mutlaka ki hatasız değil, ama bunlar kasıtlı olarak yapılmadı. Beni sayın Bali'nin yazısında üzen, kendisi de birkaç sene evvel Yeni Şafak'ta yazıları yayımlanmış, islamcı yazarlara bilgi yardımında bulunmuşken beni onların düşünceleri içinde gösterme çabalarıdır. Gazeteci Necati Doğru'nun bir makalesiyle ilgili olarak Akit gazetesinin bir yazarına ilişkin yazdığı satırlara bir göz atalım: «Bu yazıyı Ağustos 1997 Tarihli yazısı sayesinde Necati Doğru'nun yazısının geçte olsa farkına vardım ve ne yazık ki Sayın Yaşar Kaplan'ın Necati Doğru'nun bu yazısı üzerine göstermiş olduğu duyarlığa da, görebildiğim kadarıyla, Yahudi cemaatinin basını da dahil olmak üzere ne basınımızda başka bir yazarda, ne de başta Yahudi asıllı yurttaşlar dahil olmak üzere diğer yurttaşlarımızda raslayabildim (Yeni Şafak – 03.09.1997). Karar okurundur!

Bu arada: Rifat Bali'nin cevabı aslında tarihi bir cevaptır ve kendisine bir yerlerden de böyle yazması için direktifler verildiği de açıktır. Örneğin Sayın Bali ibranice hiç bilmediği halde Salamon Rozanes'in kitabından bahsetmekte, benim ibranice hatalarımdan söz ede-

bilmektedir. Ne gariptir ki kendisine sorsanız vereceği cevap inanın şu olacaktır: Ben katiyyen yahudi cemaatini temsil etmiyorum. Bunu kuşkusuz ki kendi cemaati de onaylayacaktır.

Ben hiçbir zaman medyatik olmadım, kitapta ulvi amaçlar için yazıldı. Amacım bir kültürel kimliğin korunması, cemaatimin ve Türkiye yahudilerinin tabu olarak algılanan bir konuda bilgi sahibi olmalarına naçiz bir katkıda bulunabilmektir.

Sayın Bali bir kitap eleştirisi yapacağına kişisel kaygılarını yansıttığı yazısıyla beni ve kitabımı haksız olarak karalamıştır. Yer darlığı nedeniyle yapamadığım açıklamalarımı kitabımın sonraki baskılarında ele alacağım. Bana vakit ayırarak üzücü de olsa bir yazı yazdığı için kendisine teşekkür ederim.

Bir tartışmayı noktalamak için...

RIFAT N. BALİ

Bir kitap eleştirisinin bir kalem tartışmasına dönüşmesinin okurlar ve tartışanlar için ilginç ve öğretici olabilmesi için sağlam fikirlere ve doğru mesnetlere dayanması lazımdır. Ilgaz Zorlu'nun *Virgül*'ün Mart sayısında yer alan cevabı bu temel özelliklerden yoksundur. Yazar cevabında dinî / etnik kimliğimi ileri sürerek bir yandan «belirli bir merkezin savunucusu», diğer yandan «eleştiriler bir merkezden kaynaklanmıştır» beyanlarıyla üstü örtülü bir şekilde şahsımın İsrail/beynelmilel Yahudilik/Türkiye Hahambaşılığı'ndan oluşan bir «merkez»in kendisine karşı düzenlemiş olduğu bir komplonun bir sözcüsü olduğunu ima etmiştir.

Sayın Zorlu kitabına getirmiş olduğum tenkitleri soğukkanlı bir şekilde cevaplandırmak yerine, tartışan taraflardan birinin dinî kimliğini ona karşı bir silah olarak doğrultup komplo senaryoları üretmek gibi, radikal sağın oldukça rağbet ettiği bir yöntemi tercih etmiş olmasından dolayı yayımlamış olduğu yazı cevap verilmeye layık değildir. Buna rağmen konuyu noktalama açısından birkaç hususu berakklaştırmak istiyorum.

Ben tenkit yazımda Türkiye'de rastlanan antisemitizme değinmedim. Dolayısıyla Ilgaz Zorlu'nun neden «Türkiye'de İslâmcılardan kaynaklanan Batılı anlamda bir antisemitizm hiç yaşanmamıştır. Evet zaman zaman yapılan yayınlarda antisemitik mesajlar verilmiştir ama bunlar provoke edilerek eylemleşmemiştir». şeklinde bir beyanda bulunmak ihtiyacını hissettiği izaha muhtaçtır. Türkiye'de mevcut olan ansitemitizm konusunda yayımlanmış onlarca bilimsel yayın mevcut iken onları yok sayıp bu tür bir beyanda bulunmanın maksadı ise meç-

huldür. Bir diğer açıdan bakıldığında bu beyan hazin ve ibret vericidir. Anlaşılan Ilgaz Zorlu'nun Türkiye'de ansitemizmin mevcut olduğuna kanaat getirmesi için Yahudi asıllı vatandaşların katledilmeleri lazımdır!

Yazarın elindeki «belgeler»i ve «mektuplar»ı açıklama beyanına karşı verilerek tek cevap onları tereddüt etmeden yayımlamasıdır.

Yazar gene müstehzi bir üslûp kullanmayı tercih edip Türkiye Hahambaşılığı'nı, tek başına yaratmaya çırpındığı bir kavganın içine çekmeye, şahsi fikirlerimi yansıtan bir yazıyı kimliğimden dolayı Türkiye Yahudi cemaatinin tümüne mal etmeye çalışmaktadır. Bir tartışma ortamında taraflardan birinin, verebileceği cevapları tükettikten sonra, en son çare olarak, muhatabının dinî/etnik kimliğini bahane edip onun mensubu bulunduğu toplumun tümüne mal edeceği komplo nazariyeleri üretmesi çok yeni bir tartışma usulü değildir. Bu yola başvurmayı tercih edenler bütün melanetleri ve kendi küçük dünyalarında karşılaştıkları güçlükleri, başrollerde muhakkak surette Yahudilerin yer aldığı bu tür nazariyelerle açıklarlar.

Yazarın «Sayın Bali İbranice hiç bilmediği halde Salamon Rozanes'in kitabından bahsetmekte, benim İbranice hatalarımdan söz edebilmektedir» beyanına cevap şudur: Rozanes'in Sabetaycılık konusunda araştırma yapmış olduğunu bilmek için Batı dillerinde yazılmış olan kaynakları incelemek yeterlidir. İbranice deyimler konusunda bana yardımcı olan ismi açıklamada ise hiçbir beis görmemekteyim. Bu kişi sayın Zorlu'nun da cevabî yazısında bir belgenin İbranice çevirisi için kendisine teşekkür etmiş olduğu «Sabetaycılık ve Osmanlı Mistik Geleneği» (*Tarih ve Toplum*, cilt 13, sayı 75, Mart 1990, *s. 16-18*) makalesinin yazarı Gad Nassi'dir.

Sayın Zorlu'nun kitabına makaleyle katkıda bulunmuş olmaktan vazgeçen iki yazar mevcuttur; ben ve Gad Nassi, Sayın Zorlu cevabında her nedense Gad Nassi'den söz etmemeyi uygun bulmuştur.

Sayın Zorlu'nun *Matbuat* dergisinin Kasım 1998 sayısında yayımlanmış olan söyleşi esnasında benim de hazır bulunduğum yolundaki beyanı hayal ürünüdür. Benim kendisiyle birlikte hazır bulunduğum tek söyleşi, *Aksiyon* dergisinin haber merkezinde çalışan Mustafa

Aydın'ın 18Mart 1997 tarihinde *Aksiyon* adına yapmış olduğu ve benim de görüşlerime başvurduğu bir söyleşidir. Sayın Aydın vaktimi cömertçe israf ettikten sonra herhangi bir açıklama yapma lütfunda da bulunmadan bu söyleşiyi yayımlamaktan sarfınazar etmiştir.

Sabetaycı kökenli kişilerin günümüzdeki toplam nüfusunun ne olduğu hakkındaki tartışma aslında esas meseleyi gölgelemektedir. Esas mesele, İslâmi düşüncenin bir kesimi tarafından dile getirilen ve görünürde ilmî bir yaklaşım çerçevesinde ifade edilen bu merakın aslında gizliden gizliye ırkçı bir yaklaşım içermesidir. Günümüz Türkiyesi'nde bir tartışmada kişilerin muhataplarına «Ermeni dönmesi» ve/veya «Yahudi dönmesi» iltifatlarıyla saldırdıkları kamuoyuna malolmuş bir gerçektir. Durum böyle olunca her türlü nüfus tartışması anlamsız hale gelmektedir. Muhakkak bir rakam ifade edilmesi gerekirse, Haluk Derviş müstear adıyla «Sabbetay Sevi Olayı ve Dönmeler» *(Tarih ve Toplum,* cilt 5, sayı 30, Haziran 1986, *s.9-14)* makalesini yayımlamış olan bir Sabetaycı ile yapılmış olan bir söyleşide, bu kişinin belirtmiş olduğu ve benim daha önce atıfta bulunduğum kaynağı teyit eden, on beş bin sayısı dikkate alınmalıdır (Giacomo Saban, *Residni di Tradizioni Sabbatiane Ancora Presenti in Turchia,* Annuario del Collegio Rabbanico Italiano, sayı XII, 1988-1991, *s 117-131).*

Yazar atıfta bulunduğu Prof. Semavi Eyice'nin «Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik» makalesinin bibliyografik künyesini belirtmek zahmetine katlanmamış, «şu an tam olarak derginin künyesini veremiyorum, meraklısı bunu kütüphanelerde bulabilir» cümlesiyle meseleyi çözmüştür. Araştırmaların bu tür baştan savma yöntemlerde yapmaya alışmış olan yazar için böyle bir cevap vermek doğal olabilir, ancak bu cevap yazarın ne okura bir saygısı ne de herhangi bir bilimsel disipline sahip olduğunu bir kere daha göstermektedir.

Söz konusu makalenin yer aldığı kaynak şudur: Prof. Dr. Münir Aktepe & Prof. Dr.Mehmet Kaplan & Prof. Dr. Nejat Göyünç, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan* içinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul ,1981, *s 461-518.*

Virgül'ün Ocak sayısındaki yazımda atıfta bulunduğum Ben Zvi Enstitüsü'nün tekzibine rağmen sayın Zorlu'nun gerek Ben Zvi Ensti-

tüsü'nün bazı araştırmacılara açık olmadığı ve gerekse Itzhak Ben Zvi'nin Sabetaycı kökenli olduğu konusundaki ısrarlı iddiaları, tek kelimeyle, gerçeklerin tahrif edilmesinden başka bir şey değildir.

Sayın Zorlu'nun Ben Zvi'nin Sabetaycı bir aileden geldiği konusundaki ısrarlı tavrını sürdürmesinin nedeni, Sabetaycılar arasında nesilden nesile devredilen bir inancın yazarın zihninde gerçek olarak yer etmesinden ileri gelmektedir. Sabetaycıların gizli dinî metinlerinde İsrail ve Yahudi kavmi kralının Sevi soyundan geleceği kehâneti yer alır. Sabetaycılar, soyadından dolayı, Itzhak Ben Zvi'nin İsrail devletinin ilk cumhurbaşkanı seçilmesini bu kehânetin gerçekleşmesi olarak gördüler. (Los Dönmes, *La Verdad*, 4 Şubat 1954).

Sayın Zorlu'nun İslâmcı araştırmacıları Sabetaycılığı araştırmaya teşvik etmesi ilk bakışta idealist ve tutkulu bir araştırmacının «bilim ugruna» yapmış olduğu masumane bir çağrı olarak görülebilir. Ancak bu çağrıyı böyle yorumlayabilmek için popüler kültürümeze mal omuş olan «Selanikli» ve «Selanik dönmesi» deyimlerine İslâmcı camianın bir keasiminin atfetmiş olduğu siyası ve ideolojik anlamı ısrarla görmezlikten ve anlamazlıktan gelmek şarttır.

Yazarın on birinci paragrafına cevaben zihinleri fazla bulandırmadan bir kere daha belirtilmesi gereken olgu, tartışılan konunun Sabetaycıların, yazarın kitabında yer alan iddiasının doğrultusunda, günümüzde bir baskıya uğrayıp uğramadıkları olduğudur. Yazar sonradan bu iddiasını, daha önceki eleştiri yazımda da atıfta bulunmuş olduğum gibi, *The Jerusalem Post* gazetesinde yayımlamış olduğu yazısıyla tekzip etmiş olduğundan tartışmayı sürdürmek anlamsızdır.

Sayın Zorlu cevabî yazısında bazı kesimlere şahsımla ilgili üstü yarıa örtülü iki mesaj vermektedir. Birincisi benim aslında «Yahudi cemaatinin bir adamı» olduğum, ikincisi ise İslâmi kesime bilgi yardımı»nda bulunduğumdur. Birinci imaya, araştırmalarımdan dolayı Yahudi cemaati yönetiminin ve basınının bana karşı takınmış olduğu son derece soğuk tavrı hatırlayarak, ancak gülümsemeyle cevap verebilirim. İkinci imaya cevabım ise bana bilgi için başvuran herkese kapımın açık olduğudur. Kütüphanelere ve araştırma merkezlerine giden kişiler nasıl dinlerine ve siyasi görüşlerine göre bir elemeye tâbi tutulmazlar

ise bilgime başvuran her kişiye de bilgi dağarcığımın sınırları içinde yardım etmeye çalışırım. Ancak bu, o kişinin temsil ettiği siyasi düşünceyi paylaşmak ve onaylamak anlamına gelmediği gibi, o kişinin temsil ettiği düşünceye eleştirel bir şekilde yaklaşma hürriyetimi de sonuna kadar kullanırım.

Sayın Zorlu cevabının sonunda ilân etmekte olduğu veçhile, tartışmayı kitabının yeni baskılarında sürtürmeye niyetli ve kararlı gözükmektedir, ancak bu satırların yazarı için bu tartışma burada noktalanmıştır. Sıradan bir kitap eleştirisini «Rıfat Bali'nin cevabı aslında tarihi bir cevaptır ve kendisine bir yerlerden böyle yazması için direktifler verildiği de açıktır» şeklinde yorumlama hünerine sahip olan, şahsımı «Hahambaşılığın fahri avukatı» olarak ilân etme teveccühünü gösteren yazara verilebilecek naçizana bir tavsiye varsa o da şu olabilir: Sayın araştırmacı değerli vaktini, şahsım hakkında iddianame hazırlamak, bunu dramatik ve etkileyici bir şekilde «karar okurundur!» haykırışıyla konuyla ilgili en ufak bir bilgi kırıntısına sahip olmayan halk jürisine sunmak, gerçekleri tahrif etmek, komplo nazariyeleri inşa etmek için muhayyileyi zorlamak gibi önemli faaliyetlere israf edeceğine Sabetaycılık konusundaki bilgisini derinleştirme yönünde harcamayı tercih etsin.

Bir Tartışmayı Noktalamadan...

ILGAZ ZORLU

Sayın Rifat N. Bali'nin Virgül Dergisi'nde son kez kaydıyla yayımlamış olduğu cevabi yazısına benim de bir cevap yazmam yazarın üslubu ve gerçekleri saptırması açısından zorunludur. Virgül Dergisinin hacmi açısından ilk cevabi yazımda olduğu gibi bu kez de ayrıntılı olarak değil genel hatlarıyla bu haksız ve okurlarımı yanıltmaya yönelik eleştirileri yanıtlayacağım. Fakat kitabımın altıncı baskısında da sayın yazara gerekli belgeleri sunarak cevaplayacağım!

1- «Evet Ben Selanikliyim» isimli kitabımı oluşturan makalelerim yaklaşık beş yıl evvel ilk kez yayımlanmışlardır. Sayın yazarın tekrar üzülerek yazmaktayım beş yıl boyunca neden konu hakkında hiçbir şey yazmayıp beş yıl sonra bu konuda yazı yazdığı düşündürücüdür. Burada ısrarla vurguluyorum, kitabın elde ettiği başarı sebebiyle bazı çevrelerin sözcüsü olmak amacıyla sayın yazar bu iki sözde eleştiriyi kaleme almıştır.

2- Türkiye'de, batıda geçmişte yahudi dünyasını büyük acılara sevk eden planlı bir antisemitzm hiç bir zaman olmamıştır. Bunu bizzat yahudi cemaatinin mensupları da kabul etmektedirler. Türkiye'de antisemitist karakter taşıyan pek çok yayın 1930 ların tek parti dönemine dayanmaktadır ki yahudilerde bu dönemi desteklemişlerdir (O dönemin ideologlarından biri olan Tekin Alp (Moiz Kohen) burada örnek olarak gösterilebilinir) Bir ülkede antisemitzmin varlığı sayıları birkaç yüzü geçmeyen radikal ideologların yazılarıyla ortaya konamaz. Böyle bir iddia için bir toplumda yaşayan kişilerin çoğunca desteklenen bazı somut olayların olması gerekmektedir. Ayrıca sırf Sayın Bali istiyor diye de Türki-

ye insanına böyle kara bir leke kondurulamaz. Eğer bu ülkede planlı ve sisitematik bir antisemitizm olsaydı o zaman özellikle Almanya ve Fransa'da meydana gelen antisemit saldırılar meydana gelirdi. Türkiye'de islamcılar genel olarak İsrael Devleti'nin varlığını tartışmışlardır, direkt olarak yahudi düşmanlığı yapmamışlardır. Birkaç istisnanın tüm bir topluma mal edilmesi yanlıştır.

Yalnız sayın Bali ilk yazısıyla tamamen Türkiye Yahudi Cemaatinin bir sözcüsü imiş gibi hareket etmiştir. Şimdi laf oyunları ile bunu lütfen yalanlamasın!

3- Sayın Bali'ye diğer bazı kişilerin de yardım etmiş olması zaten benim ilk yazının bir merkez tarafından desteklenmektedir iddiamı gerçeklemektedir. Ben kitapla ilgili yardımları konusunda Sayın Dr. Nasi'den bahsettim, ancak kendisi kitapla ilgili ortaya çıkabilecek tartışmalara girmemek için makalesini çekmişti. Aynı şekilde sayın Bali'nin de tavrı bu yöndeydi. Unutulmasın ki bir kaç yıl evvel Sayın Nasi, benimle ilgili bir günlük gazete de çıkan ve beni bir İsrael ajanı olarak itham eden yazıdan da rahatsızlıklarını yazılı olarak bana bildirmişti.

4- Matbuat Dergisi'nde yayımlanan röportaj aslında Aksiyon Dergisi için hazırlanmıştı. Ancak bu dergide yayımlanmayınca «Matbuat» Dergisi'nde yayımlanmıştır. Bu röportajın yapılması sırasında Sayın Bali Sayın Mustafa Aydın Bey tarafından değil, benim tarafımdan davet edilmiştir. Özellikle belirtiyorum ben gerek Türkiye'den ve gerekse dış basından Türkiye'ye gelen yazarlarla yaptığım mülakatlara her zaman Bay Bali'yi de davet ettim. Bunun nedeni kendisinin bana ve fikirlerime kati surette karşı olduğunu bilmeme karşılık ikinci bir fikir sahibinin de orada bulunmasıydı. Bu nedenle Sayın Bali'nin Sayın Aydın gibi değerli ve objektif bir gazeteci aleyhinde yazdıklarını üzüntüyle karşılamaktayım. Bu arada sabetaycıların sayısımlarının birbuçuk milyon olduğuna dair Sayın Harry Ojalvo'nun iddiası ırkçı bir iddia kabul edilmiyordu neden islamcı bir yazarın iddiaları ırkçı kabul ediliyor ben de bunu anlayamıyorum! Sayın Bali'nin rakamları yanlıştır. Sadece yaptığım mezarlık araştırmalarında 1924 ten

sonra tek bir Sabetaycı mezarlığında yirmibinin üstünde kayıt tutmuş durumdayım. Sayın Bali istiyor diye koskoca bir cemaatin sayısı düşürülebilir mi? Bu arada kendisine acil olarak yazdığım cevap bile ancak iki ay sonra Virgül dergisinde yayımlanabilme olanağı bulduğundan, ilk cevabın yazıldığı tarihte Sayın Eyice'nin makalesinin künyesini tam olarak veremedim. Sayın Bali beni baştan savma bir araştırmacı olarak nitelerken yine içindeki birikmiş kin ve nefreti kusmaktadır. Her araştırmacı hata yapabilir, eksiklikler yapabilir, nitekim kendisi Türkiye'de suni bir antisemitizm yaratmak uğruna sadece 1930 lardan sonraki dönemleri incelemiştir. Keşke bilgisi ve yeterliliği olsaydı da Osmanlı Dönemi arşivlerine girseydi ya da en azından Osmanlı Devleti'nde yahudilerle ilgili araştırmaları alıp okusaydı! Ne garip beşyüz sene evvel bizleri İspanya zulmünden kurtaran bu ülkenin insanlarını antisemitizmle suçlayacağımız bilinebilir miydi? Keşke sayın Yazar ellisene boyunca susacağına Türkiye'nin karanlık dönemlerinde de fikirlerini söyleyebilme cesaretini göstermiş olsaydı.

Bu arada merak ediyorum; Sayın Bali acaba farklı farklı dergilere farklı farklı röportajlar mı vermektedir, yurtdışında başka şeyler yazıp (örneğin antisemitzm raporları gibi) burada başka şeyler mi yazmaktadır? İlkeli bir insan heryerde aynı şekilde yazmalıdır! Ama bu sayın yazarın alışılmış tavrıdır. Bizzat benim bulunduğum sohbetlerde yahudi cemaatinin bazı içi meselelerini islamcı yazarlara anlatmakta, sonra da bu konuda yazılar yayımlanınca bakın Türkiye'de antisemitzm var demektedir. Sayın Bali'den kimse yardım falan istememiştir, kendisi bizatihi bu bilgileri vermiş, sonra da birtakım kişisel reklamlar yapmıştır!

5- Ben Zwi Enstitüsü'ne daha birkaç ay evvel başvuran bir araştırmacı bu kaynakları araştıramadığını bana bizzat bildirdi. İnşallah bu yaz ben birkaç araştırmacı ile buraya başvurup bizzat bu konuyu tetkik edeceğim!

6- İsrael'in İkinci Cumhurbaşkanı Ben Zwi sabetaycı kökenlidir. Gershom Scholem'in çalışmalarını teşvik etmesi ve sabetaycı kökenli akrabaları ile Türkiye'de ilişkileri bu ailelerin izni olmadığı için tarafımdan açıklanamıyor. Sayın Bali'nin sözünü ettiği keha-

net ise kendisinin yanlış bir yorumudur. Gerçek İsrael Devleti kurulduğunda ancak Sevi soyundan bir Mesih bu krallığı kuracaktır. Bu da tabiiki şimdiki İsrael değildir. Ancak Türkiye gibi bir ülkeye hemen hemen her kabinede bir bakan verebilmiş veren bir cemaatin İsrael Devleti'ne de bir Cumhurbaşkanı verebilmesi olağandır.

7- Sabetaycılar resmen müslüman oldukları halde, tıpkı diğer etnik gruplar gibi Varlık Vergisi sırasında açık bir baskıya uğramışlar ve fazla vergi ödemişlerdir. Sayın Bali nasıl antisemitizm yaygaraları yaparken bu noktayı görmezden gelmektedir? Ama bu olay tek parti dönemine aittir ve bugün sabetaycılar Türkiye'de baskı görmemektedirler.

Kısaca özetlersem: Sayın Bali benim kendisine cevap olarak verdiğim pek çok eleştirisine son noktayı tabiiki haksız olduğu için koyamamıştır. O birtakım kelime oyunları yaparak beni ve çalışmamı karalamaya devam ediyor.Ben de kendisine cevap vermekten üzülüyorum, zamanımı kullanma konusunda tamamen haklıdır. Keşke kendisi de değerli zamanını böyle karalamalar yazmakla geçirmeseydi. Fakat gerçek olan şudur, beni ve birkaç ay içinde beşinci baskıya ulaşan kitabımı bir takım havadan iddialarla karalamak yerine elinde mevcut olan sabetaycılarla ilgili ladino, ibranice ve ingilizce de yayımlanan ve beni gerçekleyen makaleleri tercüme edebilseydi de Türk bilim hayatına daha fazla katkıda bulunsaydı. Tekrar üzülerek yazıyorum, Sayın Bali'nin yazısı Türkiye'de ki sabetaycılara karşı Türkiye Yahudi cemaatindeki bazı kişilerin düşmanca bakış açılarını belirtmesi açısından dikkat çekici olmaktadır.

Rifat N. Bali'ye Verilen Tamamı Yayımlanmamış Bir Yanıtı*

ILGAZ ZORLU

Kabbala ve onun gizemli dünyası herşeyden evvel bir yaşam biçimidir.Bu metoda inananlar, Yaratıcı'nın mukaddes kıldığı insana değer verirler. Kabbala'nın temel felsefesi " Arkadaşını Kendin Gibi Seveceksin" dir. Bu sebeple bir kabalist hiçbir zaman nefret ve kin gibi duygulara kendi hayatında yer veremez. Olayların kendisine yaşatacağı duygusal çöküntüler ne kadar kötü olursa olsun asla bunu bahane ederek savaşma yolunu seçemez, seçmemesi gerekir. Nitekim üçyüzyıl boyunca kendini gizleyen sabeteycıların inançlarına ve kendilerine karşı yapılan tüm haksız eleştirilere yanıt vermekten kaçınmalarının esas nedeni de budur. Bu yol ne yazık ki cemaatimizin korkak, kendini gizleyen bir inancı benimsediğine inandırmıştır insanları. Sebataycılar kavgayı sevmezler, onların içlerinde varolan dini inanç buna hep engel olmuştur, bu inanca sahip yahudiler , Almanya'da kamplara gönderilirlerken de aynı davranışı gösterdiler, Varşova Gettosu'nun mucizevi direnci karşısında tüm Avrupa'da Tanrı'nın kendilerine hazırladığı kaderi kabullendiler. Ne acıdır ki bu altımilyon insanın hayatına maloldu.

Elinizde tuttuğunuz bu baskısıyla altıncı kez okurların karşısına çıkan "Evet Ben Selanikliyim" hakkında çıkan eleştirilerin bir kısmı önceki bölümde yeralmıştı. Ne yazık ki özellikle Rifat N. Bali isimli bir araştırmacının yazmış olduğu ve yer yer gerçek dışı ifadeleri içeren iddialarına karşı bu yazının yazılması bir zorunluk oldu. Gerçi karşı eleştirileri yine bir önceki bölümde ele almıştım. Fakat aslında Virgül Dergisi'nin tutumu nedeniyle gerekli cevapları tam olarak verebildiğim kanısında değilim. Burada Virgül 'ün tavrı konusunda da şunu söylemem

gerek: Hakikaten bir kitap eleştiri dergisi adı altında bir cemaate ve onun tarihinin araştırılmasına karşı bu kadar tarafgir hareket edilmesi utanç vericidir. Nitekim ilgili dergi tamamen göstermelik olarak ilk cevabımı gecikmeyle yayımlamış, ancak ikinci cevabımı hiç basmamıştır. Böyle bir tavrın arkasında yatan sebebin ne olduğunu merak etmemek mümkün müdür?

Sayın Bali'nin iddia adı altındaki karalamalarını yanıtlamaya geçmeden evvel bu kitabın hazırlanması sürecindeki bazı olayların okurlarım tarafından bilinmesini arzu etmekteyim.

Türkiye Sabetaycıları konusunda çalışmalar yapmaya başladığım on beş yaşımdan beri gerek cemaat içinden ve gerekse cemaatın dışından pek çok insanla görüşme olanağı buldum. Yahudi kardeşlerimiz genelde kendi soylarından gelen sabetaycılara karşı hep merak içinde oldular.Kabul etmem gerekiyor ki yahudi dostlarım gerek konuyla ilgili anılarını aktarırken , gerekse konuyla ilgili kişilerle tanışmam için ellerinden geleni yaptılar.Türkiyeli yahudiler bana hiçbir zaman yahudi olmadığımı hisettirmediler. Fakat Türkiye'de bir kesimin özellikle ısrarla dile getirdiği sabetaycı-mason- yahudi komplo teorilerinden dolayı bana karşı ürkek bir tavırla yaklaştıklarını söyleyebilirim. Tüm bunlara karşılık çalışmalarım sırasında tanımaktan mutluluk duyduğum dört kişinin tutumlarının bambaşka olduğunu belirtmek zorundayım. Bunlardan ilki adını açıklamak istemediğim müzisyen bir arkadaşımdır. İkincisi Tiryaki Dergisi'nin sayfalarını bana açan değerli gazeteci Moşe Grosman'dır. Üçüncü kişi İsrael'e gitmem ve orada bir yıl kalmam için olağanüstü bir çaba gösteren Dr. Gad Nasi'dir. Dördüncü kişi ise bir önceki bölümdeki eleştirileri kaleme alan Rifat N. Bali'dir. Herbir dostun verdiği destek ayrı bir kitabın konusunu oluşturacak kadar çoktur, örneğin sabetaycı kavramını bir siyasi terim olarak ortaya atan Moşe Grosman'dır. 1990 lardan sonra özellikle dünyada sabetaycı kültürün tanınması için büyük çaba sarfeden ve başarılı olan Dr. Gad Nasi'dir. Son dört yıldır internet sayfamızın ingilizce metninin tercümesinden, sabetaycılıkla ilgili onlarca makalenin bana ulaşmasında herzaman yardımlarda bulunan kişi Rifat N. Bali olmuştur. Sayın Bali makalelerimin yayımı sırasında ve karşılıklı sohbetlerimizde daima destekleyici ifadeler kullanmıştır. Fakat bu son yazılarının bende ta-

hammül edilemez bir hayal kırıklığı yarattığını kabul etmem gerekiyor. Fakat bilinmesini isterim; Bali Bey'in tavrı bugün yahudi cemaati içinde yeraldığını üzülerek kabul etmek zorunda olduğum çok küçük bir azınlığın fikirlerini de yansıtmaktadır. Bunu tüm yahudi cemaatine mal etmek yanlıştır. Nitekim beni arayan ve sayın Bali'ye karşı bana destek veren yahudi dostlarıma da burada şükranlarımı bildirmek isterim. Mutlaka ki yıllar evvel İstanbul'da ki bir khalde benim sabetaycı olduğumu bildikleri halde kendileri ile dua etmeme izin veren o değerli cemaat mensupları gibi bana ve sabetaycılığa kucak açan yahudi kardeşlerimizin de azımsanmayacak bir sayıda olduğuna eminim. Fakat yine de son bir kaçyıldır sabetaycılara karşı alaycı bir tutum sergileyen kişilerinde varolduklarını bilmek yine de üzüntü verici olmaktadır.

Sayın Bali'ye cevap verirken kabalistik bir tavır sergilemeye özellikle özen göstermeye çalışacağım. Çünkü Torah'a göre kardeşlerin birbirleriyle savaşmaması gerekir, gerçi Sayın Bali gözünü bürüyen kin ve kıskançlık duyguları içinde eleştiri adını verdiği karalamalarını militanca bir üslupla yapmıştır ama ben bu tavrı benimsemeden okurlarımın yanıltılmasını önlemek amacıyla bu iddialara yanıt vereceğim. Fakat bilinmesini istediğim yazarın kişiliği ile ilişkili bazı gerçekleri de yazmam gerekiyor: Sayın Bali yazı hayatına geçtiğinden itibaren sürekli bir gelişme göstermekle beraber de diğer araştırmacıların yapıtlarına karşı oldukça sert eleştirilerde bulunmuştur.Hatta bu tavır son yıllarda öyle bir noktaya ulaşmıştır ki yahudi cemaati içinden kendisi dışında yayım yapan herkese karşı baştan önyargılı olan ve asla çalışmaların olumlu taraflarını göremeyen **"sadece kendini seven"** bir yazar haline gelmiştir. Fakat ne yazık ki eleştirdiği ve karşı olduğu insanlarla da bir araya gelmekten ve onlarla aynı panellerde konuşmaktan da kaçınmamıştır. Nitekim sürekli olarak kendisine eleştirilerde bulunduğu bazı cemaat yöneticileriyle de " Çıtayı Yükseltmek" konulu bir toplantıda biraraya gelmiştir.

Kitap, yayımından bir yıl önce bizzat Rifat Bali'nin de birkaç makale ile katıldığı bir ortak çalışmaydı., o sıralarda Dr. Gad Nasi'nin de daha önce yayımlamış olduğu bir makalesi de kitaba dahil edilmişti. Hatta yine bizzat Sayın Bali kitabın yayımı için bir yayınevine kitabı bıraktığını bana söylemiş, kitap kendi ifadesiyle bir yıl bekletildikten

sonra yayımlanamaz olduğuna dair karar verilmiş, kendisi de bana bu kitabın basılmaması gerektiğini ifade etmişti. Fakat Belge yayınları kitabın basılmasını kabul ettikten sonra da hemen makalelerini geri çekmiş ve özellikle kitaba ve yayınevine karşı gayet olumsuz bir tavır almıştır. O kadar ki sanki kendisi de en başta birkaç makale ile kitaba katılmamış gibi her zaman konuyla ilgili ne yazık ki konuya tam olarak vakıf olmadan bazı eleştirilerde bulunmuştur. Fakat daha da garibi ben eleştirilerine yanıt verdiğimde de beni kendisinin dini kimliğini bir silah olarak kullanmakla suçlamıştır. Sayın Bali herzaman olduğu gibi işine geldiği gibi olayları çarptırma ustalığını göstermektedir. Şimdi bu konuyla ilgili şu ifadelere bakalım (Bay Jefi Kamhi'nin milletvekili seçilmesiyle ilgili yazdıkları): "... Evet utanmadan, çekinmeden yüksek sesle kabul edelim, onlar gayrımüslim cemaatleri temsilen TBMM ne gitmeye hazırlanan adaylardır. İsteselerde istemeselerde "biz" leri yani Yahudi ,Ermeni ve Rumları temsil edecekler ve ait oldukları cemaatlerin sorunları için kendilerini ortaya atmaları gerekecektir" (Express 16.12.1995). Görüldüğü gibi Sayın Bali yahudi kimliğini adeta reddeden bir tavır gösteren Bay Cefi Kamhi'yi zorla bir cemaat temsilcisi olarak görmekte fakat iş kendisine gelince kendi kimliğinin ortaya çıkarılmamasını istemektedir. Üstelik kendisine yöneltilen bir eleştiri karşısında da benim tarafımdan ırkçı bir saldırı ile karşı karşıya kaldığını iddia etmekte kendini mağdur "azınlık " elbisesi altına gizlemeye çalışmaktadır.

Evet Ben Selanikliyim adlı eserim yaklaşık ondörtyıldan bu yana benim selanik kökenli kişiler üzerinde yapmış olduğum karşılıklı konuşma ve bilgi alışverişine dayalı olarak ortaya çıkmıştır(Bu konuşmaların önemli bir kısmı kasetlere alınmıştır) Genel olarak sabetaycılara ait kaynaklar aile içinde korunduklarından bu konuda ilk somut delillerin ortaya çıkarılması ancak ondokuzuncu yüzyıla dayanmaktadır. Sabetaycılar hernekadar yahudi dini pratiğinden uzaklaşmışlar ise de, herzaman yahudi din adamlarıyla tartışmaları, karşılıklı fikir alış- verişleri olmuştur. Bu sebeplede hem dini lisanı (ibranice) hem de günlük lisanı (ispanyolca) muhafaza edebilmişlerdir.

Diğer bir nokta: İslamcı düşüncenin içinde sadece ve sadece kişilerin yazdıklarını okuma safhasında kalmamış, gerek ilk gençlik yılla-

rımda ve gerekse üniversite yıllarımda pekçok islamcı grubun içinde bulunmuş bir insanım. Bu sebeple aslında yazılan çizilenler ne olursa olsun – ki bunların temeline bakıldığında imparatorluğun dağılma sürecinde yaşanan olayları da nesnel bir gözle incelemek gerekiyor- insanlarımızın içinde , en radikal olanlarında bile azınlık mensuplarına karşı –örneğin bir Almanya örneğinde olduğu gibi- şiddeti savunan bir anlayış bulunmamaktadır. Evet zaman zaman antisemit yayımlar yapılmıştır ve maalesef sabetaycılar hakkında da benim yazılarım kullanılarak bu yapılmaktadır. Ama hiçbir zaman bunların bir tartışma ortamına taşınarak birtakım çevrelerce provake edilmediği de ortadadır. Ben açık bir insanım, islamcıları salt "kötü" gözle eleştirerek onların hepsine tek bir açıdan bakmanın da yanlış olduğunu biliyorum. Zira pekçok oturumda kendileriyle karşı karşıya kaldığımda bir gerçek alenen ortaya çıkmıştır: Sabetaycılar hayatlarını Osmanbey- Teşvikiye- Nişantaşı üçgeninde geçirdikleri , İstanbul'un düşük gelir seviyeli semtlerindeki insanlar başta, Türkiye insanını yakından tanımadıkları sürece o insanlarında bizim hakkımızda bilgi sahibi olmasını tabii ki bekleyemeyiz. Asıl olan onların yazdıklarını Rifat Bey gibi hayali bir antisemitzm yaratarak eleştirmek değil birbirimizi daha yakından tanıyarak olaylara sukunetle yaklaşabilmektir. Herşeye rağmen bugün Türkiye Sabetaycılığına köken olarak bağlı olduğu bilinen aile üyelerine karşı islamcılar tarafından yapılan fiziki bir eylem yoktur. Bugün Avrupa'nın pekçok ülkesinde insanlara karşı ırkçı saldırılar vardır, mezarlıklar tahrip edilmekte, sürekli gidilen eğlence yerleri yakılmaktadır. Onlarca insan Solingen örneğinde olduğu gibi ırkçı tecavüzlere maruz kalmıştır. Bu noktadan bakıldığında Türkiye Tarihi'nde şu ana kadar yapılan araştırmalarda ortaya çıktığına göre yahudilere ya da sabetaycılara karşı planlı ve programlı bir kitle kıyımı yapılmamıştır.Düşünsel anlamdaki saldırıları bertaraf edebilmenin yolu da kanımca konuşarak birbirimizi daha yakından tanımakla olacaktır. Bu noktada bilinmesinde fayda var, daha sonra Türkiye'de önemli mevkilere gelecek olan bir subayın yahudi kökenli olduğu konusunda da İsrael'de yayımlanan bir anıda bizzat İtamar Ben Avi kendi anılarında açıklamalarda bulunmuştur. Bunun yanında pekçok yahudi araştırmacı özellikle İttihat ve Terakkiye ilişkin çalışmalarında sabetaycıların kimliklerini açıklayan ve onların

yahudi kökenlerinden bahseden iddiaları destekleyen yazılar yazmışlardır.İşte antisemitzmle suçlanan islamcıların ekmeğine yağ sürenler! Buarada sayın yazar ikinci cevabi yazısında kendisinin Türkiye'deki antisemiztizme değinmediği halde benim bunu kullandığımı ifade ediyor. Oysa bu yazısı dikkatle incelendiğinde kendisinin beni islamcılara malzeme olmakla ve islamcıları da satır aralarında antisemitizm yapmakla suçladığı hemen farkedilmektedir. Şunu sormak gerekiyor, bizler geçmişte olan olayları bir fanus içinde saklamalı mıyız, yoksa bilimin evrenselliği ilkesinden hareketle bunu paylaşmalı mıyız?

Rifat Bali Bey'in iddialarını tek tek ele almak gerekirse::

1- Benim sabetaycı bir araştırma enstitüsü kurulması gerektiği konusundaki çabamın temeli şudur: Sabetaycılık belki yahudiliğin içinden çıkmış ve bu minvalde yayılmıştır. Ancak bu ülkenin bu toprakların kültürel hayatının bir parçasıdır. Bu sebeple hala kaynaklar mevcutken böyle bir enstitünün kurularak hayata geçirilmesi, öncelikle İsrael'de bulunan ve varlıklarından rahatsızlık duyulan belgelerin buraya getirilmesi ile olacak, daha sonra bu akımın felsefi ve sosyal yaşantısı konusunda da yeni yeni çalışmalar yapılacaktır. Varolan kaynaklar belki bugün açıklanamıyor ama, atılacak her adım ileride çok daha fazla cesur araştırmalara öncülük edecektir. Acaba bundan birkaç yıl öncesinde bir yahudi cemaati temsilcisi çıkıp Türkiye'de birbuçuk milyon sebati kökenli vatandaşımız vardır (Harry Ojalvo – Mustafa Aydın röportajı – Aksiyon Sayı:181 / 29.05.1998) diyebilir miydi?Demek ki hergün bu konunun yazılabilmesi için yepyeni fırsatlar doğmaktadır. (Dikkat edlmelidir ki Sayın Bali Bey Ojalvo'nun sözleri hakkında hiç bir yerde bir yayımda bulunmamıştır. Ama daha ilerde göreceğimiz gibi benim kitabımda kullanılan yüzbin rakamına eleştiriler getirmektedir)

2-3-4-5)İsrael ve Türkiye hahambaşılığı konusunda ise yazılı olanlar tamamen çok dikkat çekici olmaktadır. Önce İsrael'e gelelim. Ben 1990-1991 yılları arasında Ben Zwi Enstitüsü'nü sanılanın aksine bir kez değil birkaç kez ziyaret ettim. Kaldı ki 1996 yılında da bu enstitüden önemli miktarda fotokopi ile çoğaltılan sabetaycılıkla ilgili bazı kaynakları aldım. 1991 yılındaki ziyaretim-

de yerin altı veya yedi kat altında özenle saklanan ve ancak **özel izinle girilebilen depolarda** Sabetay Zwi'nin orjinal mektubunu inceleme fırsatını buldum. Aynı zamanda da bazı yine ,ilk el aile yadigarı kaynaklarda orada muhafaza edilmekteydi. Enstitü yetkileri, bu mektupla ilgili olarak cemaatimin arzusu üzerine (çünkü burada temasım olan bazı sabetaycı hahamlar Sabetay Zwi için orada dua okumam konusunda benden özellikle ricada bulunmuşlardı)Sembolik bir tören yapmak istediğimi söylediğimde bunu kabul ettiler. Kısa bir Rabbe şükran duası ile bir kadiş (yahudilikte ölüler için okunan dua) okudum bu mektubun önünde. Bu esnada çekilen fotoğrafları da hiç bir süsleme kaygısıyla çektirmedim, nitekim kitabımda da kullanmadım. Makalemde yer almasının nedeni orada yaptığım ziyareti okurlarıma ispat edebilmek içindi..Amaç enstitüye yıllar sonra yapılan bir ziyareti yad etmek için hoş bir hatıra bırakmaktı. Yazarın buradaki iddiaları çok çirkin ve çok küçültücü mahiyettedir.Bunu okurun vicdanına bırakıyorum. Aynı şekilde tüm İsrael'de de kipa ile dolaştım. Çünkü kipa sayın Bali'nin ifade ettiği gibi sadece sinagoglarda giyilmez. Dindar bir yahudinin kipa ile dolaşması bir mitzvottur(uyulması gerekli kural). Sabetay Zwi'ye atfedilen ve Avraham Alfendari isimli sabetaycı bir haham tarafından yazılan ve henüz ortaya çıkarılmamış bulunan **" Ha Or Şel Şabtayim"** isimli aile yadigarı olan bir kitapta da, mukaddes topraklarda kipa ile dolaşılmasının bizzat Sabetay Zwi tarafından emredildiği belirtilmekltedir. İsrael'li bilim adamları daha sonra adı bizde saklı olan bir başka araştırmacıya bu kaynakları göstermemişlerdir. Eğer bu konuda bir rahatsızlık ve yalan söyleme varsa Türkiye'den eminim ki gönüllü olarak gidecek kişilere bu kaynaklar gösterilecektir. Ben bana hissetirilenin aksine enstitünün bu yaklaşımına karşılık özellikle sabetaycılığa merak duyan ve kaynak bulamamaktan şikayet eden islamcı araştırmacıların ilgilerini beklemekteyim.Burada şunu belirtmek gerekiyor ki , bu kaynaklar tamamen aileler tarafından oraya vakfedilmiştir. Yine benim elimde enstitü tarihçilerinden biri tarafından bana yazılan bir mektupta bu kişilerin aile adları verilmektedir. Kaynakların foto-

kopi çekilen kısmı burada incelenmiştir. Bunların ağır bir ibraniceyle yazıldığı bir gerçek olmakla beraber Türkiye'de bunları tetkik edebilen hahamlar vardır, kaldı ki bende Yavne Kibbutzunda on ay süreyle yahudi dini,ibranice ve tarih seminerlerine katıldım. Yahudilik bir susma dinidir, ben dinsel geleneğimize uygun olarak sayın Bali'nin tahriklerine kapılmadan biraz da yazdıklarımın doğruluğunu okurumun vicdanına bırakarak cevaplarımı yazmaktayım. Ama hala yahudi cematine ait İstanbul'un anadolu yakasındaki bir sinagogda görev yapan bir hahamın sabetaycı hahamlarla dini münakaşalar yaptığını bilmekteyiz. Belki bu haham Rifat Bali Bey'e sabetaycıların ibranice ve ladino bilgisi hakkında bilgi verebilir. 1996 yılında da enstitü kütüphanesinden faydalandığımın belgeli fotoğrafları mevcuttur.

İsraelli din adamları sabetaycılığı değil yahudiliğin bir parçası olarak görmek, sanki hiç yokmuş gibi ele almaktadır. Tabiatıyla bu belgelerin buraya getirilmesi ellerinde hala belge bulunan ailelerinkiyle birleştirilmesi gerekmektedir. Kaldı ki popülüst bir talep olarak gösterilmeye çalışılan bu teklif yazarın iddia ettiği gibi gerçekleşirse bunları okuyabilecek kişilerin olduğunu bizzat Sayın Bali'de bilmektedir.

Burada hemen belirtmekte yarar var: Bugün sabetaycılar içinde hala ibraniceyi hem de onaltıncı yüzyıl ibranicesini bi hakkın konuşan ve okuyan insanlar bulunduğu bilinmektedir. Ben bu konuda yine fazla açılamadığım için okurlarımdan özür dilerim.

Çok küçük bir not: Sadece ve sadece benim kanalımla elde edilen bir sabetaycı takvim de, ispanyolca-türkçe-ibranice (latin harfli) hazırlanmıştır ve bunun bir örneği de sayın yazarda bulunmaktadır.

Gelelim sabetaycılığın yahudilik karşısındaki durumuna: Yahudi dini hiçbir zaman için kimin mesih olacağı konusunda ana kaynaklarda açıklama yapmamaktadır. Sayın Bali dini konulara fazlasıyla vakıf olmadığından , bazı gerçekleri göz ardı etmektedir.Halen İsrael'de yaşayan , İsa'nın mesih olduğuna inanan bir grup mevcuttur – ki bunlar yahudi olarak kabul edilmektedirler- İsrael bugün pek çok ülkede yahudi dinine mensup olarak görülmeyen karayları dahi ayrı bir hahambaşılıkla yahudi kabul etmiştir. Sabetaycıların aleni olarak ortaya çıkıp yahudi olmak için başvuruda bulunmaları ayrı bir konudur, sabe-

taycılar yahudi midir sorusunu cevaplamak ayrı bir konudur. Benim eleştirdiğim nokta budur, kendisine başvurduğum hiç bir haham bana direkt olarak ikinci sorumun cevabını vermemektedir. Ben konunun en üst otoriteleri ile İsrael'de görüştüm ve elimde yazılı kaynaklar var. Din değiştirme yönetimi başı olan haham Sayın Rav İsrael Rozen'in yazılı beyanatı şu şekildedir:(...) Toplu giyur (din değiştirme) konusuna gelince, bilgim ve muhakememe dayanarak. İsrail Rabanut'u bu konu ile ve özellikle yurtdışında ve yabancı uyruklarla ile ilgili olarak bu konuda hiç bir şekilde meşgul olmamaktadır.(..) Aynı zamanda bu konu İsrael ulusunun gündemine getirilmiş değildir,(**Sayın Rav Rusya'dan getirilen ve yahudi olmadığı bilindiği halde İsrael topraklarına kabul edilen hıristyanlara ilişkin sorularımı da gözardı etmişti. Mektup İngiliz araştırmacı Aubrey Ross'a cevaben yazılmıştır. İbranice orjinal metinden yaptığı çeviri için Dr. Gad Nasi'ye teşekkür ederim**) tartışılamaz. Bugün Türkiye'de annesi yahudi olduğu halde yahudi olmayan bir babadan dünyaya gelen çocuklar İsrael dini kurallarına göre yahudi olmalarına karşın Türkiye Hahambaşılığı tarafından yahudi kabul edilmezken sabetaycıların ortaya çıktıklarında alacakları cevabın red olacağı gayet açıktır. Halen yine adı bende saklı olan bir sabetaycı hanım kişisel olarak yaptığı başvurusunda da yahudiliğe kabul edilmemiştir.Halbuki sabetaycılar için sembolik bir giyur yapılması gerektiği konusunda ben kitabımın çeşitli yerlerinde tartışmalar getirdim.Yazara tekrar sormak gerekiyor: Eğer sabetaycıların dini bilgileri için bir sınav yapılmalı ise aynı sınav neden Falaşalara ya da Rusya'dan gelen ve yahudi olmadıkları apaçık bilindiği halde yahudi olarak kabul edilen hıristyanlara yapılmamıştır?Çünkü İsrael hahambaşılığının kararları politiktir ve ayrımcılığa dayanmaktadır.İsrael ve Türkiye hahambaşılıkları Tanrı'nın kurallarına göre değil tamamen politik gelişmelere uygun olarak karar vermektedirler.(Bu konuda kimseyi rencide etmemek için fazla örnek vermeyeceğim, ama bir tartışma ortamı açılacaksa ben de elimdeki belgeleri tabiiki yayımlayarak düşüncelerimi ispat ederim, ancak bu belgelerin bir makalede ele alınmaları mümkün olmadığından ikibinli yılların başında bitirmeyi planladığım sabetaycılık ve yahudilik isimli kitap çalışmamda bunları ortaya koyacağımı okurlarımın bilmesini isterim)

Sabetaycılık gizlilik üzerine kuruludur, bu doğrudur. Ama ben yahudiliğe kabul konusunda şu noktaları özellikle kitabımda yazmıştım:

Ben bireysel yahudi olma başvurumu cemaatim adına yapmadım. Sadece alınacak sembolik bir kararın arkasından başka insanlarında gelebileceğini belirttim.. Yine yazarın dikkat etmediği bir nokta olarak: Sabetaycılar resmi olarak iki kez yahudi olma teşebbüsünde bulundular.Bu konuda fazla lafı uzatmadan arzu edenler için şu kaynak verilebilir: İbrahim Alaaddin Gövsa / Sabetay Sevi / Semih Lütfü Kitabevi / (Baskı tarihi bulunmuyor) adlı kitabın 95-. Sayfasında yeralan " Museviliğe Avdet İçin Teşebbüs" isimli bölüm. Burada özellikle vurguluyorum " ... Sabetaycı kökenli kişilerin Yahudi olma gibi bir talepleri olduğu ve böyle bir başvuruda bulundukları havasını vermekte okuru yanıltmakta ve Yahudi toplumunu haksız yere tenkid etmektedir" ifadesi tamamen yalandır! Nitekim benim taleplerimi bir yana bırakırsak halen yahudi gençleriyle dini evlilik yapabilmek amacıyla A.B.D de ve İngiltere'de yahudi dinine kabul edilme eğitimi almak için başvuruda bulunmuş iki sabetaycı hanımın varlığından haberdarım. Ayrıca çok önemli bir Hukuk Fakültesi Profesörü'nün de 1970 li yıllarda birkaç arkadaşıyla beraber İsrael'de aynı taleplerde bulunduğunu kendi ailesinin fertlerinden öğrendim.

6- Yahudi cemaatinden sinagog talebine gelince: Sabetay Sevi'nin Ahrida sinagogunda vaaz vermesi orayı inançlarımız mucibince mukaddes kılmaktadır. Ben ve cemaatim mensubu bazı arkadaşlarım sinagoglara alınmadığımızdan Ahrida'nın ibadetimiz için istenmesi fikri ortaya atılmıştır.Bizlerin ibadet için sinagoglara alınmamamız konusunda gerekirse yahudi cemaatinin önde gelen kişilerinin elimde mektupları mevcuttur, açıklamaktan imtina etmem!

7- *Sabetaycıların sayısı hakkında daha evvelde pek çok kereler tartışmalar olmuştur. Ben bu konuda sayın Semavi Eyice Hoca'nın bir makalesinden faydalandım: " Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik" isimli çalışmanın (şu an tam olarak yayımlandığı derginin künyesini veremiyorum, yazının acilen yetiştirilmesi kaygısı içinde olduğumdan okurlarımdan özür dilerim.) toplu olarak yayımlandığı kaynağın 466-67. sayfalarında yeralan şu rakamlar*

dikkat çekicidir:1913 nüfus sayımına göre şehirde 15-16.000 kadar dönme yaşıyordu. Tabii bu sayı Avrupadakilerle daha da artmıştır. Ben yüzbin rakamını buradan hareketle ortaya attım. Ancak sabetaycılar nüfus sayımlarında ayrı bir grup olarak yeralmadıklarından tabiiki kesin rakamı vermek zordur:Görüldüğü gibi bu rakam Ben Zwi'nin rakamını yanlışlamaktadır. Sayın Bali Prof. Saban'ın rakamını beni yanlışlamak için kullanıyorsa da tekrar özellikle belirtmek isterim sadece mezar taşları üzerinde yapılacak bir araştırma gerçek rakamları ortaya koyacaktır.

8- *Gelelim cemaat üyeleriyle konuşmaya: Evet adı geçen kişiler bazı cemaat mensupları ile görüştüklerini ifade etmişlerdir. Ancak kendilerine özellikle Karakaşlar'dan hiçbir doküman gelmemiştir. Benim bulduğum ama ancak izin verildiği kadarını yayımlayabildiğim dokümanlar ilk kez tarih sahnesine çıkmaktadır. Ayrıca kitabımda gözardı edilen soy ağaçları ile , kabalistik yorumlara konu olan fakat detayları verilmeyen kitaplardan da ilk kez ben alıntılar yapmış oldum.*

9- *İttihat ve Terakki dönemi ve Ahmet Emin Yalman'a gelirsek: Yalman İsrael'in kuruluşu sırasında ülkeye ilk kez muhabir yollayan Vatan gazetesinin sahibidir. Yakın dostlarına da (ben onu tanıyan bazı kişilerden aldığım bilgileri naklettim, bu hatıralar bendeki kasetlerde mevcuttur) İsrael hakında gayet dostane fikirler beyan etmiştir. Cavit Bey konusuna gelirsek: Bu konuda Prof. Mim Kemal Öke'nin "Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar" (Çağ yayınları / İstanbul 1991) isimli çalışmasında bakın neler yazmaktadır: " Dersim Mebusu Lütfü Fikri Bey 27 Şubat'ta ki görüşmeler sırasında İttihatçı Maliye nazırı Cavid Bey'i "Siyonist" olmakla suçlayacaktı.(s:157-163) Nitekim Cavid Bey'in kabineden düşürülmesi de aynı nedenlere dayanmaktaydı..*

10- *Şimdi Sayın Bali'nin hakikaten hiç tanımadığı ve yahudi gizemciliği olarak adlandırabileceğimiz kabbala konusunda yazdıklarını ele alalım: Kabbala öğretisinin temelinde gizem yatmaktadır: Yazılı kabbala konusunda basılmış eserler mevcut ise de bunların tam olarak açıklayıcı olmadıkları bilinmektedir. Sadece son yıllarda kabbalistik düşünceyi ele alan Umberto Eco'nun " Facault*

*Sarkacı " isimli eseri (Can Yayınları) bile bu gizemin ne denli kuvvetle muhafaza edildiğini ispat açısından önemlidir. Bu konuda daha fazlaca bir şey yazmayacağım eminim ki Türkiye'de yaşayan gerçek kabalistler buna gerekli cevabı vereceklerdir. Benim her ikisinin yayımında da naçiz olarak yardımlarda bulunduğum yazarın sözettiği kitaplar bu gizemi aralamaya yönelik değildir. Her ikisi de çok kısa ve öz bilgiler içermektedir. Gizemcilik konusunda önemli bir eser kaleme alan felsefeci - yazar Atilla Tokatlı üstat neler diyor: " İşte kabbalacıların tüm çabası , Kutsal Kitaplar'ın gizli anlamını bulup sözlü olarak aktarmaya dayanır(**buraya dikkat yazılı değil!**), "Ancak alçak sesle ve kulaktan kulağa söylenen bu şeyler " sadece kosmogoni ile değil ,eskatalogya (son erekler bilimi) ile de ilgiliydi (Atilla Tokatlı / Gizli Örgütler / Hür Yayın Ticaret / Ocak 1979 Sayfa:78 den alıntı)*

11- Sabetaycıların Cumhuriyet Döneminde gördükleri baskılar konusunda Varlık Vergisi'nin önemsizmiş gibi gösterilmesi acı vericidir. Ne garip sayın Bali bu vergiyi eleştirirken nedense sabetaycılara yapılan muammeleleri göz ardı etmiştir! Benim sözünü ettiğim baskılar fiziksel değildir manevidir. Örneğin şu an elimde mevcut olmayan ve Aktüel dergisinde birkaç sene evvel yayımlanan bir yazıda Türk Standartları Enstitüsü tarafından hazırlanan bir kitapta " Azınlık ırkçılığının en güzel örneğini dönmeler oluşturur" şeklinde ki ifade sanırım ki kendisi için yeterli cevap olacaktır. Sabetaycıların en güzel mevkiilerde olduklarının örneğini vermek sayın Bali'yi nereye götürür ? "Türkiye'de yahudilerin hiçbir sorunu yoktur, hepsi zengin ve mutludurlar " iddiasına! Ancak özellikle belirtmek isterim ki bugün sabetaycılara karşı devletin yürüttüğü sistemli ve planlı bir baskı politikası yoktur, fakat bu 1940 larda olmadığını göstermez.

12- Ben Zwi konusuna gelirsek: Aslında bu konuda yazılabilecek o kadar çok şey var ki... İzak Ben Zwi Osmanlı İmparatorluğu zamanında Selanik'te bulunmuştur. Burada ve daha sonraları Filistin'de sabetaycılarla temasları olmuştur. Benim sabetaycı bir hahamdan aldığım bilgiye göre (kendisi Sofyalı Abdi Çelebi'nin soyundan gelmektedir) bizzat Ben Zwi baba tarafından sabetaycı

olduğunu söylemiştir. Nitekim tamamen İsrael'de öğrendiğime göre bir dönem İstanbul Barosu'nda başkanlık yapmış olan İsmail Agah isimli bir sabetaycıyı da İsrael'e davet ederek, cemaati tekrar mukaddes topraklara getirmek istemiştir. Bu iddialar Haluk Derviş'in (Tarih ve Toplum Cilt:5 Sayfa:329) ve Scholem'in makalelerinde de belirtilmiştir üstü kapalı olarak. Ben Zwi soyad olarakta Zwi'den gelen anlamında (Ben Zwi) ibaresini almıştır. Nitekim kurulan enstitüde de kendisinin , sabetaycılık konusunda ki çalışmaları hakkında bilgiler mevcuttur. Bizzat kendisinin kurumun kütüphanesine hediye ettiği ve İzmir'li Edin ailesinden gelen kaynakların varlığını enstitüniin nasıl değerlendirdiği merak konusudur. Ben gerekirse tüm belgeleri açmaya hazırım acaba herkes aynı cesareti gösterebilecek midir? Acaba Türkiye'de görev yapan bazı İsrael konsolosları bizzat Ben Zwi'nin emriyle onun buradaki sabetaycı akrabaları ile ilişki kurmuşlar mıdır? Tüm bunları açıklayacak olan İsrael Devleti'dir! Hayır şimdi açıklaması gereken İsrael ve Türkiye Hahambaşılığı'nın avukatlığına soyunan Rifat Bali'dir. Ben Zwi'nin ailesinin kökeni ile ilgili son olarak: Sayın Bali lütfen Tel Aviv' de ki "Yahudi Tarihi" müzesinin aile tarihleri hakkında bilgi veren bilgisayarına "Ben Zwi" soyadını yazsın, çıkacak sonuçlar bu ailenin sabetaycı harekete etkin olarak katıldığını belirtmektedir. Bu dokümanlar elimde mevcuttur.

Bali'nin haklı olduğu bir hususa gelelim. Maalesef makaleler yayımlandıklarında bu hatalar yoktu, Ancak kitabın dizgisi sırasında benim tüm çabalarıma rağmen bu hatalar yapılmıştır, okurlarımdan özür dilerim. Hasta bir Adamın Mektubu isimli makale ilk kez haftalık Expres dergisinde kitaptakinden farklı olarak yayımlanmıştır ama kitaptaki şekliyle ilk kez yayınlanmaktadır. Aydos Kalesi'nin Gelibolu'da bulunması onun Çanakkale'de olmadığını göstermez, sözü edilen eleştiriler hata bulmak için özellikle yapılan eleştirilerdir.Dizgi hataları benden kaynaklanmamaktadır bunun üzerini özellikle çizmek isterim. Bu hataların ve yabancı kelimelerin yanlış yazılması dizgi aşamasındaki kişilerin bu terimleri tanımamasından kaynaklanmaktadır. İsrael'in sabetaycı inanca göre oniç kabilesi vardır ve bunlardan biri yokedilmiş-

tir, nitekim Arthur Kostler'in onüçüncü kabile kitabının adı bir rastlantı değildir.Atenemeon günü aynen alıntının yapıldığı Ertuğrul Düzdağ'ın " Tarihimizde Gizli Çehreler " isimli kitabından nakledilmiştir. Ben alıntı yaparken o kaynakta hatalı da geçse alıntıyı aynen alıyorum. Adam Kadmon Adam Ha Kadmondur ama Adam Kadmon olarakta kullanılabilir! Bu arada "Sefer Şirut Ha Tişbaut Şel Şabtayim" isimli Moşe Atiyas'ın 1947 de Filistin'de yayımlanan kitabında da sabetaycıların uzun yıllar sonra kullandıkları ibraniceyi imla hatalarıyla yazdıkları belirtilmektedir. Bu sebeple benim tamamen sabetaycı kaynaklardan aldığım ibraniceleri aynı şekilde bırakmamı okur herhalde mazur görecektir. Şunu da belirtmek gerek, Sabetaycı kökenli bir İsrael Cumhurbaşkanı'nın varlığı , koskaca Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne onlarca bakan, milletvekili , devlet adamı, bürokrat vermiş bir cemaat için hiçte şaşırtıcı değildir.

*13- Gelelim Sayn Bali'nin avukatlığına soyunduğu Türkiye Hahambaşısı Rav David Asseo'nun beyanatlarının eleştirisine: Üzülerek belirtmek isterim, dini eğitim almış biri olarak Türkiye Hahambaşılığını ve onun değerli mensuplarını eleştirmek zorunda kalmış olmaktan büyük üzüntü duymaktayım. Fakat gerçekleri görmekte gerekiyor, şu basit sorunun cevabı neden verilemiyor: "Teknik olarak Yahudi olmak nedir? Ayrıca sayın hahambaşılık makamının bir avukatı yok mudur veya konuşma özürlü müdür? Ben bu konuda aşağıda daha detaylı yazacağım.Yalnız bunu yazmadan evvel Hahambaşılığın fahri Avukatı olan Rifat Bali Bey'in savunduğu cemaat yöneticileri hakkında yazdıklarına bir göz atmakta fayda var: **" Tekinalp günümüz yahudi cemaatinin "Güçlü Önderleri" nin takındıkları Yahudiliği önemsememe, gözardı etme tavrının bir öncüsüydü ve bu öncü tavrını hiçbir yanlış anlamaya yer vermeyecek bir şekilde şu cümlelerle ifade etti...(Yahudiler'in Türk Milliyetçiliği isimli makalesinden...)** Karar okurundur.*

Sayın Bali'nin ikinci yazısında özellikle provake amaçlı yazdığı bir konuya gelmek istiyorum. Değerli gazeteci-yazar Mustafa Aydın Bey, Rifat Bali'yi hiçbir şekilde bir röportaja davet etmemiştir. Sayın Bali sürekli olarak basının kendisini görmezden geldiğini iddia etiği

için bizzat ben Aksiyon dergisi ile yapılacak olan söyleşide bulunmasını rica etmiştim. Nitekim bu tavrımı başka görüşmelerimde de sürdürdüm. Kendisi de bunu kabul etmişti. Sayın Aydın'ın röportajının yayımlanmaması sanıyorum ki kendisinden kaynaklanmamaktadır. Üstelik Sayın Aydın'ın bu konularda bir kaygısı da yoktur. Bu sebeple Sayın Bali'nin öfke dolu ifadeleri üzücü ve gerçek dışıdır. Ancak acaba kendisi farklı farklı dergilere farklı farklı beyanlarda mı bulunmaktadır, acaba Türkiye'de yazıp söyleyemediği bazı düşünceleri başka yerlerde farklı mı ifade etmektedir? Bunun takdiri de yine kendisiyle ilgili gelecekte araştırma yapacak olan araştırmacılara kalacaktır.

SONUÇ

"Evet Ben Selanikliyim" adlı çalışma kendi alanında bir ilk çalışma değildir. Özelikle benim çok sık vurguladığım gibi Gershom Scholem'in " The Mystical Messiah Shabtai Zwi / Princeton Uni. Press" isimli çalışmasından sonra, Türkiye Sabetaycıları Tarihi için bir notlar bütünlüğündedir. Oldukça geniş olan bir konu okuru sıkmayacak şekilde makaleler halinde yayımlanmıştır. Kitabın esas amacı şudur: Yıllardır benim kendi ailemde de gördüğüm üzere Selanikli olmak, dönme olarak nitelendirilmek hep korkulan bir konuydu. Bunun iki ana nedeni vardı: İlki 1924 te yaşanan Karakaş Rüştü olayı ikincisi ise Varlık Vergisi idi. Ne yazık ki bu olaylar inanılmaz esrarengiz olan sabetaycılığın metinlerinin ve somut verilerinin de yokolmasına neden olmuştu. Ben sabetaycılığında Türk mozayiğinin bir parçası olduğu inancıyla bu kitabı yazdım. En büyük arzum kulaktan dolma bilgilere sahip olan gençlerimizin kendi kimliklerinden utanmamalarını sağlamaktı.Fakat bugün için bir hata olduğunu üzülerek farkettiğim bir noktayı da yazmam gerek: Her zaman İsrael din adamlarının ve bilim dünyasının beni destekleyeceği gibi saçma bir hayale kapıldım. Özellikle aynı kültür evrenini paylaştığımız başta Türkiye Yahudi Cemaati olmak üzere diğer yahudi toplumlarının olumlu tepkiler vereceğini ümid ediyordum. Ama ne garip, yahudiler tüm hayatları boyunca ezilen, kovulan ayrıma tabii tutulan yahudiler, her zaman eleştirdikleri ayrımcılığı sabetaycı-

lığa karşı uyguladılar. Bu açıdan kendilerinin vicdanen bunu düşünmeleri gerekiyor.Bana daima sıcak bir ifadeyle yaklaşan yahudi dostlarım hariç, yıllar önce tamamen bir hata sonucu bambaşka bir dini yola giren sabetaycılığa kucak açmak için gerekli özveriyi gösteremediler, bunda mutlaka ki cemaatimin de hataları vardır, ancak yine de tüm bunlar sabetaycıların şu anki dışlanmışlığını mazur göstermez. Kitabım mutlaka ki hatasız değil, özellikle dini makalelerin hazırlanması sırasında kendisinden yardım gördüğüm mistik kişilerin coşku seline kapıldığımı itiraf etmeliyim. Torah'ın ışığının da çoğu zaman gözlerimi kör ettiğini de belirtmem gerekiyor. Ancak inanıyorum ki kitabıma karşı yapılacak bir eleştiride herşeyden evvel yapıcı olunması gerkiyordu. Ne garip Sayın Bali'nin üzerinde çalıştığı "Antisemitizm " konusunda ki iddialarının aksine (dost sohbetlerde bana aktardıklarına dayanarak söylüyorum) kitaba sahip çıkan müslümanlar oldu. Hem de hiçbir art niyet taşımadan! Bunu islamiyetin içindeki, hoşgörüye bağlamamak mümkün mü? Mutlaka ki sorunlar oldu, bunları ben de zaman zaman eleştiriyorum ama gerçek olan şu ki müslüman kesim artık 1960 ların 70 lerin mantığında değil, onların içinde de kendini geliştirmiş çok kıymetli aydınlar var.Fakat beni ençok üzen Rifat Bali'nin haksız eleştirilerileri olmuştur. Rifat N. Bali yahudi cemaatinin önde gelen bir yazarı olup işine geldiğinde yahudi cemaatini temsil etmekte, işine geldiğinde ise temsil etmemektedir. Makalelerimin ilk yayımları sırasında da yahudi cemaatinden tepkiler gelmemişti. Ne kadar enteresandır ki Türkiyeli Yahudiler 500. Gelişlerini kutladıklarında da sabetaycıları yokmuş gibi ele aldılar.Fakat Sayin Bali'nin tavrı bana İttihat Terakki dönemini andırıyor.Bali tıpkı örgütün namlı silahşörleri gibi muhalif bir yazara saldırmaktadır. Kaldı ki beni islamcılara göz kırpmakla suçlayan yazar, daha birkaç sene evvel Yeni Şafak başta olmak üzere eleştirdiği düşüncenin önde gelen yayın organlarına yazılar vermiş, bugün eleştirdiği bazı yazarlara, bizzat benim şahit olduğum yardımlarda bulunmuştur.. Ne garip rüzgar nereden esiyorsa oraya dönmek bir meziyet olmuştur. Aslında hayatının neredeyse kırk yılı boyunca hiç konuşmamış bir kişinin son bir kaç yıldır yahudi cemaatinde görülmeye başlayan ve imaj değiştirmeye yönelik işadamı-entellektüel akımından etkilenerek yazı yazmaya başlaması dikkat çekicidir. Fakat gerçek olan

birşey var, Rifat Bali sabetaycılığı tanımamaktadır, bilmemektedir ve bu konuda bir araştırması da yoktur. Fakat buna rağmen kin ve inanılmaz kırıcı ifadelerle kitabımı eleştirmektedir. Eleştiri sadece kötü yönleri ele almaz, aynı zamanda iyi yönleri de ele alır, keşke kitapla gün yüzüne çıkan sabetaycılık-masonluk, sabetaycılık Osmanlı mistisizmi makalelerimi de eleştirbilseydi! Bu arada: Rifat Bali'nin cevabı aslında tarihi bir cevaptır ve kendisine bir yerlerden de böyle yazması için direktifler verildiği de açıktır. Örneğin Sayın Bali ibranice hiç bilmediği halde Salamon Rozanes'in kitabından bahsetmekte, benim ibranice hatalarımdan söz edebilmektedir, üstelik Rozanes'i yabancı dillerden okumasını da buna nesnet olarak vermektedir. Fransızca veya ingilizce bir tercümede nasıl ibranice kavramlar tam olarak bulunur ve Sayın Bali bunu bilebilir. Nitekim kendisi de başka kaynaklardan yardım aldığını ifade etmektedir, bu da yazıların bir merkez tarafından yazdırıldığının kanıtıdır. Ne gariptir ki kendisine sorsanız vereceği cevap inanın şu olacaktır: Ben katiyyen yahudi cemaatini temsil etmiyorum. Bunu kuşkusuz ki kendi cemaati de onaylayacaktır.

Ben hiçbir zaman medyatik olmadım, kitapta ulvi amaçlar için yazıldı. Tek amaç cemaatimin ve Türkiye yahudilerinin tabu olarak algılanan bir konuda bilgi sahibi olmalarına naçiz bir katkıda bulunabilmekti. Okurun bilmesi lazım, Rifat N. Bali'nin tutarsız çizgisini şöyle görebiliriz. Birkaç yıl önce ilk yazıları yayımlanmaya başladığında bazı sol çevrelerle ilişkiler kurdu, burada konuşmalar yaptı, hatta daha sonra yine aynı yıkıcı tavırla eleştirilerde bulunduğu bu kesimin önde gelen aydınlarıyla birlikte bir televizyon programına katıldı ver her yere mektuplar yazdı? Acaba medyatik olan kimdir? Fakat insanlar onu biraz tanıdıklarında ona köşelerini kapattıklarında da yazılarında tıpkı bana karşı kullandığı gibi sert ifadelerle insanları adeta tehdit eder hale geldi. Şimdi bakınız beni islamcıları kollamakla suçlayan sayın yazarımız neler yazmış, gazeteci Necati Doğru'nun bir makalesiyle ilgili olarak Akit gazetesinin bir yazarına ilişkin yazdığı satırlara bir göz atalım: "Bu yazıyı bitirmeden önce Akit gazetesinin köşe yazarı Yaşar Kaplan'a da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.Onun 26 Ağustos 1997 Tarihli yazısı sayesinde Necati Doğru'nun yazısının geçte olsa farkına vardım ve ne yazık ki Sayın Yaşar Kaplan'ın Necati Doğru'nun bu ya-

zısı üzerine göstermiş olduğu duyarlığa da , görebildiğim kadarıyle , Yahudi cemaatinin basını da dahil olmak üzere ne basınımızda başka bir yazarda , ne de başta Yahudi asıllı yurtttaşlar dahil olmak üzere diğer yurttaşlarımızda raslayabildim (Yeni Şafak – 03.09.1997). Karar okurundur!

Yazımın son bölümüne geçmeden Türkiye Yahudi Cemaati ile ilgili birkaç noktayı daha aydınlığa kavuşturmak istiyorum: Daha evvelde belirttiğim gibi cemaat içinden zaman zaman sabetaycılara karşı alaycı tavırla yaklaşanlar olmuşsa da bunu tüm bir cemaatin ortak tavrıymış gibi ele almak tabiiki yanlıştır. Şunu tüm açıklılğıyla söyleyebilirm ki kendisi ile temas kurduğum cemaat mensupları - ki buna bir kaç din adamı da dahildir- bana ve sabetaycılığa karşı nezaketle yaklaşmışlardır. Kendilerinden asla bir ters tutum görmedim. Ancak Türkiye İsrael ilişkilerinin gayet kaygan bir zeminde bulunması nedeniyle eminim ki hem Türkiye Yahudileri ve hemde İsraelli din adamları arzu ettikleri yakınlığı açıkça gösterememektedirler. Gönül isterdi ki , benim ve az sayıdaki bir kaç kişinin yahudiliğe geri dönüş çabaları siyasi bir pencereden değil tamamen dini bir açıdan incelenebilseydi. Eminim ki bu takdirde Sayın Bali gibi sırf şahsıma karşı oldukları ve bununla şöhret kazanmaya çalıştıkları için olumsuz bir çizgide tavır sergileyenler bunun yanlışlığını anlayacaklardır.

Son olarak şunları belirtmek isterim: Araştırdığı konularda ve yazdığı yazılarda da görülür ki yazar Rifat N. Bali, Türkiye Yahudilerinin Cumhuriyet sonrası tarihinin araştırılmasında önemli katkıları olan bir yazardır. Kendisine benim kitabımla ilgili dört sayfa yazı yazdığı için teşekkür ederim. Fakat benim naçiz tavsiyem sabetaycılık gibi hiçbir bilgisi olmadığı bir konuda sadece kişisel düşmanlığının etkisiyle eleştirilerde bulunacağına başta İtamar Ben Avi'nin makalesi olmak üzere Moşe Sevilla Şaron'un Aki Yeruşalayim'de yayımlanan ve Türkiyeli sabetaycılarla görüşmelerini ihtiva eden makaleleriyle beraber diğer bu lisanları tanımayan okurlarımızın faydalanağı kaynakları dilimize kazandırmalı, konunun araştırılmasına katkılarda bulunmalıdır.

* Virgül Dergisinde yayınlanan ve kitabımızın 195. sayfasında yer alan yanıtın kısaltılmamış son versiyonu...

Yazıların Daha Önce Yayınlandığı Yerler

500. Yılında Unutulan Bir Cemaat: Dönmeler, *Tarih ve Toplum* Dergisi. Nisan 1995

Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi Hakkında Bilinmeyen Birkaç Nokta, *Toplumsal Tarih*, Ocak 1994.

Sabetaycılık ve Yahudilik, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 3, Mart 1994.

Kavramı, Konusu ve Araştırılması Açısından Sabetaycılık, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 4, Nisan 1994.

Sabetaycı Kültüre Ait Üç Belge, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 6, Haziran 1994.

Sabetaycılara Ait Bilinmeyen Bir Dua ve Dinsel Anlamları, *Toplumsal Tarih*, S. 6, 1994.

Sabetaycılık ve Osmanlı Mistisizmi, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 10, Ekim 1994.

Sabetaycılık Hakkında Yazılmış İki Osmanlıca Risale, *Toplumsal Tarih*, S. 12, 1994.

Sabetaycılık ve Masonluk, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 24, Aralık 1995.

Çok Merak Edilen Bir Sabetaycı Ritüeli: Mum Söndü, *Toplumsal Tarih*, S. 30, Haz. 1996.

Sabetaycılar, *Tiryaki*, Eylül-Ekim 1994, Sayı: 2-3.

Mistik Bir Kişilik: Sabetay Zwi, *Tiryaki*, Sayı: 5, Aralık 1994.

Üç Sabetaycı Cemaat, *Tiryaki*, Ocak 1995, Sayı: 6.

Kabbala'nın Mistik Aleminde, *Tiryaki*, Sayı: 10-11, Mayıs-Haziran 1995.

Kabbala'da Lıuriacı Akım ve Maşiah, *Tiryaki*, Sayı: 10-11, Mayıs-Haziran 1995.

Sabetaycılıkta Maşiah ve Sabetay Sevi, *Tiryaki*, Sayı: 18-19, Ocak-Şubat 1996.

Sabetaycı Kabbala'nın Esasları, Tiryaki, Sayı: 18-19, Ocak-Şubat 1996.

Sabetaycı Eğitim Kurumları, Tiryaki, Sayı: 12-13, Temmuz-Ağustos 1995.

Kabbala'nın Mistik Dünyasında Kısa Bir Yolculuk, Toplumsal Tarih, S. 20, Ağus. 1995.

Gizli Bir Etnik Cemaat: Türkiye Sabetaycıları, Birikim, Sayı: 71-72, Nisan 1995.

Bir Provokasyon mu Tezgâhlanıyor?, Aytunç Altındal, *Yeni Yüzyıl* Gazetesi, 5.2.1997.

Sabetaycılık ve Kendim Hakkında Birkaç Nokta, Yeni Yüzyıl Gazetesi, 10.2.1997.

Ben de Selaniksizim, Selçuk Erez, *Cumhuriyet* Dergi, 30.8.1998.

Türkiye Sabataycılığı, Mustafa Aydın, *Aksiyon* 29.8.1998.

Bülbüllerin Sesine Gelen Mesih, Dücane Cündioğlu, *Yeni Şafak* Gazetesi, 25.8.1998.

Hatırda Kalması Gereken Gariplikler, Dücane Cündioğlu, *Yeni Şafak* Gazetesi, 1.9.1998.

Evet Ben Selanikliyim, Rıfat N. Bali, *Virgül,* Ocak 1999.

Evet Ben Selanikliyim Üstüne Birkaç Söz, Virgül, Mart 1999.

Bir Tartışmayı Noktalamak İçin, Rıfat N. Bali, *Virgül,* Nisan 1999.

İlk kez bu kitapta yayınlanan yazılar

Bir Provokatöriin Yayınlanmayan Cevabı

Bir Türkiyeli Sabetaycı ile Sabetaycı Kişilik, Sabetaycı Karakter Hakkında Yapılan Mülakat.

Hasta Bir Adamın Mektubu

Sonuçlar

Bir Tartışmayı Noktalamadan

Rıfat N. Bali'ye Verilmiş Yayınlanmamış Bir Yanıt